

«ЖАҲОН АДАБИЁТИ» КУТУБХОНАСИ

Густав Эмар

СОҲИБЧАНГАЛ

роман

ТОШКЕНТ
«O'ZBEKISTON»
2013

УДК 821.112.5
ББК 84(4Фра) -
Э53

Русчадан
Эркин Носиров
таржимаси

Э53 **Эмар, Густав**
Сохибчангал: роман / Г.Эмар. — Тошкент: Ўзбекистон, 2012. — 232 б. — («Жахон адабиёти» кутубхонаси)

Француз классик адабиётининг йирик намояндаси Густав Эмарнинг асарлари жаҳоннинг бир қанча тилларида қайта-қайта нашр этилган. Унинг қаҳрамонлари ҳар қандай мураккаб ва оғир вазиятда омилкорлик, матонат билан чиқиб кета олади. Чунки адибнинг асарларида қаҳрамонлик жасорат билан, жасорат эса матонат, она ватанга, севиқли ёрга чексиз мухаббат ва садокат билан чатишиб кетади.

Мухтарам ўқувчи, ёзувчининг кўлингиздаги «Сохибчангал» романини ўқиркансиз, бунга амин бўласиз.

УДК 821.112.5
ББК 84(4Фра)

ISBN 978-9943-01-864-6-

© «O'ZBEKISTON» НМИУ, 2013

1. ЎҚ

Сан-Сабо билан Рио Пуэрко тизма тоғлари оралиғида ястанган жойдан ҳам бефайзроқ ва зерикарлироқ ўлкани топиш машаққат бўлса керак.

Бу ташландиқ юртда нималарнингдир талай суяклари оқариб ётади ва улар бора-бора тўзийди. Унинг кўркинчли саҳросида бўзраңг қоялар сероб бўлиб, ковакларида алмисоқдан бери илонлар ва йиртқич жондорлар яшайди. Чўл-биёбонларида фақат қора тоғолча билан у ер-бу ерда мажмавил бутазорлар кўзга чалинади, холос.

Оқ танлилар ва хаттоки хиндулар ҳам ахён-ахёнда, фақат жуда зарур бўлгандагина ана шу кимсасиз жойдан юришга ботинадилар. Бунда таваккалига иш тутиб, узокроқ йўлни танлайдилар, яъни чўл-биёбон ёкалаб илгарилайдилар. Йўловчи йўлда доимо сув билан сояга умид боғлай олади. Булар тропик ўлкаларда роҳатижон нарсалар бўлса, ғарб чўлларида энг бебаҳо неъмат ҳисобланади.

1843 йили кундузги соат уч яримларда навахос кабиласидаги хиндулар ўзлариинг жарангдор тилларида «ер тути оғи» дейдиган июннинг иккинчи ярмидаги шанбалардан бирида Сан-Сабо тоғи этакларидаги эманлар, кизил дарахтлар ва сумахлар¹ ўсган дарахтзордан бир чавандоз отилиб чиқди. У чамаси Сан-Сабо тоғ тизмаларидан ҳозиргина тушиб келганди. Чавандоз тизманинг охириги дўнгликларини орта қолдирганидан кейин чўл-биёбон ёкалаб кетган йўлга тушиш ўрнига тўғрига от солди. Унинг шаштидан чўлни кесиб ўтишга хезлангани аниқ кўриниб турарди.

Бунчалар жасорат ё чавандоз аклсизлигининг аён белгиси, бу энг жасур одамга ҳам хос бўлмаган довжораклик эди. Эхтимол, бу йўловчини кўзлаган манзилига етиб олмоғи учун хар қанақа эҳтиётсизликлардан ҳам кўз юмишга мажбур қилган бошқа муҳим сабаблар ҳам бордир.

Дарвоқе, чавандозни қандай сабаблар йўлга қорлаганидан катъи назар, бир нарса шак-шубҳасиз эди: у кучи борича отни қичаб, чўлни ичкарилаб борар, афтидан хавф-хатарни хаёлига ҳам кел-

¹ Сумах ёки сумақ — ўсимликлар, бутазорлар ва дарахтлар. Сумах турларидан бири сўлғин ёки сочсимон дарахтдир. Сочсимон дарахтдан кўнчилик саноатида фойдаланилади.

тирмас ва теварак-атрофдаги тобора файзи кетиб, тундлашаётган манзарага ҳам парвойи фалак эди.

Ана шу нотаниш киши ҳикоямизнинг асосий қаҳрамонларидан бири бўлгани учун унинг ташки қиёфасини бир неча сўз билан тасвирлашга уриниб кўрамиз.

Бу киши ҳақиқий мексикалик бўлиб, йигирма беш ёки ўттизга борган, ўрта бўй, жуда кўркем, кўриниши бағоят бақувватлигидан дарак берарди. Қалди-коматидан олийжаноблиги, келишган ва ёкимтой қиёфаси, кип-қизил мағиздай ранги мардлиги, дили тўғрилигидан далолат бериб турарди. Йирик ва қора кўзларида ўткир ақл шуълаланарди. Оғзи ҳам келишган, чиройли ва юқароқ лабларининг ярмини қора ва қуюқ мўйлов яширган, унинг тагидаги дурдек тишлари оппоқ оқариб турарди. Даҳанининг жуда ингичкалиги табиатидаги кучли катъиятдан дарак берарди. Хуллас, бу одамнинг кўриниши ажойиб ва мафтункор эди. Эғнида мексикаликларнинг одатдаги либоси бўлиб, унга ҳўп ишлов берилган, у ўзига хос ранг-баранг, майда-чўйда безаклардан ҳам холи эмасди. Ўнг қулоғига шунчаки бостирилган, қўшалок — қумуш ва олтин укали кенг, майин жузли газмолдан қилинган шляпаси остида нақ елкасигача тушган, қалин ва қора жингалак сочи чиқиб турарди. Гулдор оқ батист кўйлаги устидан кўк баҳмал куртқа кийган, у ҳам зар ва уқалар билан безатилганди. Нотаниш кишининг бўйнида хиндуларнинг рўмоли бўлиб, икки учи қатта кўзли узукдан ўтказилганди. Кўк баҳмалдан тикилган узун шими ҳам зар ва уқалар билан безатилган, белида эса олтин шоқилалани кизил шоҳи белбоғ кўзга ташланарди. Иккала почасининг ён томони белидан то тиззасигача ўйик бўлиб, қўш қатор дур кўзли олтин тугмачалар қадалганди. Унинг қизил ипак билан гул солинган кўнжи тиззадан ошадиган этигида зардўзи ипак боғичлари бор. Ўнг кўнжидан узун ханжарининг чиройли сопи чиқиб турарди. Хиндуларнинг ялтироқ серапеси оёқлари ингичка, боши мўъжазгина ва кўзлари ўйнаб турган учқур отининг сағрисиغا яхшилаб ташлаб қўйилганди. Жонивор саҳроларнинг ҳақиқий мустанги бўлиб, эғаси ундан ҳар бир мексикалик хуш кўрадиган ажойиб абзалларни аямаганди.

Чавандознинг қурол-яроғи кўнжида кистирган ханжари билан чекланмаганди. Эғарда америкаликларнинг узун тигли қарабини чайкалиб турар, белида олти отарли иккита тўппонча, чап биқинидаги пўлат ҳалқада мексикаликликларнинг қинсиз дудамаси бор эди. Эғарга эса тўқима чарм арқон ўрами маҳкамланганди.

Шу алфозда қуролланган нотаниш киши, мабодо, жанговар қиёфаси одамга панд бермаса, зарурат туғилса бир пайтда бир неча рақиб билан қуч синашиб, қўли баланд келиши мумкин эди. Ҳар қадамда душманга — инсонгами ёки ҳайвонгами, гоҳо иккаласигаям барабар дуч келиш мумкин бўлган ўлкада бундай тўқнашувлар бўлиб туриши шубҳасиз.

Чавандоз отини елдириб бораркан, жўхори баргли пахитоскасини бемалол чекар, якинлашганида кўтарилган кирғовуллар ва какликлар галаси ёки отининг дупур-дупуридан хурккан охулар ёки тулкилар тўдасига бепарво тикиларди.

Чўл манзарасининг тобора охори тўкилиб борарди. Уфққа ёнбошлаган ва энди улкан оловли куррага ўхшаб қолган куюшнинг тафти қолмаганди. Тун ер узра қора пардасини ёйишга hozirларнардди. Чавандоз жиловни тортиб, отини тўхтатди-да, тунагани жой ахтариб, теваарак-атрофига диққат билан тикила бошлади. У бир дакика ўйлаб турганидан кейин ўзича қандайдир тўхтамга келди. Сал чапга бурилиб, қурий деб қолган жилға томон йўналди. Жилға бўйида ўсган бир неча тиканак бутаси ва мескитнинг¹ ўлимтик туплари уни тун қоронғилигида чўлнинг доимо ўлжа пайида изғийдиган сирли жонзотлари назаридан унча-мунча пана қилиши мумкин эди. Бироқ йўловчи якинроқ боргандан сўнг дарахтлар ҳамда буталар оралиғидаги қоялар ўзига деярли хатарсиз макон бўла олиши мумкинлигидан анча суюнди.

Кун оғир кечган, чавандоз ҳам, от ҳам қолдан тойган эди. Йўлга тушишдан олдин озрок дам олинмаса бўлмасди.

Чавандоз тажрибали сайёҳ бўлгани учун, аввало, отига қаради. Устидан эгар-жабдуқни олиб, суғоргани етаклади. Сўнгра узоклаб кетиб, ёввойи хайвонларга ем бўлмасин, деб тушовлади-да, плашини ерга тўшаб, унга уч-тўрт ховуч жўхори солди. От чарчаганига қарамай, ем ея бошлаганига ишонганидан кейин ўзига қаради.

Мексикаликлар сафарга чиққанларида одатда эгар ортига сурп хуржунга ўхшаган ва алфорка дейиладиган буюмни ташлаб олишади. Унда саҳрода хар қанча пулга ҳам топиб бўлмайдиган егуликларни олиб юришади. Мексикаликлар ёнларидан аритмайдиган икки сувдондаги сув ва алфоркадаги егуликлар билан олис сафар чоғи адоқсиз машаққатларни енгиб ўтишади. Ҳозирги маданийлашган замоннинг барча неъматлари эркалатиб юборган европаликлар эса ана шу машаққатларни бирма-бир санагудай бўлсалар дахшатга тушадилар.

Шундай қилиб, сайёхимиз ерга ўтирди-да, қуролини қўйиб, алфоркасини ечди. Сўнгра қояга суянганича, сира шошилмасдан пиширилган гўшт бўлаги, бир неча зўвора ва эчки сутига қорилган тошдай қаттик пишловкни ея бошлади. Кетидан эса яқинидаги жилғанинг муздай сувидан ичди.

Нотаниш киши овқатланиб бўлгач, тишларини чиройли мисвок билан тозалади. Сўнгра жўхори баргидан пахитоска ўраб, фақат испан-америкаликларга хос ўйчанлик билан хузур қилиб чекди. Кейин вақтни кеткизмай плашига ўралди-да, ерга чўзилиб, зумда уйқуга кетди.

¹ Мескит – бута.

Орадан бир неча соат ўтди. Яқиндан янграган иккита ўк овози ногахон уйғотиб юбормаганида сайёхимиз эҳтимол яна бир неча соат ухлаган бўларди. Прерияда¹ қарсиллаган овоздан кейин кулоқ ёнидан визиллаб ўк ўтмаган пайт камдан-кам бўлади. Бу ерларда эса бундай ҳол деярли қонун. Бошқача қилиб айтганда, одам прерияда юздан тўқсон тўққиз ҳолда бирорта қотилликнинг муқаррар гувоҳи бўлади.

Бунчалар ваҳима билан уйғотиб юборилган сайёҳ зумда милтиғига ёпишиди ва қоя панасида нима бўлишини қута бошлади. Бироқ хужумнинг, мабодо бу ўзига қилинган хужум бўлса, кейинги дақиқаларида ҳеч нима бўлмагани учун эҳтиёткорлик билан бошини салгина кўтариб, теварак-атрофига синчиклаб тикила бошлади. Энди туннинг тантанавор соқинлигини ҳеч нима бузмасди.

Жимжитлик йўловчининг хавотирини оширди. Сукунат хавф яқинлигидан дарак берарди. Сайёҳ хавф нимадалигини ва қанчалар жиддийлигини ҳали билолмаса ҳам, унинг борлиғига ишончи қомил эди.

Чўл-биёбон узра нурафшон, деярли тиник тун чўқди. Қорамтир-кўкиш осмонда беҳисоб юлдузлар чарақларди. Бунинг устига ой ўзининг раишгар ёғдусини сочаётганидан теваракдаги манзарани ҳатто олисдан ҳам майда-чуйдасигача илғаса бўларди.

Сайёҳ ҳар эҳтимолга қарши отини эгарлади ва уни қоя остидаги чуқур ўрага яширди, ўзи эса ерга қулоғини қўйиб ётди. Орадан кўп ўтмай қулоғи олисдан аранг келаётган шовқинни илғади. Бу шовқин тезлик билан яқинлаша бошлади, йўловчи бу отлар дупури эканлигини осонгина пайқайди.

Бу нима бўлдикин? Овми ё таъкибми? Бироқ кечаси ов қилиш қимнинг ҳам хаёлига келади, дейсиз? Ҳиндулар бунга сира ҳам йўл қўйишмаган бўларди. Оқ танли овчилар ёки метислар чега-рага яқин жойларнинг дайдилари, виждонсиз ҳамда ор-номуссиз бўлишади, улар прерия ягона маконлари бўлган шаҳарлар ҳамда қишлоқларнинг қувғинлари ёқтириб қолган қимсасиз жойларни четлаб ўтадилар. Наҳотки булар чўл қароқчилари бўлишса? Йўловчи жиддий тортди. Бирдан шовқин тўхтаб, яна жимлик чўқди. Йўловчи яна оёққа қалқди.

Ногахон тун қўйнида аёлнингми ёки гўдақнингми дахшатли ва кўрқинчли фарёди эшитилди. Сайёхимиз ишончли жойда турган отини ўйламай фарёд эшитилаётган томонга югуриб кетди. У ўнгу сўлига қарамай ёрдамга ишонилган олийжаноб одамдай тошдан-тошга сакраб, бутазорлар оралаб гўё учиб борарди. Шундай бўлса ҳам бу довурак қимса бир дақиқа ҳам эҳтиёткорликни унутмасди. Ўзини очик прерияга уришдан олдин бир дақиқа мескитлар орасида нима бўлаётганини аниқлаб, сўнгра вазиятга қараб иш тутмоқчи бўлиб, яшириниб турарди.

¹ Прерия – Америка қитъасида чўл жойлар шундай аталади.

Шунда унинг кўз олдида куйидаги манзара намоён бўлди. Иккита одам текисликда кочиб бораётган кизни таъқиб қилишарди. Сайёҳ уларнинг ҳаракатларидан чўл қарокчилари эканликларини фахмлади. Киз ўтақаси ёрилиб кўрққан охурай чуқурлардан сакраб, йўлидаги барча тўсиклардан ошиб ўтарди. У билан таъқибчилари орасидаги масофа лаҳза сайин узаяр, қарокчиларнинг узун кўнжли этиклари ва қарабинлари югуришларини қийинлаштирарди. Яна бир неча лаҳза ўтса, қиз сайёҳимиз яшириниб турган яшил бута-зорга етиб оларди. У кизга ёрдам беришга талпинаман деганида, қарокчилардан бири милтиғини тўғрилаб отди. Қиз йиқилди.

Нотаниш киши шундан кейин ниятини ўзгартирди. Олдинга ташланиш ўрнига чекиниб, жойида котди-да, милтиғини кўтариб, ўқ узишга ҳозирланди.

Қарокчилар бу пайтда чакчақлашганча борган сари унинг олдига яқинлашиб келарди. Улар инглизча, тўғрироғи, испанча, французча ва хиндуча сўзлар омухта бўлган лаҳжада сўзлашишар, бироқ гапларида инглизча сўзлар кўпроқ эди. Хуллас, улар олис ғарбнинг кўпчилиги қабул қилган лаҳжасида сўзлашишарди.

Хм!.. Бу қизча хақиқий оху экан! — деди улардан бири хиркирок овозда хансираб. — Биздан қутулиб кетса-я, деган хаёл-гаям бордим.

Бу унчалик осонмас, — эътироз билдирди бошқаси бошини чайқаб, қарабинини сийпаларкан. — Мен, масалан, уни шартта отиб ташлашга кўзим етарди.

— Ха, ха, ўқинг хато кетмади, қараб!¹ Ҳар ҳолда, нишон анча олисда эди, қўлинг ҳам шунга югурганингдан кейин титрагандир.

— Ҳаммаси одатланишга боғлиқ, ошна, — қизни отган қарокчи хиёл қулиб жавоб қилди.

Иккала қарокчи гаплашиб, қизнинг жонсиз танаси ётган жойга келишди. Улардан бири ўлжалари ўлганига ишонч ҳосил қилиш учун тиз чўкди, отгани эса қарабинига шунчаки таянганича тураварди. Сайёҳимиз шу лаҳжада қаддини ўнглади-да, милтиғини олиб, ўқ узди. Кўкрагидан ўқ еган қарокчи юз тубан тушди. Ўртоғи эса зумда ирғиб туриб, мачетеси² дастасига ёпишди. Лекин у қуролини ишга солгунича бизнинг нотаниш киши олдинга ташланиб, унинг калласига кўндок билан туширди. Қарокчи шериги ёнига йиқилди.

Сайёҳ вақтни беҳуда кеткизмади. Қарокчининг арконини олиб, йиқилгани бир дақиқада боғлади. Шу тариқа ўзини қутилмаган ҳамладан муҳофаза қилиб, қиз томон ошиқди.

Қиз шўрлик тирикка ўхшамасди. Аслида эса у тирик, сал-пал яраланганди, холос. Қарокчининг ўқи қўлини тирнаб кетган, фақат кўрққанидан беҳуш ётарди. Нотаниш киши унинг жароҳатини ях-

¹ Қараб — Жин урсин! Ғайрат, алам, фахрланишни ифодаловчи хитоб.

² Мачете — чопкига ўхшаш қурол.

шилаб боғлади, лабини ва чаккасини сув билан хўллади. Қиз эса кўп ўтмай кўзини очди. Буни кўриб сайёҳ жуда қувонди.

О-о... — Қиз майин ва тиниқ овозда шивирлади.

О, бу одамлар!.. Бу иблислар!.. О, раҳм қил, парвардигор, ўзинг сакла!

Тинчланинг, сеньорита, — жавоб қилди нотаниш киши, — бу ярамаслардан энди кўркмасангиз ҳам бўлади.

Қиз бу нотаниш овозни эшитаркан, қалтираб кетди. У ҳеч нима жавоб қилмай, гапирган кишига кўрқа-писа қаради ва беихтиёр додлаб ўрнидан турди. Чамаси қиз сайёҳни ўзининг таъқибчиларидан бири деб ўйлаганди. Нотаниш киши илжайганича, ерда ётган кароқчини кўрсатди.

— Ёнингизда дўстингиз турганига энди ишонгандирсиз, сеньорита? — қиз мағлуб бўлган таъқибчиларини кўраркан, чехраси чуқур миннатдорликдан ёришди. Бироқ лабларига қалққан оний табассум зумда сўнди. У ирғиб туриб, кўлини уфқдаги ғимирлаётган нуктага чўзди.

Ўша ерда!.. Ўша ерда!.. Кўряпсизми?! — кичкирди у хансираб.

Нотаниш киши ўгирилиб қаради. Кичик бир отлик отряд тўппа-тўғри ўзлари томонга қараб келарди. Олдинда эса бошқа отлиқлардан милтиқ ўқи етадиган масофада¹ ажойиб тулпор минган бир йигит чамаси таъқибчиларидан қутулиб кетишга уринарди. Булар сайёҳимиз отларининг дупурини бундан бир неча дақиқа бурун эшитган чавандозларнинг ўзлари бўлсалар керак.

О! — қиз нотаниш кишига қўлларини ибодат қилгандай чўзиб хитоб қилди. — Анави кабалъерони кўряпсизми? Уни қутқаринг, сеньор, қутқаринг!

Уриниб кўраман, сеньорита, — самимий жавоб қилди нотаниш киши. — Қўлимдан келганининг барини қиламан, сўз бераман.

Раҳмат сизга, — деб қиз унга латиф қўлларини ишонч билан чўзди. — Сиз олийжаноб одамсиз, сеньор! Сизга Худонинг ўзи ёр бўлсин!

— Сеньорита, сиз бу ерда қолсангиз бўлмайди. Сизни қўлларидан чиқарган ярамасларнинг шериклари таҳқирлашлари мумкин.

— Нима қилай бўлмаса? Қайга бораман?

— Кетимдан юринг! Ҳар дақиқа ғанимат.

Яхши, — деди қиз. — Уни қутқарасизми? Ваъда берасизми?

Ҳаракат қиламан. Менинг жоним битта. Бироқ уни сизга қимматли бўлган одам учун фидо қилишга ҳозирман, сеньорита!

Қиз уялиқираб ер сузди-да, чурк этмай нотаниш кишига эргашди.

¹ Ўша пайтлардаги милтиқлар беш юз-олти юз метрдан ошмайдиган жойдаги нишонни уради.

— Нимаки бўлса ҳам, сеньорита, — деди нотаниш киши буталар орасидаги масканига етганларида, — шу ердан қимирламанг. Бу ерда бутунлай бехатар бўласиз. Бу инга бош тикиш ҳеч қимнинг хаёлига келмайди... — Хўш, энди, — нотаниш киши милтиғини ўқларкан қўшимча қилди, — дўстингизга мададга борай.

Шундай дея ирғиб, эгарга минди-да, яқинлашиб келаётган чавандозлар томон от қўйди. Чавандозлар беш киши — қароқчи башара, тунд қимсалар эдилар. Улар хавода милтиқларини ўйнатганларича, хайқириб келишарди.

Қароқчилар қувиб келишаётган кабальеро эса буталар ортидан лип этиб чиқиб, қўлда милтиқ билан от қўйиб келаётган кишини кўраркан, уни қароқчилар шериги деб ўйлади-да, янги душманга рўбарў бўлмаслик учун отини шарт бошқа томонга бурди. Қароқчилар эса ўз ўлжалари изига тушишдан ташқари йўлларига қўндаланг бўлган ва милтиғини қўлга олган нотаниш кишини кўрганда чалғимадилар.

Иккита ўк овози бараварига янгради. Битта ўқни қароқчилар, бошқасини нотаниш киши узганди. Бироқ буларнинг натижаси турлича бўлди. От қўйиб келаётган қароқчининг ўқи ҳеч қимга зиён етказмади. Нотаниш киши яхшилаб нишонга олиб отган ўк душманлари тўдасига бориб текканди. Қароқчилардан бири жиловни қўйиб юборди-да, қўлини юкорига чўзганча, отининг сағрисиغا йиқилди ва ундан гул этиб ерга тушди. Йиқилаётганида этигидаги қиррали шпори билан отнинг иккала биқинини қаттиқ тилиб юборди. От осмонга сапчиб, уни бир тепди-ю, текислик узра ўқдай учиб кетди. Нотаниш киши дадил бошлаган жанг ўша захоти тугамади, албатта, яшин тезлигида иккала томондан отилган тўртта ўк жанг давом этаётганини англатарди. Нотаниш кишининг ахволи мушкуллашди, чунки милтиғида ўқи тугаган, энди ихтиёрида фақат тўппончаларигина қолган эди.

Тўппонча — жуда қулай қурол, бироқ жангда нафи кам тегишини айтиб ўтишимиз жоиз. Тўппонча билан душманни барта-раф қилмоқ учун рўбарўдан туриб отиш лозим. Олисдан отилган тўппонча ўқи бекор кетади.

Нотаниш киши ахволи қалтислигини чамалаб, душманлари билан қўл жангига ҳозирланганида, қутилмаганда мушқули осонлашди.

Қароқчилар қувиб келаётган кабальеро отишмани эшитиб қолганди. У ёлғиз йўловчини оғохлантириш учун отиладиган ўқ қулоғи тагидан вазиллаб ўтмаганидан қандайдир қутилмаган ҳодиса туфайли вазият унинг фойдасига ўзгарганини пайқади. Ўгирилиб таъқибчилардан бири отидан юмалаганини кўрди. Кабальеро шунда адашганини фаҳмлаб, зумда бир қарорга келди. Қўлида фақат мексикаликлар мачетеси бўлганидан отини сира иккиланмай бурди-да, ҳимоячисига ёрдамга ошиқди.

Иккала баҳодир, ҳатто бир-бирига ҳеч нима демай қароқчиларга ташланишди. Жанг узок чўзилмади, ғалаба қутилмаганда уларга

ёр бўлди. Йигитлар шиддатни бўшаштирмаганларидан кароқчилар милтикларини ўқлаш учун имкон тополмадилар. Иккита кароқчи тўппонча ўқидан тил тортмай ўлди, учинчиси интикомга ташна кабалъеронинг мачетеси зарбидан калласи ёрилиб кулади. Тўртинчи кароқчи ўлишига кўзи етганидан жангни давом эттирмади. Отини никтаб, шериклари устидан жон ҳолатда ошиб ўтди-да, коронғилик кўйида ғойиб бўлди.

Жанг майдонида иккита жўмард йигит қолишди.

2. ПРЕРИЯДА

Омон қолган кароқчи коронғиликка сингиб кетганидан кейин кабалъеро олийжаноб химоячисига ташаққур билдиргани ўғирилди. Қараса, у текисликда от қўйиб борарди.

Йигит, у нимага бирдан ғойиб бўлдийкин, деб хайрон бўлди. Нега деганда нотаниш киши кароқчи ғойиб бўлган жойдан тесқари томонга кетарди. Бирок йигит кўп ўтмай ҳалоскорини яна кўрди. У бошқа бир отни етаклаганча қайтарди. Нотаниш киши ўзи қутқарган кизни ҳам унутмаганди. Унга жангда ҳалок бўлган кароқчилардан бирининг югуриб юрган отларидан яхшисини ушлаб олиб келаётган эди.

Ҳали ҳаммаси битганича йўқ, сеньор, — деди нотаниш чавандоз от етаклаган сайёх яқинлашганида. — Мен яна ёрдамингизга муҳтожман.

Нотаниш киши ўзига таниш туюлган бу овозни эшитиб, беихтиёр чўчиб кетди.

Қулоғим сизда, кабалъеро, — жавоб қилди у қошларини салгина чимириб.

Бу дахшатли саҳрода бир аёл, ёшгина киз йўқолиб қолди... Тўғриси, синглим... Ярамаслардан бир нечтаси изидан тушишганди. Унга нима бўлганини билмайман, бироқ хавотирдан ўлаёзим. Уни топишда ёрдамингизни аяманг! Ёлвораман!

Фойдаси йўқ, — нотаниш киши совуққина жавоб қилди.

— Нимага энди фойдаси йўқ экан?! — хитоб қилди йигит.

Бу билан нима демоқчисиз? У ўлганми? Шундайми? О, энди эсимга тушди: таъқибчиларимдан узилганимда бир неча ўқ овозини эшитувдим!.. Ё Худойим, ё Худойим! — йигит кўлини чангаллаб ингради. — Бечора синглим, шўрлик Марианитам!

— Тинчланинг, кабалъеро, — деди нотаниш киши боягидай бепарволик билан. — Синглингиз бехатар жойда. Ақалли ҳозирги дақиқада унга ҳеч нима хавф солмайди.

— Ростданми? — деб юборди йигит хурсанд бўлиб. — Бу хушхабарингиз учун худо сизни ёрлақасин! У қаерда? Тезроқ кўриб, кўксимга босгим келяпти. Бу яхшилигингизни бир умр қайтара олмасам керак, сеньор! Ҳеч қачон...

— Мендан асло миннатдор бўлманг, — нотаниш киши унинг сўзини анча кескин бўлди. — Бу ерда бўлган ишларнинг ҳаммаси тасодиф. Мен тўғри келган ҳар бир одамга шундай қилган бўлардим. Миннатдорчилигингиз ўзингизга сийлов, унга муҳтож эмасман... Кейин, — изтиробли илжайганича қўшимча қилди, — бир кунмас бир кун мендан нимага миннатдор бўлганингиз учун афсусланиб юрманг дейман-да!

Кабальеро яқинлашиш истагида гапирган гапларига нотаниш кишининг бунақа жавоб қилгани уни бир оз ранжитганди. У халоскорининг кайфияти бирданига ўзгарганини нимага йўйишни билмаганидан унинг дадил гапини сезмаганга олди.

— Бу ер бемалол гаплашадиган жой эмас, — деди навкирон мексикалик нихоятда мулойимлик билан. — Биз бир-биримизга бегона бўлмасак ҳам ҳар ҳолда ҳозирча яхши танишмасмиз. Бирок яқин орада ўртамиздаги ҳар қандай англашилмовчиликлар йўқолади ва совуқлик ўрнини тўла ишонч эгаллайди.

— Кетдик, — деди нотаниш киши. — Синглингиз шу атрофда ва менимча, сизни кўришни сабрсизлик билан кутяпти.

Йигит индамай унга эргашди, бутун хаёли ҳаётини хавф остида қолдириб ўзини қутқарган, ҳозир эса энсаси қотаётганини яширмаётган мана шу ғалати нотаниш кишида эди.

Текисликдаги жангнинг шовқини кўрқувдан ўзига келолмай қулоғини динг қилиб турган қизга эшитилиб турарди. Бирок отишма тиниб, прерияга яна оғир жимлик чўқди. Бу жимжитлик беаёв олишув шовқинидан ҳам минг марта даҳшатлироқ эди. Қиз ёлғиз ўзи ёрдамга кела оладиган бирорта одам зоти йўқ овлоқ жойда ҳаётдан умид узганча ўлимини кутиб азоб чекарди. Адойи тамом бўлганидан ҳатто бундай аҳволда қанча бўлганини ҳам айтишга мажоли келмасди. Ўлим билан ҳаёт оралиғидаги инсонга бир дақиқа асрларга тенгганини билмоқ учун фақат шу кўйга тушмоқ лозим.

Қиз бирдан типирчилаб қолди: таранглашган асаб торлари дош беролмай, қони юзига тепди. Бу ўзининг изига тушган қароқчиларми ё халосқори қайтиб келдими?

Қиз ўтакаси ёрилганидан қимирлашга ҳам, бировни чақиришга ҳам ботинолмасди. Тик этгудай бўлса яширинган жойи сезилар, овози чикса ўлим чангалига тушарди-да. Шунда буталар орасидан ўзи томон келаётган акаси халосқори билан кўринди. Қиз суюнганидан қичкириб, улар томонга қўлларини чўзди ва бундай шодликка юраги дош беролмай, ҳушидан кетди.

У ўзига келганида ёнаётган гулхан олдида ёзилган плашда ётарди. Эркақлар икки томонда — бири ўнг, бири чап ёнида ўтиришарди. Фор ичкарасида эса тушовланган учта от эринибгина ем ерди.

Сал нарида қандайдир тошга ўхшаган қаттагина бир нарса ётар, қиз кейинроқ билса, у қўл-оёғи боғланган одам экан. Марианна нимадир дейишга уринди, у нотаниш кишига миннатдорчилик билдиришни истарди. Бирок бошига тушган кўргиликлардан азбаройи

тинкаси қуриган, шу сабабли бир оғиз ҳам сўз айтолмади. Юрагидаги бор ташаккурини кўзларига жо қилишга уриниб, нотаниш кишига бока олди, холос. Бирок ўша захоти ҳушдан кетиб, фикрлаш, теварагидагиларни сезиш ва уларга қизиқиш имкониятидан ҳам маҳрум бўлди.

— Ана шундай, — деди нотаниш киши юпка тилла гирдли биллур шишачани яхшилаб ёпиб, қўлтиғига яшираркан. — Сеньоританинг ҳаёти энди хатардан ўтди: унга берган тинчлантирадиган дорим яхши ухлатиб, қувватга киргизади. Эрталаб кучга тўлиб, истаса саяҳатни давом эттирадиган аҳволда бўлади.

Сеньор, — деди ёш мексикалик, — сиз чиндан ҳам халоскоримизсиз. Мен, очиги, биздай нотаниш одамларга олиўжанобларча кўрсатган ёрдамнингиз учун бениҳоя миннатдорчилигимизни изҳор этмоққа сўз тополмаяпман.

— Бунга ишончингиз қомилми?

Ҳа. Сизни бир кўрган одам сира ҳам унутолмайди. Ана шунинг учун қайта-қайта такрорляяпманки, мени бир вақтлар танирдим десангиз адашасиз. Мени қандайдир бошқа одамга тасодифан ўхшашлигим, чамаси, сизни чалғитяпти.

Бир оз жимликдан сўнг нотаниш киши андак киноя аралаш мулоимлик билан гап бошлади.

— Шундай бўла қолсин, сеньор, — деди у енгил таъзим қилиб. — Унда қимлигингизни баён қилинг ва йўлларимиз қандай вазиятларда туташиб, мен, ўзингиз айтмоқчи, қатта хизмат қилиш имкониятига эга бўлганимнинг боисини сўрасиз, дейман...

— Хизматингиз улкан, сеньор! — ёш мексикалик тўлкинланганча унинг сўзини бўлди.

Яхши, бошқа тортишмаймиз, кабалъеро, хикоянгни тинглашга мунтазирман.

— Мен эсам бардошингизни суиистеъмол қилмайман, сеньор. Отамнинг Ариспо шахри чеккасидаги асиендасида¹ тураман. Исмин дон Ру Руис де Мегюер. Синглим Эл-Росарио шахридаги аёллар монастырида бир неча йил тарбияланди. Сизга сира қизиғи бўлмаган мулоҳазаларга кўра отам менга Эл-Росариога бориб, синглимни олиб келишимни буюрди. У ердан эса уйга тезроқ қайтгим келди. Бунинг устига синглим мусофирчиликда кўп бўлганидан тезроқ оиламиз бағрига келиш иштиёқида ёнарди. Шундай бўлдики, кўпни кўрган одамларнинг чўл мамлакатадидаги олис сафарларда бўладиган хатарлардан огоҳлантиришларига қулоқ солмай, сокчилардан бош тортдим. Биз фақатгина иккита пеон² ҳамроҳлигида йўлга чиқдик. Пеонларнинг садоқат ва жасурликларига ишонардим. Аввалига бари текис кетди. Синглим билан дўстларимиз юрагимизга ваҳима солиб, огоҳлантирганларида қулиб кетавердик. Ўзимизни энди хатардан холи

¹ Асиенда — дала ховли, данғиллама уй.

² Пеон — аскар.

санардик-да. Бирок кун ботарда, тунагани тўхтаган пайтимизда бизга карокчилар тўдаси кўққисдан хамла килди. Улар сира кутилмаганда пайдо бўлганларидан нақ ердан чикканга ўхшашарди. Шўрлик пелонларимиз олишувда ҳалок бўлишди, синглимнинг бошига ўқ теккан оти ерга кулаб, синглимни ҳам судради. Синглим мард бўлганидан бўш келмади, бирок ўзига яқинлашган каллакесарлар қўлидан чиқиб, қочишга тушди. Мен бўлсам синглимни таъқибдан саклашни истаганим боис бошқа томонга от солдим. Қолгани ўзингизга аён: мададга келмаганингизда иккаламиз ҳам нобуд бўлар эдик...

Сеньор, — дон Руис бир дақиқа жим турганидан кейин яна гап бошлади, — энди кимлигим сизга аён бўлди. Халоскоримизнинг ҳам исмини билсак бўларди.

— Уни билиб нима қиласиз? — деди нотаниш киши маъюс холда. — Бизнинг тасодифий учрашувимиз эртага тугайди, иккимиз икки томонга кетиб, умрбод кўришмасак ҳам керак. Менга ишонинг: миннатдорчилик — оғир юк. Мабодо сиз кимлигимни билмасангиз тез орада мени унутиб юборасиз. Очиғи, шунда дурустрок бўлади, сеньор Руис. Ким билади дейсиз, бир кун келиб учрашганимиздан афсусланиб юрмасангиз бўлгани...

— Бу гапни иккинчи марта такрорлаяпсиз. Сўзларингиз изтиробга тўла. Сизга ачинаман, сеньор: келажак кўзга ажиб туюладиган ёшда фикрингизни изтироб, юрагингизни умидсизлик заҳарлаган экан, бошингиздан кўп нарсалар кечганга ўхшайди!

Дон Руис шу сўзларни айтганида нотаниш киши нақ эзгу фикрларини билиб олмоқчи бўлгандай унга синовчан тикилди. Навкирон мексикалик эса жўшиб, гапда давом этди:

— Мени фақат нотўғри тушунмасангиз бўлгани, сеньор. Сиздан эътирофни суғуриб олиш ниятим йўқ. Хар бир одам — ўз хаёти ва қилмишларининг хўжайини. Мени хаётингизга аралашишга ҳаққим ҳам, хаттоки бунга хоҳишим ҳам йўқ. Сиздан фақат бир нарсани сўрайман: биз, донья Марианна ҳам, мен ҳам калбларимизга бир умр нақшлаб олгани исмингизни айтсангиз бас.

— Бунақа арзимаган нарса тикилинч қилишга арзирмикин?

— Номаълум киши бўлиб қолишни ўлгудай хохлаш ҳам арзирмикин?

— Маъқул, исминни билиб оласиз. Бирок сизга айтиб қўяй: исмимдан бир наф чикмайди.

— Янглишасиз, сеньор: ақалли отам фарзандларини ким саклаб қолганини билиб қолади-ку. У ҳам, бутун оиламиз ҳам хар соатда шу номни тилга олиб, унинг соҳибини дуо қилишади.

Нотаниш киши самимий туйғуларга тўла бу сўзлардан тўлқинланганидан беихтиёр дон Руисга қўлини чўзганди, у кизгин сиқди. Бирок нотаниш бу ишдан пушаймон бўлгандай қўлини дарров тортиб олди. Бу ғалати, бир дақиқа бўшашган киши қовоғини уйиб, совуққонлик билан деди:

— Яхши, хоҳишингиз бажо бўлади.

Биз юкорида донья Марианна кўзини очганида ўзидан бир оз нарида кўл-оёғи боғланган қандайдир одам ётганини кўрганини айтгандик. У қизни таъкиб этган қароқчиларнинг бири бўлиб, нотаниш кишининг кўндодидан ўлишига сал қолганди. Кўл-оёғи яхшилаб боғланган ва оғзига латта тикилган қароқчи гулхандан сал нарида ётарди.

Нотаниш киши унга қараб юрди. Уни елкасига олиб гулханга яқинроқ келтирди-да, дон Руиснинг оёғи тагига ташлади, шу чокқача ҳақиқий хиндудай сир бой бермай ётган қароқчи секин инграб кўйди.

— Бу ким ва уни нима қилмоқчисиз? — деб сўради дон Руис хавотирга тушиб.

— Суд қиламиз — деди нотаниш киши.

— Суд қиламиз, дейсизми?! — деди дон Руис хаяжонланиб.

Биз-а?

— Бўлмаса ким? — дея нотаниш киши қароқчининг оғзидаги латтани олиб, оёғидаги бўғовни бўшаштирди. — Ё бу ярамасни биророрта турмага тўкнаш келгунимизча ортмоқлаб юрамиз, деб ўйлаясизми? Шундай қилсак у йўлда қўлимиздан опоссумдай¹ сирғалиб чиқиб, қочиб кетади-да, бир неча соатдан кейин ўзига ўхшаган қаллақесарларнинг янги тўдасига бош бўлиб, бизга хужум қилади. Ҳа, уни суд қилган маъқулроқ! Ўликлар зиён етказмайди.

— Бирок бу одамни қайси қонун бўйича суд қиламиз?

— Қайси қонун бўйича дейсизми? — деди нотаниш киши ҳайратланиб. — Ана шу ерларнинг қонуни бўйича! Қонга қон, жонга жон!

— Балки сиз ҳақдирсиз, — дон Руис ниҳоят тилга кирди. — Бу одам жиноятчи, қўли тирсагигача қонга ботган ашаддий котил. Синглим ҳам, мен ҳам яна қўлига тушиб қолсак ўйлаб-нетиб ўтирмай мачетеси билан ўлдириши ёки ҳар биримизнинг пешонамиздан отиб ташлаши ҳеч гап эмас.

— Бундан чиқди... — гап қотмоқчи бўлди нотаниш киши.

Бундан ҳеч нима чиқмайди! — деди дон Руис жўшиб.

Ҳаттоки бу одамнинг жиноятчи эканлигига тўла ишончимиз ҳам суд қилишимизга ҳуқуқ бермайди. Бунинг устига синглим ҳам омон ва зиён кўрмаган.

— Демак сиз...

— ... биз бу одамни одил суд қўлига топшириш имконидан маҳрум эканмиз, хоҳлаган томонига кетавериши керак.

— Бу қарорнинг барча оқибатларини ўйлаб кўрган бўлсангиз керак, дейман.

— Бу қарорни виждоним айтди.

— Майли, сизнингча бўла қолсин. — Нотаниш киши шундай деди-да, кўзларини суҳбатдошларидан узмаса ҳам мик этмай кулоқ солаётган қароқчига қаради: — Тур!

У ўрнидан турди.

¹ *Опоссум* — кемирувчилар зотидан булган кичик халтачали ҳайвон.

- Менга қара, — давом этди нотаниш киши. — Танияпсанми?
- Йўқ.

Нотаниш киши гулхандан чала ёнаётган ўтинни олди-да, башарасига яқинлаштириб, буйруқнамо оҳангда деди:

- Яхшилаб қара, Кидд!

– Соҳибчангал! — қароқчи беихтиёр тисарилиб, бўғик овозда деди.

– Ахири танидинг-а! — нотаниш киши захархандалик билан кулимсиради.

- Нимани буюрасиз, Соҳибчангал?
- Ҳеч нима. Гапимизни эшитдингми?
- Ҳаммасини эшитдим.
- Бунга нима дейсан?

Қароқчидан садо чиқмади.

- Гапир, уялма, ижозат бераман.

Қароқчи индамай тураверди.

- Гапирасанми-йўқми? Сенга айтяпман, эшитяпсанми?

– На чора, — қароқчи гулдираб гап бошлади, — менимча, шундай, душман қўлга тушдим, уни ўлдириш керак.

- Бу чиндан ҳам сенинг фикрингми?

- Ҳа!

- Энди нима дейсиз, дон Руис? — сўради Соҳибчангал.

- Собик душмандан ўч олмайман ва олмаслигим керак, дейман.

О, жангда албатта ҳужумдан сакланиб, уни ўлдиришдан сира ҳам тортинмаган бўлардим. Ҳозир эса, у қуролсиз асир, шунинг учун ҳам жазолашга қўлим бормади.

Соҳибчангал ўзини жиддий кўрсатиб турган бўлса ҳам суҳбатдоши самимий ифодалаган туйғулардан юзи беихтиёр ёришди. Уртага яна жимлик чўкиб, уч кишининг ҳар бири ўз хаёли билан банд бўлди. Ниҳоят Соҳибчангал ҳамма нарсага бамайлихотир ва беписанд турган қароқчига қаради.

– Боравер. Озодсан, — деди уни бўғовдан бўшатиб. — Бирок шуни эсингдан чиқарма, Кидд: сени кечириб менга эмас, кабалъерога хуш келди. Мен ҳеч нимани унутмаганман. Мени биласан. Йўлимда кўндаланг бўла кўрма! Келаси сафар адолатли интикомдан осонликча қутулиб кетолмайсан. Энди жўна!

– Майли, Соҳибчангал, эсимда туради, — жавоб қилди Кидд. Замирида пинхоний таҳдид яширинган бу сўзлар ҳозиргина ўзини омон қолдирганларга нисбатан хайр-маъзурдай янгради.

Кидд шундан кейин ўзини буталар орасига уриб, беиз йўқолди.

3. БИВАК¹

Жони борича қочиб кетаётган қароқчининг оёғи тагида синаётган буталар овози бир неча дақиқа эшитилиб туриб, ниҳоят тинди.

¹ *Бивак* — бир гуруҳ кишилар дам оладиган ёки тунайдиган қўналға.

— Шубха килмасангиз бўлади: прерияда энди ўзингизга беаёв душман орттирдингиз. На чора... бунга ўзингиз истадингиз, зеро, бунақа ярамаснинг оқибат қилишига ишонадиган даражада содда бўлмасангиз керак, дейман.

— Менга ёмонлик қилмоқчи бўлган кишига яхшилик қилсам ва у мени ёмон кўрса, начора, унга раҳмим келади. Бирок бошқача ҳам қилолмасдим: виждонимга яраша иш тутдим.

— Мабодо сиз бундан буён ҳам бу ерларда амалда юксак олийжаноблик қилмоқчи бўлсангиз, узок яшашингизга кафил бўлолмайман.

Барибир! Ота-боболаримиздан бирортаси ҳам авлодимиз худмини бузмаган!

— У канақа удум экан, кабальеро?

— Улар «Ор-номусингни сақла, у ёғи нима бўлса бўлаверсин!» деган гапга амал қилишади.

— Нима ҳам дердик, ажойиб удум экан, — кулимсиради Сохибчангал. — Илойим, унинг сизга нафи тегсин. — Кейин уфққа кўз югуртириб, гапида давом этди: — Тонг отяпти... Бирор соат ўтмай кун чиқади... Мана, исмимни ҳам билиб олдингиз. Гапим ростлигини кўриб турибсиз: исмимдан барибир наф чикмайди...

Янглишасиз, сеньор, — дон Руис дархол унинг гапини бўлди, — бу номни кўп бора эшитганман.

Шунақа денг! — деди у овози сал титраб. — Унда бу номга доимо тесқари мақтовлар кўшиб айтилган бўлса керак. Бу ердагилар мени жуда ёмонотликка чиқариб қўйишган-да!

Яна янглишдингиз, сеньор: бу ном менинг олдимда доимо ботир кабальеро, мардона қалбли ва бағоят ақлли одамнинг исми сифатида тилга олинарди. Яна қандайдир сирли, биров билмайдиган мусибат бу одамни инсонлар орасидан қувғинди бўлиб, мангу дарбадар, ғалати ҳаёт кечиршига ундаган, деган гапни ҳам айтишарди. Менга айтишларича, бу одам энг оғир шароитларда ҳар куни прериянинг ваҳшиёна отларига рўбарў бўлишига қарамай ҳалол номига доғ туширмаган, унинг олдида тез-тез тўкнашиб турадиган дарбадар сахро қароқчилари ҳам таъзимда туришаркан. Сизнинг тахминингизга кўра менга мутлақо нотаниш бўлиши керак бўлган бу ном ана шу гапларни эслатди.

— Нахотки дунё чиндан ҳам мен ўйлаганимдай ёмон ва адолатсиз бўлмаса? — бўлдиради Сохибчангал аламли кулимсираб.

— Бунга шубха қилманг! — деди дон Руис ёш йигитлардай жўшиб.

— Дунёда ёмонлик яхшилик билан жуфт туриши тўғри. Бирок яхшилик ёмонликдан харқалай кўпроқ бўлсин, деган башорат бор. Шундай қилиб, эргами, кечми ҳар бир одам ўзининг эзгу ишлари учун барака топади.

— Бунақа сўзларни, — эътироз билдирди Сохибчангал, — тиркчилик бўронлари ва ташвишлари қўлка солмаган ва умрининг тонгини эндигина қаршилаган ўспириндан эмас, балки мубаширлик

хизматида сочи оқариб, бели букчайган бирорта рухонийдан эшитиш ўринли бўларди. Бирок бу муҳим масала эмас: сизнинг сўзларингиз чин дилдан чиқяпти! Шунисига ҳам раҳмат. Энди эса бу гапни бас қиламиз: биз барибир фикримиздан қайтаролмайдиган фалсафий баҳсдан муҳимроқ бўлган ишга киришишимиз лозим. Аввало, хозирги мушкул аҳволдан қутулиш чорасини муҳокама қилайлик.

— Очиғи, бу мени хавотирга соляпти, — дон Руис ухлаётган синглисига маъюс бокиб, гап бошлади. — Ўзим ёлғиз бўлганимда ўйлаб-нетиб ўтирмай йўлимдан қолмасдим. Жасур одам, мен ўзимни жасур одамлардан, деб ўйлайман. У доимо ўзига таҳдид солаётган хатарни йўқотади, нега деганда унинг кўзига тик бока олади. Бирок ёнимда донна Марианна бор! Кечаги ғалвалар шаштини пасайтириб қўйди ва яна хужум бўлса осонгина қароқчилар қўлига тушади. Ёлғиз ўзим уни қутқаришга ожизлик қиламан. У билан бирга ўлишим мумкин, холос.

Шўрлик киз! — Соҳибчангал тесқари қараб ғўлдирди. — Аммо барибир нимагадир жазм қилиш керак, — деди дон Руисга қараб.

— Афсуски, ўзга чорам йўқ. Мабодо синглимнинг қурби келса азонда йўлга тушамиз, у ёғи нима бўлса бўлар!

— Менга қаранг, бу мушкул аҳволдан қутулиш ва олис сафар хатарини гарчи бироз бўлса-да, йўқотишнинг битта иложи бор. Гап шундаки, бу ердан икки кунлик йўл нарида бўйсунмаган хиндулар, шунингдек, бу ўлкада қайнаган курама қаллақесарлар хужумларини қайтарадиган мўъжазроқ чегара қалъа бор. Биз учун энг муҳими — ана шу қалъага етиб олиш. У ерда қалъа комендангидан соқчилар олиш қийин бўлмайди. Ўшаларнинг муҳофазасида сафарингизни беҳатар яқунлайсиз.

— Тўғри, — жавоб қилди дон Руис, — бирок хали ўша қалъага етиб олишимиз ҳам керак-ку. Мен бу жойларни мутлақо билмайман. Прериядаги йўлбошчим ҳамроҳлик қилган пеонлардан бири эди. Усиз бу саҳрода йўл тополмайман: пеон ўлди-ю, компасидан айрилган денгизчи ҳолига тушиб қолдим.

Бу сўзлар Соҳибчангални чинакамига хайратга солди.

— О ёшлик, ёшлик! — хитоб қилди у. — Синглингизнинг қимматли ҳаётини қандайдир пеонга ишончи топширганингизни қаранг-а!.. Ноўрин таъналарим учун узр, — Соҳибчангал тилини тишлаб қолиб, гапида давом этди. — Энди сизни мушкул аҳволдан қутқаришни ўйлашимиз керак.

Соҳибчангал шундан кейин ўйга ботди, дон Руис бўлса умид ва қўрқув билан ҳалосқорим нима деркин, деб қутарди. Йигит хозирги аҳволи борасида сира ҳам янглишмаганди. Мабодо ана шу ғалати одам бундан буёғига ҳам ҳомийлик қилмаса синглиси ҳам, ўзи ҳам ҳалок бўлиши турган гаплигини ўйларкан, ичида ўзини ўзи қойирди. Соҳибчангал бир неча дақиқадан кейин хаёл оламидан қайтганда бу дон Руисга орадан оламжаҳон вақт ўтгандай туюлди.

Овчи ниҳоят қаддини ростлади-да, мустангига эгар урди, милтигини кўлга олди. Эгарга мингандан кейин эса ёш мексикаликка деди:

— Мени шу ерда кутинглар. Қайтиб келмагунимча бу ердан жилишни хаёлга келтира кўрманглар. Яхшилаб эшитиб олинглар: канча қолиб қетсам ҳам бу жойдан кимирламанглар!

Соҳибчангал жавоб кутмай жиловни тортиб, отни қистади-да, эгар қошига эгилганича елиб кетди. Дон Руис эса чавандоз қоронғиликда кўринмай кетгунича кўзини ундан узмай турди, кейин анчагача жонсарак бўлиб, отнинг дупурига кулок солди. Ҳаммаёк тинчиганидан сўнг гулхан ёнига қайтиб, кўзида ёши халқаланганича ухлаётган синглисига тикилди ва ҳазин хаёлларга берилди. У гарчи кулфатда қолганидан ўзини овутишга ва ҳар қанақа баҳоналар билан нотаниш кишининг ёрдамига бўлган сўнаётган умидларини чўғлантиришга зўр бериб уринса ҳам, кўнглининг бир чеккасида Соҳибчангалнинг қайтишига шубҳаланди. Рангида қони қолмаган ва гангиган дон Руис бошини осилтирганича Соҳибчангалнинг қайтишини кутарди.

Биз эса хикоямиздаги ана шу қисқа танаффусдан фойдаланиб, дон Руис де Могюер билан синглиси донья Марианна ҳақида маълумот бериб ўтайлик. Донья Марианна қадди-қомати келишган, ҳушрўй, кўркем ва эндигина ўн олтига кирган қувнок киз эди. Унинг тундек қоп-қора сочи кўкимтир товланар, чехрасидан жазирама жанубнинг олтинсимон тафти таъсири сезилар, чакнок кўзлари хиёл сузук боқар, ақик лабларидан табассум аримас, садафдек оппоқ тишлари чехрасига деярли норасидаларникига ўхшаган маъсумлик бахш этганди. Донья Марианна мастона ва бирмунча солланиб қадам ташлаганидан томирларида қон ўрнида олов жўш ураётгандек туюларди. Унинг вужудида қуёш қизлари бўлмиш перулик ва мексикалик қизларга хос қандайдир назокат ва табиийлик сезиларди. Хуллас, бу бошдан-оёқ испан кизи, аниқроғи, оташин, эхтиросли ва хурофий қалбли андалузия кизи эди.

Донья Марианна аёл сифатида қанчалар латофатли бўлса, дон Руис ҳам эркак сифатида шунча кўркем эди. У йнгирма бирга кирган бўйдоқ ва келишган йнгит эди. Кўркем гавдасидан ниҳоятда бақувватлиги сезилиб турарди. Эркак кишига ортикчароқ туюладиган кўркемликдан туғма олийжаноблиги яққол кўриниб турар, қоп-қора кўзлари тиник ва дадил боқарди. Оғзи бежирим, дурдек оппоқ тишлари, мўйлаби, бу беташвиш йнгитнинг мулоғим табассуми унинг юзига самимият, олийжаноблик ва ботирлик аломатларини бағишлар эди. Ақа-сингил бир-бирларига жуда ўхшаганларидан табиатларида ҳам муштарак томонлар анча-мунча учрарди. Икковлари ҳам ҳаёт машаққатлари нималигини билишмасди. Қалблари маъсум ва мусаффо эди. Бир-бирини чинакам жигарчасига яхши кўрар ва жуда аҳил эдилар.

Дон Руис нимага Соҳибчангалнинг йўлига кўз тутиб, ишончли соқчиларсиз йўлга тушгани учун ичида ўзини лаънатлагани боисини китобхон энди тушунган бўлса керак. Синглиси қандайдир мўъжиза

билан омон қолди, унинг бошига тушган мудхиш машмашаларга фақат ўзини гунохкор деб биларди. Оталари дон Фернандо де Могюернинг асиендаси бўлмиш дель Торога етгунларича босиб ўтиладиган юз милдан ортиқ йўлда дуч келадиган янада дахшатлироқ машаққатларни кўз олдига келтираркан, юрагини баттар ваҳм босарди.

Вақт эса беаён ўтарди. Соатлар бир-бирларини қувишарди. Қуёш чиқиб, зулматни ҳайдади, шабнам тушган муздек ерга иссик югурди.

Мингларча ўрмон қушлари сайрашга тушганларидан кейин донья Марианна ҳам уйғониб, кўзини очди. Мирықиб ухлаганидан у кучга тўлган, хушчакчак, руҳан тетик эди. Уйғонишини хавотирлик ва бесабрлик билан кутаётган акасини кўргач, жилмайиб унга қўлини узатди ва пешонасини тутди.

Қанчалар тўйиб ухлаганимни билсанг эди, Руис! — деди киз жарангдор овозда.

Ростданми, сингилжон? — деди акаси унинг нешонасидан ўйиб.

Бунни тасаввур қилолмайсан! Монастирда сира ҳам бунақа тўйиб ухлаб, ажойиб тушлар кўрмагандим. Бунга ухлаганимда икковларинг қўриқлаганларинг сабаб. Иккита меҳрибон қалбга тўла-тўқис ишона оламан-да... Э, халоскоримизни кўрмаяпман-ку. У кани?

- Билмайман, сингилжон. Икки соат бурув отига минди-да, кайтгунича шу ердан қимирламаслигимизни тайинлаб кетди.

Ундай бўлса, майли. Йўқлигидан хавотирланувдим, энди эса кўнглим жойига тушди...

Қайтишига ишонаяпсанми? — дон Руис унинг сўзини бўлди.

Шубҳасиз. Қайтишга ваъда бердимиз? А? Демак, қайтади: унақа кабальерола сира ҳам алдамайди.

Илойим шундай бўлсин! — шивирлади дон Руис бошини маъюс чайқаб ва чуқур хўрсиниб қўйди.

Унинг хавотири беихтиёр донья Марианнага кўчди.

— Ораларингдан нима гап ўтди, Руис? — сўради киз рангидан қони қочиб.

Ҳеч нима, синглим. Қайтаман деб ваъда берган бўлса ҳам барибир хавотир оляпман... У қандайдир ғалати ва тушуниб бўлмайдиган, дам сайин қайфиятигина эмас, хатто, рафтори ҳам ўзгариб турадиган одам экан. Айни пайтда сениш ва нафратланишга қобил, дам яхши, дам кўркинчли, дам маъюс ва хушчакчак, дам осойишта ёки жиззаки бўла олади. У бир пайтлар мени ҳам яқинига йўлатгиси келмасди, ҳам ўзига тортарди, кизиктирарди, кўркитарди. Бизни бу ерда ташлаб кетишини ўйлаб, кўркқанимдан музлаб кетяпман, айни пайтда қайтишини ўйласам ҳам кўркяпман.

Сенга тушунолмаяпман, Руис. Нимагадир чалкашиб, довдираб қолдинг. Нима гап ўзи? Фақат яхшилигини кўрган одамнинг ҳақида нахотки шунчалар ғалати ва ёмон фикрга борсанг?

Дон Руис жавоб беришга улгурмасданок олислан от дупури кулокка чалина бошлади.

— Ўша! — деди донья Марианна хаяжонини босолмай.

— Нимага ўша деб ўйлаясан? — дон Руис хайрон бўлди.

— Шундай... билдим-да, — киз кизаринкираб гудранди. — Мана кўрасан... Кара!

Буталар икки томонга айрилиб, қоялар орасидаги ялангликда Сохибчангал кўринди. У донья Марианнага эхтиром билан таъзим қилди-да, отидан тупмай, киска буйруқ қилди:

— Отга мининглар! Тезроқ! Бир дақиқа ҳам бекор кетмасин!

Дон Руис отларни эгарлашга шошилди ва бирпасда ака-сингил отларига минишди.

— Олга! — буюрди Сохибчангал. — Сиечро де состо¹, ка-бальеро!.. Ўша ярамасни қўйиб юбориб эхтиётсизлик қиялсизлар, дегандим. Билиб қўйинглар, агар бу ердан вақтида жуфтакни рост-ламасак, камида бир соатдан кейин унинг тўдаси изимиздан тушади.

Учовлари ҳам гўё канот чиқаргандай олдинга учишлари учун шу сўзларнинг ўзи кифоя эди. Орадан бир соатдан ортик вақт ўтган бўлса ҳам кочкинлар отлари ёлига эгилганларича, кенгликда учиб боришарди, бир-бирларига миқ этишмас, фақат теварак-атрофга хавотирланиб қараб қўйишар ва ичларида ўзларича, бу фалокатдан кутулиб кета олармиканмиз, деб қўйишарди. Эрталаб соат саккизларда Сохибчангал ниҳоят отининг жиловини тортди-да, шерикларига имо қилди.

— Энди, — деди у, — хатардан ўтиб олдик. Рўпарамиздаги кўм-кўк бўлиб ястанган ўрмондан чиқишимиз биланок, Сан-Мигель калъасининг деворлари кўринади. Унга кириб олсак, кароқчилар ўн мингта бўлса ҳам бизга зиён етказолмайди!

— Кечаси гаплашганимизда қандайдир олис калъани тилга олув-дингиз, — деб қўйди дон Руис.

— Тўғри, бироқ мен Сан-Мигель вайрон қилинмаган бўлса ҳам ташлаб кетилгандир, деб ўйлагандим. Шу вайдан сизларни умидвор қилиб, уялиб колмайин деган ўйда уни ўз кўзим билан кўришга жазм этувдим.

— Қалъа комендантлари бизга бошпана беришига кўзингиз етади-ми? — сўради донья Марианна.

— Албатта, бунга кўпгина сабаблар бор, сеньорита. Биринчидан, бу чегара истехкомлари саёхатчилар бехатар бўлишлари учун қурилган. Иккинчидан, Сан-Мигель калъаси комендантлари хонадонингизнинг ё қариндоши, ё яқинроғи бўлади.

Ака-сингил бир-бирларига хайратларини яширмай қараб қўйишди.

— Бундан чиқди, комендантнинг фамилиясини биларкансиз-да? сўради дон Руис.

— Бўлмасам-чи, уни капитан Маркес де Ниса, дейишади.

¹ *Сиечро де состо* (испанча) — Худо ҳаққи.

— Уни биз ҳам биламиз! — деб юборди донья Марианна. — У бизга кариндош-ку!

— Ундай бўлса, ҳаммаси жойида, — деди Соҳибчангал совуқ-кина. — Энди шошилмасак бўлмайди, чунки ортимизда чанг кўтарилди, бунда хосият бўлмайди. Қалъага боргунимизча бизга етиб олишса шўримиз қурийди!

Қочкинлар гапни кўпайтирмай отларини никтаб, ўрмондан елиб ўтишди-да, қалъа дарвозасига киришди.

— Энди орқангизга бир қаранг! — деди Соҳибчангал дарвоза ёпилганидан кейин ака-сингилга.

Икковлари ўгирилиб қарашди. Ўрмон чеккасида отлиқларнинг кўп сонли отряди турарди.

— Иккинчи марта ўлимдан сақлаб қоляпсиз! — деди донья Марианна беҳад миннатдор бўлиб.

Бунақа ҳисобнинг нима кераги бор? — деди Соҳибчангал.

Донья Марианна бунга жавобан изҳор қилиб бўлмайдиган қандайдир туйғуга тўлик нигоҳ ташлади-да, кизаринқираб тесқари ўтирилди ва индамай акасига эргашди.

4. САН-МИГЕЛЬ ҚЎРИҚЧИЛИК ҚАЛЪАСИ

Испанлар Мексикани босиб олганларидан кейин зулмга чидай олмаган хиндуларни даштларга сиқиб чиқариб, уларни очлик ва саргардонлик чангалига ташладилар. Босқинчилар ўз шаҳарлари ва асиендаларини бўйсунмаган қабилаларнинг босқинчилик хужумларидан мухофаза қилиш учун прерияларнинг чегаралари бўйлаб бир-бирлари билан алоқада бўлган қалъалар ва истехкомлар бунёд қилдилар. Бу истехкомларнинг гарнизонлари доимо бир-бирларига мададга келишга улгуришарди. Бунга сабаб уларнинг ўзаро яқинлиги эмас, аксинча, улар қатта кенгликка сочилган, бир-бирларидан ўнларча лье нарида жойлашишгани эди. Ораликда отлиқларнинг беҳисоб отрядлари қатнаб турганидан истехкомлар бир-бирларининг жонларига ора киришарди.

Бирок Мексика мустақил деб эълон қилинганидан бери бу чегара истехкомлари бечора мамлакат ҳукуматиининг¹ назаридан қолиб, тушкунликка учради. Баъзиларини хиндулар қуч тўплаб, хужумга ўтиб, тортиб олинган ерларини қўлга кирита бошлаганларида ёндириб, вайрон қилишди. Бошқаларини испанлар ташлаб кетишди ёки ҳукумат етарлича маблағ ажратмаганидан ўзлари тутдай тўкила бошлади. Шунга қарамай ҳозир ҳам у ер-бу ерда омон қолган истехком ва қалъалар учраб туради. Улар айёр ва мурасасиз душман босқинларидан мухофазага мухтож бўлган чегарага яқин вилоятлар аҳолисининг маблағи ҳисобига сақланади.

¹ Муаллиф бу ерда пронунасиенто, яъни кўпинча Мексика ҳарбийлари, гоҳо эса диктаторликка мойил кишилар томонидан уюштириб турилган давлат тўнтаришига шама қияпти.

Бу истехкомларнинг ҳаммаси бир андозада қурилган. Шунинг учун Сан-Мигель унда бўлишимизга тўғри келган қалъанинг қурилишини баён этсак китобхон испанлар бунёд этган муҳофазанинг содда ва таъсирчан тизими борасида аниқ тасаввур олади.

Сан-Мигель истехкоми тўртта тўғри бурчакли иморатдан иборат бўлиб, улар усти ёпиқ айвонлар билан бир-бирларига туташган, ичкари деворлари лимон, шафтоли ва рожок¹ дарахтлари ўтказилган ховлини тўсиб турарди. Сайёҳларга аталган хоналар, казармалар ва хоказолар ана шу ховлига қараганди.

Бу иморатлардан бир оз нарида биттагина дарвозаси бўлган қалъанинг ташқи деворлари қад кўтарган. Деворларда шинаклар бўлиб, тағларида эса ердан саккиз фут баландликда жангчиларга аталган кенглиги уч фут келадиган майдонча бор эди. Ана шу иморатларнинг бари бу ерда адоба дейиладиган хом гиштдан қурилганди.

Қалъа деворидан йигирма фут нарида бошқа, кактуслардан иборат бўлган бир девор бор эди. Улар бир-бирларига жуда яқин ўтказилганидан шохлари чирмашиб кетган. Таъбир жоиз бўлса, бу жонли деворнинг қалин тиканлари яримяланғоч ва яхши қуролланмаган хинду жангчиларини ўтказмасди. Бу девордаги ягона йўлни ерга чуқур кўмилган устунларга ўрнатилган катта дарвоза тўсиб турарди. Қалъа деворининг шинаклари текислик узра бўй чўзганди. Бу эса шинаклар остидаги аскарларга кактуслар оша ўқ узишга имкон берарди. Хиндулар доимо «ер тути ойи»да пайдо бўлганларида чегарадаги озгина аҳоли Сан-Мигель қалъасида бирорта шахардан, кўпинча эллик лье наридаги шахардан мадад келиб хиндуларни тўзитиб юбормагунча ёки уларнинг ўзлари иш чикмаслигига кўзлари етиб, тарқалиб кетмагунларича жон сакларди.

Сан-Мигель қалъасининг комендант Маркос де Ниса қирқларга борган, бўйи пастрок, семиз ва гирдиғумдан келган бўлса ҳам серхаракат ва ғайратли одам эди. Анча кўркамлигидан оккўнги, ақлли ва иродали одамлиги сезилиб турарди. У ҳалол, ўқиган ва ишини биладиган зобитлар тоифасига кирарди. Афсуски, Мексика армиясида бунақа одамлар ҳадеб учрайвермайди. Комендант каттароқ унвонлар олиш учун хизматда майда-чуйда гапларга аралашиб ва қўли узун танишларининг пинжига тиқилишни сира ёқтирмаслигидан, мана ўн йилдирки, ҳамма мақташи ва ўзини бенуксон тутишига қарамай капитанлигича турар, ундан катта бўлишга умиди ҳам йўқ эди. Шунга қарамай, дон Маркос де Нисанинг Сан-Мигель қалъаси комендант бўлиб турганлиги вилоят маъмурлари у ҳақда яхши фикрдаликларини кўрсатарди. Хиндуларнинг босқинларига доимо дучор бўлиб турадиган чегара истехкомлари фақат ишончли ва тажрибали саркардаларга топшириларди. Тўғри, қиличларини Мексика пойтахти саройларида судраб юришга ўрган-

¹ Тропик мамлакатларда, Ўрта ер денгизи соҳилларида ва Ўрта Шарқда ўсадиган ям-яшил дарахт. Меваси ширинлик ўрнида истеъмол қилинади.

ган куркам зобитларнинг ўзлари ҳам чегара истехкомларидаги фахрли, бироқ хатарли қўмондонлик вазифаларига интилишмасди. Шунинг учун ҳам бунақа мартаба одатда мансабни кам ўйлайдиган довюррак аскарларга насиб қиларди.

Хикоямизга қайтайлик.

Капрал капитан Маркосга калъада келганларнинг исmlарини ай-тиши биланок, у кучоғини очганича меҳмонлар истикболига ошиқди.

Ох! — суюниб кетди у. — Қадамингизга ҳасанот! Сизларни кўрганимдан беҳад мамнунман.

— Суюнишга шошилманг, дон Маркос, — жавоб берди донъя Марианна. — Биз меҳмонга эмас, балки ёрдам ва химоя сўраб келганмиз.

Бу ердагиларнинг бари хизматингизда, кадрдонларим! Бизлар жуда яқин қариндошмиз-ку!

Албатта, қариндошмиз, — жавоб қилди дон Руис, — шунинг учун ҳам сиз билан учрашиш биздек бахтсизларга чинакам тасқиндир.

— Хим!.. Буниси жиддийми? — юзи тундлашиб сўради капитан.

— Шунчалар жиддийки, манави кабальеро ёрдамга келмаганида, — дон Руис шундай дея ёнида қимир этмай турган Соҳибчангалга таъзим қилди, — биз саҳрода ўлиб кетишимиз турган гап эди.

— Шўрликлар! — деди капитан. — Шунча кўргиликлардан кейин роса толиқиб, қоринларингиз ҳам очгандир. Отдан тушиб, хузу-римга қиринглар. Сиз эса, капрал, меҳмонларнинг отларига қаранг.

Капрал отларни коралга¹ олиб кетди, ёшлар капитан билан ялашиб-юлкашганларидан кейин Соҳибчангал билан бирга унга эргашишди. Капитан Соҳибчангал билан самимий қўл қисиб кўришди.

Ўтиринглар, болаларим, овқатланиб, дам олинглар. Ҳаммасини кейин гаплашамиз, — деди капитан бор жиҳози бир неча юмшок курси ва столдан иборат хонага қирганларидан кейин.

Дон Маркос столдаги таомларни ва муздек ичимликларни ёшларнинг олдига сурди. Улар тамадди қилаётганларида капитан Соҳибчангални имлаб чақирди-да, бирга нариги хонага чиқиб кетди.

— Прерияда нима гаплар? — сўради капитан икковлари ўриндикларига чўкканларидан сўнг.

— Нотинч, — қисқа жавоб қилди Соҳибчангал.

— Ўзим ҳам шундай деб ўйловдим, — зобит маъюс бош чайқаганича рўлдиради. — Бу чўл қароқчиларнинг эсларини жойига келтириш билан қанчалар кучлилигимизни кўрсатиб қўйгани қўлга қурол олиб, яна бир айланиб келадиганга ўхшаймиз.

Сухбатдоши бунга жавобан бош ирғаб қўйди.

— Тушунтиринг, — капитан Соҳибчангал бир неча дақиқа тикилиб тургандан кейин тилга кирди. — Очиғини айтсам, индамаганингиз мени хавотирга соляпти. Аслида бир тўда қароқчиларнинг

¹ Кораль — отлар ва моллар турадиган қўра.

расволикларини хисобга олмасак, чегара ҳеч қачон бунчалар осойишта бўлмаган.

— Мудҳиш осойишталик, дон Маркос. Унинг заминиди бўрон яширинган, бўрон бўлганда ҳам даҳшатли бўрон! Менга ишонинг... Айтинг-чи, гарнизонингиз бақувватми?

— Менимча, етарли.

— Аникроғи, қанча аскар бор?

— Етмиштача.

— Камроқ экан.

— Қанақасига кам бўлсин? Барча чегара масканларимиздаги гарнизонларнинг одатдаги таркиби-да.

— Тинчлик кунларига ярайдиган таркиб! Ўзингизни алдаманг, капитан... Қалъангизга прериядаги туб аҳоли бор қазабларини тўкиб солишини жуда яхши биласиз...

— Дурустрок тушунтирсангиз-чи, ахир! — деди капитан куйиб-пишиб. — Нима гап ўзи...

Унинг гапи бўлиниб, эшикда капрал кўринди. Унинг бемаврид киргани капитанга ёкмади, ўгирилиб, гижинганича сўради:

— Яна нима гап, капрал? Ҳеч тинч кўймайсизлар-да!

— Кечирасиз, сеньор капитан, — деди капитаннинг ўшқирганидан юраги чиккан капрал, — мени сизга жаноб лейтенант юборди.

— Менда нима иши бор экан? Тезроқ гапирсангиз-чи! Бўлинг!

— Сеньор капитан! Отлиқларнинг қатта отряди кўринди. Тўғри қалъамизга қараб келишяпти. Сеньор лейтенант буни сизга етказишимни буюрди.

— Шунақа денг! — деди капитан меҳмонига маънодор қараб. Бу хозиргина сиз айтиб турган хужумчиларнинг олдинги отряди эмасмикин?

— Бу отлиқлар, — Сохибчангал илжайган кўйи жавоб килди, — эрталабдан бери дон Руис билан мени қувиб юришибди. Менимча, улар ҳиндулар эмас.

— Сеньор лейтенант нима деяпти? — сўради дон Маркос капралдан.

— Отлиқлар жуда олисдалиги сабабли қуюк чангда уларнинг кимликларини таниб бўлмаяпти, сеньор капитан.

— Тушунарли! Ўзим бориб қарай-чи... — деди капитан ўрнидан кўзғалиб. — Мен билан борасизми? — сўради у меҳмондан.

— Бўлмасам-чи!

Сохибчангал бурчакка тиралган милтиғини олиб, капитаннинг кетидан чикди.

Улар меҳмонхонага кирганларида ака-сингил дастурхондан бош кўтаришмасди. Навқирон мексикалик капитанни кўра солиб, ўридан турди:

— Қалъага хужум тайёрланаётганидан хабарим бор, дон Маркос. Улар кеча синглим билан менга тўкнашган қароқчиларнинг шериклари бўлишса керак. Шу ваздан сиздан бир ўтинчим бор,

меҳрибон жигаргўшамиз. Бу сафар биз учун жанг қилишингизга тўғри келаркан, сизлар билан бирга бўлишимга ижозат берсангиз.

— Ихтиёринг! — капитан хушчақчақлик билан деди. — Гарчи, очигини айтганда, бу ярамаслар бунчалар эътиборга лойик бўлмасалар-да.

— Нима қилмоқчисан? Эсингни йиғ! Шу ерда қол!.. Мен билан бирга!.. — донья Марианна акасига ялиңди.

— Иложим йўқ, азизам, — ҳазиллашди акаси синглисини ўлиб. — Бошқалар жанг қилганида ўқдан ўзимни панага олиб ўтирсам, қариндошимиз нима дейди?

Ундан хавотир олманг, нинья¹, ҳеч нима қилмайди, сўз бераман, — гапга аралашди капитан.

Эркаклар чиқишди, донья Марианна бўлса ух тортганича яна ўриндикка чўкди.

Ховлида эса ҳамма ҳаракатга тушиб қолганди. Мўйловига оқ оралаган тажрибали кекса ҳарбий — қилич тегаверганидан юзининг соғ жойи қолмаган лейтенант вақтни зое кеткизмасди. Капрал капитанга ахборот бераётганида у труба чалиб, солдатларни тўплашни буюрган, кейин уларни жой-жойига қўйган, шилакларга мерганларни жойлаштирган, хуллас, душман бирдан ҳамла қилганда ғафлатда қолмаслик учун барча чораларни кўрганди.

Капитан ҳовлига чики тўхтади-да, одатича ҳаммаёкка кўз югуртириб, ёрдамчисининг фармоишлари мақсадга мувофиқлигига тан берди. Шундан кейин кўнгли тўлиб, илжайди.

— Энди, — деди у Соҳибчангалга, — канақа душман билан олишажагимизни бориб кўрамиз.

— Бу шартмикан? — жавоб қилди Соҳибчангал. — Сизга кўрмасимданок айта оламан — улар чўл қароқчилари.

— Чўл қароқчилари?! — капитан хайрон бўлди. — Улар сира ҳам журъат қилишолмасди-ку.

Елғиз ўзлари бунга ботинишолмасди, албатта, бир қанча йириқроқ кучларнинг зарбдор отряди экан чоғи, мана, журъат қилишибди. Дарвоқе, уларнинг ҳамлалари даҳшатли бўлмаса керак. Чамаси, бу жангдан олдинги разведка, бундан мақсад қалъанинг жанговар ҳолатини текшириб кўриш бўлса керак. Уларни муносиб қаршиланг, доимо сергак эканлигингизни кўрсатиб қўйинг! Бу уларни чекинтиришга кифоя қилади.

Сиз ҳақсиз! — хитоб қилди капитан. — *Vivo dias*²! Уларнинг эсини киритиб қўямиз, сизга ваъда бераман!

Капитан шу дамда капралнинг қулоғига ниманидир шивирлаганди, у қўлини чеккасига қўйиб, тезда нари кетди. Қалъага бир неча дақиқа чуқур жимлик чўкди. Ҳаттоки энг довурак одамлар ҳам ўзларини қўлга оладиган жангдан олдинги сукунатда тантанавор нимадир бўлади.

¹ Нинья — қиз, ойимқиз.

² *Vivo dias (испанча)* — Худо хоҳласа!

Шунда бир хил одамлар ўзларидаги бор ироданн бир жойга тўплайдилар, бошқалар эса Худога ёлворадилар.

Ногахон отларнинг дупури билан бирга кучли хайкирик эшитилиб, чанг тўзони орасидан душман отряди учиб чиқди. Отликлар милтиқлари ва узун найзаларини хавода ўйнатганларича куюндай бостириб келишарди. Улар ўк етадиган масофага келишлари биланок: «Ўт оч!» деган буйруқ янграб, қалъа деворларидан момоқалдирик гулдуросидай ялписига отилган кучли ўк овози эшитилди. Деярли кактуслар турган жойга келиб қолган отликлар аралаш-қуралаш бўлиб, тезда орқага кочишди. Бирок мексикалик мерган жангчиларнинг узган ўқлари мўлжалга беҳато урилганидан душманларнинг сафи анча-мунча сийрақлашди.

Бу отликлар зумда қочиб қолишган бўлса ҳам уларнинг чўл қароқчилари эканликларини билиш кийин эмасди.

Баданларини жандалари аранг беркитиб турган бу қароқчиларнинг ҳаммалари хайкирганларича яйдоқ отларини ниқтаб қочишарди.

Уларнинг иккитаси ё учтаси чамаси сардор эди. Сардорларни бошларида саллага ўхшатиб ўраб олган кизил латталаридан, эхтимол ўлдирилган солдатлардан ечиб олишган қандайдир мундирларнинг жулдурларидан билса бўларди. Тўдадаги қароқчиларнинг жирканч ва исқирт кўринишлари одамнинг кўнглини оздирарди. Буларнинг оқ танлилар ёки метислар эканликлари заррача шубҳа уйғотмасди. Улар ҳар ҳолда хиндулар — яъни апачилар ҳам, қоманчилар ҳам, аракуанчилар ҳам эмасдилар. Хиндулар табиатнинг ажиб фарзандлари бўлиб, қурол ва либос танлашда нозик таъб билан ёндашадилар, ўзларини мағрур тутиб юрадилар.

Қароқчилар ўк етмайдиган жойга етиб олганларидан кейин тўхтаб, кенгашишга тушишди. Шу пайт уларга иккинчи отряд келиб қўшилди. Унинг сардори қўлини тинимсиз кимирлатар, дақиқа сайин қарабини билан қалъани кўрсатарди. Иккала отрядда тахминан юз элликта отлик бор эди. Узок торғишувдан сўнг чўл қароқчилари яна олдинга ташланиб, қалъа деворигача етиб келишди.

Капитан де Ниса азбаройи уларнинг яхшилаб адабини бериб қўйишни хоҳлаганидан бирорта ҳам ўк отмай яқинлашишларини кутишни буюрди. Қароқчилар кактус панасига яшириндилар. Бирок ўрнашган жойлари мустаҳкамлиги ва қалъа дарвозасининг ишончлилигига ишонган мексикаликлар бунга парво қилишмади. Орасида бир неча сардор бўлган ўттизтача қароқчи гарнизондагилар жим туришганидан дадил тортиб, кактусли тўсиқдан ўтишди-да, тош деворга ташланишди. Бирок девор осонгина сакраб чиқиш учун баландлик қиларди. Қароқчилар ҳаракатлари зое кетаётганини кўриб иккига бўлинишди. Бир хиллари қалъа дарвозасини бузиш учун тош ва ёғоч қидириб кетишди, қолганлари эса ташқаридаги шерикларига кактус тўсиғининг дарвозасини очишга урнишди.

Мексикаликлар тўсиқдан ўтган қароқчилар ташқаридаги шерикларига иш қийин кечаётганидан нолишаётганини баралла эшитиб

туришарди. Уларга йўл очиш учун дарвозани кулатиш лозим эди. Кароқчилар шундан кейин дарвоза турган устунларга арқои солиб ағдармоқчи бўлишди. Одамлар билан отлар қўшилишиб тортган аркон тордай таранглашди. Яна бир дакикадан кейин, дарвоза табақалари ошиқ-мошиғидан чиқиб кетадигандай туюлди. Бирок устунлар бу синовга ҳам бемалол дош берди.

— Нимани кутяпсиз, капитан? — дон Руис унинг қулоғига шивирлади. — Нимага бу ярамасларни киришга киришмаяпсиз?

— Улар қопконда хали озрок, — капитан айёрона илжайганича жавоб қилди. — Кўпроқ тўплангунларича кутамиз.

Чиндан ҳам кекса аскарнинг хоҳишини бажо қилишни истагандай яна йигирматача кароқчи девор ошишди. Энди иккала дарвоза оралиғида элликтача одам бор эди. Улар шуни кифоя билиб, ҳамлага ташланишди. Ҳа дакикада шинаклар муҳкиш кўринарди. Иложи бўлмагандан дон Руиснинг қаттиқ илтимосига йўқ дея олмай, кароқчиларга таслим бўлишни айтишни буюрганди, бунга жавобан улар жаҳл билан ҳайкиришди. Ўқлари тугаган бўлса ҳам қўлларида узун мачетелари бўлган бу ўн тўртта одам зўр жангчилар бўлиб, уларни енгиш осонмасди. Улар ҳаёт-мамот жангида ниҳоятда хавфли душман бўлишларини мексикаликлар яхши билишарди. Бирок уларни ҳарқалай бир ёқли қилиш керак эди. Шу ваздан капитаннинг буйруғи билан дарвозани очишди ва йигирмата отлик аскар кароқчиларга ташланишди. Улар жангга киришди.

Олишув беаёв, бирок қиска бўлди. Учта мексикалик ўлиб, бептаси оғир яраланди. Чўл кароқчиларидан фақат биттасигина шинак ёнидаги аскарлар қўл жангидагиларга чалгиланларидан фойдаланиб, жуда эпчиллик билан қочиб қолди. Қирғинга чай берган ягона бу каллакесар китобхонга таниш бўлган Кидднинг ўзгинаси эди. У чўлга чиқиб олганидан кейин бир лаҳза тўхтади-да, аскарларга муштини дўлайтириб, дўк қилди. Сўнгра дуч келган отга ирғиб миниб, прерияга учди. Аскарлар унга дўлдай ўк ёғдиришса ҳам эниён етмади.

5. ҚАЛЪАДАГИ КУНЛАР

Жанг тугаб, қалъадаги ишлар ўз измига тушиши билан капитан душманларнинг жасадларини йиғишни буюрди. Унинг буйруғи билан ўликларнинг каллаларини олиб, оёқларидан қалъа яқинидаги дарахтларга осиб, йиртқич хайвонларга емишга қолдиришди. Каллаларини эса қозикка ўрнатиб, қалъа деворларига қўйишди. Бундан мақсад қароқчилар мабодо яна қалъа яқинида пайдо бўлсалар уларни кўрkitиш эди.

Капитан барча фармойишларни бериб, хонасига қайтди. Унинг боши осмонда. Назарида, чегара дайдилари устидан узил-кесил ғалаба қозонилгандай эди. Озгина қурбон эвазига роса уларнинг таъзири берилганидан, энди қўл остидаги қалъага анчагача яқин йўлашмайди, деган ҳаёлда эди.

Сохибчангал эса афтидан бошқача ўйларди. Капитан ҳар сафар жангнинг бирорта манзарасини эслаб, қўлларини бир-бирига мамнун ишқалаганидан Сохибчангал кошени чимиради. Бу ҳол ҳадеб такрорланаверганидан кейин охири капитаннинг эътиборини тортиди.

— Сизга нима бўлди? — у хушчакчак ҳолда гапирса ҳам овозидан жижинаётгани сезилар эди. — Ўлай агар, умрим бино бўлиб сиздек ғалати одамни энди кўришим! Нукул бир нимадан кўнглингиз тўлмайди ва машқингиз паст бўлади! Сизга қандай муомала қилишни ҳам, очиги, билмайман... Хўш, ўзингиз айтинг-чи: бу расволарни роса боладикми? Жавоб беринг!

— Инкор қилмайман!

— Ҳм! Шунисига ҳам раҳмат! Довюрак душманлар билан олишганимизга ҳам қўшиларсиз дейман?

— Худди шундай. Бирок мен худди шундан чўчияпман.

— Гапингизга тушунмаяпман.

— Ҳамма гап шундаки, чўл карокчилари тайёрланаётган фожиада арзимас роль ўйнашлари лозим.

— Гапиринг-да, ахир!

Икки суҳбатдош ўриндиқларга чўкишди. Капитан Сохибчангалга, гапни бошланг, дегандек имо қилди. Дон Маркос буни билишга жуда ҳам кизиқар, ташки осойишталигидан ҳам буни сезиб олса бўларди.

— Бундан икки ой муқаддам, — гап бошлади Сохибчангал, иш билан Сан-Эстебанга борган эдим. Бу ердан икки кунлик йўл наридаги мазкур қалъа жуда муҳим майдон. Ўзингизга яхши маълум бўлганидай, бу қалъа хиндулар чегарасига сочилган барча қалъаларни боғловчи халқа бўлиб хизмат қилади.

Капитан буни бош ирғаб маъқуллади.

— Мен қалъа комендант полковник дон Грегорио Охао билан жуда яқинман, — гапида давом этди Сохибчангал. — Сан-Эстебанда охири марта бўлганимда тез-тез кўришиб турардим. Менинг эса ёввойи табиатим, шаҳар ҳаётига тоқатим йўқлиги ўзингизга маълум, шунинг учун ҳам ишларимни битириб қўйиб тараддудига тушганимни фаҳмлагандирсиз. Одатимга кўра қалъани саҳарлаб йўлга тушмоқчийдим. Бирок комендант билан хайр-хўш қилмай шаҳардан кетгим келмади. Борсам, жуда қайнаб турган экан. Нимадандир хаяжонланганиданми ё эҳтимол қуфри ошганиданми, дон Грегорио хонасида у ёқдан-бу ёққа юрарди.

— Охири келдингиз-а, Сохибчангал! — деди полковник. — Қаёққа йўқолиб кетдингиз? Мана икки соатдирки, ўнта солдатим сизни қидиришяпти, бироқ бирортаси ҳам изингизни тополганича йўқ.

— Ажаб! Мен деярли ёнгинангизда эдим, топиш ҳам сира қийин эмасди.

Энди билсак, қийин экан, — жавоб қилди полковник. — Дарвоқе, тортишиб ўтирмайлик. Қаерда бўлганингиз ва нима-

лар қилганингизнинг менга қизиғи ҳам йўқ. Келганингизнинг ўзи муҳим... — Кейин овозини бирдан ўзгартириб сўради: — Сан-Эстебанда яна бўлмоқчимисиз?

— Йўқ, полковник, ишларим битди, эртага сахарлаб йўлга чиқмоқчиман. Ўзи сиз билан хайрлашгани келувдим.

— Шунақа денг! — деди дон Грегорио хурсанд бўлиб, кейин ўзини қўлга олиб қўшимча қилди: — Мени бу ердан узоклаштирмакчи, деган хаёлга бормасангиз, гапимни нотўғри тушунмасангиз бўлгани. Гап шундаки, — полковник кўзимга тик боқиб, гапида давом этди: — Мана бир неча кундирки, шаҳримизда ваҳимали миш-мишлар юрибди, унинг бурига ҳеч ета олмаяпмиз.

— Қанақа миш-мишлар экан? — сўрадим мен.

Айтишларича, ҳа, билиб қўйинг, одамларнинг айтишларича, мен ичимдан тўқиётганим йўқ. Хуллас, одамларнинг айтишларича, қалқонбардорларнинг бизга қарши ялпи қўзғолони уюштирилаётганмиш. Биздан дарғазаб бўлганларидан хинду қабилалари бир-бирларининг ораларидаги низоларни вақтинча унутиб, чегарадаги барча истеҳкомларимизни қўлга олишганмиш. Гапларига қараганда, қалъаларни ишғол қилганларидан кейин штатларга бостириб киришармиш. Хиндулар бизни Санора билан Синорадан хайдаб, ўзлари абадулабад хўжайинлик қилишга келишишганмиш.

— Бу, шубҳасиз, ваҳимали миш-миш, — жавоб қилдим полковникка. — Бирок хозирги пайтгача биров бунинг тўғрилигини ҳеч нима билан тасдиқламаган бўлса керак!

Тўғри, бироқ шамол бўлмаса теракнинг учи кимираммайди.

— Қайси хинду қабилаларини тилга олишяпти?

Кўпчилигини. Хусусан, папагосларни, яъни апага, акуас, хиленос, камонга, апатосларнинг буюк уюшмасини, Худо билсин яна кимлар бор буларнинг ичида. Бирок хиндуларнинг чегарадаги метислар ва чўл қароқчилари билан тил топишганликлари жуда хавотирга соляпти. Шундай миш-мишлар юргани ҳақида гап кетаётганини унутманг. Метислар ҳам, чўл қароқчилари ҳам хиндуларнинг бизга қарши жангларида уларга ёрдам бермоқчи.

Ҳа, буларнинг бари хавотирли гаплар...

Соҳибчангал полковникни охиригача гапиртирмади.

Кейинги пайтларда, — деди у гапни бўлиб, — баъзи бир ходисалар бу миш-мишлар бирмунча тўғрилигини кўрсатди. Бир неча сайёҳлар ўлдирилди, шундук қалъа девори олдида қароқчилар учта катта қарвонни талашди. Буларнинг барига чек қўядиган вақт келди!

— Полковник билан гапимиз шу ерда тугади, — давом этди Соҳибчангал. — Дон Грегориога ваъда берганимдек, қалъадан эртасига сахарда чиқиб кетдим. Ўшандан бери икки ой ўтди, мен бўлсам прерияни ҳамон кезиб юрибман. Сизнинг юртингизга тасодифан келиб қолдим: анчадан бери ташландик бўлган Сан-Мигель қалъасида гарнизон яна борми-йўқлигини текшириш хаёлимга келиб

колди. Сизни ҳам, дон Маркос, бу ерда кўраман деб сира ўйламаган эдим. Чунки сиз билан Сан-Эстебанда хайрлашгандим-да.

Тўғри, — жавоб қилди капитан. — Бирок бир ой олдин дон Грегорио менга Сан-Мигель қалъасини гарнизони билан эгаллаб, мустаҳкамланиб олишни буюрганди. Полковник ўшанда қалъани бирдан жанговар ҳолатга келтиришни буюришга нима сабаб бўлганини менга айтмаганди.

— Энди бари аён бўлса керак? — сўради Соҳибчангал.

— Албатта, шунча гаплардан хабардор қилганингиз учун сиздан миннатдорман.

Отим ҳам дам олгандир, — деди Соҳибчангал. — Қоронғи тушишига ҳам хали яна беш-олти соат бор, шундан фойдаланмоқчиман.

Нега, ҳозир-а? Бизни ташлаб кетасизми? — капитан хайрон бўлди.

Бир дақикани ҳам зое кеткизмайман, — жавоб берди Соҳибчангал эшикка томон юраркан.

— Ҳатто дон Руис ва унинг синглиси билан хайрлашмасдан-а?

Афсуски, шундай, — деди Соҳибчангал бир дақика ўй суриб.

Вақт йўқ. Мен учун улардан узр сўраб қўйинг, илтимос.

Дарвоқе, биз жуда ҳам кам таниш бўлганимиздан Дон Руис билан донья Марианна бу ишга нарво ҳам қилмаса керак, ҳуллас, яна бир бор хайр!

Иложимиз қанча, — жавоб берди капитан. — Билганингизни қилаверинг. Бирок, ҳар қалай улар билан хайрлашсангиз ёмон бўлмасди.

Э-ха! — деди Соҳибчангал ошқора киноя билан. — «Вахший» деб ном чиқарганман-ку! Маданиятли одамлар орасидаги русум бўлган бу нарсага амал қилишимнинг нима кераги бор?

Капитан бунга жавобан елка қисди. Шундан кейин икковлари ташқарига чиқишди.

Соҳибчангал беш дақиқадан кейин эгарда бўлди.

Хайр, — деди у дон Маркосга. — Овлоқдаги дехконларга айтиб қўйишни унутманг.

Қарай! Хавотир олманг! Хайр, оқ йўл!

Икковлари қўл сиқишларидан кейин Соҳибчангал чўлга от солди. Капитан эса фўлдирлаганча уйга қайтди. — Ғалати одам-а, у ким ўзи: дўстимми ё душманимми?

Ака-сингил кечки овқат махали Соҳибчангал йўқлигидан хайрон бўлишди. Унинг кетиб қолганини эшитиб, изтироб чекишди. Ҳатто диллари оғриди бундан, айниқса, донья Марианна изтиробда қолди. Ҳар қанча уринмасин, Соҳибчангалнинг чинакам кабалъерога номуносиб бўлган бу қилиғини кечиролмади. Шунга қарамай, ака-сингил сир бой бермади, окшом кўнгилли ва хушчакчак ўтди.

Дон Руис ётишдан олдин капитанга бундан кейинги сафарларга соқчилар бериш ҳақидаги ваъдасини эслатди. Ака-сингил оталари ёнига тезроқ бориш иштиёқида бўлганларидан эртасигаёқ йўлга

тушмоқчи эдилар. Дон Маркос эса ёшларга соқчи беришдан бош тортибгина қолмай, уларни қалъада маълум муддат қолдиришга мажбурлигини айтди. Турган гапки, дон Руис бунга изох талаб қилди, капитан шундан кейин Соҳибчангал билан нималарни гаплашганини айтишга мажбур бўлди. Дон Руис билан донья Марианна ўлишларига бир баҳя қолгани сабаб яна шундай олис, ниҳоятда хатарли сафарга таваккал қилишолмади. Дон Руисга эса бу гап алам қилиб, капитандан қачон жавоб бериш мумкинлигини сўради.

О, хавотир олмаңг, кўп ушлаб турмайман, — капитан юпатди. -- Мен Эстебан қалъасидан мадад қилишини кутяпман. У қелиши билан сизларни ишончли соқчилар билан йўлга қузатаман.

Ака-сингил чор-ночор қўнишди. Энди уларнинг ана шу изтиробли кунларни зерикмасдан ўтказишдан бўлак қоралари йўқ эди. Бу ҳам осон эмас эди, чунки чегара қалъасидаги ҳаётнинг ўзи анча зерикарли эди. Хиндуларнинг тўсатдан ҳужум қилиш хавфи туғилгандан бери кунлар бир хилда юракни сикадиган даражада ўтмоқда эди. Чунки дарвоза доимо танбаланганча турар, ҳамма ерда одам соқчиларга дуч келар эди, қўнгил очиш учун шинакларга тикилишдан бўлак йўли йўқ эди. Капитан эса бу пайтда Соҳибчангалнинг ваҳимали гапидан юрагига ғулғула тушганидан хиндулар ҳужум қилса, баҳоли қудрат қайтариш қораларини кўрарди, унинг фармойиши билан хўжаликлари ўн милча масофага ёйилган барча майда дехқонларга қалъага қочиб ўтиш таклиф қилинди. Чегаралардаги одамларнинг кўплари тезда қимматлироқ нарсаларини йиғиштириб олишди-да, молларини ҳайдаб, ҳар тарафдан қалъага кела бошлашди. Уларнинг капитан таклифларига шонга-пиша қўнганликлари хиндулардан ўлгудек кўркишларини кўрсатиб турарди.

Сан-Мигель қалъаси турган гапки кўп ўтмай чоллар, ёш-яланглар, хотин-халаж, болалар ва жониворларга тўлиб кетди.

Бошпана ҳаммага ҳам етавермаганидан кўплаб одамлар қалъа ҳовлисида ётишга мажбур эдилар. Ёмғир деярли ёғмаган кечаларда очик жойда совуқдан қийналмай тунашга имкон берадиган мамлакатда бу ҳол қийин туюлмасди.

Капитан бу қурама оломонни иложи борича жойлаштириб чиқди. Хотин-халаж, чоллар ва болалар қодирларга олинди. Қурол тутишга яроқли эркакларга жангу жадал борасида сабоқ берилди. Гарнизондагилар таркибига қўшиб олинди. Қалъадаги одамлар аҳоли кўпайганидан озик-овқатни ғамлашга зўр бермаса бўлмасди. Капитан шу вақтдан ғалла ва бошқа маҳсулотлар келтиргани ҳар тарафга кўрсатмалар юборди, дон Руис кўпинча ана шу гуруҳлар билан чеккароқдаги жойларни айланиб келарди. Донья Марианна эса эндиликда қалъада кўпайиб қолган тенгқурлари билан кунни кеч қиларди.

Дон Маркос билан Соҳибчангал хиндулар ҳақида суҳбатлашганидан бери ўн кунгина ўтганди. Удабурон капитан даҳшатли қалъага айлангирган Сан-Мигелни эса энди мутлако таниб бўлмасди. Қалъа атрофида чуқур ўралар казишган, баррикадалар қуриб таш-

лашганди. Афсуски, кўққисдан хужумни қайтаришга етарли бўлган қалъа гарнизони чинакам қамалга дош бера олиши учун озлик қиларди. Бир куни соқчилар азонда уфқдан қалъага қуюндай яқинлашиб келаётган чанг-тўзонни кўриб қолишди. Жанговар ҳолат эълон қилиниб, аскарлар деворларни тўлдиришди, ҳамма ҳозирча кўзга кўринмаётган, афтидан, душман отряди билан жангга тайёрлана бошлади.

Отлиқлар милтик ўқи етадиган масофага келганларида шартта отларнинг юганини тортишди, чанг босилгандан кейин эса мексикаликларнинг ҳарбий мундирларини кўрди-ю, бундан қалъадаги аҳолининг боши осмонга етгудай бўлди.

Чорак соатдан кейин саксонга отлиқ аскар гарнизон аскарлари ва кочкинлар ҳайқириғи остида қалъага киришди. Уларнинг ҳар бирига пиёда аскар мингашиб олганди.

Булар Сан-Эстебан қалъасидан мададга келган аскарлар эди.

6. БИР ХОНАДОН ЎТМИШИДАН

Мексикада бобоқалонлари бу ерга илгари келиб-кетган испан босқинчиларидан бўлмиш хонадонлар (улар жуда оз, бир нечта, ҳолос) ҳозир ҳам бор.

Ана шу хонадонларнинг кўпчилиги ҳозирда ота-боболаридан қолган мулкларда туришади. Уларда никоҳ фақат ўзларининг чекланган авлодлари доирасидагина содир бўлади.

Бу аслзода мексикаликларнинг турмуш тарзлари маҳдуд кечади. Улар сиёсий воқеаларга фақат табақалари манфаатига дахлдор бўлгандагина аралашадилар. Ўтмишга ихлослари баландлигидан оилада Карл Бешинчи замонининг рицарлик анъаналари ва патриархал удумларини сақлаб келадилар.

Бир замонлари штат пойтахти бўлган, ҳозирда ўзининг ҳашаматидан айрилиб, вилоят шаҳарчасига айланган Ариспедан бир неча лье наридаги қояли баланд чўққида улуғвор бир қаср бургут уяси янглиғ савлат тўкиб туради. Унинг мустаҳкам, кишига гўё юқорига ўрлаётгандек таассурот қолдирадиган деворларининг тепасини баланд альменалар¹ беаган. Испанлар ҳукмронлиги даврида фақат қадимий, аслзода хонадонларга қаср деворларини шунақа безашга ижозат бериларди.

Америка забот этила бошлаган йилларда қурилган бу қасрнинг қадимийлигига унинг деворларига қадалган талай ўқлар ва найзалар гувоҳдир. Бироқ қаср тошлари шамол, қуёш ва ёмғир билан тинимсиз иш кўрадиган бераҳм вайронгар вақт таъсирида тўкила бошлаган бўлса ҳам, битта хонадон мулклигича сақланиб келар, авлоддан-авлодга мерос қоларди.

Қаср соҳиблари бўлган маркизлар де Тобар де Могюер авлодлари Американинг дастлабки истилочиларидан саналган хонадонлар

¹ Альмена — девор тишлари.

тоифасига мансуб эдилар. Тўғриси айтганда, уларнинг фамилияси де Тобар бўлиб, «де Могюер» деган қўшимча чамаси кейинчалик, хонадон бошлиғи келгинди испанлар шаҳарчаси шарафига қўйилган бўлса керак. 1541 йилда Янги Испания вице-короли дон Антонио де Мендоса Сиболани босиб олгани экспедиция ҳозирлайди. Қисқача дон Альварадо деб аталадиган Альвар Нуньес Кабес бир неча йил муқаддам бўлган бу сирли ўлка бойликлари борасида жуда зўр миш-мишлар юрганмиш. Бундай миш-мишлар олтин деб ютоқадиган испаниялик саргузаштгалабларнинг кўзларини ёндириши маълум, албатта. 1541 йилнинг ўн еттинчи апрелида уч юз испаниялик ва саккиз юз ёрдамчи хинду бўлган отряддан иборат ана шу экспедиция Янги Галисия штатининг пойтахти Компестеллик дон Франсиско Васкес де Коронадо бошчилигида йўлга чиқди. Экспедициянинг ҳамма зобитлари олий табақадан эдилар. Улар орасида байроқдор сифатида Педро де Тобар ҳам император Карл Бешинчининг волидаси киролича Иоанна Тентакнинг катта мажордоми¹ саналарди.

Экспедиция бениҳоя машаққатли йўл босиб, ниҳоят Сиболога етади. У испанларга гуллаган ва бой шаҳардай туюлганди, аслида эса қояли чўққига қапишган хароб бир кишлок экан. Гарчи хиндулар ўзларини зўр бериб химоя қилиб, рақибларига оғир талафотлар етказсалар ҳам, испанлар Сиболани бир соатдан кўпроққа чўзилган жангдан сўнг эгалладилар. Кўп сонли ярадорлар орасида экспедиция кўмондонни бўлган генерал ҳам бор эди. Каттарок тош билан уриб отидан ағдарилган генерални дон Педро билан яна бир зобит келиб қолиб, қирғиндан олиб чиқишмаганда ўлиб кетиши турган гап эди.

Испанларни ташналик олдинга ва саргузаштларга олға бошларди. Сафарда мисли кўрилмаган кийинчиликлар, йўқотишлардан ва ҳар қадамда ўйлаганлари тескари чиқаверганидан гангиганларига қарамай, улар Сиболани олганларидан кейин мамлакат ичкарасига юриб, омадларини яна бир бор синаб кўрмоқчи бўлишди. Бу сафар испанларга ярадорлиги туфайли Сиболода қолган кўмондон дон Франсиско Васкес де Коронадонинг ўрнига бўлган дон Тристан д'Ареллано бош бўлди. Испанлар яна оғир кийинчиликларни бошдан кечириб, генерал дон Альварадо саёҳатининг охириги мантили бўлган юртга етдилар. Генерал бу ўлкани «Юраклар диёри» (Tierra d los Coraones) деб атади. Бунга шаҳарликларнинг айрича олийжаноб ва серилтифот бўлганликлари эмас, балки дон Альварадо бу ерда бўлган пайтида буғу юрагидан бўлак таомни тамадди қилмагани сабаб бўлган эди.

Испанлар сафари ҳам шу ерда ниҳоясига етди. Дон Тристан д'Ареллано бу ўлканинг бойлиги ва ҳосилдорлигига беш кетиб, бу ерда шаҳар бунёд этди ва уни Сан-Иеронимо-де лос-Корасонес деб атади. Бирок бу шаҳар дарров ташландик ҳолда қолди. Испанлар

¹ *Мажордом* – бу ерда кирол саройлари ва мулкларининг бошқарувчиси, давлатнинг юқори мартабали амалдори маъносига. Умуман айтганда «уй бошқарувчиси» дегани.

уни кўйиб, Сенара шахрини бунёд этишди, у эса кўп ўтмай бузиб айтилганидан Сонора шахрига айланди. Кейинчалик бутун ўлкани шу ном билан атай бошлашди.

Узоқ давом этган ана шу сафарда кўп марта ўзини кўрсатган дон Педро де Тобар катта роль ўйнайди. Ун еттита суворий, тўртта пиёда ва ёшлигида аскар бўлган бир француз роҳибига бош бўлган дон Педро де Тобар кўп қаватли уйлардан ташкил топган ва еттита шаҳарчаси бўлган бу вилоятга кирди. Бу шаҳарчалар, тўғрироғи, қишлоқларнинг бари бир зарб билан олинди, вилоят эса бир неча кун давомида бўйсундирилди.

Орадан йигирма йил ўтгач, вице-кирол дон Педрони жанговар хизматлари учун мулк билан тақдирламоқчи бўлганида дон Педро вице-киролдан оловли ёшлик йиллари ўтган Сонорадаги ерларни беришни илтимос қилди. Дон Педро гарчи у ерда оғир қийинчиликларни бошидан кечириб, кўп хатарларга дуч келган бўлса ҳам, ўша вилоятга иштиёқманд эди.

Бунинг устига ўша пайтларда қуролдон дўсти дон Родриго Мальдонадонинг қизига уйланганди. Дон Родриго эса Сонорада хизмат қилар, бу ҳам қайночасига яқинроқ бўлишни истаган дон Педронинг азму қарорига анча-мунча таъсирини кўрсатди. Дон Педро шундан кейин кўпдан буён ташландик бўлган Сибола харобаларида қоя узра ўзининг улуғвор дель Торо қасрини қурди. Мана шу қаср ўзига туташ бўлган қаттақон ерлар ва экинзорлар билан асрлар мобайнида авлодларга қўлма-қўл бўлиб келди.

Барча йирик асиендалар сингари дель Торо ҳам европаликлар «мулк»ка қанака маъно беришларини ҳисобга оладиган бўлсак, мулкдан кўра кўпроқ шаҳарни эслатарди. Дель Торо асиендаси таркибига Сиболанинг бутун собиқ майдони кирарди-да. У князларга хос ҳашамдор бўлган хўжайиннинг уйи, турли хил устахоналар, омборлар, казармалар, пеонларга аталган ётоқхоналар ва мол қўралари, ажойиб дарахтлар ва хушбўй гуллар экилган улкан истироҳатгоҳни ўз ичига оларди. Хуллас, дель Торо асиендаси гўё паҳлавонларга аталган улкан иншоотлар жумласига кирарди, ҳозир ҳам шундай. Ўрта асрларнинг энг ажойиб қасрлари унинг олдида урвоқ бўлмай қолди. Ўша даврнинг ғолиблари одам жуда кам бўлган жойларда ўзларига иморатлар қурганларини унутмаслик керак. Мулкдор шунда хоҳлаган ишини қила оларди-да. У уялмай-нетмай истаганча ерини тортиб олди. Натижада ҳар бир ғолиб бирорта Европа давлатининг бутун бир вилоятига тўғри келадиган майдоннинг эгаси бўлиб қолар ва бу ҳеч қимми таажжубга солмасди ҳам. Романизмнинг ушбу ва кейинги бобларига бағишланган воқеалар 1811 йилда, акасингил де Могюерларнинг Соҳибчангал билан учрашувидан йигирма йил муқаддам содир бўлган. У Мексикадаги машҳур инқилоб йили бўлганини эслатиб ўтамиз. Бу инқилоб бошланганини 1810 йилнинг 16 сентябрига ўтар кечаси, ўша пайтларда Долорес деган хароб

кишлок кюреси¹ бўлган Идальго² эълон қилганди. Бирок машк кўрмаган хинду жангчилари испан мунтазам армияси темир деворига урилиб чил-чил бўлган Кальдерон бўсағасидаги қонли жангда Мексика инкилобига шунақанги, бундай қараганда, ўнгламас зарба бердики, уни ҳатто жуда олисни кўзлайдиган испан сиёсатдонлари ҳам арзимаган бир ғалаён сифатида кўра бошладилар. Испанлар ана шу қалтис хатолари учун тез орада Мексикадаги ҳукмронликларидан айрилдилар.

1811 йилнинг 25 ноябрида, яъни хикоямиз бошланадиган кунда кўзғолончилар ҳали Кальдерон бўсағасида тор-мор қилинмаганди. Бунинг устига улар ғалаба қозониб туришарди. Идальгога ҳамма тарафдан хинду кўнгиллилари келишарди. Кўзғолончилар армияси ҳарбий саф қоидаларини яхши билмаса ҳам, ундаги кураш иштиёқида ёнаётган жангчиларнинг сони анча мунчага, яъни саксон мингга етганди. Идальго душманга қашатқич зарба бериш ва бу билан иккита вилоят доирасидаги ҳаракатни ялпи кўзғолонга айлантириш ниятида бор кучини бир жойга жамларди.

Шу тариха 1811 йилнинг 25 ноябрида кундузи соат иккида ярми қуриган жилға ёқалаб ҳақиқий чўл мустанги минган бир одам илгариларди. Иссик одамни лоҳас қилгудай эди. Кучли жазирамадан жилға бўйидаги ғўзаларгина жон сақларди. Теварагидаги чўлнинг зерикарли сукунاتини ҳам пайқамай ўйчан бораётган суворийни қуюқ чанг булути қуршаганди. Иссиқдан беҳол қушлар ўзларини япроқлар панасига олишган, уларнинг сайрашлари эшитилмас, тушқи сукунатни ўт-ўланларда бетиним чириллашаётган чигирткаларнинг овозларигина бузарди.

Бу сайёҳ кўринишидан йигирма бешга борганди. Қиёфасидан олийжаноб ва оккўянгил одамлиги билинса ҳам бирмунча такаббурроқ туюлар, баланд бўйи ва қадди-қомати, мулојим ҳаракатлари теварагидагиларнинг унга нисбатан эҳтиром ва иззат-ҳурмат кўрсатишларига одатланганини сездирадди. Либосида ҳам дурустроқ бир нима йўқ эди. Эғнида бадавлат мексикаликнинг одатдаги сафар либоси бўлиб, фақатгина ўхшатиб ишланган эфесли³ қумуш қиндаги қалта қиличдангина (чамаси, унда шундан бўлак қурол ҳам йўқ эди) қиборлигини билса бўларди. Бунинг устига кўркамлиги ва креолларга нисбатан анча оқишлиги испанлар авлодиданлигига шак-шубҳа қолдирмасди.

Бу суворий тонготарда Арипадан чикканича йўлда бир дақиқа ҳам тўхтамаганди. Маъёс маҳзун ҳаёлларга боғанидан, ҳатто дамни қайтарадиган жазираманни ҳам сезмасди, иссиқдан эса юзиини тер босганди. Уни ана шу чуқур ўйчанлик ҳолатидан, тўғрироғи, келаёт-

¹ Кюре — қишлоқ руҳонийси.

² Идальго Костилло — қишлоқ руҳонийси, Мексика мустақиллиги учун кўтарилган кўзғолон раҳнамоси. Кальдерондаги жангда испанлар томонидан асир олинди, отиб ташланган.

³ Қилич ва ханжарнинг тигини дастасидан ажратиб турувчи маҳсус банд.

ган сўқмоғи шартта бурилган жойда такка тўхтаган оти кутқарди. Сайёҳ чўққисида дель Торо асиендаси улуғворлик билан қад керган улкан қоя этагида турарди.

Сайёҳ бир неча дақиқа чамаси кўнглида азиз хотираларини уйғотган улкан иншоотга маъюсгина боқиб турди. Сўнгра кўксидан отилган чуқур хўрсиникни аранг босиб, қатъий қарорга келди.

— Начора, бориш керак! — сайёҳ ўзича гўлдиради-да, отини никтаб, асиенда дарвозасига элтувчи энсизгина тоғ йулидан шошилмай кўтарилди бошлади.

Чамаси, йигит дилида оғир туйғуларнинг олишуви кетаётганлиги зохиридан билиниб турарди. Отини тўхтатиб, орқасига қайтиш ниятида бўлса керак, кўли бир неча марта титраб жиловни тортди. Бирок иродаси устун келди чоғи, сўқмоқ буриладиган бирор жойда башарасини кўришни хохламаган бирон одамни учратиб қолишдан чўчигандай ёнаётган кўзларини йўлдан узмай кетаверди.

Сўқмоқ эса бошидан оёғигача бўм-бўш бўлиб, барча муюлишларида бирорта ҳам жон кўринмасди. Сайёҳ ниҳоят асиендага етди. Дарвоза очик, осма кўприк туширилган, бу ерда гарчи ўзини кутишаётган бўлса ҳам истикболга ҳеч ким чикмади, бирорта ҳам одам «хуш келибсиз» демади.

«Шундай бўлиши ҳам керак, — деди сайёҳ ичида изтироб чекиб. — Мен ота-онамнинг уйига хонадон соҳиби ва ҳаттоки меҳмон сифатида эмас, балки эхтимол тавқи лаънатга учраган қочкин сифатида қайтпман».

Сайёҳ оти оёқ босганида тахталари вазмин лопиллаган осма кўприқдан ўтиб биринчи ховлига кирди. Бу ерда ҳам жон зоти бўлмаганидан уни ҳеч ким қаршиламади. Суворий отидан ирғиб тушди-да, тизгинини деворга кокилган ҳалқага ўзи бойлашга мажбур бўлди.

Шу ерда мени кутишингга тўғри келади, вафодорим Браво, — деди сайёҳ оҳиста, самимий овозда. — Сен ҳам бу ерда чақирилмаган меҳмонсан. Сабр қил! Балки тез орада иккимиз орқага қайтармиз.

Вафодор жонивор хўжасининг гапини фаҳмлаганга ўхшарди. Унга ҳамдарддай кичкина ва зийрак бошини ўғирди-да, секин ва аянчли ҳимраниб кўйди. Сайёҳ унга меҳр билан нигоҳ ташлади, сўнг жадал ва кескин одимлаб нари кетди, биринчи ховлидан ўтиб, ундан каттароқ бўлган иккинчисига кирди. Унинг ичкарасидаги асиенда соҳибининг хоналарига элтадиган улуғвор пиллапоянинг биринчи зинасида иккита одам кимираммай туришарди. Сайёҳ уларга кўзи тушаркан, қаддини ростлади ва ўзини такаббуруна кўрсатиб, ўша томонга жадал йўналди.

Қотиб туришган хизматкорлар сайёҳдан кўзларини узишмасди. Ораларида бир неча қадамлик масофа қолганида икковлари бир зумда бараварига бош кийимларини олиб, чуқур таъзим қилишди.

Маркиз жаноблари сизга мунтазир, жаноб, — деди улардан бири.

— Яхши, — деди сирли киши. — Бирингиз бориб, жанобларига буйруқларига кўра ўғли келганини айтинг, бошқангиз мени бошлаб борасиз.

Хизматкорлар яна бир бор таъзим қилишди-да, изларидан бир меъёрда одимлаётган йигитдан олдинда бошяланг кетишди. Пилла-поянинг устки майдончасида улардан бири жадал олдинга ўтди. Унинг кадам товушлари гумбазсимон шифтли йўлакда бўйик эшитиларди. Овоз тинганидан кейин иккинчи хизматкорнинг ранги бирдан ўзгариб, кўзларида ёш ялтиради.

— Фалокат, жаноб! Фалокат! — деди кеска хизматкор мехмонга ўгирилиб титроқ овозда. — Бу фалокатни қаранг-а!

Нима бўлди? — деди мехмон хавотирга тушиб. — Бирор нима бўлди? Ота-онам тирикми?

Чол «тирик» дегандай бош ирғади.

Ха, — деди у, — Худога шукур! Икковлари ҳам соғ-саломат. Ота уйини нега ташлаб кетдингиз, жаноб? Афсус! Энди буни ҳеч нима билан эплаб бўлмайди.

Йигит ташвишли тусга кирди.

— Йўғимда нима бўлди ўзи? — сўради у.

Э, ҳали ҳеч нарсадан хабарингиз йўқми? — хизматкор тааж-жубга тушди.

— Асиендадан кетганимга икки йил бўлганини унутдингми, дўстим?

Уэр, жаноб, уэр! Бошингизга шу фалокат тушганидан бери эс-хушим жойида эмас.

Тинчлан, дўстим, биламан, мени яхши кўрасан, о, — мехмон изтироб билан гапида давом этди: — Раҳматли хотининг Хуана мени эмизганини унутмагандирсан! Ха, Перот, менинг ҳеч нимадан хабарим йўқ, хатто, отам нега зудлик билан етиб келишимни буюргани ҳам коронғу. Менга хат олиб келган отликқа дамингни чиқармайсан, дейишган бўлса керак. Ўзим ҳам ундан сўраб-суриштириб ўтирмадим.

Жаноб, мен ҳам сизни нега чакиришганини билмайман, бироқ бу дон Фернандога яхши маълумлигига ишончим комил!

— Э! Укам шу ердами?

Ха, жаноб, дон Фернандо шу ерда, келганига ҳам анча-мунча бўлган! Хўжамнинг ўғлини ёмонлашдан Худо асрасин, бироқ, очигини айтсан, унинг Гвадалахарада тургани маъқулроқ эди. Бу ерга қайтганидан бери ҳаммаси бошқача бўлиб кетди. Эҳтиёт бўлинг, жаноб, дон Фернандо сизни хушламайди.

Укам ёқтирмаса ёқтирмас! — деди йигит такаббуруна. — Оилада каттаси мен эмасми, ахир?

Шундайку-я... Албатта, оилада сиз каттасиз, жаноб. Бироқ бу ерда укангиз хўжайиндай ҳаммага буйруқ беради.

Бу гап меҳмонни жуда гангитиб қўйди. Бирок у дарров ўзини қўлга олди-да, кекса хизматкорнинг елкасига қўлини қўйиб, самимий деди:

Кани, Перот, хонадонимизнинг удумини бир эслаб кўргин-чи! Унутдингми, унда ўқи! — Шундан кейин эшик тепасига илинган гербли калкон тасвирини кўрсатди.

Кирол Фердинанд Кастильскийдан бобокалонларингизга утган бу удумни ўзингиз мenden яхшироқ биласиз-ку.

— Албатта: «Ор-номусингни сақла, у ёғи нима бўлса бўлаверсин!» Бу удум қандай иш тутишимни айтиб туради. Мен ҳам ҳеч қачон... эшитяпсанми, Перот... Ҳеч қачон бу удумни бузмайман!

— Мен бўлсам, эҳтиёт бўлинг, жаноб, деб сизга такрор-такрор айтаман. Мен хонадонингизнинг кекса хизматкориман. Бирок маркиз жаноблари билан бўлажак суҳбатингизни ўйларқанман, аъзойи баданим музлаб кетяпти.

Хотиржам бўл, дўстим, — жавоб қилди йўловчи йигит ўзини олийжаноб тутиб. — Мен фақат ота-боболарим олдидаги бурчимга эмас, балким ўзимнинг бурчимга ҳам қараб иш тутаман. Ота-онамга бўлган чуқур эҳтиромимдан чеккага чикмайман, бирок, чамаси бошимга ёғиладиган айбларга ҳам жавоб қилишга қурбим келади.

Илоийм олийжаноб отангизда кўпдан бери туғилган ноҳақ шубҳаларни тарқатиб юборинг. Бу шубҳаларни кўзингиз очиклигида бой меросингизга чанг солмоқчи бўлганлар қучайтиряпти-да.

Мерос! — хитоб қилди йигит. — Мен ундан укам фойдасига жон-жон деб воз кечаман. Фақат шарти бор: у менга бебаҳо хазина бўлган ота-онамнинг меҳрига кўз олайтирмаса бўлгани!

Кекса Перот бунга жавобан чуқур хўрсиниб қўйди.

Шундай бўлса ҳам, ушланиб қолмайлик, — гапида давом этди йигит, — отамга келганимни айтишган бўлса керак. Бу ерда имиласам кўп йиллардан бери ўлимимни кутиб юрганларга жуда қўл келади.

Сиз ҳақсиз, шундай ҳам анча ушланиб қолдик. Кетимдан юринг, жаноб.

Мени қаякка бошляпсан, дўстим? — деди граф ён-верига қараб. — Ота-онамнинг хоналари асиенданинг бу канотидан кўчганми?

Ўша ерда, албатта! Бирок сизни бошқа жойга олиб боришим керак, жаноб. Менга, — кекса хизматкор охиста, бўғик овоз билан гапида давом этди, — сизни қизил хонага бошлаш буюрилган.

Шунақа дегин! — шивирлади йигит. — Демак, менга ҳукм чиқаришмоқчи экан-да?

Чол чуқур ух тортди.

Граф де Могюер бир дақиқа иккиланиб турди-да, хизматкорга, олдинда бор, дегандай имо қилиб, ўзи унга эргашди.

Уларнинг унсиз ва имиллаб юришларида тантанавор нимадир бор эди.

7. ОИЛА ҲУКМИ

Кўпчилик феодал қасрларидаги сингари дель Торо асиендасида ҳам битта хона бўлиб, доимо берк турар ва эшиги ҳам айрим ҳоллардагина очиларди.

Хонадон бошлиғи куни битганини сезганида ўзини ўша хонага кўчиришни буюрар, шу ерда жон таслим қилар, жасади то кабристонга элиб кўмилгунича серхашам ўринда ётарди. Болалар ҳам шу ерда дунёга келишар, никоҳ шартномалари¹ ҳам шу ерда имзоланарди. Қисқача айтганда, ана шу хонада оилага дахлдор энг муҳим воқеалар содир бўларди. Асиендадагилар бу хонада қандайдир кўрқувга ўхшаш хурофий эхтиром-ла шивирлаб гапиришарди. Зеро, маркизлар де Тобар де Могюер бирорта авлодларини жазоламоқчи бўлсалар, оилавий суд доимо ана шу залда иш кўрарди.

Мазкур хона қасрнинг кун чиқардаги қанотида бўлиб, кенг-кўлам, узунрок тўрт бурчакли қора ва оқ плиталари шахматсимон қилиб терилган, қабарик ойналаридан заиф ва паришонгина ёруғ тушадиган тўртта баланд деразали зал шаклида эди. Бу совук ва мудхиш хона деворларига XIV аср гилами қоқилганидан улуғвор оилавий сағанага ўхшаб кетарди. Чиройли тўқилган бу гиламда Херес² бўсағасидаги жанг тасвири бор эди. Маълумки, ўша жангда вестготларнинг сўнги қироли дон Родриго ҳалок бўлган ва Испания араблар ҳукмронлигида қолганди. Хонани безаган гиламда қизил ранг кўпроқ бўлгани учун ҳам уни қизил хона деб аташган бўлсалар керак.

Навқирон де Тобар бу хонага сира ҳам бош сукмаганди. У бу хонанинг эшиги очилганини эслаёлмади. Шунинг учун ҳам ота-онаси ўша ерда қабул қилажакларини билганида отасига рўпара бўлиш учун бор иродасини қўлга олгани ажабланарли эмас.

Эшик ланг очик турарди. Йигит остонадаёқ бутун хонага кўз югуртирса бўларди. Зал охиригача петаре³ солинган. Олтин шокилани бахмал соябон тагидаги супада маркиз билан маркиза тунд холда ўтиришарди. Бу ерда кексалар ўзларига хос бўлмаган тарзда жиддий кўринарди. Супа ёнида йигирма уч-йигирма тўрт ёшлардаги баланд бўйли, кўринишидан олийжаноб бир йигит турарди. Чол билан кампир одмирок кийинганларидан йигит жуда башанг кўринарди. У маркизнинг кенжа ўғли Фернандо де Тобар эди. Қизил хонанинг остонаси яқинида турган хизматкор граф келганини кўрганда тантанавор олдинга чиқди.

Граф Родольфо де Тобар де Могюер жаноби олийлари! эълон қилди хизматкор ҳар бир сўзни жаранглатиб айтиб.

¹ Никоҳ шартномаси — эр-хотиннинг мулкка эгалик қилиш ва бошқарнишдаги ҳуқуқлари белгиланган шартнома.

² Херес — Испаниядаги шаҳар (Андалузия вилояти). Уни ҳозирда ҳам араблар қурган ва яхши сақланган денор ўраб туради.

³ Петаре — тўқима гилам.

— Граф Родольфо де Тобар де Могюерни киришга таклиф килинг, — жавоб килди маркиз сал хирилдок, бироқ хали ҳам баланд овозда.

Хизматкор четланди, граф эса шляпасини ечиб, отаси билан онасига эхтиром-ла таъзим килганича залга оёқ босди.

Хизматкор эшикни ёпди-да, сездирмай нари кетди.

Граф шошилмай супача томон юрди. Унга яқин борганидан кейин тўхтаб, яна таъзим килди, қаддини ўнглаб, ота-онасидан гап чиқишини ҳурмат билан кутганича, кимир этмай тураверди. Хонага бир лаҳзага шунақанги сукунат чўкдики, гўё бу ерга йиғилган тўрт кишининг юраклари қанақа ураётганини ҳам эшитса бўларди.

Дон Фернандо акасига ўғринча равишда масхараомуз кизиксиниш билан қарар, ўғилларига тикилган кекса ота-онанинг кўзлари эса жуда ғамгин эди.

Графнинг викорли туришида одамнинг жиғига тегадиган ҳеч нима сезилмасди. У ўнг оёғини сал олдинга чиқариб, қаддини пича эгиб турар, бошини орқага ташлаб, бир томонга сал кийшайтирган, тўғри ва бемалол боқар, нигоҳида мақтанчоклик ва тап тортмасликдан асар ҳам йўқ эди. Графнинг бир қўли қиличнинг эфесиди, иккинчи қўлида патли шляпасини кўндаланг тутиб турарди.

Йигит ички хаяжондан анча ранги ўчганча, нима бўлишини сабр билан кутарди. Уни кўринишидан судга тушган деб бўлмасди. Аксинча, у одамда ўзининг ҳақлигига ишонган ва танбеҳдан кўра қўллаб-қувватлашга лойиқ кимсадай таассурот қолдирарди.

— Хайрият, ўзингизни кўрсатдингиз-а, жаноб! — захарханда килди князь.

Граф унсиз таъзим билан жавоб килди.

— Жаноби олийлари, мени йўқлаган мактубингизни кеча кечаси олдим, — қисқа жавоб килди граф. — Бугун тонг билан йўлга чиқдим ва йигирма лье йўлни буйруғингизни бажаришга шошилганимдан бирор марта ҳам тўхтамай босиб ўтдим.

— Э, ха, — маркиз яна узиб олди, — амалда бўлмаса ҳам гапда ибратли ўғил эканингизни биламан.

Мени кечиргайлар, жаноби олийлари, — эхтиром билан жавоб килди граф, — бироқ нимага шама қилаётганингизга тушунолмаман.

Чолнинг лаблари жахлдан буришиб кетди.

— Сиз билан икки тилда гаплашаётганимиздан тушунолмаётган бўлсангиз керак, — қуруққина жавоб килди чол. — Дарвоқе, тушунтириброк гапиришга ҳаракат қиламан.

Уртага жимлик чўкди. Афтидан, маркиз хаёлларини бир ерга жамлаётган эди.

— Граф, — деди у бир неча лаҳзадан кейин, — Оилада каттаси бўлганингиздан ота-боболаримиз васият қилган доғ тушмаган ор-номусингизни бошқалардан кўпроқ сақлашимиз керак. Бу сизга маълумдир, дейман?

— Маълум, жаноби олийлари.

— Жаноб! Табаррук волидангиз билан мен кичкиналигингиздан буён сизга авлодимизнинг энг бебаҳо мулки бўлган, кўп авлодларимиз асрлардан бери авайлаб-асраб келган рицарлик номуси тушунчасини уктириб келишда ўзимизни аямадик. Сизга ота-боболарингизнинг удумини, ажодларимиз ҳақли равишда фахрланадиган шиорни қайта-қайта кулогингизга қуйишдан чарчамадик. Қандай қилиб сиз, марҳаматли жаноб, оилавий бурч ва панд-насихатларимизни менсимай, биздан ҳаттоки ижозат сўрамай, ота-она уйини бирдан тарк этдингиз? Ҳеч қандай узрли сабабсиз, онангизнинг илтижолари ва кўз ёшларини писанд қилмай ва менинг расмий қатағонимга қарамай, ўз холингизча яшадингиз ва хонадонимизга бегона бўлиб қолдингиз?

— Жаноби олийлари... — оғиз очди йигит.

— Билиб қўйинг, дон Родольфо, — маркиз унинг зумда сўзини бўлди, — сизни айбламайман, бироқ ҳаққоний ва тўғри жавоб кутаман. Ҳеч нимани яширмай аниқ ва очиқ айтинг. Шуни талаб қиламан.

— Жаноби олийлари, — жавоб қилди граф бошипи мағрур туриб, — виждоним пок, де Тобар де Могюерлар шаънига номуносиб ҳеч қанака иш қилганим йўқ. Ўзимни оқламокчи бўлганим учун эмас, зеро ҳеч қанака айбим йўқ, балки ўғил сифатида измингиздалигимга ишонингиз учун буйруғингизни бажаришга шошилдим.

Граф шу сўзларни айтаркан, дон Фернандо ишонқирамай кулимсирарди.

— Мен бошқача жавоб кутгандим, — маркизнинг яна овози гижирлади. — Сиз очиккўнгиллигимдан фойдаланиб, ўзингизни оқлаш учун ошиқарсиз, дегандим.

— Жаноби олийлари, — граф эхтиром билан, бироқ қатъий жавоб қилди, — одам ўзининг бирорта айбини оқлаш учун олдин ўша айби нимадалигини билиши керак.

— Яхши, бунга мажбур қилиб ўтирмаймиз. Бироқ сизга ҳурматим бор, деб ишонтиряпсиз. Бўлмаса шундай, мен ўғил сифатида изимда эканлигингизни исботлашга имкон бермоқчиман.

— Букюринг, жаноби олийлари, — йигит хурсанд ҳолда хитоб қилди, — мендан нимаики талаб қилсангиз ҳам...

— Бекорга бунақа ошиқяпсиз, — маркиз унинг гапини совуқкина бўлди, — чунки сиздан нимани талаб қилишимни билмайсиз-ку, ҳали.

— Жаноби олийлари, мен ўзимга қўйилаётган айблардан узоқлигимни исботлашга беҳад хурсандлигимдан шундай қиялпман.

— Шундай ҳам бўла қолсин!.. Мен мехрингиз учун миннатдор бўламан, холос ва имиллаб ўтирмай сизга яна нима билан қўнглимизни ола оласиз, демоқчиман.

— Айтаверинг, айтаверинг, жаноби олийлари!

Чолнинг нигоҳида ҳамон такаббуруна жиддият сезилар, эрининг олдида дамани чиқармай ўтиришга мажбур бўлган маркиза бўлса ёш ғилтиллаётган кўзларини графдан узмасди. Дон Фернандо ҳамон

ўғринча кулиб кўяр, дон Родольфо яхши гап айтганига карамай, чамаси, отасининг айёрона хайрихоҳлиги замиридаги копконни сезиб тургандай юраги кўркувдан увишаётганини сезди.

— Ўғлим, — бу сафар маркизнинг овози маъюсроқ чиқди, — ота-онангиз қариб қолишди. Бизнинг ёшимизда йиллар тез ўтади: ҳар бир кадамимиз тезда ютай деб турган гўрга яқинлаштираверади...

— Худо ҳаққи, ота! — хитоб қилди Родольфо беихтиёр.

— Сўзимни бўлманг! — маркиз уни силтаб ташлади. — Ўғлим, — гапида давом этди у, — сиз тўнғичимиз, авлодимизнинг умиди, қонуний меросхўримизсиз. Йигирма бешга тўлдингиз: бу ёшда одамнинг кўнглида олийжаноб орзулар етилади, ўсмирликдан кейинги кемтик етуклик кела қолмайди, ҳаёт денгизида дуч келадиган севгини ҳам, азобни ҳам, оилавий ҳаётнинг эзгу юпанчларини ҳам татиб кўрмаган бўлади... Жаноб, — маркиз бир лаҳза сукутдан кейин давом этди, — сизда чинакам дворяннинг ҳамма жиҳатлари мужассам — келишган йигитсиз, қадди-бастингиз кўркам ва нақ рицарлардай шаяқатлисиз...

Яна қисқа жимлик чўқди. Дон Родольфонинг ранги тобора ўчарди... Довдираб онасига қараган эди, у хавотирдалигимни ўғлим сезмасин, дегандай жўрттага ерга боқди. Граф ҳозирда отаси ўзидан нимани талаб қилмоқчилигини фаҳмлаганидан юраги ҳаяжон ва аламдан баттар дуқиллади.

Чол яна тилга кирганида овози боягидай кескин чиқди.

— Ўғлим, бизни парвардигор ўз даргоҳига қорлайдиган кунларга балки яқин қолгандир. Биз, Могюерлар авлоди бекорга ўлиб кетавермаймиз, невараларимиз умримизни чўзади, деган ишончдан тасалли топиб, оёғимизни тинчгина узатсак, девдик. Кўп марта билдирган истақларимиз рўёбга чиқадиган фурсат етди. Ота-онангизнинг кунлари санокли, ўйланиб, улар тинчгина ўлишларига йўл беришингиз керак.

— Ота...

— Ўзингизни босинг, ўғлим, — чол ўғлининг хавотирини бошқача тушунганга олиб, гапида давом этди. — Мен охир-пировардида эрхотин ўртасида бир-бирларига кўнғилсизликлар сабабли нафрат пайдо бўладиган, маълум мақсадни кўзлаб қилинадиган никоҳга мажбур қилмоқчи эмасман. Ҳа, ота-онангиз сизга жуда эҳтиёткорлик билан рафика танлашди. У ёш, хушрўй ва авлоди ҳам номдорликда биздан қолишмайди. Хуллас, унда сизни бахтиёр қилиш билан хонадонимизга янада зеб берадиган барча жиҳатлар бор.

— Ота... — дон Родольфо яна оғиз очди.

— Ўғлим! — маркиз ҳозирда тилга оладиган ном ўғлининг охириги иккиланишларини чиппақка чиқарадигандай тантанавор гапирди. — Суюнинг, ўғлим, сиз урувимиз маркиз де Валлга¹ ён шажарадан туташган донья Орелио де Торе-Асюлга уйланасиз.

¹ Маркиз де Валль наслий ушвони конкистадор Фернандо Кортесга Мексикани истило қилгани учун берилганди.

Графнинг рангида қони қолмади, вужудини асабий қалтирок босди. Оёғи қотган, кўзлари жовдирар, кўли гўё юрағи уришини босмоқчидай кўксига қапишганди.

— Хоҳишим энди сизга аён, — қол гўё ўғлининг руҳий ҳолатидан беҳабарлай гапида давом этди. — Уни бажарсангиз керак, дейман. Энди эса дам олинг: бунақанги иссиқда отда юриш толиқтиргандир. Хонангизга бораверинг, эртага эса қайлигингиз билан қандай қилиб тезроқ таништиришни ўйлаб кўрамиз.

Маркиз бу сўзларни совуқ ва кескинроқ қилиб айтганидан кейин хонани тарк этмоқчидай кўзгалди. Граф ўша лаҳзада вужудидаги тугённи бир амаллаб босди.

Уэр, жаноби олийлари, — деди у ўзини осойишта кўрсатишга уриниб, — сизга уч-тўрт оғиз сўз айтмасам бўлмайди.

— Гапимни эшитдингизми? «Эртага», дедим-ку.

Эшитдим, албатта, жаноби олийлари, бирок, таассуфки, гапимни бугун тинглашни истамасангиз, эртага жуда кеч бўлиши ҳам мумкин.

Шунақа денг! — хитоб қилди қол дарғазаб лаб тишлаб.

Нимага энди, сўрасак бўладимиз?

— Чунки, — граф қатъий жавоб қилди, — эртага бу ердан бир умр бош олиб кетаман.

Чолнинг бўзранг кўзлари ғазабли чакнади.

Э-ҳа! Демак, бу тўғри экан-да! Менга айтишганининг бари ҳақиқатми?

— Сизга нималарни айтишувди, жаноби олийлари.

— Билмоқчимисиз? На чора! Балки сиз ҳақдирсиз: бунақа айлантиришларнинг нима ҳожати бор, аянчли майнавозчиликни йиғиштириш керак!

— Жаноб! Жаноб! — аянчли хитоб қилди маркиза. — Ўғлингизлигини... тўнғичингиз эканини унутманг!

Жим бўлинг, бекам! — маркиз унга ўшқирди. — Бу оқпадар бизни хўп калака қилди! Ийтиқом фурсати ҳам етди! Худо ҳақки, у ибратли ва беаёв жазосини тортади!

— Худо ҳақки, жаноб, — ёлворди маркиза, — бунчалар бераҳм бўлманг! Ўзим гаплашиб кўришимга йўл беринг! Ўғлингизга меҳрибонликда жуда қаттиққўлсиз, мен бўлсам уни қўндираман ва гапимдан чиқмайдиган қиламан. Онанинг эса юрагида энг қайсар ўғилни ҳам юмшата оладиган сўзлар топилади.

Чол бир дақиқа иккиланиб турди-да, ўзини қўлга олди.

— Иложим йўқ, маркиза, бунинг ҳолати йўқ, — деди маркиз ногаҳон нолиш сифат чиққан аянчли товушда. — Бу исёнкорга битта насли табиатимизнинг қусури бўлган ўжарлик ўтган экан! Уни сира ҳам гапингизга киритолмайсиз.

Йўқ, йўқ, гаплашиб кўришимга йўл беринг! Қолаверса, у фақат сизнинг эмас, менинг ҳам ўғлим-ку. Мен сира ҳам чизингиздан чиқмаганман. Сизга бўлган севгим хурмати, бунга йўл беринг! Ўти-

наман, сўнги бор ўғлимни қайсарлигидан қайтаришга йўл беринг! Эҳтимол, гапимни эшитиб пушаймон бўлар.

— Жаноб олийлари, бунинг устига биз адашаётган бўлишимиз ҳам мумкин-да, — шу чоккача бу томошанинг тилсиз томошабини бўлиб турган дон Фернандо бирдан гапга кирди. — Акам дворян ва жуда таникли авлоддан бўлганидан ўзага такалаётган қилмишлардан баландрок туради. Родольфонинг гапини эшитмай туриб, коралайверманг-да, ота!

— Қойил, Фернандо! Акангнинг ёнини олаётганинг дуруст, болагинам, — она кенжа ўғлининг сўзларига лақиллаб кўзига ёш олиб жилмайди.

— Акамни яхши кўраман, албатта, — деди дон Фернандо захарханда қилиб, — шунинг учун ҳам айбини исботламай, коралашга йўл қўймайман. Тўғри, Родольфо опотослар қабиласи Катта Касикининг қизини йўлдан ургани шак-шубҳасиз, бироқ ҳаммага маълум бу гапнинг арзирли жойи йўқ. Родольфо ўша ярамасли олишига сира ҳам ишонмаганимдан гўё кюре Идальгонинг дўстигина эмас, балки Сонора вилоятидаги ҳаракатнинг энг ғайратли ва таъсирчан тарафдорларидан бири деган бошқа тухматга ҳам ишонмайман. Ха, минг марта шундай дейман! Де Тобар де Могюерлар авлодидан бўлган Кастилия дворяни бунчалар паст кетмайди, ота-боболаримиз васият қилган ор-номусни топтамайди! Қани, Родольфо бошингизни кўтариб, тухматчиларни фош қилинг, ака! Сизнинг бир оғиз сўзингиз, обрўйингизни туширмоқчи бўлганларга қарата «йўқ» десангиз бас, бўрон тиниб, отам бағирларига босадилар ва бари унут бўлади.

Тилёғламалик билан айтилган бу гаплар укасининг маккорона риёкорлигини пайкаган граф вужудини ғазабдан ларзага келтирди.

Родольфо оғзини очгандаёқ, у илон чакқандай сапчиб тушганди. Бироқ аста-секин ғазоби босилиб, укасидан нафратлана бошлади. Дон Фернандонинг дабдабали, оғули гапларининг охирини менсимай, иршайганча тинглади.

— Кўряпсизми, ўғлим, — деди маркиз, — бу ерда ҳамма ёнингизни оляпти, фақат мен айблайман... Ўзингизни оқлашга нима дея оласиз?

— Ҳеч нима, — куруккина жавоб қилди граф.

— Ҳеч нима? — чол дарғазаб ўшқирди.

— Ха, ота, ҳеч нима. Барибир гапимга кулок солмаган бўлардингиз, кулок солганингизда ҳам мени тушунмасдингиз. Аслзодаларнинг имтиёзларидан талтайиб кетганингиздан одамларни ҳам, воқеаларни ҳам ўзингизча баҳолашга одатлангансиз, сиз ор-номусни ўзингизча тушунасиз.

— Начора, жаноб, сизнингча оламда иккита ор-номус бўлади-ми? — деб юборди маркиз беихтиёр.

— Йўқ, ота, — Родольфо бамайлихотир жавоб қилди, — ор-номус битта, албатта, бироқ одамлар уни ҳар хил тушунишади. Масалан, укам ҳозиргина ғазабингизни сира ҳам қўзғатмай ёшгина дворян қизини йўлдан уриб, ўйнашига айлантирса бўлаверади, бироқ

хотинликка ололмайдди, зеро, бунда авлод шаънига доғ тушади, деди. Чамаси, дон Фернандо масаланинг моҳиятига чуқур кирган бўлса керакки, у билан тортишиб ўтирмайман. Қолаверса, ўзингиз «чек қўйиш керак», дедингиз, ота. Сизнингча бўла қолсин. Сиз билан тенгсиз курашга киришмоқчи эмасман. Хатингизни ўқиганимда нимага чақираётганингизни тушундим, ўзимни қанақа ҳукм қутаётганини ҳам аввалдан билардим. Шундай бўлса ҳам ўзингиз кўриб турганингиздай буйруғингизга «хўп» деб келавердим. Мени нимада айблашяпти? Ҳинду қизини олганим учунми? Начора, бу ҳақиқат, баралла айтавераман. Қиз келиб чиқиши жиҳатидан берирок бўлиши мумкин, бироқ, ҳар ҳолда юраги меникидан олийжаноброқ, менга яна қанақа айб тиркалапти? Идальгога дўстлигим ва унинг яқин сафдошларидан бири бўлганимми? Буниси ҳам тўғри! Мен шундай одам билан дўстлашганимдан бахтиёрман. Халқимнинг эркесварлик ҳаракатини гарчи сиз жиноят санасангиз ҳам буни ўзимнинг хизматим каторига қўяман. Ота-боболаримиз кашф қилган ва босиб олган бу замин ватанимиз бўлиб қолади. Уч аср давомида биз испанликдан чиқиб, мексикалик бўлиб қолдик. Кураш фурсати етди! Испания деб аталмиш қонимизни сўриб, кўз ёшимизни оқизиб, олтинимиздан бойиб ётган мамлакатни йўқ қилиш вақти келди! Бу сўзларимдан кейин бор ғазабингизни тўкиб солишингизни ва қанақа оғир жазога тортилишимни ҳам биламан. Вужудим аламдан чилпарчин бўляпти... Сизни жуда яхши кўраман ва ҳурмат қиламан, Худо ҳаққи! Бироқ бошимга қанчалар қулфатлар тушмасин, ёлғиз биргина юпанчим бор, у ҳам бўлса ота-боболаримнинг шиорига садоқатимдир, ор-номусимга боримни бағишлайман. Виждоним пок, бир кун келиб, оиламиз шаънига номуносиб иш қилмаганимни тушуниб, мени кечирасиз, дейман.

— Сира ҳам! — бакирди маркиз. Ўғли гапираётганида зўрға жим турганидан овози гулдираб чиқди. — Ҳеч қачон! Йўқолинг бу ердан, ярамас, мен ...

— Худо ҳаққи, — кичкирди маркиза эрининг бўйнига ташланиб, — фақат уни оқ қилманг, шўрлик шундок ҳам ёмон жазосини тортиди... Оқ қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ, отанинг эса бунга ҳаққи жуда кам. Эҳтиёт бўлинг, бунинг учун худо жазонгизни беради!

Маркиз бир неча лаҳза тундлашиб жим қолди. Сўнгра қўлини ўғлига чўзиб, маъюс холда деди:

— Боринг, сизни Худонинг ўзи асрасин! Бундан буён оилангиз йўқ. Хайр!

Граф аранг оёкка турди. Ҳукм оғирлигидан гандираклаганича хонадан миқ этмай чиқди.

— Ўғлим! — маркиза юракни ларзага келтиргудек овозда хитоб қилди. Алам билан эс-хушидан айрилиб, унинг кетидан югурмоқчи бўлганди, золим чол қўлидан маҳкам ушлаб олди.

— Сизнинг битта ўғлингиз бор, хоним! — чийиллади чол. Кейин маркизга риёкорона бош эгиб турган Фернандони кўрсатиб, қўшимча қилди -- ана у.

Қайғу ва ғамдан адои тамом бўлган маркиза жон ҳолатда бакириб, чолнинг оёғи тагига кулади. Бирок вужудидаги ғурур билан ғазаб ўртасидаги олишувдан қийналиб кетган чол тинкаси куриб ўриндикка чўқди-да, юзини беркитганча бўғик хўнграб юборди. Дон Фернандо эса графнинг кетидан югурди. Бундан мақсади акасини қайтариш ё юпатиш эмас, балки хурсандлиги юзига қалкиганини яшириш эди. Чунки у нақ иблисона сабр-токат билан кўпдан бери тузиб юрган режаси ҳозирда амалга ошганидан боши осмонда эди.

8. АКА-УКА

Дон Родольфо кизил хонадан юраги мажрух бўлиб чиқди. Ўзига чиқарган ҳукмдан жуда эзилганидан гўё отасининг ғазабидан қочгандай асиендани иложи борича тезроқ ва буткул тарк этишга уринди. Оти боягина қолдирган жойда турарди. Йигит отини ечиб, жиловини кўлга олди, бироқ узангига оёғини кўйганда кимнингдир кўли елкасига вазмин тушди. Дон Родольфо гўё кизиган темир теккандай чўчиб тушди — олдида укаси турарди. Графнинг кўзи ғазабли кизарди, муштлари титраб қисилди, кўзлари чакнади. Шундай бўлса ҳам ўзини бир амаллаб босиб олди.

— Нима ишингиз бор, ука? — граф жуда хотиржамлик билан катъий гапирди.

— Хайрлашиб кўлингизни қисмоқчиман, — жавоб килди дон Фернандо йиғламсираб.

Граф бир дакика унга ошкора нафрат билан тикилди. Сўнгра қиличини белидан олиб укасига тутди.

— Олинг, Фернандо, — деди у истехзоли кулиб, — бу қилич энди қонуний сизники. Бундан буён хонадонимизнинг фамилияси ва унвони соҳиби бўласиз. Мана меросимни ҳам олдингиз, истакларингиз ҳам тўла рўёбга чиқди.

— Ака... — дон Фернандо ғулдирлаган бўлди.

— Билиб қўйинг, мен сизни ҳеч нимада айбламайман, — дон Родольфо пича баланддан келиб, гапида давом этди: — Мулкимдан бемалол фойдаланаверинг. Илоҳо, мулк келажакда сизга оғир юк бўлмасин. Хайр бу дунёда бошқа кўришмаймиз.

Сўнг отини елдирганча ўзи туғилган ва ҳозирда умрбод қувилган қаср деворларига бир марта нигоҳ ташламай чиқиб кетди. Ранги оқарган дон Фернандо бир неча лаҳза ўйламай-нетмай қилган тубан ишидан музтар бўлиб, бошини эгганча туриб қолди, виждон азоби вужудини қийнай бошлади...

Дон Родольфо отининг туёк товуши олислаб, ниҳоят тинганидан кейин дон Фернандо бошини кўтарди, юзига чиккан терни артиб, оёғи остига ташланган қилични олди.

— Шўрлик! — ғулдиради у. — Олдингда айбдорман, Родольфо... — У оғир хўрсинди-да, шошилмай қасрга юриб кетди.

Дон Родольфо де Могюер сўзининг устидан чикди: дель Торо асиендасига кайтиб кадам босмади. Дон Маркиз кетди. Хатто графнинг энг яқин дўстлари ҳам асиендага охирги марта келганидан бери уни кўришмаган эди. Бир йилдан кейин кўзғолончилар Кальдерон бўсағасида калмих томонидан тор-мор этилганда омон қолган бир неча ҳиндулар Идальго билан ёнма-ён туриб жанг қилган, дон Родольфо кўзғолончиларнинг мушкул ахволини ўнглагани испан қўшинлари турган жой марказига каттик ҳужум қилинганда ҳалок бўлган, деган миш-миш тарқатишди. Бирок бу миш-миш тасдиқланмади, навқирон маркиз буйруғи билан қилинган қидир-қидирлардан ҳам ҳеч бир наф чикмади: графнинг жасади жангда ўлганлар орасида йўқ эди. Дон Родольфонинг тақдири номаълум қолаверди.

Дон Фернандо эса бу пайтда отасининг буйруғига кўра акасининг унвонини олиб, отаси дон Родольфого олиб беришни мўлжаллаган донья Орелио де Торре-Аскулга уйланди.

Маркиз билан маркиза яна бир неча йил умр кўришди. Маркиз маркизадан сўнг кўп ўтмай оёқ чўзди. Икковлари гўрларига тўнғичларини оиладан қувганларига виждонан қийналганларини нақ оғуланган ўқдай бирга олиб кетишди. Маркиз эса бунга сира кўника олмаганидан то жони чикқунича вужуди зирқираётгандай хатто хўрсинмади ҳам. Ўғлининг номини атамай жон таслим қилди. Қолаверса, унинг эзгу орзуси рўёбга чикқанди-да. У авлодини туғилган неваралари давом эттиришини сезган ҳолда бу дунёни тарк этди.

Иккала кексаниннг дафн маросимида кўп одамлар оломон орасига тикилган кенг чакмонга бурканган одамни пайкашганди. Бирок сербар шляпасини кўзигача бостириб олганидан унинг юзини кўриб бўлмади. Шундай қилиб, ўша одам кимлигини биров билолмади. Фақат битта кекса пеон ўша дон Родольфо эканлигини танидим, дерди. Бирок у чиндан ҳам отаси билан видолашишга ва қабри тепасида йиғлашга келган ўша қувғинди ўғилмикин? Нотаниш киши ногаҳон келиб, тўсатдан ғойиб бўлганидан кекса хизматкорнинг айтганини текшириб кўришга ҳам имкон қолмаган эди.

Кунлар ўтар, муҳим воқеалар бирин-кетин содир бўларди, бирок дон Родольфо илгаригидек дом-дараксиз бўлгани учун ҳамма уни узил-кесил ўлганга чиқарганди. Кўп ўтмай бутунлай унутиб ҳам юборишди.

Шу тарика дон Фернандо барча оил авий мол-мулкка ва де Могюер хонадони унвонига осонгина эга бўлди.

Маркиз де Фернандо аслида китобхон тасаввур қилган даражада ёмон одам эмасди. Китобхон де Могюерлар хонадонининг бу кенжаси илк бор ўзига рўпара бўлганида хунук бир алфозда кўринганди-да. Ўшанда барига дон Фернандо кенжалиги туфайли сочи олиниб, роҳибликка берилажаги сабабчи бўлганди. Бунда унинг шўри қурирди, албатта. Хаётга ташна бу шухратпараст йиғитнинг вужудида аёвсиз ва ноҳақ оилавий удумга қарши ғазаб уйғонди. Чунки роҳиблик уни монастирга тикар ва бу билан хаётнинг бор қувончларидан маҳрум қиларди-да.

Мабодо дон Родольфо оилада тўнғичлик мавкеининг барча талабларига бўйсунганида борми, дон Фернандо акасининг меросига кўз тикишни хаёлига ҳам келтирмаслиги турган гап эди. Дон Родольфо эса хонадоннинг қадимий аънааларини менсимай, хинду қизига уйланди, «исёнчилар»га қўшилди. Дон Фернандо шундан кейин тақдир ўз вақтида ногахон рўбарў қилган бу бахтли тасодифга ёпишиб олишга жазм этди. У оилавий ҳуқуққа кўра унвонлар ва бойликка нописанд акасининг ўрнини эгаллашни лозим ҳисоблаганидан ёмон қиялман, деб ўйламасди. Бу оламнинг ишлари шунақа, номуносиб иш қилган одам ҳар қанақа бахона кидиришга тушади, ўзини шунақа қилишим керак эди, деб ишонтиришга интилади.

Дон Фернандо фақат бир нарса деб — бу «бахтли тасодиф» ўзининг ҳаракатлари туфайли рўбарў бўлганини эътироф этолмасди. Акасининг қилмишларини ёмон томонга буриб, отанинг тўнғичига меҳрини захарлаган, ахийри қизил хонада айтилган ҳукмни ўзи кўпдан ҳозирлаб келганди-да.

Одамнинг қалбида қандай ғалати зиддиятлар мужжасам бўлмайди, дейсиз! Дон Фернандо акасини яхши қўрар ва унинг холига ачинар, ўзи итарган жарга йиқилмай қолишини истарди. Дон Фернандо де Могюер хонадони унвони ва давлатини эгаллаб олганидан кейин акасини роса қидиртирди. У молини акаси билан бўлашиб, кечиришига сазовор бўлмоқчи эди. Афсуски, ундаги бу хохиш жуда кеч туғилди. Дон Родольфо энди изсиз йўқолган, пушаймонда қолган маркиз эса виждонининг бесамара азобларига маҳкум бўлганди.

Дон Фернандо қизил хонадаги гапларни эслаб, умрбод эзилиб юрган кезларида гоҳо ўзига-ўзи ўша вақтда акам билан очиқчасига гаплашиб олсам бўларкан, деб қўярди. Ўзини одмигина тутиб юриши билан асилзода авлод аънааларидан кескин фарқ қиладиган Фернандо оиласидаги катталик ҳуқуқидан ихтиёрий равишда воз кечиши ҳам мумкин эди-да.

Хуллас, маркиз бой бўлишига қарамай, иккита бола туғиб берган сохибжамол хотини яхши бокмагани учун ҳам бахтли эмасдир. Ҳеч ерда, ҳатто, энг қувноқ даврада ҳам дили ёришмас, юрагини кемираётган сирли жарохат битиш ўрнига баттар катталашарди.

Айни пайтда Мексикада сиёсий хаёт бенихоя тез ривожлангани туфайли испанлар ҳукмдорлари тарафдорларининг аҳволи кундан-кунга ёмонлашиб, хатарли тугса қира бошлади.

Мексика инқилоби сабабларини аниқлаш хикоямиз вазифасига кирмайди. Шунингдек, Мексика учун мустақилликни қўлга киритиш, испанлар тожи учун эса қўп асрлар бойишнинг туганмас манбаи бўлган мустамлақадан айрилиш билан ниҳоясига етган ҳарбий операцияларни ҳам баён қилиб ўтирмаймиз.

9. ЯНГИ ОДАМНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ

Тинч океан бўйида ястанган Сонора вилоятида оромбахш денгиз шамоли эсиб, гоҳ-гоҳ намхуш салкини билан унинг жазирама хавосини бўшаштириб туради. Бунинг устига тушдан то соат учгача офтобнинг кайнок нури киздирган ердан дамни қайтарадиган ховур чиқиб, иссиққа одам чидаёлмай қолади. Тўнкарилган ва роса кизиган ту누ка томни эслатувчи осмон тагидаги далалар чиндан ҳам ҳазин тусга киради. Қушлар холдан тойганларидан япроқлар остига яширинадилар, сайрашлари тинади, дов-дарахтларнинг виқорли шохлари пастга эгилиб қолади. Тирик жон борки, соя-салқинга ошиқади. Йилки уқурлари, мол подалари ва қўйларнинг отарларидан кўтарилган оқиш чанг офиз ва бурунга киради. Сонора бир неча соат бирон-бир тириклик аломати сезилмайдиган жонсиз сахрога айланади.

Одамлар бирорта салқин жой топиб, айрича бир ҳолатда пинакка кетадилар ё ётадилар. Улар на ухлайдилар, на сергак бўладилар, балки мудраб, ширин ва эзгу хаёлларга бериладилар, одамнинг танаси яйраб, ясама елвизакдан баҳра олади. Хуллас, одамлар ана шунақа пайтларда иссиқ минтақаларда сиеста деб аталадиган ҳолатда бўладилар. Тиниб-тинчимас ва серташвиш шимолликлар одамнинг жисмоний ва рухий ҳолатига тинчлантирувчи ва ҳаётбахш таъсир кўрсатадиган бундай серрохат хордиқ онларини жуда ҳам кадрлайдилар. Бирок серкуёш жанубда яшайдиган халқлар ҳам сиестани хуш кўрадилар. Италиянлар буни дольче фарниенто¹, турклар эса хузур, дейишади.

Ёвуз сеҳргарнинг таёқчаси бир кимирлаши билан одамлари тош бўлиб қолган эртақдаги араб шаҳарчасидагидай дель Тора асиендасида ҳам ўшандай хордиқ онларида ҳаёт тўхтаб қолган каби туюларди. Пеонлар, чўпонлар, хизматкорларнинг бари сиестага берилишарди. Асиендада иккита кимсагина туш пайтидаги одамни беҳол қиладиган иссиқни писанд қилмай, ухлашни хаёлларига келтиришмасди. Улар нафис жиҳозланган кабинетда хордиқдан мусохабани афзал кўришарди. Уларни эл орасида ўрнашиб қолган сиеста удумини бузишга қандайдир жуда муҳим сабаблар мажбур қилганди, албатта. Зеро, америкалик испан, айниқса, мексикалик аразимаган нарсага ўша хордиқ онларини сарфламайди. Бунақа пайтда французларни унча хушнуд этмайдиган «офтобда фақат итлар билан французлар югуришади», деган мақол бор.

Хонадаги ҳамсухбатларнинг бири дон Фернандо де Могюер бўлиб, у билан танишиб олганмиз... Ёши ўтинкираганидан баланд қомати сал букчайган, пешонасини чуқур ажинлар босган, чекка сочларига қумуш қўнгандай туюлади. Оғир машаққатлар мухри бўлган маъюслик юзидан сал сезилиб турса ҳам мулойим, тортинчок ва андак истехзоли кўринарди.

¹ *Фарниенто* -- «роҳатбахш бекорчилик» дегани.

Биз дон Фернандонинг суҳбатдоши қандай кўринишини батафсил тасвирлаш учун пича тўхташимиз лозим. Бу одамнинг маънавий кийёфасига келсак, китобхон тез орада биз айтмасак ҳам билиб олади.

Бу бақалокдан келган, пастак, қизил юзли, ранги сўлган киши эди. Қирқдан сал ошган бўлса ҳам сочи буткул оқариб кетган, пешонаси серажин, ковоклари кўкимтир, шишган, калин, тўзғиган кошлари тагидаги кўзлари чуқур ботган, бу уни кекса сифат кўрсатар, кескин ҳаракатлари ва ўзини эркин тутиши эса бунга сира ёпишмасди. Қуш тумшугига ўхшаган узун, ингичка, илмоксифат, оғзи узра эгилган, бинафшаранг бурни, кўкиш томирлар босган ва чиқиб турган ёноқлари япалок қушга жуда ҳам ўхшаб кетадиган бу башарани тўлдириб турарди. Қорни осилган, қўл-оёқлари калталигидан бесўнақай гавдасига ёпишмайдиган бу беўхшов одамнинг тиниб-тинчимас жихатлари бор эди. Шундан бўлса керак, бақалокнинг афтига бокиб, айниқса суҳбатдошининг жонсиз ва совук кўзларига тикилиб қолганида хаёлидан нималар кечаётганини сира ҳам билиб бўлмасди. Қисқаси, бу нусхани одам бир кўргандаёқ худди бузук бошига кўзи тушган ҳолга тушарди.

Бу одам дон Руфино Контрерос бўлиб, Соноранинг давлатманд заминдорларидан бири, бир йил муқаддам Колима штатидан Мексика штатига сенаторликка сайланган.

Шундай қилиб, дон Фернандо уч соатдан бери мусохаба қилаётган кишининг ташки кўриниши билан танишиб олди. Ҳозир эса бу жиддий суҳбатга нималар сабабчи бўлганини билиб оламиз.

Соат мили кундузги учга яқинлашган. Суҳбатдошлар ўтиришган хонага асиенда ишчилари уйғонишганидан далолат берувчи ғалати шовкин эшитилди. Дон Фернандо қўлларини орқасига қилганича хонада у ёқдан-бу ёққа юрар, дон Руфино бўлса ўриндикка суянганича ундан кўзини узмай ўтирарди. Сенаторнинг лабларида айёрон табассум ўйнар, ўзини эса ўнг қўли тирноғи билан шимидаги йўқ доғни кеткизишга берилган одамдай кўрсатарди.

Тинимсиз одимлаётган маркиз дон Руфино рўбарўсида тўхтадида, унга истехзо аралаш синовчан назар билан тикилди.

— Демак, — дон Фернандо хаяжонини босолмай деди, — сизга бу маблағ нимаики бўлса ҳам саккиз кундан кейин керак экан-да?

— Ҳа, саккиз кундан кейин, — жавоб қилди Бақалок иршайиб.

— Нега менга илгарирок айтиб қўймадингиз?

— Нозик томони бор эди-да, сеньор.

Нозик томони? — дон Фернандо хайратдан ирғиб тушди.

— Сизга дўст эканлигимга шубҳаланмасангиз керак, дейман?

— Ё Худойим!.. Сўзларингизга қараганда...

— Буни амалда кўрсатувдим, шекилли.

Шундай бўла қолсин. Буни юзимга солишнинг ҳожати йўқ.

— Мен ҳам шунақа фикрдаман. Давом этайлик. Мен қийналиб турганингизни билганимдан бу маблағни бошқача йўл билан топишга уринувдим. Бунчалик катта маблағни талаб қилиб, шусиз ҳам мушкул

аҳнолингизни оғирлаштирмоқчи эмасдим. Ноилож колганимдан кейин сизга мурожаат қилишга жазм этдим. Энди дўстлик ва хайрихоликдан шундай қилганим сизга равшан бўлгандир, қадрли сеньор. Афсуски, ҳозир замон оғир, президент билан жанубий штатлар ўртасида келишмовчиликлар пайдо бўлаётганидан савдо деярли тўла турғунликни бошидан кечиряпти, шунинг учун бошқа қарздорлардан озгина ҳам маблағ йиғолмадим. Бунинг устига, ўзим пулга зориқяпман, сиз эса кўндан буён қарздорсиз, тагин қарзини қистаяпти деб ўйламанг. Энди ўзингиз ўйлаб кўринг, сизга айтишдан бўлак чорам қолганмиди?

— Очиғи, билмайман... Бирок бирорта пеондан хат юбориб, олдиндан огоҳ қилсангиз бўларди.

— Мен бўлсам худди шундай кишидан кочдим, илтифотли сеньор. Бунинг устига, бу ерга уйимдан келмадим. Мен, керакли маблағни топарман ва бу ерга пул сўраб кирмасман, деб ўйловдим-да.

Дон Фернандо суҳбатдошига бир қараб қўйди. Дон Руфино бу пайтда шимидаги йўқ доғни, хаёлий доғни кетказиш билан овора бўлмаганида ўйланиб қолган бўларди. Маркиз бир дақиқа жим турди-да, яна хонада айлана бошлади.

Бу пайтда куёш уфқ томонга бош қўйган, асиендадаги хаёт яна ўз измига тушганди. Ховлидан букаларнинг мўраши, юк ортилган отларнинг кишнаши, чўпонларнинг ҳай-ҳайлаши ва қамчи овозлари эшитила бошлади. Дон Фернандо деразага яқинлашиб, чий пардани кўтарганди, хонага анча салқин тортган ҳаво оқими кирди. Дон Руфино енгил хўрсиниб, ўриндикда қаддини ўнглади.

— Уф! — деб қўйди у хузур қилиб. — Бугун отда кўп юрган-нимдан эмас, ёмон иссиқ бўлганидан толиқдим.

Дон Фернандо илон чаккандай салчиб тушди. Дон Руфининг шамаси унга қара олган одамнинг талабларидан бўлак одамдаги бор нарсаларни унутиб, мексикача мехмондўстлик қоидаларини бузганини эслатиб юборди. Дон Фернандо толиққан сайёҳнинг кўзига ҳозирги иши роса хунук кўринганини ўйларкан, аъзойи бадани музлаб кетиб, кўнғирок чалди-да, кирган пеонга:

Муздек ичимлик келтир! — деди. Кейин дон Руфинога ўғирилди. — Очиғини айтадиган бўлсам, ногаҳон талабингиздан до-вдираб қолиб, ҳозиргача сизга тамадди таклиф қилишни ҳам ўйла-мабман. Сиз учун ҳозирланган хона тайёр. Дам олишингиз керак, суҳбатимизни эса бугун кечкурун ё эртага давом эттирамиз. Сизга ҳам, менга ҳам бирдай макбул битимга келармиз, дейман.

Шу топда бундан бошқа нарсани кўнглим тиловди, ишонинг, қадрли сеньор! Худо ҳақки, бу айни муддао бўлди, — жавоб қилди дон Руфино оранжат¹ тўла стаканни озгига яқинлаштираркан. Бирок афсус! Сизга ёрдам бериш учун қанчалик интилмай, бирор битимга келишимиз қийин бўлар деб кўрқаяпман. Мабодо фақат...

¹ Оранжат — тропик мамлакатларда тарқалган ва пўртаходдан тайёрланган ичимлик.

— Нима мабодо? ... — Дон Фернандо унинг сўзини кескин бўлди.

Дон Руфино шошилмай ичимликни охиригача ҳўплаб ичди-да, стаканни столга қўйиб, мамнун холда ўриндикка ястанди.

— Мабодо барча карзни тўла-тўқис тўламасангиз. Бирок очиғини айтсам, — қўшимча килди у похитоскасини ҳафсала билан ўраркан, — сўзларингизга қараганда, бу мен учун жуда мушкул иш кўриняпти.

— Шунақа денг! — дон Фернандо норози холда деди. — Нимага бунақа хаёлга боряпсиз?

— Хаёлга борганим йўқ, кадрли сеньор, омади гапни айтаяпман, ҳолос, — деди у. — Ўзингиз ҳозиргига қийналганингиздан ҳасрат килувдингиз!

— Тўғри, ҳўш бундан нима чиқаркан?

— Жуда оддий нарса. Етмиш беш минг пиастр — катта пул. Хаттоки жуда бадавлат одамларнинг ҳам, қолаверса, кийналиб турганларида бунча нақд пуллари бўлмайди.

— Мен бўлсам у-буларни сотишим мумкин!

— Унда виждонан кийналаман, ишонинг, синьор.

— Бўлмаса пича сабр қилинг.

— Яна айтаман, бунинг иложи йўқ. Менга каранг, илтифотли синьор доирамиздаги дуруст одамларнинг ишга дахлдор муносабатларида англашилмовчиликларни кўпайтирмаслик учун яхшилаб гаплашиб қўя қолсак бўлмасмикин? Демак, мен озгина фойда эвазига сизга қарз бердим. Шундайми?

— Сиздан жуда миннатдорман, — маркиз викор билан жавоб берди.

— Ох, Худойим-ей, бунинг миннатдорчилик билдирадиган жойи йўқ! Бир хожатингизни чиқарай дегандим-да. Бирок бунда сизга шарт қўювдим, қабул қила қолдингиз.

— Ҳа, — деди дон Фернандо, — бекор қилган эканман!

— Эҳтимол. Бирок гап бунда эмас. Бу шартда — яна таъқидлайман, сиз қабул қилган шартда пулни қачон сўрасам дарҳол қайтаришингиз айтилган.

— Бўни тортишаётганим йўқ-ку?

— Йўқ, албатта. Ҳамма гап шундаки, ҳозир ўзим пулга зориқиб турибман, шунинг учун қайтаринг, деяпман. Бу табиийдир. Шунда шартимизни сира ҳам бузмаган бўламан. Сиз шунақа кун келишини пldиндан кўришингиз ва унга тайёр бўлишингиз керак эди.

— Бундан чиқди, агар бир ой муддат сўрасам...

— Бу мен учун жуда оғир, бирок сизга рад жавобини беришга мажбурман. Пул менга бир ой эмас, саккиз кундан кейин керак. Худо ҳаққи, аҳволингиз қанақалигини кўриб турибман, бирок... ноиложман!

Дон Фернандога бу талаб қанчалар оғир ботмасин, ҳозир уни бу талаб эмас, балки сенаторнинг ясама ҳиммат ва одамни қам-

ситувчи раҳмдиллик билан гапираётгани газабга соларди. Маркиз энди ўзини тутолмай қахру газабига эрк бериб, ораларини очик қиладиган сўзларни дон Руфинонинг афтига айтмоқчи бўлиб турганида ховлидан шодон хайқириклар ва отларнинг дупур-дупури эшитилиб колди.

Дон Фернандо шошилиб деразага каради, сўнг тезда ўгирилиб, пахитоскани хузур қилиб тортаётган меҳмонга караб деди:

Болалар келишди! Илтимос, кабальеро, улар олдида ишимиздан оғиз очманг.

Менга ишонсангиз бўлади, — деди дон Руфино ўзини ўрнидан турмоқчидек кўрсатиб. — Дарвоқе, ижозатингиз билан оилавий қувончингизга халал бермаслик учун нарироқ кетмоқчиман.

— Йўк, йўк! — деб дон Фернандо уни тўхтатди. — Сизни хозирок болаларим билан таништирганим маъқул.

Ихтиёрингиз, илтифотли синьор... Жуда хурсанд бўламан, албатта!

Эшик очилиб, остонада бошқарувчи дон Хосе Барадес кўринди. У баланд бўйли, чорпахилдан келган, киркларга борган метис бўлиб, қийшик оёқлари ва букчайган гавдасидан ажойиб чавандозлигини бир карашдаёқ билиб олса бўларди. Чиндан ҳам бу ажойиб одамнинг бутун умри от устида ўтганди. Бошқарувчи дон Руфинога зимдан боқаркан, шляпасини олиб, хўжасига таъзим қилди.

— Синьор амо¹, — деди у дон Фернандога дағал овозини иложи борица мулойимроқ чиқаришга уриниб, — ниньо² билан нинья Капмелит мададида эсон-омон етиб келишди.

— Миннатдорман, дон Хосе, — жавоб қилди маркиз. — Майли, киришсин, уларни бағримга босишдан бахтиёрман.

Дон Хосе четланиб, кимгадир қўл силкиганди, ёшлар хонага киришди, тўғрироғи, ёпирилиб киришди. Улар бир сакрашда ўзларини ота кучоғига отишди. Дон Фернандо уларнинг икковини ҳам кўксика босарди. Шунда унинг эси бирдан ўзига келиб, болаларини ўздан четлатди-да, кўли билан хонада бегона одам борлигини кўрсатди.

Ёшлар дон Руфинога мулойим таъзим қилишди.

— Сиз билан ўғлим дон Руис де Могюер ва қизим донья Мариани таништиришга ижозат берасиз, синьор дон Руфино, — деди маркиз... — Болаларим! Бу киши дон Руфино Контрерас, энг яхши дўстларимдан бири.

Бундай уновим билан жуда фахрланаман! — деди дон Руфино.

Сенатор ёшларга эгилди. Шунда донья Мариана беихтиёр кизарди-да, меҳмон кўм-кўк кўзларини совук тикиб турганидан ер сузди.

¹ Синьор амо — жаноб.

² Бу ерда навкирон жаноб маъносига.

– Болаларнинг хоналари тайёрни, дон Хосе? – сўради дон Фернандо.

– О, албатта, жаноб! – жавоб қилди бошқарувчи кўзини ёшлардан узмай.

– Синьор Руфинонинг ижозати билан дам олсанглар бўлади, йўлдан толиқиб келгансизлар, – деди маркиз.

– Ижозатингиз билан мен ҳам дам олай, – деди сенатор жавоб ўрнига маркизга.

Маркиз, майли, дегандай бош ирғади.

– Биз кулайроқ пайтда суҳбатимизга қайтамыз, – гапида давом этди дон Руфино акасининг кетидан хонадан чиқаётган донья Марианага ўгринча қараб. – Сизни хафа қилмай бу ишни текислаш йўлини топганга ўхшайман.

Дон Руфино нигоҳини бундай ваъдадан таажжубда қолган маркизга тикиб, ўз навбатида, таъзим қилди-да, мурувватли илжайганича чиқиб кетди.

10. ДОН ХОСЕ ПАРАДЕС

Дон Руис билан сингисини қайтиб келганидан бери анча кун ўтган бўлса ҳам дон Руфино туфайли асиендада пулдан зориқиб қолишганди. Шу сабабли қарзини узишга етадиган маблағ топиш учун бошини минг ёққа ураётган маркиз ҳам унга яқиндаги суҳбатларини, хатто шама қилмаслиги ўз-ўзидан маълум эди. Дон Руфино эса бу ерга зарур иш билан бош сукканлигини, асиендага келган куни пулга жуда зориқиб қолганлигини пеш қилиб, маркизга муддатни андак чўзишдан ҳам бош тортганлигини гўё мутлақо унутгандек эди.

Асиендадаги хаёт ўз маромида кетарди. Дон Руис ҳар куни эрта билан дон Хосе ҳамроҳлигида даладаги ишларни ва боқилаётган молларни кўздан кечиргани кетар, уйдаги меҳмондўстлик вазифасини отаси билан сингисига қолдирарди.

Дастлабки пайтларда донья Марианани дон Руфинонинг сирли илжайишлари ва эхтиросли боқишлари жуда хижолатга солди. Бироқ кўп ўтмай бунга кўникиб кетди ва бақалоқ меҳмоннинг бачкана қилиқлари ва қулгили гўдайишларидан ичида қуларди. Сенатор кизга қилаётган хатти-харакатларини яхши биларди, албатта. Шундай бўлса ҳам табиатан суюқ бўлгани учун тап тортмай илиқишини қўймасди. Дон Руфино кизнинг отаси ва акаси олдида кўзини бақрайтириб, уялмай-нетмай бунчаликка бориши маълум мақсадга эришиш йўлидаги мўлжалларидан бўлиб, бундан унинг қанака одамлигини билиб олиш унчалар қийин эмасди.

Чиндан ҳам сенаторнинг донья Марианага оғиз солиш нияти кўп ўтмай барчага аён бўлди. Бу эса сенаторни куёв қилишни сира-сира истамаган маркизнинг иззат-нафсига тегди. Бироқ маркиз ҳар бир дақиқада қарзини қистаб қолиши мумкин бўлган сенаторга муте бўлгани сабаб, бор гапини ҳам ичига ютарди. У меҳмонни ўз ҳолига

кўйиб, кузатиб юрди, холос. Кун ўтаётганига шукур қилар, бироқ ўлиб-тирилиб пул топар ва бу бераҳм одамга оласини тезроқ бериб, кейин қувиб солиш харакатида эди. Афсуски, пул тўлаши жуда чўзилди, дон Фернадодан пул олишган жуда кўп одамлар қарзларини беришга шошилишмасди. Шу важдан маркиз қарзининг чорагини тўплай олди, холос. Бунинг устига уни бемалол сарфлай олмас, нега деганда асиенда хўжалигининг кундалик харажатларига пул зарур эди.

Дон Руфино бўлса бу пайтда хат ёзиб, хат олишдан бўшамасди. Ўлканинг ҳар тарафига хат билан одам жўнатар, ўзи ҳам анча-мунча хат оларди. У, ажойиб кунларнинг бирида дон Фернандо кун бўйи ҳисоб-китоб билан бош котириб ўтирадиган кабинетга тап тортмай кириб келди. Маркиз бу хонага киришга богинолмайдиган дон Руфинони кўриб, хайратдан қотиб қолди. Юраги беихтиёр сикилса ҳам ўзини босиб, меҳмонга илтифот билан, ўтиринг, деди.

— Қадрли сеньор, — дон Руфино ўриндиққа ялпайиб ўтириб олиб, гап бошлади, — бу ерда ҳам тинч қўймаётганим учун кечирасиз. Бироқ ишим зарурлигидан ортиқча мулозамат қилиб ўтирмай, эшигингизни тақиллатишга жазм этдим.

— Яхши қилибсиз, — жавоб қилди маркиз хаяжонланганини унчалик яшира олмай.

— Мен доим хизматингиздаман. Нима хизматлари бор менга?

— Вақтингизни кўп олмайман, ўзим ҳам гапни айлантриб ўтиришни истамайман. Хуллас, эски ишимизни охирига етказгани келдим.

Асиенда соҳиби меҳмондан бунақа дангал гап эшитаркан, пешонасини совук тер босди.

— Уни унутганим йўқ, ишонинг, — жавоб қилди маркиз, — ҳозир ҳам шу муаммони ечиш билан банд эдим, бир неча кундан кейин сиз билан орани очиқ қилсам керак...

— Э, гап бунда эмас! — деди дон Руфино унинг гапини шартта бўлиб. — Бу пулнинг менга кераги ҳам йўқ. Мен хатто сиздан уни кўпроқ сақлашни илтимос қилмоқчийдим.

Дон Фернадо унга қараб кулоқларига ишонмади.

Ҳайрон бўляписизми? — гапида давом қилди сенатор. — Бу эса жуда жўн нарса. Сизга бераҳм қарз берувчи эмас, балки садокатли дўст эканимни кўрсатиб қўйгим келди. Арзимаган шу қарзни тўлашга қийналаётганингизни кўриб турибман, энди, бошқа қарздорларимдаги пулни ундириб, сиздай олийжаноб ва ажойиб одамни безовта қилмасликка жазм этдим.

— Бироқ, — деб қўйди дон Фернадо янги копкангга тушишдан кўркиб, — гапингизга қараганда...

Ҳа, ўзим ҳам шундай ўйловдим, — дон Руфино унинг гапини бўлди, — бироқ хайриятки, буёғи бошқача чиқди. Мана сизга далил: ҳамма векселлар бўйича тўловлардан қутулишимдан ташқари яна қўлимда анча-мунча пул қолди. Ҳозир буни қаёққа қўйишни ҳам билмай турибман, мободро ундан қутқарсангиз борми, сиздан хурсанд бўлардим. Бу пул ҳозир менга мутлақо керак эмас, уни

таниш-билишларим орасидаги энг дурусти бўлган сиздан бўлак кимга ҳам ишона оламан.

Дон Фернадодан садо ҳам чикмади. Яқиндагина оёғини тираб турган бу одамнинг ногахоний таклифидан лол қолганида-да. Иш бирдан бошқача тус олиб кетганини нимага йўйишни билмас, жавобга ҳам сўз тополмасди.

— Бунинг устига, — дон Руфино боягидай тап тортмай гапида давом этди, — бу ерда бир неча кундан бери турганимдан катта хўжалигингизни оқилона бошқараётганингизга ишониб улгурдим. Яқин келажакда катта фойда кўришингиздан шубҳаланмайман. Бирок сиз оз маблағ билан катта иш қиладиганлардан экансиз, ҳамма касалингиз шунда! Сиз хар сафар кўпрок зарур бўлганда пул етишмаслигини сезасиз. Бу анча кенг тарқалган нарса, бундан сиз ҳам мустасно эмассиз. Хўжалигингизга анча-мунча пул сарфлаб қўйгансиз, яна сарфлашингиз керак, эҳтимол кутилган натижа чикқунча олдингидан кўпрок кетар. Энди шундай: сизга муомалада бўлиб турадиган маблағ етишмаяпти, менда эса ортикча пул бор, шуни сизга илинаяпман. Йўк, десангиз, нахотки буни тўғри ниятда қилаётганимга шубҳалансангиз, деб хафа бўламан.

— Йўк, албатта. Шусиз ҳам сиздан анча қарздорман, ... гўлдиради маркиз.

— Шуям гап бўлди-ю! Мендан кўпрок қарздор бўласиз-кўясиз-да!

— Менга нисбатан хайрихоҳлигингиз, дўстона мурувватингиздан беҳад миннатдорман, бироқ қўркаманки...

— Сиздан яширмайман...

— Бекорчи гап!.. Менга қаранг, дон Фернандо, сиз мендан етмиш беш минг пиастр қарз бўлсангиз керак, шундайми?

— Афсус!

— Афсус қилишнинг кераги йўк, — кулди сенатор. — Етмиш беш минг пиастр ва ҳозирда кўрсатган одамга Эрмосильо шахридаги «Вилсон ва ўғли» банкчилар уйи тўлайдиган олти вексел тариқасида сизга туткизадиганим эллик минг пиастр анча-мунча пул бўлади... Кечирасиз, сизга қанча муддат маъкулрок келади?

Дон Фернандо иккиланиб қолди. Дон Руфино ажойиб таклифи билан бирор мақсадни кўзлаётгани аниқ бўлса ҳам, маркиз бунинг тагига етолмасди. Сенаторнинг кизга ишқу мухаббати унда бунчалар саҳийликни уйғотмасди, албатта. Бунчалар меҳрибонлик тагида қопкон бор эди. Бирок у қанақа қопкон экан?

Дон Руфино маркизнинг дилидан кечаётган сирли ўйларни билмоқчи бўлиб, кўзини узмай турарди.

— Ботинолмаяпсизми? — сенатор яна гап бошлади. — Бекор қиляпсиз! Очикчасига гаплана қолайлик. Сиз саккиз-тўққиз ойсиз даромад олишга ишонмаяпсиз, шундайми? Бу муддат ичида менга шунча пулни қайтаришга кўзингиз етмай хавотир оляпсиз-а? Қойил! — дон Руфино кармонидан вексел чиқариб, столга қўяркан, гапида давом этди: — Эллик минг пиастрингизни олинг-да, менга

бир юз йигирма минг пиастрни бир йилда қайтариш учун векселга қўл қўйинг. Сизни бемалол қўйиб бераётганимни кўриб туриб-сиз! Ўша муддатда ёнингизда зарур нақдина бўлмайди, деб фараз қилайлик! Худо ҳақки, бунга ишонаман. Ўшандай бўлган тақдирда ҳам сира кўрқадиган жойи йўқ! Биз векселни бошқатдан ёзамиз, вассалом! Мен жуда ҳам золим одам эмасман! Хўш, қани, қўл олишамизми? Ё менга векселларингни қайтариб олгин, дейсизми?

Пул қайдан келаётганидан катъи назар, унинг корчалон, айникса, кийналиброк турган корчалон кўзига бениҳоя сеҳрли кучга эгадай кўриниши ўз-ўзидан маълум. Дон Фернандо канчалар уришиб, ҳар қанча катта пул сарфлаётганига карамай, хонавайронлик қаъри томон тинимсиз тойиб бораётганини биларди. Уни фақат муддатгина саклаб қолиши мумкин эди. Дон Руфино эса ниёти канчалар сирли бўлишига карамай, унга фақат фурсатгина эмас, балки маркиз тополмаётган зарур маблағни ҳам муҳайё қилаётганди-да. Бу ёнига иккиланса ақлсизлик бўларди. Де Тобар де Могюер шунинг учун ҳам дон Руфинининг векселини ўзиникига алмаштириб олди.

— Мана бу ишимиз ҳам тугади! — деди дон Руфино кармони-га қарздорининг векселини яхшилаб жойларкан. — Уф! Умримда бунақа тентакни кўрмовдим. Азизим сеньор, сизни пул тўлатишдан ҳам пул олишга унатиш мушкулрок экан.

— Сизга қандай миннатдорчилик билдиришни ҳам билмай қолдим, дон Руфино... Энди очигини айтсам бўлади: бу пул жуда ҳам керак бўлиб турувди.

— Пул доим керак бўлади! — қулди сенатор. — Энди бу гапни бас қилайлик. Мабодо ишончли одамингиз бўлса, вексел билан пул олгани Эрмосильога юборинг. Иложи борича тезрок йўлга чиксин. Пул ҳозир кадрлирок, бекор ётадиган вақти эмас.

— Бугуноқ дон Хосе Парадесни шахарга жўнатаман.

— Қойил?! Энди сизга бир ўтинчим бор.

— Ўтинч? Менга-я? Тезрок айта қолинг! Миннатдорлигимни тезрок кўрсатгим келяпти.

— Гап шундаки, қарз масаласидаги гапни тугатиб, асиендангизда туришдек расмий баҳонамдан айрилдим.

— Бунинг қанака аҳамияти бор?

— Анча-мунча бор, зеро, сиз билан яна бир неча кун бирга бўлсам дедим.

— Ҳазиллашяпсиз, дон Руфино! Сизнинг асиендамизда бўлишингиз бизга катта бахт. Қанча қўл турсангиз шунча кўп хурсанд киласиз. Бир неча кун дейсиз-а! Хоҳлаганингизча қолаверинг!

— Жуда яхши, мақсадим ҳам шу эди. Энди менга жавоб берсангиз: ишингизга ортиқча халал бермайман.

Соат ўн бирда бошқарувчи даладан қайтиб келгандан кейингина маркиз уни чақиртирди.

— Ишончли отингиз борми? — сўради дон Фернандо зумда етиб келган бошқарувчидан. — Мен, — маркиз дон Хосе кулимсирага-

нини пайкаб гапида давом этди, — Эрмосильога боришга ярайдиган бақувват отни кўзда тутаялман.

— Албатта, жаноб. Бизда Эрмосильога чопиб бориб, чопиб қайтишга ярайдиган ва шаҳарда тўхтаган пайтдагина дам оладиган мустанг бор. Қачон йўлга тушай?

— Қанча тез бўлса шунча яхши. Дам олиб туринг.

— Нимадан дам оламан, ми амо.¹

— Бугун далада озмунча юрдингизми?

— Бу мени сира ҳам толиқтирмайди, жаноб! — деди дон Хосе хушчакчак холда. — Мен отда юганда дам оламан. Жаноблари сафаримни кечиктирмасалар, ярим соатда отни тутиб, эгарлаб, йўлга тушаман.

— Сиеста пайти ва тушки ёмон жазирама яқинлашяпти-да.

— Биз чала хиндулар — олов фарзандилигимизни яхши биласиз-ку, жаноб. Офтоб эркалайди, аммо куйдирмайди.

— Сизнинг хамиша жавобингиз тайёр туради. Миннатдорман, дон Хосе.

— Бу сизни таажжублантираяпти-я, дўстим, тўғрими? Сиз барча ишларимдан вокифсиз, шунинг учун ичингизда бир олам пулни қайдан топа қолди, деяётган бўлсангиз керак.

— Ичимда ҳеч нима деяётганим йўқ, жаноб. Сиз буюрасиз — мен бажараман. Бошқасининг менга дахли йўқ.

— Бу пулни битта дўстим қарз қилди, сахийлигининг эса, ўзингиз кўриб турганингиздек, чегараси йўқ.

— Илоё, адашмасангиз бўлгани, жаноб.

— Бу билан нима демоқчисиз, дон Хосе? Нимага шама қил-яспиз?

— Ҳеч нимага шама қилаётганим йўқ, ми амо. Фақат хаёлимга хозирги вақтда сиздай қийналиброқ турган одамга биргина хохиш туфайли эллик минг пиастр қарз берадиган дўстларни топиш жуда машаққатдай туюлади. Очик-ойдин гапирганим учун кечирасиз, жаноб. Менимча, бунчалар сахийлик сабабини суриштирсангиз ёмон бўлмасди.

Дон Фернандо хўрсинди. Ичида ўзи ҳам дон Хосенинг хавотирига шерик эди. Бирок хатосини бўйнига олишни ва буни қандай оклашни истамайдиган кишилардай тутиб, гапни бирдан бошқа ёқка бурди:

— Учта... майли, тўртта пеонни ёнингизга олинг.

— Нимага, жаноб?

— Сизни қайтишда қўриқлашади.

— Қўйинг-е, жаноб! — дон Хосе қулди. — Қўриқчиларнинг менга кераги йўқ. Пеонлар мenden кўра бу ерда сизга кўпроқ иш беради. Эрмосильода олтин ташишга ҳачир сотиб оламан... Ушанда кўрай-чи, мenden уни тортиб оладиган эпчил топилармикан?

¹ Ми амо — таксирим.

Мен, барибир сокчи олсангиз зарар килмасди, деган фикр-даман.

— Сизга айтсам, жаноб, кўрикчи олсам менга кароқчилар қўл кўтаришлари мумкин.

— Бу билан нима демоқчисиз? Ажаб!

— Оппа-осон, ми амо: ҳозирда турлича тоифадаги кароқчилар ачиб ётган йўлларимиздан ёлғиз йўловчининг бировга сездирмай ўтиб кетиши осонрок.

Дон Фернандога бошқарувчисининг мулохазалари ажойиб туюлганидан беихтиёр илжайди.

Сизга айтсам, дон Хосе, сўзларингизда ишонтирадиган жойи камрок.

— Аксинча, — дон Хосе эътироз билдирди. — Сизга айтсам, жаноб, прерия кароқчилари муғамбир, хатто жуда муғамбир бўлганларидан кўпинча чув тушишади. Қирчанғи хачир етаклаган қандайдир харобметис эллик минг пиастр билан кетаётгани уларнинг хаёлига ҳам келмайди. Қуролли пеонлар кўриқлаб кетишаётганини кўришса нимага бунақа дабдаба, деб текширмоқчи бўлишади ва мен таланаман.

— Балки сиз ҳақдирсиз, дон Хосе.

— Мутлако ҳақман.

Майли, бошқа зўрлаб ўтирмайман, дон Хосе. Билганингизни килаверинг.

— Хотиржам бўлинг, жаноб, бир пиастрини ҳам қолдирмай ўзингизга келтириб бераман. Ваъда қиламан.

— Илоё, шундай бўлсин! Мана сизга векселлар. Хоҳлаган вақтингизда йўлга чиқинг. Оқ йўл!

— Бир соатдан кейин йўлда бўламан, жаноб.

Дон Хосе векселларни яхшилаб буклаб қўйнига тиқиб, маркизга таъзим қилганча чиқиб кетди. Тўппа-тўғри яйловга бориб, бир неча дақиқада оёқлари ингичка, боши мўъжазгина ва кўзлари ёниб турадиган мустангни арқон отиб ушлади-да, яхшилаб тозалаб, эгарлади. Сўнгра қуролини текширди, альфорхасига яна порох ва ўқ солди, йўлда егулик нарсаларини ҳам унга жойлаб, эгарга минди. Бироқ асиендани тарк этишдан олдин асосий бинолардан наридаги иморатга яқинлашди-да, отининг бошини тортиб, деразани оҳиста икки марта урди.

Дераза очилиб, дон Руионинг боши кўринди.

О, бу дон Парадес-ку! — хитоб қилди у. — Плантациягами? Кутиб туринг, бирга бирамиз.

— Безовта бўлманг, ниньо. Плантацияга боришга хали эрта. Мен сафарга отландим.

— Кетяпсиэми?

Ҳа, жанобларининг топшириқлари билан уч-тўрт кунга.

— Қанақа иш билан?

— Маркизнинг ўзи ҳаммасини айтиб беради, ниньо.

— Майли. Бирок фақат хайрлашиш учун деразамни тақиллатмагандирсиз?

— Ха, жуда жиддий маслаҳат. Мен йўғимда, ниньо, меҳмонни кузатиб турасиз.

— Сенаторними?

— Ха, дон Руфино Уонтерасни.

— Нима гал ўзи?

— Уни кузатиб туринг, ниньо, сира кўздан кочирманг. Бори шу. Кўришгунимизча хайр, ниньо!

Дон Хосе йигитнинг кейинги саволларига жавоб қилиб ўтиришни истамагандай отини ниқтади-да, асиенда дарвозасидан елганича чиқиб кетди.

11. ЙЎЛДА

Аҳолиси билан ҳудудини нисбат қиладиган бўлсак, Мексика ер қуррасидаги энг кимсасиз мамлакатлардан биридир.

Европа мамлакатларида транспортнинг талай хилма-хил ва қулай турлари мавжуд. Мексикада бўлса йўл босишнинг битта тури бор отда юрилади, холос. Марказий штатларда, шунингдек, Атлантика океани соҳилига яқинроқдаги штатларда баъзи бир шаҳарлар орасида дилижонлар катнаб туради. Бу экипажлар отларни кичикрок ковоқхоналарда ёки карвонсаройларда алмаштиришади. Сайёҳлар ўша ерда тунасалар ҳам бўлади.

Сицилиядаги ошхоналарни ёки испанларнинг майхоналарини эслатувчи бундай ковоқхоналарда эса сайёҳ бошпанадан ташқари ҳеч нарса ололмайди, жуда ибтидий бўлган қошиқ-пошиқлар тегиши мумкин, холос. Бошқача қилиб айтганда, сайёҳ йўлда ейдиган овқатидан ташқари тўшагини ҳам бирга кўтариб юриши даркор. Бўлмаса Мексика карвонсаройининг тақир ерида чакмонига ўралиб ётаверади.

Тинч океан соҳилига туташган штатларда эса сайёҳ бундай жўнгина қулайликлардан ҳам маҳрумдир. Бу ерларда сайёҳ бир ердан иккинчисига ўтиб, отда эллик-олтмиш лье йўл босадиган бўлса битта ҳам ковоқхонага дуч келмайди, ҳаттоки ёмғирдан ёки жазирама иссиқдан, тунги зиркиратадиган аёздан ва муздай шабнамдан жон саклайдиган хароб ранчони ҳам учратмайди. Қаерда кеч тушса, ўша ерда, очикда ётаверади, эрталаб эса йўлга тушаверади.

Марказий штатларнинг йўлларида турлича босқинчилар ва қароқчилар қайнаб ётади ҳисоб. Катта йўлнинг жўмардлари бу ерларда ўзларини хўжайинлардай сезишади ва куппа-қундузи сайёҳларни талаб, ўлдиришаверади. Сонорада ўғрилар ва босқинчилар онда-сондагина учрайди. У ернинг йўллари бирмунча бехатар. Бирок у ерда ҳам сайёҳлар, айниқса, ҳиндуларнинг қўзғолонлари ёки навбатдаги бирорта пронунасиаменто аскарларнинг қутурган оломонларини занжирдан бўшатган кунларида анча-мунча хатарли учра-

шувларга дучор бўлади. Аскарлар касби боскинчилик ва котиллик бўлганларнинг изидан бориб, қўлларига тушганни сира уялмай-нетмай талаб, ўддираверадилар. Дон Хосе Парадес узоғи билан беш-ўн лье йўлни босиб ўтиши лозим эди. Бирок йўл ёмонлиги ва ўзини эҳтиёт қилиши зарур бўлганидан Эрмосильо сафарига камида тўрт кун кетарди. Европа маданиятининг барча қулайликлари талтайтирган одамга отда бошпанасиз тўрт кун йўл босиш оғир синов бўлур эди. Бирок бизнинг мохир бошқарувчимиз кўпинча бошпанадан қўра очик осмон остида тунашга ўрганганидан ҳар қандай кийинчиликларга ва ноқулайликларга дош берар, шунинг учун ҳам унга бунака сафар кўпроқ ёқимли сайрдай гап эди.

Чиндан ҳам дон Хосе эгарда бошини бепарво чайқаб, дам пахитоска чекиб, дам қандайдир таниш ашулани хиргойи қилиб кетаркан, бу теварак-атрофни зийраклик билан кузатиб боришига ҳалал бермас, қўли эса эгарига кўндаланг қўйилган милтигининг тепкисида эди.

Сафарнинг иккинчи куни ҳам қариди. Дон Хосе Ариспани босиб ўтди. Кеч тушиб келмоқда эди. Кучли шамол тез-тез чанг кўтариб, йўловчидан ёруғ дунёни яширар, уни куюк пардага ўрарди. Кун ботган бўлса ҳам ҳаво ҳамон одамни беҳол қиладиган даражада иссиқ эди. Қорайган осмон кўкимтир-кўрғошинсифат тусга кирди. Тўдалашган сарғиш булутлар уфқни тезда қоплай бошлади. Қушлар хавотирли ва аянчли чийиллаганча чарх уриб учар, ўша дақиқада дон Хосе илгарилаётган даранинг ўнг ва сўл томонларини қуршаган қоялар орасида дам-бадам кучли хуштак ва қандайдир ноаниқ товушлар эшитиларди. Кирилган ер эса ёмғирнинг илк томчиларини ютоқиб шимарди.

От ваҳимада қулоғини чимириб, бошини силқир ва безовталаниб шишқирарди. Бу ҳол мазкур кенгликларда бўладиган бўрон бошланишидан дарак берарди. Булар Африка самумидай чинқириб ёпириладиган ва жойларда манзарани бир неча соатда ўзгартириб юборадиган хақиқий офатдир. Ҳазабкор шамол баҳайбат дарахтларни этиб, илдиз-пилдизи билан кўпорар, дарёлар соҳилидан тошарди. Чамаси заминнинг ўзи қутурган табиатнинг дахшатли кучоғида қалтираётганга ўхшарди.

— Агар адашмасам, — ёлдиради дон Хосе теварак-атрофига безовта жовдираб, — бир соатга кордоннасода қолса керак ва бу жойларда қутурган бўронларнинг энг ашаддийси бўлса, ажабмас. Бу ёғига жуда мазза қиларканман-да! Бу лаънати довул мени тапг аҳволга солди. Иблиснинг малайи яна қирк саккиз соат сабр қилса бўларди!

Дарвоқе, бошқарувчи бекорга вайсамаганди. Аҳволи тобора мушқуллашиб борарди. У довул ўзи бораётган торгина ва чуқур дарада роса қутуришини биларди. Мабодо бўронда қолиб кетса, омон қолмаслигиниям биларди. Шу важдан нимаики қилиб бўлса ҳам бу қопқондан чиқиб олишга уринди. Ихтиёрида санокли дақиқалар қолганди. Ҳатто, жиндай иккиланишга ҳам вақти йўқ эди. Парадес

катъиятли, факат ўзига, доворяклигига, кучи ва ғайратига ишонадиган одам эди. Чакмонига яхшилаб ўраниб, шляпасини бостириб кийди, эгарга эгилганича этигининг тепкиси билан отни никтаб, гулдурлаган овозда:

— Сантьяго! — деб хайкириб юборди.

Бунаканги кистовга ўрганмаган хакикий мустанг бир кишнадида, олдинга куюндай учди.

Қора булутлар бу пайтда осмонни бутунлай коплаганидан ҳаммаёк борган сайин қоронғилашар, офтоб нурларининг кучи қирқилганди. Дон Хосе отни хадеб никтаётганидан кутурган от тинимсиз шамолдай еларди.

Дон Хосе ният дарадан чикиб олди. У рўбарўсидаги ястанган ва уфқдаги баланд тоғларга тутшиб кетган чўлни кўрганида суюнганидан хайкириб юборди. Бошқарувчи ўша тоғларга етиб олмокчи эди. Факат ўша ердагина жон сақлай оларди-да. Хуллас, дарадан чикиб олган йўловчининг ахволи бирмунча яхшиланди. Шундай бўлса ҳам уни олдинда хали оғир машаққатлар кутарди. Дон Хосе бир неча дарё ва жилғалар кесиб ўтган бу чўлнинг бошидан оёғига хатардан паналаниб, бошланай деб турган момақалдироски қаршилса бўладиган бирорта бошпана йўқлигини фаҳмлади. У бир дақиқани ҳам бой бермай боягидай хайкирганди, мустанг яна ҳам тезроқ ела кетди. Бу ақлли жонивор ўзи ҳам, чавандози ҳам омон қолиши факат ўзига боғлиқлигини фаҳмлагандай дулдул мисол учарди.

Бирдан окиш чакмок қора булутларни ёритиб, ёмон қалдирос ктурди. Мустанг ҳуркиб, ўзини чеккага ташлаганди, чавандоз уни тўғри йўлга солди. Шундан кейин у шаррос куяётган жалада яна йўлнинг танобини торта бошлади.

Қуёш қора булутлар ортида қолди, қоронғи тушган бўлса ҳам Парадес бўшашмаган, табиий офатлар билан олишувларда унинг иродаси тобланганди. У ўлим билан бетма-бет келиб хайкирганча отни никтаб қистаркан, унинг ёлига ёпишиб олгандай эди. Факатгина чимирилган қошлари билан қоронғилиқни пармалаётган кўзларидангина мушкул аҳволга тушганини сезиб олиш мумкин эди. Бирок афтидан хотиржам ва бепарво, прерияда яшаб, бунака нарсаларни кўраверганидан яна бирини бошидан кечиряпти-да, деб ўйлаш мумкин эди.

Бўрон бу пайтда кучайиб, довулга айланди. Шамол гўё занжирдан бўшашиб юборилган йирткич хайвонга ўхшаб, ғазабкор ташланар, ёмғир савалаб, ерни балчиққа айлантира бошлади.

Ногаҳон шўрлик йўловчининг қулоғига сувнинг мудхиш шовуллаши урила бошлади. Бу эса тошқин бошланганининг аломати эди. У ер-бу ерда бўзранг, кўрғошин тусли кўлмаклар кўрина бошлади. Тинимсиз чакиб турган чакмокнинг окиш нурида бу кўлмаклар аста-секин кенгайиб, йўловчини тобора исқанжага оларди. Шамол қанотида келган олисдаги гулдурослар дон Хосенинг қулоғига бор-

ган сари аёнрок эшитила бошлади. Йўловчининг хавотири ортди. Уни ҳалокатдан фақат бир соатлик фурсатгина айириб турар, текислик шу муддатда кўпираётган кўлга айланмоқда эди. Парадес яшин ёруғида дам у ер, дам бу ерда қочаётган жониворларнинг қораларини кўрарди. Улар ҳалокат яқинлашаётганини сезган жонзотлар бўлиб, инларини тарк этмоқда ва қўрққанларидан ёмон ўқирганларича текисликда жонсарақ бўлиб югурмоқда эди.

Теварак-атрофдаги барча нарсалар кутурар ва ўқирарди. Тошган сувнинг шовкини момақалдинок гулдуросларига ва шамолнинг увиллашига кўшилиб кетарди. Бўроннинг барча шовқинлари дахшатли гумбурлашларга жўр бўларди. Дон Хосенинг мустангини этикнинг учли тепкисидан кўра кўпроқ кўрқув олдинга қуварди.

Бу ғаройиб пойга ҳақида озгина тасаввурга эга бўлиш учун ана шу кенгликларда шамол ётоғидан кўзотган сув тошқинининг бир неча соат ҳаракатга келиб, жазавага тушиши ва кирғоғидан ошиб, текисликни бир неча лье доирада босганини одам ақалли бир марта ўз кўзи билан кўриши керак.

Йўловчининг кўксидан бирдан дахшат ва ғазаб нидолари отилиб чиқди. Ўша лаҳзада у қаддини ўнглаб, жиловни шу қадар каттик тутганидан от жойида қотиб қолди. Дон Парадесга олидан кўнғирокнинг даранглагани эшитилганди. Пастликда бўладиган катта тошқин пайтларида асиендаларнинг эгалари адашган йўловчиларга кўнғирок чалиб нажот йўлини кўрсатишарди.

Дон Хосе бир дақиқа қулоқ солди. Ниҳоят ингрокка ўхшаган оҳиста овозни илғади. Бошқарувчининг сезгир қулоғи уни алдамаганди: чиндан ҳам ўша ёқдан элас-элас кўнғирокнинг овози келаётган эди. Бирок овоз йўловчимиз келаётган томоннинг қаршисидан келарди. Чамаси, дон Хосе бу зим-зиё коронғилиқда йўлдан адашган ва сув тошган текисликда айланиб қолган, бу ерда эса мадад кутиб ҳам бўлмас ва ҳалокатга йўлиқиш аён эди.

Парадес қанчалар довярак бўлишига карамай, беихтиёр чўчиб тушди. Пешонасини совуқ тер босди.

Ана шу қалтис пайтда дон Хосени фақат бир нарса, бутун бир оиланинг ўзимга топширилган бойлиги билан сувга чўкиб кетаман, деган фикр қийнади. Бундан бир неча дақиқа муқаддам прерияни узунасига ва кўндалангига кезиб чиққан, энг дахшатли хатарларни ҳам қилт этмай қаршилаган бу шерюрак, мард сайёҳ тинкаси қуриб, гўдақдай заифлашиб қолганини сезди. Бирок бу ҳолат кўпга чўзилмади, ўзини тезда ўнглаб олди. Руҳи кўтарилиб, бир дақиқа бўшашганидан ичида уялди. Ҳамма қийинчиликларга туриб беришга жазм этди. У охириги имконгача, сўнги нафасигача, кўзи юмилгунича қурашишга жазм этаркан, шу чоккача иродаси бунчалар мустаҳкам бўлмаганини пайқади.

Бир дақиқа муқаддам бу довяракнинг юраги тарс ёриламани, деб турганди. Энди эса ҳозирги мардонавор режаси вужудига янги куч бахш этди. Кафтининг орқаси билан юзидаги терни сидирди-

да, жойидан кимирламай, у ёк-бу ёкка аланглаб, қай томонга қараб юришини аниқлаб олиш учун яна яшин чакнашини кута бошлади.

У теварак атрофни ёритиб юборган чакмоқ нурида ўнг томонида, бор-йўғи бир неча кадам нарида баланд бир тепаликни кўриб, суюнганидан кичкириб юборди. Тепалик устида назарида бир чавандоз бамисоли тош ҳайкалдай кимирламай турганга ўхшарди.

Сув тезде дон Хосега етиб келиб, отнинг қорнигача қўтарилди. Шунга қарамай у оғир синов соатидаги матонатли одамлар сингари таваккал қилмасликка жазм этди. Балки бу одам бенихоя асабий ҳолда бўлганида кўзига кўринган бир саробдир? Дон Хосе чакмоқ яна чакишини кутиб, тепаликдан кўзини узмасди. Бу сафар жуда зориқиб кутилган чакмоқ зулматни ёритганида дон Хосенинг қулоғига бўроннинг увиллашини босиб, қаттиқ бир овоз эшитилди. Бу овозда ичида одам жуда мушкул ҳолга тушганида касб этадиган кучли жарангдорлик мужассам эди.

— Тезроқ! Олдинга! Тўппа-тўғри менга қараб юринг! — деди кимдир Хосега.

Дон Хосенинг кўкрагидан йиртқичнинг тантанавор ўкиришини эслатувчи шодон ҳайкирик отилиб чиқди-ю, отининг жилловини силтаб, них билан унинг биқинига ниқтаганича тепаликка ошиқди, сершовкин оқим эса изма-из келарди. У ўн дакикалар ўтар-ўтмас тепалик чўққисига қўтарилди-да, ўз нажотқори қўлига беҳуш йиқилди.

12. ТУНГИ МУСОБАҚА

Жисмоний толиқишдан кўра кўпроқ рухий кечинмадан хуши оққан дон Хосе тезде ўзига келди. Кўзини очиб караса, тепаликда ёлғиз ўзи ётибди, устига аёл ёпилган. Чамаси, кимдир уни қаттиқ совукдан асрабди. Дон Хосе устидан аёлни олиб, теварагига синчиклаб разм сола бошлади.

Момақалдирок ҳамон гулдирар, бироқ унинг кучи энди анча қирқилганди. Ёмғир тинган. Қорамтир-кўкиш осмонда юлдузлар чакнарди. Уларнинг чалкаш ёғдуси теварақдаги бор манзарага қандайдир ёввойилик бахш этганди. Шамол боягидай кутуриб, тепалик устигача етиб қолган сув юзасидаги кўпикларни ўйнади.

Бошқарувчининг оти эгасидан бир неча кадам нарида бемалол ўтлаб юрарди. У мазаза қилиб дарахтларнинг ёш новдаларини ва яшил гиламдай ерда ястанган калин майсаларни чимдирди. Ёнида эса бошка бир от ўтларди.

«Қойил! — хаёлидан ўтказди дон Хосе. — Менинг доворак халоскорим яқин атрофда бўлса керак. Демак, уни ҳали замон кўраман. Бироқ қаерда бўлиши мумкин? Бу ерда қанака иши бор экан унинг? Дарвоқе, уни тинчгина кутганим маъқулроқ».

Бу фикрлар кўнглига келишига улгурмасиданок нимкоронғиликда бир одамнинг қораси кўринди.

— Туриб олибсиз-да! — деди нотаниш киши хушчакчак холда. — Қойил! Менга ҳар холда боягидан ҳам ҳозирги ҳолатингиз кўпроқ ёқади.

— Миннатдорман, — деди дон Хосе самимий. — Чала сўйилган букадай кўлингизга тушганимда жуда ночор кўринган бўлсам керак! Шундай бир сўлокмон аёл ёки нимжон болага ўхшаб хушидан кетса. Уят-е, тўғрими?

— Сира ҳам, ошна, — нотаниш киши эътироз билдирди. — Офатга қарши курашганингизни тасодифан кўриб қолдим. Сизга ёрдам беришдан ожиз бўлсам ҳам, бироқ, Худо ҳақки, бақувват жангчи эканлигингизга овчилик номусим билан қасам ичаман! Бўронни мардона қаршиладингиз. Сизнинг ўрнингизда кўп одамлар, жумладан, ўзим ҳам бунчалар осон қутулмаган бўлардим, гапимга ишонаверинг.

Ана шу гапдан кейин гап гапга қовушиб, икковлари янада иноқлашиб қолишди.

Одамзоднинг табиати шунақа. Куч ва ақл борасида тенг бўлган одамларгина дўстлаша оладилар. Парадес нотаниш кишидан ҳар қанча миннатдор бўлса-да, унинг ўзидан қандайдир устунлигини сезганида бунчалар бемалол муомала қилолмасди. Халоскорининг очиқлиги дон Хосе ишончини ўзига қайтарди, чўлда эса одам ўзига ишонмаса тирикчилик қилолмайди. У ўзини зумда бемалол тута бошлади.

— Омон қолишдан умидимни узган пайтим бўлганини айтишим керак, — деди дон Хосе янги дўстига қўлини узатиб. — Сиз бўлмасангиз чиндан ҳам ўлиб кетишим турган гап эди.

— Қўйинг-е, қўйинг-е! — нотаниш киши узатилган қўлни қисаркан, эътироз билдирди. — Менга сира ҳам бурчли эмассиз. Офатдан ўзингиз қутулдингиз-ку, ҳе, жин урсин-е!.. Бироқ бошқа гапга ўтайлик. Биз бу ерда бехатар жойдамиз. Шундай бўлса ҳам аҳволимизга биров ҳавас қилолмайди. Бу ердан қандай чиқиб олишни ўйласак ёмон бўлмасди.

— Мен ҳам шунақа фикрдаман. Афсуски, дастимиз анча қисқа.

— Эҳтимол. Бироқ аввало «хиндулар удуми»ча ўтириб, кенгашиб олсак девдим. Розимисиз?

— Албатта. Ҳозирги аҳволимизда эсга дурустрок бир нарса ҳам келмайди. Қолаверса, — дон Хосе ҳавога қараб гапида давом этди, — тонг отишига яна уч соат бор.

— Ҳа, вақтимиз етарли.

Икковлари гаплашиб турганларида бўрон бутунлай тинган ва шамол энди ўқтин-ўқтин эсарди.

— Ишни гулхан ёқишдан бошлаймиз, — таклиф қилди Парадес. — Шамол тинганида йиртқичлар бу тепаликка сузиб бўлса ҳам келадилар. Жониворларнинг нозик сезгиси уларни бу ерга бошлайди. Мабодо олдиндан эҳтиёт чораларини кўрмасак, улар бизга ҳамла қилади.

— Ажойиб фикр! Мана, овчилигингиз ҳам билиниб қолди!

— Ҳа, кўп йил ов қилдим, — деб кўйди дон Хосе хўрсиниб. — Бирок бу ўтди-кетди. Прерияда санғишларим тугади.

— Сизга дилимдан ачинаман, — деди нотаниш киши самимий холда, — бунақа ҳаётга ҳеч ким чидаёлмайди.

— Буни кимга айтяпсиз! Урминнинг энг ажойиб йиллари прерияда ўтган.

Иккала ошна суҳбатни бўшаштирмай мачете билан бахайбат эманнинг пастидан чуқур қовлашди. Уни қатронли шох билан тўлдириб, олов ёқишди. Бунинг учун тагидаги эман баргига ўралган озгина порохни ишга солишди. Аланга тепага бўй чўзди, шохлар сон-саноксиз учкун сачратиб, чирсиллаб ёна бошлади.

Оловнинг инсон ҳаётидаги аҳамияти жуда катта. Кўп хосиятларидан ташқари одамларнинг ақл ва вужудларини қувнатади. Одам унинг хуш ёқадиган алангасида исинаркан, бошига тушган оғир ва хатарли дакиқаларни ездан чиқаради.

Икки йўловчи индамай жикка ҳўл бўлган кийимларини қуритишди.

Иккиси ҳам иссиқ таналарининг ҳар бир хужайрасига етаётганини, ҳузур билан қонларини иситаётганини ва увишган оёқ-қўлларини жонлантираётганини сезиб, жуда роҳат қилишарди.

— *Vivo dias!* — дон Хосе хурсанд силкиниб, тилга кирди. — Яна аслимга қайтаётганга ўхшайман. Айникса, калтираб турганингда олов жуда зўр бўлади-да! Уни ишга солсак, нима дейсиз?

— Йўқ демайман, — жавоб қилди нотаниш киши. — Бирок қандай қилиб?

— Қорнингиз очмаганми?

Мана уч-тўрт соатдирки, өзим ушқоқ кўрмади. Бирок, афсуски, менинг егулик ҳеч нарсам йўқ.

— Бўлмаса менда бор! Баҳам кўраимиз!..

— Унда ҳаракатга тушинг! Сиз яхши ўрток кўринасиз!

Бошқарувчи йўлда ейдиган нарсаларни чиқарди.

— Мана! — деб кўйди у егуликларни гулхан атрофига ёяркан, хурсанд холда.

— Карамба, — нотаниш киши қувониб кетди. — Ёмиш сира ҳам ҳозиргидай асқотмагани!

Иккала йўловчини ўлғудай қувонтирган бу ёмишни европалик хўранда кўрса борми, башараси буришиб кетиши турган гап эди. Бор ёмиш озгина тузлаб дудланган гўшт, эчки сутидан тайёрланган жиндай пишлок ва бир неча зора нондан наригача ўтмасди-да. Бундан ташқари, альфорхадан зўр мескаль солинган мўъжазгина меш олингандан кейин йўловчиларимизнинг қулфи диллари янада очилиб кетди.

Ошнарлар тузланган гўшт тез пишадиган сих ясаши-да, димоғлари чоғ бўлиб, тамадди қилишга тушишди. Бунда мешни бир-бирларига

дўстона тутиб, мескалдан ютиб туришди. Шундан кейин пахитоска тутатишди. Мексикаликларнинг меҳмондўстлиги доимо шунақа яқунланади. Ошналар чекишаркан, уфкни диққат билан кузатишарди. Уфқда кенг бир сахн ёришиб турарди.

— Энди, ижозатингиз билан, кенгашимизни очсак бўлади, — деди нотаниш киши тамакини мазза килиб тортиб, оғиз-бурнидан чиқараркан.

— Сиз бу жойни олдин эгаллагансиз, — деди дон Хосе кулиб, — шунинг учун ҳамма нарсаларини яхши билишингиз керак. Биринчи гапириш навбати ҳам ўзингизга.

— Яхши!.. Бўлмаса бундай: атрофимизни ҳамма томондан сув ўраган. Довул тинди, бироқ бу сувнинг кўпи соҳилга тушиб, бир қисмини текисликдаги кум шимгунича анча-мунча вақт ўтади.

— Тўғри, — жавоб килди дон Хосе. — Бироқ бу ердан бир амаллаб чикиб олишимиз керак-ку!

— Ҳамма гап шунда-да! Бизда иккита имкон бор: ер селгигунича туриш...

— Бу бўлмайти, — бошқарувчи ошнасининг гапини кесди. — Бунга кўп кетади, бу эса жуда ҳам зиён беради. Ҳа, офтоб чиқиши биланок отни сувга соламиз-да, анави тоғлар томонга йўналамиз. Хайриятки, улар унча узокка ўхшамайди.

— Сиз ихтиёримизда яна битта имкон борлигини унутяпсиз: қайикда сузиб, отларни етовга олсак ҳам бўлади. Шунда улар толикмайди, ҳам сузиб, ҳам бизни тортмайди. Шу йўл билан ўша тоғларга, албатта, етиб оламиз, сиз тўғри пайкагандай, улар биздан бир ярим-икки лье нарида, холос.

— Яхши фикр, гапингизга тўла қўшиламан. Афсуски, буни амалга оширгани бир нарса етишмайди.

— Нима экан?

— О, арзимаган нарса — қайик!

— Адашасиз, ўрток.

— Нима дедингиз?

— Сиз беҳуш ётганингизда маконимизни текшириб кўрдим. Ёмғирлар мавсумидан олдин маҳаллий халқ қайикларини тошқинда қолган йўловчиларга ташлаб кетадиган одатлари борлигини эшитган бўлсангиз керак. Улар қайикларини баланд жойларда, кўпинча дарахтларга яширишади.

— Ростданми? Шўнақа қайикни топдингизми?

— Ҳа! Сизга айтсам, уни ўзимиз макон қилган дарахтдан топдим. Қайик жойида, иккита яп-янги эшкаги ҳам бор.

— Баракалла! Бундан чиқди, тонг отиши билан хоҳласак йўлга чиқарканмиз-да.

Албатта, гарчи ўзим ишонмаётган бўлсам ҳам. Баъзи бир сабабларга кўра бу ерларда яна бир неча кун бўлишимиз керак.

— Демак, келиндик. Ҳозир эса тонг отишига хали вақт борлигидан фойдаланиб, кўзимизни пича илинтирамиз.

— Бемалол ухлайверинг, менинг уйкум келмаяпти. Икковимизга хам коровул бўламан.

— Таклифингизни бажонидил қабул қиламан, бироқ сиз билан яхшилаб танишиб олмагунимча кўзимни юмолмайман.

— Сиз билан шундай хам ошнаимиз-ку!

— Албатта, ўзим учун, хар холда жавоб бераман. Икковимиз хам бир-биримиз ҳақимизда ҳеч нима билмаймиз, бирортамиз ким-лигимизни айтганимиз йўқ-ку ҳали.

— О парвардигор... бунақа расмиятчиликлар прерияда жуда хам ортиқча нарса-да.

— Бир-биримизга бирдан керак бўлиб қолсак-чи?

— Сиз ҳаққа ўхшайсиз. Энди гап шундай: мен оддий овчиман, ўрмон дайдисиман. Ўртоқларим мени Сохибчангал дейишади. «Негаки, дўстига, ўзига узатилган бу қўлга бемалол ишониш мумкин» дейишади улар.

— Худо ҳақки, кабалъеро, сиз бу номга муносибсиз! Сизни кўп марта эшитгандим. Кўпдан бери сиз билан танишиш иштиёқида юрардим ва тақдир икковимизни учраштирганидан мамнунман. Хўш, энди ўзимга гал келди: исмим Хосе Парадес, маркиз де Могюернинг бошқарувчисиман.

— Нима?! — Сохибчангал хайратини яширолмади. — Маркизинг бошқарувчиси сизмисиз ҳали?!

— Ҳа, худди ўзиман. Нега бу сизни хайратга соляпти?

— Икки кун муқаддам маркиз Эрмосильога жўнатган ва инглиз банк эгасидан анча-мунча пул олишни буюрган одам сизмисиз?

— Буни сиз қайдан билдингиз?! — хитоб қилди бениҳоя тааж-жубда қолган дон Хосе.

— Билганимдан кейин барибир эмасми! — жавоб қилди овчи. — Менга ишонинг, — у гапини маънодор қилиб давом эттирганди, дон Хосе беихтиёр хушёр тортди. — Тақдир икковимизни атайлаб учраштирди.

— Ажаб, — фўлдиради дон Хосе. — Хўжайиним фақат ўзимга айтган сир қандай маълум бўлди?

— Бу билишга боғлиқ! — Сохибчангал эътироз билдирди. — Дарвоқе, ҳозирча менга сафарингиздан мақсад маълумлигига қаноат қиласиз. Сиз мен ҳақимда илгари хам эшитганингизни айтувдингиз. Одамлар мен тўғримида нима дейишувди?

— Яхши томонларингизни гапиришувди. Сиз жуда яхши ва си-налган довураклардан экансиз.

— Ана шу гапларга ишонасизми? Менга ишонасизми?

— Тўла-тўқис: сиз олийжаноб одамсиз, бунга шак-шубҳа қилмайман.

— Мен ҳақимдаги фикрингиз ўзгармаса дейман. Тақдирнинг ўзи маркизингиз фойдасига иккимизни дуч келтирганини яқин орада тушуниб оласиз. Билсангиз, ўзим хам сизга йўлиқмоқчи бўлиб турувдим!

— Ҳеч нимани тушунмаяпман!
— Бунинг хожати ҳам йўк! Тез орада бари аён бўлади-колади.
— Қани эди!
— Ишонаверинг! Маркиз де Могюерга содиқмисиз?
— Жону таним билан содиқман! Унга жонимни беришга ҳам тайёрман!

— Зўр! Гапимга диққат билан қулоқ солинг, сеньор Парадес. Хўжайинингиз буткул хонавайрон бўлиш арафасида. У ўзини жувонмарг килмоқчи бўлган ярамаслар қўлидаги ўйинчоққа айланган. Сизни қайтишингизда талашмоқчи, ярамаслар тайёрлаётган қопконда нобуд бўлишингиз турган гап.

— Бўлиши мумкин эмас! — хайрон қолган Парадес кичкириб юборди.

— Яна айтаман — менга ҳаммаси маълум. Бунга тил бириктириб олган одамлар гапларини эшитиб олганимни хаёлларига ҳам келтиришмайди.

— Аблахлар!

— Галингизга тўла қўшиламан. Мен худди шунинг учун ҳам бу ердаман. Бўлмаса қопконларимни бемалол қўйиб юришим керак эди. Мен ярамасларнинг шум ниятларини барбод килмоқчиман.

— Бундай иш тутишга сизни нима мажбур қиляпти? — дон Хосе ишонқирамай гапирди.

— Бу савол жавобсиз қолади. Сиз вақтинча синчковликни йиғиштирасиз. Менга тамомила ишонишингиз ва манфаатингизни химоя қилишимда ҳамма нарсада қўмаклашишингиз лозим. Келишдикми? Менимча, бу келишувимиз сизнинг фойдангизга хизмат қилади, амалда эса мендан кўпроқ хатарда бўлмайсиз.

Орага анча жимлик чўқди. Бошқарувчи эшитган гапларининг мағзини чақишга уринарди. Овчи эса ундан кўзини узмас, яна қачон гапга тушаркин, деб сабр-тоқат билан кутарди. Ниҳоят дон Хосе ишонч билан қўлини чўзганди, ошнаси самимий қисисга ошиқди.

— Менга қаранг, Соҳибчангал, — деди Парадес, — аввало, бу гапларингиз менга жуда галати туюлганини очик айтишим керак. Бирок, овозингиз ниҳоятда самимий: обрўйингиз ҳам прерия одамлари орасида баландлигидан хаётимни сира иккиланмай қўлингизга топшираман. Ҳа, мени сотишга қобил эмассиз! Ҳозирдан бошлаб то хўжайиним билан бирга нобуд килмоқчи бўлишган ярамасларнинг кимлигини айтишни лозим топган пайтингизгача иродамга бўйсунмайман. Мени нак буюмдай кўраверинг, хоҳлаган маҳалингизда кетиб-келаверинг, билганингизни қилинг, сизга ҳамма нарсада бўйсунаман, ҳеч нимани суриштирмайман. Бу сизга хуш келадими?

— Қойил, биродар! Қўнглимдагини топдингиз. Бошлаган ишимнинг кети яхши чиқиши учун шунақа бемалол бўлишим керак. Ҳеч ким менчалик маркиз де Могюернинг фаровон ва бахтли бўлишини қадрламайди, бу ҳалол гапимга ишонинг.

– Демак, келишдик, – деди дон Хосе жавоб тарикасида, тоғг отиши билан йўлга тушамизми?

– Ха, бировк тўғри Эрмосильога эмас. Бу шахарга йўл олишдан аввал изимизни йўқотмасак бўлмайди. Қаршимизда чегарадаги тажрибали карокчилар туришганини эсингиздан чиқарманг. Улар бизни кузатишяпти. Биз айёрларни лакилатишимиз, уларнинг ҳарбий хийлаларига чап беришимиз керак.

– О-о! Овчилик касбимни эслашимга ажойиб фурсат келибди-да.

– Прериядагиларнинг: «дарахтларнинг кўзи, япроқларнинг эса қулоғи бор», деган сеvimли мақолини эсланг. Бахтимизга изингизга тушган ярамаслар бу ишдан манфаатдорлигини хаёлларига ҳам келтиришмайди. Мен бундан буён ҳам ана шундан фойдаланмоқчиман.

– Эрмосильога бўлмаса, кайга борамиз? – сўради дон Хосе.

– Сизга буни эрталаб, кундузи гапимизни биров эшитмаётганига ишонганимдан кейин айтаман. Хозир эса ухлаб, дам олинг. Куч тўпламаса бўлмайди: эртага йўлингиз оғир кўчади.

Сохибчангал гўё бундан кейинги сўраб-суриштиришларга чек кўймоқчи бўлгандай чакмонига яхшилаб ўралди-да, эман таиасига суяниб, оёғини гулханга чўзганича кўзини юмди. Парадес суҳбатни давом эттиришни жуда-жуда хоҳлаб турганига қарамай, овчининг ёнига чўзилди. Орадан бир неча дакика ҳам ўтмай дон Хосе бўрон тинкасини қуриганидан қаттиқ уйқуга кетди.

13. КОНЧИЛАР ЛАГЕРИ

Сонора қимматбаҳо маъданлар захираси бўйича дунёдаги энг бой музофотлардан бири. Расмий ҳисоботдан маълум бўлишича, биргина 1839 йилнинг ўзида Эрмосильо шахрининг намуна палатасига олти юзта кумуш ва олтмишта олтин қуймаси келтирилган бўлиб, уларнинг умумий қиймати бир миллион пиастрдан ортиқроқ бўлган. Бу катта рақамни солиқ тўламаслик учун палатага тақдим этилмайди-ган ноқонуний маъдан ҳисобига кўпайтириш керак бўлади.

Бу жойлар мис маъданига ҳам бой. Биров аҳоли мис ишлаб чиқаришни ёқтирмай, ўзини олтин кидиришга урган.

Жаҳондаги бирорта ҳам мамлакат бунчалар бой ва беҳисоб олтин конларига эга эмас.

Олтин бу ерда дарёнинг лойка оқавасида, ёмғир ювган жарларда, кўпинча эса текис ер юзасида ёки бир неча фут чуқурликда учрайди.

Ариспа вилоятининг шимолий қисмида Квитовак ва Сононтак деган очик конлар бўлиб, булар ҳақида яна анча-мунча тўхталишимиз керак бўлади. 1836 йилда очилган бу конлардан уч йил мобайнида ҳар кун икки юз унциядан соф олтин олинган.

Олтин изловчилар бу ерда тупрокни ўткир учли оддий таёк билан кавлайдилар ва кўзга ташланган олтин зарраларини териб

оладилар. Бу ерда олтин саноат усулида ювиб олинса борми, анча юкори кўрсаткичларга эришиш мумкин бўларди.

Сонорада оғирлиги бир неча унция келадиган ёмбилар кўп топилган. Биз Ариспада қиммати тўққиз минг пиастр бўлган олтин бўлагини топган битта кончини учратдик. Мадриддаги испан қироли музейи кўплаб бундай ажойиб олтин ёмбилари билан мактанса бўлади.

Китобхонга кейинчалик бу конлар қандай сабабларга кўра ташлаб қўйилганини хабар қиламиз.

Сонора пуэолоси¹ ахолисининг кўпчилики қисми дайди ишчилардан ва кон ишга тушиши билан теварагида ўтроклашиб қоладиган майда савдогарлардан иборатдир.

Ишчиларнинг бундай қароргоҳи бу ерда Real de minos дейилади. Мабодо кон кўп йиллар даромад келтирадиган бўлса, аҳоли бутунлай ўрнашиб қолади. Мексиканинг талай катта шаҳарлари шундай бунёд топган.

Бу жойда Европа саноат моллари кўплаб истеъмол қилинишига сабаб олтин изловчиларнинг енгил ва тез бойишларидир. Ҳар бир оддий кончи бу ерда бир неча кунда олти-етти фунт олтин сарфлайди, буни эса у бир ҳафтада топади. Афсуски, Мексиканинг чинакам офати бўлган, одамларнинг обрўсини тўқиб, уларни бузаётган ашаддий қиморбозлик капитал жамғарилишига путур етказиб, олтин саноати ривожини сустлаштиряпти.

Энди эса хикоямизни давом эттиришдан олдин китобхонга Сонорада яшайдиган хиндулар борасида баъзи бир маълумотлар бермасак бўлмайди.

Бу ерда якилар, опатос, майи, хиленос ва апачи деган беш мустақил хинду қабиласи бор.

Якилар билан майилар Гойомасдан Рио де Фуертагача бўлган ерларни эгаллашган. Бу қабилаларнинг хиндулари креолларга галлакорлар, фишт терувчилар ва кон ишчилари сифатида ёлланадилар. Уларнинг сони тахминан қирқ минг нафарни ташкил қилади.

Опатослар Рио де Си-Мигоель-Хоркаситас, Рио де Ариспа, Рио де Лос-Юрес ва Рио де Осопур дарёларининг бўйларида яшайдилар. Улар уздабурон ишчилар ва зўр жангчилардир. Ҳар маҳал аввалига испан, сўнгра унинг ўрнини эгаллаган Мексика ҳукуматига садоқатли бўлганлар. Опатослар сони йигирма минг кишидан ошмайди.

Рио Хила ва Рио Колорадо соҳилларида истикомат қиладиган хиленослар, шунингдек, ватанлари Сиерра Мадре тоғ тизмаларидаги водийлар бўлган апуаслар билан апачилар папагослар деб аталган халқнинг фарзандларидир.

Бу бўйсунмас кўчманчи қабилалар овчилик қиладилар. Бир замонлари улар чуауа² билан Соноранинг шимолий чекка жойларида

¹ Пуэоло — қасаба, шаҳарча.

² Чуауа — Мексиканинг шимолий музофотларидан бири. Техасга чегарадош.

кўчиб юришарди. Бирок жанубдан ва ғарбдан америкаликлар ва техасликлар бу жойларга тобора чуқурроқ кириб келаверганларидан хиндулар Мексика ерларига кириб, ўзларининг жанговар боскинлари билан аҳолига катта зарар етказмоқдалар.

Папагосларда ўқотар қуроллар кўп, уни Рио Браво де Норте сохилларида ястанган Арканзас ва Миссуридаги Америка факторияларида мўйнага алмашдилар.

Сонора вилоятидаги хинду қабилалари саногини тўлдириш учун Эрмосильо шахри дарвозаси яқинидаги касабда истикомат қиладиган беш юз хиндудан иборат серис қабиласини ҳам эслатиб ўтамиз. Бу жойларда бир вақтлари қудратли қабилалардан бўлган мазкур қабиланинг минг нафар атрофидаги одами океан соҳилида, Гдаймаснинг шимолида ва Тибурон¹ оролида яшайди.

Китобхонни маълум воқеалар содир бўладиган Квитовак шахрига олиб ўтиш учун Сохибчангал билан Парадесни тепалик устида яна пича қолдиришимизга тўғри келади.

Кечки пайт бўлиб, олтин изловчилар лагерининг кўчалари ва майдонларида курама одамлар қайнарди. Квитовакнинг хилма-хил аҳолисини ташкил қилувчи яки қабиласининг хиндулари, овчилар, кончилар, гамбусинослар², роҳиблар ва шунчаки саргузашталаблар биров отда, биров пиёда бир-бирларига сўз қотиб, салом бериб, қулиб ва сўкишиб у ёқдан-бу ёққа юришарди.

Уларнинг баъзилари иш куни тугагани учун кондан қайтишар, бошқалари уйларидан тоза хаво олгани чиқишганди. Кўпчилик қовоқхоналар томон юрар, майхоналарнинг очик деразаларидан эса мастона овозлар ва гитараларнинг нотекис садоси келарди.

Ана шундай қовоқхоналардан бири, сиртдан қараганда анча хашамдор, аниқроғи, бошқаларга нисбатан сал озодароғи гавжум бўлиб, майхўрларни ўзига кўпроқ тортарди.

Хўранда жуда пастак эшик остонасидан ўтиб, иккита бир-бирига нотенг зинадан искирт инга тушади. У жой ертўлага ҳам, саройга ҳам ўхшамайди. Бу хунук маконга биринчи бор тушганлар ҳар қадамда қоқилдилар. Ичкарига беҳисоб кириб-чикиб турганларнинг этиклари зарбидан ер дабдала ва ғадир-будир эди.

Қирган кишининг димоғига гўё дўзах бўсағасидан чиқаётган спирт хиди ва бадбўй нарсалар аралашган тер ҳовури урилиб, кўз билан томоқни ачиштиради. Кўз бу уянинг нимкоронғилигига аста-секин ўрганганда, хўранда меҳмонлар сал кимирласалар ҳам тепаларида буралиб турган кўкиш-бўзранг тутун орасидан у-буларни пайқай оларди. У ер-бу ерга қўйилган ва тутаб ёнаётган чироклар нурида анча катта ва шифти баланд танобийни кўрса бўларди. Танобийнинг бир вақтлар бўялган деворининг пастки қисми бошлар, елкалар ва яғринлар ҳадеб тегаверганидан қорайиб кетганди.

¹ Тибурон — аюла (муаллиф изоҳи).

² Гамбусинос — конларда олтин изловчилар, авантюристар.

Ичкарилиқда, эшик каршисидаги ердан бир фут баландликда эстрада супаси қўқайганди. У танобийнинг энига чўзилганидан икки қисмга бўлинганди. Ўнг қисмини пештахта банд қилган, ортида эса бадковок юзли ва кўзлари муғамбирона боқувчи сўлокмон майхоначи кўринарди. Еоспето деган жарангдор исм сохиби бўлган бу «мўътабар» кимсанинг тепасида мўъжазгина ўйик жой бўлиб, унда чакалок Исони кўтариб турган Биби Марямнинг хайкалчаси турарди.

Хайкалча олдида қатор темир шамдонлар саф тортган. Ҳар бирида икки-уч дюйм келадиган шамлар ёнарди.

Эстраданинг чап томонида созандалар ўтиришарди. Ҳеч қанақа мебель бўлмаган танобийнинг ўртаси ракс тушадиганларга мўлжалланганди. Бу ерда ракс шинавандалари мириқиб хумордан чиқишарди.

Танобийнинг иккала томонида қийшиқ ва искирт, сал-пал рандаланган ва номигагина маҳкамланган столчалар териб қўйилганди. Булар атрофида одамлар уймалашишарди. Бир хиллари ўтирар, баъзилари тик оёқда турарди.

Улар кулишар, чакчақлашишар, бир-бирларидан ўтказиб бақир-ришга уришиб, тортишар, мескаль, рефиньо,¹ пульке,² хиндулар хурмосидан тайёрланган ичкилик ичар ёки кун бўйи топган олтинларини тикиб, монте³ ўйнарди. Қиморбозлар олтин олиш учун чўчинқираб, жандаларининг чўнтақларига қўл суқишарди.

Ана шу оломонга ичкиликбозлик ва уйқусиз тунлардан юзлари кўпчиган бир неча аёл аралашиб колганди. Ҳамма — эркаклар ҳам, аёллар ҳам чекар, биров сигара, бошқаси жўхори баргидан ўралган пахитоска тутатарди.

Одамзоднинг қуйқалари жам бўлган бу тўдага расволикда ҳеч нима тенг келолмасди. Бу ерда инсониятдаги мудхиш қусурларнинг барчасидан топиларди.

Китобхон, сиз билан бу ерга бош сукканимизда хурсандчилик роса авжига чиққанди. Танобий ичкиликбозлару ракс тушаётганларга лик тўла эди. Оломон кулар, бақирар, қутурарди. Шовкин-сурон иблиснинг ҳам миясини қоқиб, қўлига берарди.

Бошқалардан чеккада, кираверишда турган столчани сербар чакмонига ўралган киши банд қилган, чакмонининг салгина кўтарилган ёқаси юзини беркитиб турарди. У деворга суянганича ўйин тушаётганларга бепарво ва лоқайд тикиларди. Бирок у нақ икки соатдан бери қутган одами келмаганидан хафсаласи пир бўлиб, кўзини четга олди.

Афтидан, унга ҳеч ким эътибор қилмаётгандай туюларди. Бу ердаги ҳар бир одам ўзи билан ўзи овора бўлганидан сершовкин

¹ *Рефиньо* — Мексика ароғи.

² *Пульке* — мексикаликларнинг агава деган тропик ўсимлигининг улкан япроғидан тайёрланадиган миллий ичимлиги.

³ *Монте* — карта ўйини.

даврада ёлғиз ўзи ўтирган нотаниш кишини ҳеч ким хаёлига ҳам келтирмасди. Орадан кўп ўтмай ана шу индамас ва бадқовок киши, кутиш жонига тегди шекилли, эшик томонга карамай қўйди. Бошини қўлига хорғин қўйди-да, кўзини юмиб, мудради. Эҳтимол, бошқаларнинг эйтиборини тортмаслик ё хаёлларини бўлмаслик учун ўзини ухлаётганга солган бўлса ҳам, ажаб эмас.

Танобийда бирдан ёмон ғалва кўтарилди. Биров бир уриб, қандайдир столни ағдариб юборди. Ёмон сўкиш эшитилди, қўнждан олинган пичоклар ялтиради. Созандалар жимиб қолишди. Ўйин тушаётганлар ҳам такка тўхташди-да, ҳамма жанжал қилаётган иккита киморбозни ўраб олди. Улар эса қолларини чимирганча дарғазаб бўлганларидан кўзлари ёниб, бир-бирларига ташланиш учун пайт пойлашарди. Ҳар бири қалқон ўрнида хизмат қилиши керак бўлган чакмонини чап қўлига ўраб, ўнг қўлидаги навахи¹ билан қонли жанг бошлашга ҳозир эди.

Шу чоккача хизматкорларга кўз-қулок бўлиб, хўрандаларга хизмат қилиб турган майхоначи теваратидаги нарсаларга бепарво ва хотиржам эди. Ғалва чиққан захоти пештахтадан мушукдай ирғиб ўтди-да, кейин эшикни ёпиб, бақувват елкаси билан тираб турди. У ичкаридаги мўътабар хўрандалардан битта-яримтаси тўполонда еган-ичганларининг ҳақини тўламай қочиб қолмасин, деган хавфда эди. Майхоначи шу тарика хўжайинлик бурчини бажарди-да, афтидан, ажиб олишувни томоша қила бошлади.

Ракибларнинг ҳар бири тиззасини сал букиб олишган, чап қўлини олдинга чиқариб эгилган қўйи ўнг қўлидаги пичокни чангаллаганича душманидан кўз узмас, ҳамлага ҳам, ҳимояга ҳам тайёр эди.

Бурчакда жимгина мудраётган халиги сирли хўранда эса ногаҳон орага тушди. У ракиблардан бирининг овозидан уйғониб, жанжал-қашларга қараб турди-да, сакраб улар томонга отилди.

— Нима гап ўзи? — деганди у кескин охангда, иккита ғалвачи довдираб қолди.

— Бу одам, — деди улардан бири, — менга монтеда уч унция олтин ютказди.

— Хўш, нима бўпти? — сўради нотаниш киши.

— У, қаргалар белгили экан, тўламайман, деяпти. Ёлғон!.. Vivo dios! Мен кабалъероман, буни ҳамма билади!

Нотаниш кимса бу кулгили гапни эшитиб, лабларида билинар-билинмас табассум ўйнагандай бўлди. Шундай бўлса ҳам ўзини жуда жиддий тутарди.

— Буниси тўғри, сиз кабалъеросиз, — деди у. — Мен ҳам зарур бўлса бунга қафолат бера оламан. Бирок энг ҳалол одамда ҳам шундай хол содир бўлганига аминман. Ҳалол ва дуруст одамлиги аниқ кўриниб турган бу сеньор билан муштлашиш ўрнига сиз уч унцияни талаб қилишдан воз кечиб, олийжаноблик кўрсатинг. У

¹ *Навахи* — испанларнинг буклама пичоғи.

эса ўз навбатида алам қиладиган сўзлар айтгани учун сиздан узр сўрайди ва ҳаммаси яхшиликча тугайди, бундан барча ҳам мамнун бўлади.

– Тушунарли, бу кабалъеронинг ҳалоллигига ишонаман. Буни ҳар ерда айтишга тайёрман, ўртамизда чиққан англашилмовчиликдан жуда афсусдаман, — деди шу чокқача индамай турган ракиб.

Шунга қарамай у сергак турар, бу эса мулоимлик билан ҳозиргина айтган сўзларига сира ҳам қовушмасди.

Сирли нотаниш кимса яна чамаси ўзига таниш бўлган қиморбозга сезилар-сезилмас бош ирғади-да, пича истехзо аралаш деди:

– Хўш, бунга нима дейсиз энди?.. Менимча, сиз тўла ва батамом муносиб жавоб олдингиз.

Қиморбоз бир дакика иккиланди. Чамаси, унинг кўнглида қандайдир ички олишув кетарди. У тўдалашиб турганларга жиддий тикилди, бирортасининг башарасида салгина нафрат қўлкасини сезгудай бўлса қайтадан жанжал бошлаши турган гап эди. Бирок барча одамлар хотиржам ва бепарво турар, уларнинг башараларидан фақат кизиксинаётганларини пайқаса бўларди, холос. Қиморбоз ниҳоят чакмонини қўлидан сирғалтириб туширди, пичоғини қўнжигга тикиб, ракибига қўлини узатди.

– Мен янглишдим, кечиринг, бундан жуда таассуфдаман, кабалъеро, — охиста таъзим қиларкан, хўрсиниб юборишига оз қолди.

Иккинчи қиморбоз унинг таъзимига жавоб қилди, сўнгра орқасига ўгирилиб, жангариликлари яхши маълум бўлган иккита қиморбознинг жанжали бунчалар тинч тугаганидан лол қолган оломон орасида кўринмай кетди.

– Исоий Масих ҳакки, маэстро Кидд, — деди ёнида одимлаётган қароқчига самимий оҳангда, — ғалати одам экансиз! Маэкур пуэблонинг мендай комендантини куттириб қўйишингиз етмагандай, марҳаматингиз билан сизни ўша искирт уядан қидиришга мажбур қилдингиз, роса уч соат сўқимдай-сўқимдай каллакесарлар даврасида ўтиришга мажбур бўлдим! Учрашувни шу ерга ўзингиз тайинловдингиз. Мен рози бўлдим, сиз эса келганимда хушёр бўлишни ҳатто ҳаёдингизга ҳам келтирмадингиз.

– Бу ортиқча уринишимдан, капитан. Тўғри, мендан беҳуда хафа бўляпсиз, сеньор, — деб қўйди қароқчи муғамбирона. — Ҳаммасига сиз билан учрашувга кечиқишдан чўчиганим сабабчи. Бундан тўрт соат муқаддам мўътабар сеньор Коспетого рўбарў бўлгандим. Қарта ўйнагани ўтирдим — бир амаллаб вақт ўтказиш керак эди-да! Қарта қўлда-ю, олтин столда бўлганида оламда борини унутасан киши.

– Бу ёғи майли, деди нотаниш киши. — Энди қулоқ солинг: мабодо мени алдасангиз, сотмоқчи бўлган маълумотларингиз ёлғон чикса... ор-номусим ҳакки, бу сизга жуда ҳам қимматга тушади! Мени яхши биласиз, шундаймасми, маэстро Кидд?

Албатта, капитан дон Маркос де Ниса. Сизни яхши биламан, бирок мени ҳам биласиз, деган фикрдаман. Лекин ҳозирдан бир-

биримизга от солиб тортишишимизнинг нима холати бор? Ишимизни тезроқ битирайлик, кейин билганингизни қилаверинг.

Капитан ҳамроҳига ишонқирамай кўз югуртирди.

— Майли, — деди у бир уй олдида тўхтаб ва эшикни тақиллатди. — Киринг, сиз билан ковокхонангизда эмас, уйимда гаплашганим маъкулроқ.

— Ихтиёрингиз, — жавоб қилди Кидд.

Икковлари уйга кириб, эшик ёпилди.

14. КЕЛИШУВ

Қиссамизнинг дастлабки саҳифаларида танишганимиз Сан-Мигель қалъаси капитани Маркос де Ниса Республика Президентининг махсус фармони билан яқинда Квиток ҳарбий ва фуқаро маъмуриятининг бошлиғи қилиб тайинланганди.

Ҳамма гап кейинги кунларда президент тезда аралашмаса бўлмайдиган воқеалар рўй берганида эди.

Хинду қабиласининг орасидаги норозиликдан дарак берадиган бирор нарса бўлмаса ҳам, хиндулар узок ва махфий музокаралардан кейин қўзғолон кўтаришга ва уруш эълон қилмай, Мексика худудига бостириб киришга қарор қилишганди.

Бу қўзғолонда асосан хиленослар, бошқача айтганда, команчилар, ақуаслар ва апачилар қатнашишларидан уруш жуда кенг ёйилиб кетиш хавфи ҳам йўқ эмасди. Бу папагослар қабиласининг қудратли иттифоқи эди-да. Сонаора билан Синалоа, яъни иккита таҳликадаги штатнинг генерал-губернатори душманга қарши чегара қўшинларида узок йиллар хизмат қилганидан хиндуларнинг стратегиялари ва усталикларини яхши биладиган одамни қўйиш кераклигига ақли етарди. Бу талабларга фақат биттагина зобит жавоб берар, у ҳам бўлса капитан де Ниса эди. Шунинг учун ҳам унга Сан-Мигель қалъаси гарнизони билан Квитовакка етиб келиш, қалъани эса хиндулар таянч пунктларига айлантиролмасликлари учун бутунлай бузиб ташлаш буюрилганди.

Капитан буйруқни кекса ҳарбий хизматчиларга хос эпчиллик билан адо қилди. У Квитовакка келиши биланок, хиндулар шаҳардагиларни гафлатда қолдирмасликлари учун бутун чора-тадбирларни кўрди. Шаҳарча капитаннинг буйруғига кўра теварағи кенг чуқурлик билан ўралди, атрофига кучли тўсиқлар, катта кўчаларида эса баррикадалар қурилди.

Сонаора билан Синалоа генерал-губернаторининг бор армиясини олти юз пиеда ва икки юзта отлик аскар ташкил қиларди. Унда, ҳатто, дала артиллерияси ҳам йўқ эди. Генерал жуда чекланган бу кучларни иккала штат чегарасига сочмаса бўлмасди. У ҳар қанча истамасин, дон Маркосга мадад юбора олмаслиги аниқ-равшан сезилиб турарди. Шундай қилиб, капитан ихтиёрида фақат Сан-Мигель

кальасининг юз элликта пиёда ва саксонта отлик аскардан иборат гарнизони бор эди, холос.

Кўшини жуда кам бўлгани билан капитан сира тушкунликка тушмасди. У бурчни ҳамма нарсадан аъло кўрадиган кишилар тоифасига кирарди. Хатто бир караганда сира бажариб бўлмайдиган буйруқларни ҳам адо этишга hozir эди.

Ўқотар куроллари сероб бўлган ўн минг, хатто, ўн беш минг кишилик хиндулар армияси хужумини ҳар соатда кутса бўларди. Капитан бу армиянинг испанларга қарши курашларда чиниккан жангчиларга дош бериши осонмаслигини билар, шу важдан турли йўллар билан гарнизонини тўлдириш ва таркибини қўмондонлик шаҳарнинг барча истехкомларини химоя қилишни таъминлай оладиган даражага етказишни зарур, деб ҳисобларди. Дон Маркос бу мақсадга эришиш учун қуйидаги чораларни кўрди.

Аввало, йирик кон эгаларини ё шахсан, ё конда банд бўлган пеонлардан бир нечасини капитан ихтиёрига бериш билан шаҳар химоясида қатнашишга қўндириш лозим эди. Капитан уларга бу ишни манфаатлари талаб қилаётганини, хиндулар Квитовакни ишғол қилсалар бойликлари манбаларидан айрилажакларини осонгина тушунтирди. Олтин конларининг эгалари дон Маркоснинг даъватини хурсанд қаршилаш билан бир каторда унинг ихтиёрига, юкорида айтганимиздай, Мексиканинг содик иттифоқдошлари бўлган опатосларнинг бир юз эллик кишилик отрядини беришди. Олтин саноатчилари бу отрядни уруш ҳаракатлари тугагунча озик-овқат билан таъминлашни ўз ҳисобларига олишга сўз беришди. Шу тариха Квитовак комендант армиясини деярли икки баравар кўпайтириб олди.

Тила конлари эгаларининг бепарволиклари на очкўзликларидан яхши хабардор бўлган капитан бунчалар муваффақиятни кутмагандан рухланиб кетиб, яна битта чорани қўллашга жазм қилди. Бу чора тегишли ҳақ эвазига чегара яқинидаги жойларда қайнаб ётган турли саргузашт-талабларнинг анча-мунчасини ёллашдан иборат эди. Капитан, ҳар бир одамга икки унциядан — отрядга кирганда бир унция, уруш ҳаракатлари тўхтаганидан кейин яна бир унциядан тила тўлайман, деб эълон қилди.

Одамни кизиктириши мумкин бўлган бу таклиф эса кутилган натижани бермади. Чегарадаги дайдиларга комендантнинг чакириғи ёқинқирамади. Талончилик билан кун кўрадиган бу одамларга ватанпарварлик туйғуси ёт эди. Фақат фойдани кўзлайдиган бу жўмардларнинг дили жамоат тартибини сақлаш ўрнига унга қарши курашга ундарди. Хиндулар қўзғолони эса ҳаммаёкни нотинч қилар, бунда эса улар анча-мунча бойиб олишарди-да.

Шунга карамай киркта дайди капитаннинг даъватига кулок солишди. Дон Маркос бу фирибгарсифат ва бетартиб одамлар ўзига кўмаклашишдан кўра кўпроқ дардисар бўлишларини биларди. Бирок улар хиндуларнинг ҳарбий хийлаларини яхши биладиган аб-

жир йигитлар эдилар. Капитан уларни ўзининг отлик аскарларига қушиб олди.

Дон Маркос де Ниса шу йўсинда уч юзта пиёда ва бир юз йигирмата отлик аскардан иборат армияга бошлик бўлди. Бу ўзининг назарида мудаббирлик билан қўмондонлик қилганда истехкомлар панасида хиндуларнинг кўп сонли армиясига дош бера оладиган кўшин эди.

Оқ танлилар қизил танлиларга қарши урушларда кўпинча хиндулар қатта жасорат кўрсатган ва сон жихатидан кўпчилик бўлганларига қарамай, уларни енгиб чиққанларини айтиб ўтиш керак. Оқ танлилар душмандан ботирликда устун бўлганларидан эмас, балки интизомли ва ҳарбда билимдонликлари учун ҳам зафар қучганлар.

Дон Маркос бир куни кечқурун калъани ҳар маҳалгидай айланиб қайтаётганида қандайдир чаламаст, жулдур кийимли киши унга таъзим қилди-да, искирт бир хат тутқазди.

Капитан де Нисанинг ҳеч нимадан тап тортмайдиган одати бор эди. Майда ходисаларга ҳам, муҳим воқеаларга ҳам бирдай қарарди. Шу ваздан ҳозир ҳам хатни олди, бундан жулдур кийимли киши жуда суюнди. Капитан шундан кейин шаҳар марказидаги уйга кирди. Шляпа билан қиличини столга ташлаб, хатни очди ва олдиниға шунчаки кўз югуртирди. Бирок ҳуши жойига келиб, хатни қайтадан синчиклаб ўқиди. Бирпасдан кейин хатни буклаб: «Бораман», — деб кўйди. Бу сўз унинг мулоҳаза юритганидан кейин қатъий бир қарорга келганини кўрсатарди.

Бу хат Киддан эди.

Капитан бу қарқочини анчадан бери билар, унинг баъзи бир жинойтларидан ҳам воқиф эди. Кидд дайдиликдаги тирикчилиги сирларидан капитан хабардорлигини билса борми, анча маза-си қочарди, албатта. Кекса ҳарбийлардан бўлган капитан Киддга мутлақо ишонмаса ҳам таклифини менсимасликка ўзини ҳақсиз санади. Шунинг учун ҳам дон Маркос бунда эҳтиёткор бўлишга ва мабодо лақиллатиб кетадиган бўлса, уни қаттиқ жазолашга қарор қилди. Квитовак комендант шун тариқа қовокхонага Кидд билан учрашгани борганди.

Энди хикоямизга қайтайлик.

Дон Маркос Киддни кабинетга олиб кириб, эшикни зичлаб ёпди, қаллакесар қанчалар сурбет бўлмасин, қўйхонада қўлга тушган бўридай теварагиға кўрка-писа қаради. Капитан унга стул кўрсатди, ўзи стол ёниға ўтирди-да, олдиға иккита тўппончани қўйиб, қарқочига деди:

— Энди қулоғим сизда, Кидд.

Қарай, — тап тортмай жавоб қилди у. — Бунга бажонидил ишонаман, капитан. Бирок гапиришни иштаманми, йўқми, буниси муаммо.

— Нега энди гапирмас экансиз, дўстим?

— Столдаги мана бу ўйинчоқлар одамни унча гапиртирмайди, капитан.

Дон Маркос муттахамга тикилиб қарагани, у беихтиёр ерга боқди. Сўнгра тирсакларини столга тираб, масхараомуз деди:

— Эшитиб олинг, маэстро, мен очикчасига ҳаракат қилишни ёқтираман. Шунинг учун муомаламиз бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолсин. Сиз нотинч ҳаёт кечирасиз. Тиниб-тинчимаслигингиз, ҳақкингиз бўлмаган нарсаларни ўзлаштиришга ўчлигингиз сири мабодо очилиб қолгудай бўлса, оқибати жуда ёмон бўлади.

Қароқчи сергак тортиди.

— Мен бўлсам сизни хижил қилиши мумкин бўлган нарсаларга тўхталмайман. Сизни бу ерга келтирган ишга ўтайлик. Бунда ўзингизнинг кимлигингизу менинг кимлигимни унутманг. Бу шаҳарнинг комеданти эканлигим ва унинг ташқи хавфсизлиги ҳамда ички осойишталигини сақлашим лозимлиги сизга маълум бўлса керак. Шундайми?

— Албатта, капитан, — жавоб қилди Кидд, гап сал берирок нарсага кўчганидан хотиржам тортиб.

— Давом этамиз, — деди дон Маркос гапни бўшаштирмай. — Сиз хатингизда баъзи жуда муҳим, ўз сўзларингиз билан айтганда, шаҳар осойишталигини ва хавфсизлигини сақлашда зарур бўлган маълумотларни сотаман, деб таклиф қилгансиз. Ха, худди шундай дегансиз. Менинг ўрнимда бошқа одам бўлганида, бошқача фармойиш берарди, яъни сизни қўлга олиб, ёмон кийноққа соларди. Одамларнинг айтишича, ўзингиз анча тубан максадларни кўзлаб, шундай қилар экансиз. О, унда булбулигўёлик қилиб, энг нозик сирларингизни ҳам тўкиб солардингиз! Мен эса сиз билан дурустрок одамдек муомала қилишни лозим кўрдим.

Капитан шу сўзларни айтганида Кидд салгина хўрсиниб қўйди.

— Сиз ишониб бўлмайдиган одамлар тоифасидан бўлсангиз, — гапида давом этди дон Карлос, — улар эса, ишонч деган нарсани виждонлари сира қийналмай суинистеъмол қилаверадилар. Шунинг учун мабодо мени лакиллатсангиз, пешонангиздан отишга ҳақли бўламан.

— Пешонангиздан отаман, деб қаёқдаги ваҳимали гапларни айтасиз-а! — гўлдиради қароқчи.

— Мабодо шундай ходиса рўй берса, ўртоқларингиз жиддий мусибат чекишларига ишонасизми, азизим сеньор?

— Ҳм!.. Виждонан айтганда, бунга унчалар ишонмайман, — Кидд ҳазилга буришга уринди. — Одамлар жуда ёмон-да!.. Бирок сиз таклифимни қабул қиларкансиз ... уни қабул қиласиз-а, шундайми, капитан?

— Қабул қиламан.

— Қойил! Бунга нима оламан?

— Сиз сотасиз, мен оламан. Баҳонгизни айтинг. Мабодо менга баландрок кўринмаса кўнаман. Қани, айтинг, қанча сўрайсиз?

— Эллик унция... унчалик баландлик қилмайдими?
 — Арзийдиган нарса бўлса, йўқ, албатта.
 — Дуқат, тилла билан эллик унция. Келишдикми, капитан? —
 Муттаҳам мамнун ҳолда деди.

— Қайтараман: арзийдиган нарса бўлса.
 — Кўрасиз, капитан, — деди қароқчи хурсандлигидан кўлларини бир-бирига ишқалаб.

Койил, бироқ ортикча сўзининг хожати йўқ! Айтмоқчи, мана-ви ниятим холислигига далил, — қўшиб қўйди капитан столининг тортмасидан зилдай ҳамённи олиб. — Бунда ўшанча олтин пул бор.

Шундан кейин дон Маркос иккита тўппонча орасига олтин пулни йигирма беш унциядан иккита устунча қилиб тахлади. Қароқчи олтинни кўрганида кўзлари ўлжага дуч келган йиртқичнинг кўзидай ёвуз ялтиради.

Худо ҳақи, капитан, — хитоб қилди у, — сиз билан муомала қилиш роҳатижон экан! Яна фурсат келганда буни эслайман.

— Хурсанд бўламан, маэстро. Энди эса бошланг!
 — Икки оғиз сўз билан айтадиган бўлсак: папагослар император сайлашибди.

— Император?!
 — Худди шундай! Қабила бошлиғи эмас, император.
 — Нимага бунақа қилишибди?
 — Озодликка чиқиб, ҳақиқий мустақилликка эришишни хаёл қилишибди. Ўша императорни ўз кўзим билан кўрдим.

— Қанақа одам экан?
 Хатарли одам: чамаси, оқ танлилардан, бироқ айни пайтда хиндулардаги барча восита ва имкониятлардан хабардор.

— Ёшми?
 — Олтмишларда, лекин анча ёш кўринади.
 — Тушунарли. Гапираверинг.
 — Муҳим хабар-а, шундайми?
 — Муҳим, бироқ бу эллик унция турмайди.
 — Сабр қилинг!
 — Кутаяпман.
 — Якилар, майи ва серисларнинг бошлари қовушган. 1827 йил режалари яна хаёлларини банд қилибди. Хиндулар битта қолмай бош кўтарган кунлар ёдингиздами?

— Ёдимда. Гапираверинг!
 — Биринчи зарба Квитовакка берилади.
 — Биламан.

Мумкин. Бироқ, капитан, манави нарсани билмайсиз. Хиндуларнинг одамларингиз орасида ҳам айғоқчилари бор. Хужумга барча нарсалар ҳозирлаб қўйилган ва папагослар яқин кунларда сизларни ғафлатда қолдиришмоқчи.

— Бу маълумотларни қайдан олдингиз?

Муттаҳам маънодор қулди:

— Бу билан нима ишингиз бор, капитан? Тўғрилигига ишона-версангиз бўлди-да.

— Душман билан тил бириктирган кимсаларни биласизми?

— Ҳа, капитан.

— Номларини айтинг.

— Бу ақлсизлик бўларди, капитан.

— Ақлсизлик дейсизми?

— Ўзингиз ўйлаб кўринг. Номларини айтдим, деб фараз қилинг.

У ёғи нима бўлади?

Капитан унинг гапини кескин бўлди.

— Бўладиган нарса шуки, бошқаларга ибрат бўлади, деб уларни кутурган итдай отиб ташлайман.

— Худди шуниси хато бўлади.

— Хато?

— Ёмон хато, капитан! Айтайлик сиз ўн кишини отарсиз ...

— Керак бўлса, хаттоки йигирматасиниям.

— Борингки, йигирматасини! Садқаи сар. Мен беҳабар бўлган бошқалар эса барибир сизни хиндуларга сотишади. Сиз эса ахволни енгиллаштириш ўрнига баттар мушуқуллаштирасиз, холос.

— Ҳм! Ҳм! — ёўлдирди дон Маркос. — Менинг ўрнимда бўлсангиз нима қилардингиз?

— Жуда жўнгина иш қилардим: ўша йигитларни шумликларингни қилаверинглар, деб ўз ҳолларига қўйиб берардим-да, уларга кўз-қулоқ бўлиш билан чекланардим. Кейин душман хужуми ол-дидан ими-жимиди барини қўлга олардим. Шундай қилганда, биз ғафлатда қолмаймиз, хиндулар алданишади, ёлғончилар эса алдов қурбони бўлишади.

Капитан бир дакика ўйланиб қолди.

— На чора, балки бу дурустрок маслаҳатдир. Бунга амал қилсам керак. Майли, жинойтчиларни айтинг.

Шундан кейин Кидд айтиб турди, капитан ўнларча одамнинг номларини ёзиб олди.

— Унциянгизни олинг, — деди охири дон Маркос. — Ҳар сафар менга шунақа маълумотлар келтирганингизда шунчадан оласиз. Сўз бераман, мен яхши тўлайман, сиз ҳам нақд олганингиздан садокат билан хизмат қиласиз. Бирок шуни эсингизда тутинг: мабодо мени алдашни ҳаёл қилсангиз борми, жазодан қочиб қутулолмайсиз. Айтиб қўяй: жазо даҳшатли бўлади.

Кидд кўпдан кутаётган ўлжасига ташланган шердай олтинга ўзини отди. Олтин зумда унинг чўнтагида кўринмай кетди.

— Сеньор Маркос, — деди у кетаётиб, — мен ҳамма вақт дунёда олтин ҳукмдор, деб ўйлардим. Итоаткор қулингиз фақатгина ўшанга бўйсунди.

Кидд шундай дея таъзим қилди-да, капитанни кабинетда қолдириб, чиқиб кетди.

15. ПАПАГОСЛАР

Энди Сохибчангал билан дон Хосега қайтамиз. Икковларини тепалик устида анча куттириб кўйдик.

Тун тинчгина кечди. Парадес тош котиб ухлади, Сохибчангал эса бир дақиқа ҳам мижджа кокмади.

Кун чикканига анча бўлганди. Эрталаб соат тўккиз, Сохибчангал эса келишганларига қарамай, йўлга чиқишни, афтидан, хаёлига ҳам келтирмаётганди. Кун ажойиб бошланаётганди. Осмон тип-тиник, тунги довул булутларни тўзитиб юборганди. Офтоб тобора киздираётган бўлса ҳам, момақалдирокдан кейин беғубор хавода ажиб бир энгиллик мавжуд эди. Тунги довул пайтида далаларни қанчалар тез сув босган бўлса, шунчалар шиддат билан тропик офтобида буғланар ва қумларга сингирди. Прерия энди чўлга ўхшамас, ҳамма нарса тушгача ер бутунлай куришидан дарак берарди.

Кучли тошқин ва сувнинг бирдан йўқолиб кетиши — бу ўлкалардаги энг ғалати ва деярли тушуниб бўлмайдиган ходисалардандир. Бу ажойиб ходисанинг сирини бу ерларнинг офтоб қовжиратган тупроғи мўртлигидан топса бўлади, холос.

Қайиққа ҳожат ҳам қолмаганидан Сохибчангал уни дарахтдан олишга ҳатто уринмади ҳам.

Сохибчангал эманга суяниб, кўлини кўксида чалиштириб, бошини қуйи солинтирганча хаёл сураркан, ухлаётган шеригига меҳрибон нигоҳ ташларди.

Дон Хосе ниҳоят кўзини очди-да, узок эснаб, мазза килиб кериши.

Карамба! — кун кўтарилиб қолганини билиб деди у. — Роса ухлаганга ўхшайман, вақт ҳам ўтгандир!

— Соат ўн.

— Ўн?! — деб юборди дон Хосе ирғиб туриб. — Мен дангасани уйғотмаганингизни қаранг-а!

— Жуда ширин ухлаётувдингиз, дўстим, бунга қўнглим бўлмади.

— Хм, — деди Парадес. — Мен, очиги, сизни бошлаб сўкишимни ҳам ёки бунчалар меҳрибонлик қилганингиздан миннатдор бўлишимни ҳам билмай қолдим. Анча қимматли вақтимиз кетиб қолибди-да.

— Қуюнаверманг! Қаранг: сув кетиб, ер курияпти... Тушки жазирама сал шаштидан тушиши билан отга минамиз-да, бир неча соатда йўқотилган вақтнинг хиссасини чиқарамиз.

Гапингиз тўғри, ўрток! — деб қўйди дон Хосе прериянинг кекса одамидай теваракка қўз ташлаб, хушчақчақ холда. — Хўш, ундай бўлса, нонушта қилайлик, вақт ҳам сезиларсиз ўтади.

Ошнарлар кечаги тамаддидан сира фарқ қилмайдиган егуликлар билан нонушта қилишди.

Жўнайдиган фурсат ҳам келди. Икковлари тепаликдан отларини етовга олиб тушишларига тўғри келди. Кеча кечаси хатар хавф

солганда ўзлари учиб чиккан киялик энди уларга хунук кўринар, унинг жару унгуллари кўп ва юриш машаққатли эди.

— Энди эса, дўстим, — деди Соҳибчангал отга минганларидан кейин. — битта атпетлга борамиз, қарши эмасмисиз?

— Шахсан мен бундан хўжамга нима фойдалигини тушунолма-япман.

— Буниси сизга hozирча мен жавоб беролмайдиган саволлардан бири. Сиз буни хўжангиз манфаати йўлида килаётганимизни тушунсангиз, кифоя. Сафаримиз хўжангизнинг ишларига зиён бермайди, аксинча, катта наф келтиради.

— Худо ёр бўлсин, йўлга тушамиз! Ўша хиндулар эса бу ердан олисдамасми, ишқилиб?

— Бошқа одамларга бу бутун бир саёхат бўларди. Сиз билан биз эса моҳир чавандозлармиз, бунинг устига отларимиз зўр. У ерга эртага тушдан кейин камида соат учда ёки тўртда етиб борамиз.

— Хўш, бундан чиқди, унча олис эмас экан. Ўша қишлоқ қайси томонда ўли?

— Мабодо илгари ўша томонларга йўлингиз тушган бўлса, уни эшитган бўлсангиз ҳам керак. Ўша қишлоқ Дель Торо асиендасидан бор-йўғи ўн икки лье нарида.

— Шошманг, шошманг! — хитоб қилди бошқарувчи зўр бериб эслашга уриниб. — Биламан, албатта! Тўғри, у қишлоқда сира бўлмаган эсам-да, кўп эшитганман. Хиндуларнинг ажойиб бошлиқларидан бири бўлган ок танли ўша ерда турмайдими?

— Шунақа гаплар бор, — овчи сал қизариб, талмовсиради.

— Ок танли одам ўзига ўхшаганларидан ёввойилар орасида яшашни афзал кўрса, ватати-ку!

— Нимага энди «ёввойилар» дейсиз?

— Ё худойим! Хиндуларнинг болалардай тентакликларини ҳамма биледи-ку.

Овчи Парадесга сирли тикилиб, елкасини салгина қисиб кўйди-ю, лекин индамади. Бунда у жавоб тарикасида кўп нарсаларни айта олиши мумкинлигини билдиргандир, балки бу ҳафтафаҳм бошқарувчи гапимга тушунмаса керак, деган ўйга ҳам борган бўлиши мумкин. Улар бир-бирлари билан узук-юлук сўзлашганларича йўлга тушишди.

Кун тинч ўтди. Улар қоронғи тушгунча жадал йўл босишди, фақат онда-сонда кечки тамадди учун ёввойи парранда отиб олишгагина тўхташди. Ошналар чекиб, гаплашганларича тунайди-ган жойларига отларини елдириб боришарди. Хиндулар айтганидай, чўлни қуш учгандай кесиб ўтишарди. Қарж-қарж тепаликларга кўтарилишар, кечув кидириб ўтирмай, дарёларнинг дуч келган жойидан отни солиб кетаверишарди. Йўлни тикка солган йўловчи ҳар кадамда шаҳар ёки қишлоққа дуч келаверадиган бундай сафарга Европа мамлакатларида сира ақл бовар қилмайди. Бироқ одам

яшайдиган жойлар онда-сонда учрайдиган Мексикада сафарнинг бунақа усули йўлнинг анча танобини тортади.

Нихоят, ошналар йигирма тўрт соатда Парадеснинг ўзи кирк саккиз соатда босиб ўтадиган ўша кенгликни ортда қолдиришди. Гап шундаки, бошқарувчи Дель Торо асиендасидан чиқиб, ҳамма юрадиган йўл билан то тошкинга йўликкан тепаликкача борганди. Энди бўлса, икки дўст ўшанақа йўллардан қочиб, ёввойи хайвонларнинг сўқмоқларидан боришарди. Улар асиенданинг нариги томонидаги ўрмонда тунашга ҳозирлик кўраётганларида қоронғи тушди. Асиендани оқшом тушгунча босиб ўтишган бўлса ҳам қасрнинг тунд ва мағрур қораси олисдан кўриниб турарди.

Теварак-атрофдаги манзара тобора кескин ва ваҳимали тусга кирмоқда эди. Ўт-ўланлар калинлашар, дарахтлар бахайбат ва қалин бўлганидан юриш тобора кийинлашиб борар, ҳамма нарса «маданийлашган олам» чегарасига яқин қолганидан дарак берарди. Яна бир қадам босилса, одам ўзини хиндулар ерида кўрадигандай. Бу жойлар барча жуғрофий хариталарда Мексика майдони саналса ҳам ҳар ҳолда шундай аталарди.

Ошналар гулхан ёқиб, иштаҳа билан тамадди қилишди-да, чакмонларига ўраниб, оёқларини оловга чўзганларича бирпасда уйқуга кетишди. Улар, бизни ғафлатда қолдиришмайди, икки оёқли ёки тўрт оёқли душман яқинлашса кишнаб хабар қилишади, деб отларнинг сезгирликларига ишонишарди.

Тун харқалай осойишта ўтди. Офтоб чиқиши билан йўловчиларимиз яна сафарни келган жойдан давом эттиришди.

— Сизга айтсам, адашибман, — овчи Парадесга қараб ногаҳон гап қотди. — Сизга кеча куннинг иккинчи ярмида етамиз, девдим, биз бўлсак у ерга соат ўн бирда борарканмиз.

— Қарамба! Ажойиб янгилик!

— Ху анави тепаликни кўраяпсиэми? Ўша ердан бошқа тепалик ёнбағрида ястанган қишлоқ кўринади. Қасабанинг охиридаги қулбалар жилға бўйигача тушади. Ўшанинг тиниқ ва тезкор суви атепетлга яқинлашганда табиий тўсик бўлиб туради.

— Бунинг бари яхши, бироқ улар бизни қандай қаршилашлари ҳали муаммо-да, — деб қўйди дон Хосе.

— Папагослар — меҳмондўст халқ.

— Шубҳам йўқ. Афсуски, уларнинг самимийликларига ишонадиган асосим ҳам йўқ. Боз устига улар ҳаммага ишонавермайдиган халқ, қасабаларига бурилган оқ танлиларни ёқинқирамай қаршилашади, деб эшитувдим.

— Оқ танлилар у ерга нима ниятда боришларига қараб-да.

— Ана шу нарса мени ўйлантиряпти.

— Нимага?

— Айтишларича... мен, албатта, буни рост дея олмайман, бироқ айтишларига қараганда...

— Хўш!

— Папагослар жуда нотинчмиш ва мабодо кўзғолон кўтаришмаган бўлишса ҳам кўзғолон кўтарамиз деб туришганмиш.

— Улар анча кун олдин кўзғолон кўтаришган, — деди Соҳибчангал бамайлихотир.

— Нима?! — деб юборди дон Хосе дахшатга тушиб. — Тагин сиз мени уларнинг хузурига бошлаб боряпсизми?

— Нимага энди бошлаб бормас эканман?

— «Нимага» деганингиз қанақаси? Улар бизни янчиб ташлашади-ку.

— Эсингизни ебсиз! — деди овчи унга жавобан.

— Эсимни едим, эсимни едим! — Парадес бошини чайкаганича вағиллади. — Сизга гапириш осон! Менинг эса ҳеч нимадан-ҳеч нима йўқ сиртмоққа тушишим турган гап.

— Кайтараман, сизга ҳеч нима бўлмайди. Худо шоҳид! Нахотки, мени қопконга бошляпти, деб ўйласангиз?

— Йўғ-е, ор-номусим ҳаққи! Бирок ким биледи дейсиз! Бу ёввойиларни яхши, деб мактаб адашишингиз ҳам мумкин-да.

— Нима дейишимни биламан. Хавфсирашингизга ҳожат йўқ. Бундан ташқари, сизни яхши кутиб олишади.

— Яхши кутиб олишади? — дон Хосе ишонқирамади. — Ҳм, ишонмайман.

— Кечирасиз! Ҳамроҳимга қўл кўтарган одамнинг шўри қуриydi!

— Бунақа деяпсиз, сиз кимсиз ўзи?!

— Бор-йўғи овчиман, холос! Бирок папагосларнинг дўстиман ва қабилалардан бирига ўғилман. Шунинг учун ҳам ёнимдаги ҳар қандай одам менга бўлган ҳурмат туфайли барча сашемлар¹ ва қабила жангчилари томонидан биродаримдай кутиб олиниши керак.

— На чора! — деди Парадес суянадиган сўнгги нарқаси ҳам қўлидан кетиб, тақдирига тан берган одамдай.

— Дарвоқе, — қўшимча қилди Соҳибчангал, — энди иккила-нишнинг ҳам вақти ўтди ва, ҳаттоки, бу ёғи хатарли ҳам. Ўрмонлар ва сайхонликларга сочилган ҳиндуларнинг айғоқчилари яқинлашаётганимизни пайқаб, хабар беришган бўлса ҳам керак. Энди орқага қайтишга салгина уринсак, уларда шубҳа уйғонади ва ҳар тарафдан зумда ўраб олишади.

— Иш чигаллашяпти, жин урсин! Демак, бизни пайқашган, деяпсизми, ўрток?

— Ҳали ҳам ишонганингиз йўқми?

— Чин сўзим, бунга шахсан ишонсам йўқ демасдим!

— Сиз қавли йўқ одам экансиз.

— На чора! Табиатим шунақа.

— Майли, сизнингча бўла қолсин.

— Йўловчилар бу пайтда тепалик этагида туришарди. Баланд ва қалин ўсган ўт-ўланлар уларни бегона кўзлардан буткул

¹ Сашем — ҳиндулар қабиласи бошлиғи.

пана қилганди. Сохибчангал отининг бошини тортиди-да, икки марта қаторасига қарчиғайга ўхшаб қичкирди. Ўша лаҳзанинг ўзида бир хинду буталар орасидан ирғиб чиқди-да, Сохибчангалдан икки қадамча нарида тўхтаб, коп-қора тийрак кўзларни жимгина овчига тикди.

Хиндунинг ногаҳон пайдо бўлганидан бошқарувчи хайратда қолиб, қичкириб юборди.

Хинду йигирма иккидан ошмаган йигит эди. Белигача яланғоч, қадди-қомати келишганидан флорентийча бринч хайкални эслатарди. Устидаги бор кийими митассесдан¹ иборат бўлиб, иккита почаси соч толаси билан қўқлаб қўйилганди. Митассес болдири бўғилган, белида эса уни хом терили тасма ушлаб турарди.

Бу хинду жангчисининг қуроли тасмасига осилган болтача ва узун милли америка милтиғидан иборат бўлиб, ҳозир унга бемалол таяниб турарди. Белида тери шиладиган пичоғи кўринар, бирорта ҳам хинду усиз юрмасди.

Сохибчангал мулойим илжайганича хиндуга таъзим қилди-да, қафтини осмонга кўтариб деди:

Оааа! Халқимга кетаётганимда йўлда биродарим қарчиғай қаршиларкан, Вақонда² мени марҳаматидан дариг тутмас экан!

Навқирон хинду ҳам, ўз навбатида, барча қизилтанлиларга хос илтифот билан таъзим қилди-да, хирилласа ҳам мулойим овозда деди:

Довюрак яқинлашаётганидан воқиф бўлишган сашемлар Сохибчангал истикболига қабилабошини юборишни маъқул топдилар. Бу нарса чекига тушганидан Қарчиғай бахтиёр.

— Менга бунчалар олий ҳиммат кўрсатган халқимнинг сашемларидан миннатдорман! — жавоб қилди овчи ҳамроҳига маънодор кўз қисиб. — Биродарим сиз билан кишлокқа қайтадимиз ё олға борадимиз?

Қарчиғай халқимиз фарзандининг ўғли меҳмони, довьорак ҳамроҳига муносиб равишда қарши олинишини айтиб қўйгани олдинроқ боради.

— Маъқул. Биродарим қабила бошлиғининг бурчи буюрганидай ҳаракат қилади. Сохибчангал уни ортиқча ушлаб турмайди.

Навқирон хинду рози бўлгандай бир сакраб, бутазорда кўринмай кетди. Бу иш кўз очиб-юмгунча юз берганидан у яширинган буталар чайқалиб турмаганида борми, уни тушга йўйса ҳам бўларди.

Бу ёнига ҳам кетаверамизми? — сўради таажжубланган ва хижолатда қолган ҳамроҳидан Сохибчангал.

Майли, — беихтиёр жавоб қилди Парадес.

¹ *Митассес* — шим, иштон.

² *Вақонда* — талай хинду қабилалари тавоф қиладиган яхшилик арвоҳи, олий илоҳ.

— Хўш, — Сохибчангал гап бошлади, — халиям папагослардан хавотирдамисиз?

Кечиринг. Назаримда, эсим чиндан ҳам жойида эмас экан.

Харбийча ясан-тусан қилишган йигирмата папагос ажойиб тулпорларда жилға бўйида саф тортганларича кимир этмай туришарди.

Хиндулар йўловчиларни кўрганларидан кейин бор овозлари билан қичқиришди, милтиқларини бошлари узра силкитиб, тинимсиз хавога ўқ узганча елиб кела бошладилар. Шамол уларнинг ок бизон¹ жунидан қилинган либосларини хилпиратарди. Бу либосни эса фақат номдор сашемларгина кийишларини эслатиб ўтишимиз керак.

Бизнинг ойналаримиз ҳам мустангларини ниқтаб, хайқириклар ила ўқ узиб, сашемлар истикболига ошиқишди.

Араб завандозларига хос бўлган бундай кий-чув атиги бир неча дакика давом этди.

Отлиқлар ниҳоят қабила бошлиқларидан бирининг амрона хайқириғига бўйсуниб тўхташди-да, қиска жимликдан кейин йўловчиларнинг иккала томонига фахрий қоровуллардай саф тортишди. Шундан кейин улар дарёдан кечиб ўтишди ва аёллар ҳамда болаларнинг қийқириклари остида кишлокка киришди. Уларга итларнинг хунук вовиллаши, қўштавақали чиғанокларнинг хириллаши ва бошқа чийилловчи чолғулар жўр бўларди.

16. АТЕПЕТЛЬ

Ҳамма хиндулар бир-бирларига ўхшайдилар, битта қабиланинг турмуши ва хулқ-атвори билан таниш бўлган одам бошқа барча хинду халқларининг урф-одатлари ва ҳаёт тарзларини ўрганишга ҳожат қолмайди, дейдиганлар кўплаб топилади. Бундай кўпол хатони тўғрилаш пайти келди. Американинг туб аҳолиси бўлган хинду қабилалари орасида тилда, турмуш тарзида ва бошқа нарсалардаги тафовут Европадаги ҳар қандай халқлардаги миллий хусусиятлардан кам эмас. Балки кўпроқдир ҳам. Хиндулар сўзлашадиган талай хилма-хил лаҳжаларни санаб чиқиш мушкул. Бир қабиланинг одатлари бир неча лье нарида турувчи бошқасининг хулқ-атворидан тамоман фарқ қилади. Олис ғарб кишиси прерияларни ҳатто кўп вақт кезиб, хиндуларнинг турмуш ва миллий хусусиятларини чуқур ўргандим, деб ўйлаганида ҳам қаттиқ янглишади ва энг ёмони, бу борада тасаввур бермокчи бўлган одамларни ҳам чалғитади.

Хиндулар ўзларининг ҳаёт тарзларига кўра иккита катта оилга бўлинадилар. Улардан бири ғаллакорлик билан машғул бўлган ўтроқлар ва иккинчиси овчилик билан кун кўрадиган хиндулардир.

Овчи хиндулар теридан ясаладиган, бир жойдан бошқасига енгил кўчирса бўладиган вигвамларда² турадилар. Уларни Мексикада

¹ Бизон — Шимолий Америкадаги ёввойи қорамол.

² Вигвам — тахланадиган ёғочлардан қилинадиган ва устига пичаг ёпиладиган чайла.

«индиос бравос», яъни «бўйсунмаган хиндулар» дейишади. Булар бирон ўлкани макон қилишади-да, отларига озуқа, ўзларига парранда ва жониворлар мўл бўлган ўша ерда яшайдилар.

Ўрмонлардаги калин чангалзорлар ёки Сиерра Марренинг ўрганилган дараларида бравос хиндуларининг харкалай кишлоклари бор эди. Кишловга мўлжалланган бу кишлоқлар тупрокдевор ёки ёғочдан қурилган чайла ва кулбалардан иборат эди. Бу уруш даврида аёллар, болалар ҳамда чолларга бошпана бўларди. Бравос хиндулари ўша ерда боскинларда қўлга киритилган ўлжаларни ҳам сақлайдилар.

Фаллакор хиндулар, аксинча, тураржой, чорва кишлови ва ҳосилни сақлашга мустаҳкам иморатлар қурадилар. Бу хинду қабилалари турмушда ўзларининг қонунлари ва урф-одатларига амал қиладилар, бироқ айти пайтда улар Мексика қонунларини эътироф қиладилар ва Мексика ҳукуматига бўйсунадилар. Ҳукумат эса уларнинг қабил бошлиқларига алькальд¹ унвонини беради. Ўтроқ хиндулар «индиос мандос», яъни «бўйсундирилган» деб аталади.

Талай хинду халқларидан иборат папагослар уюшмасига хиндуларнинг бўйсундирилган ва бўйсундирилмаган қабилалари ҳам қиради. Таркибида ҳар бири ўзининг алоҳида тотемига² эга бўлган бир юз ўн саккизта қабилани бирлаштирган қудратли хиленос халқи папагослар иттифоқининг асосини ташкил қилади.

Хиленослар — асосан дехқонлардир. Ўзларини прерия шоҳи атаб, асосли равишда Мексиканинг биринчи истиқлолчилари бўлган чичимекларнинг авлодлари деб биладиган қоманчилар бир вақтлари «қабил бошлиқлари кенгаши» қарори билан иккита халққа ажраганди. Бу нарса қачон рўй берганини аниқлаш қийин, чунки хиндулар йилнома тутмайдилар, ўз тарихларини фақат оғзаки ривоятлардан биладилар. Бундай қарорга анчадан бери чўзилаётган ва фуқаролар урушига айланиб кетиш хавфида бўлган жанжалга чек қўйиш мақсадида келинганди. Шу халқнинг ажраб чиққан шоҳобчаси «қоманчи» номини сақлаб қолиб, узок қарбнинг бепоён чўл-биёбонларида кўчманчилик қилиб юраверди. Бу буюк халқнинг бошқа қабилалари Рио Хило соҳилларида ўтроқлашиб қолганларидан ўшанинг номи билан хиленослар деб атала бошлади. Хиленослар овчиликни дехқончиликка алмаштирдилар. Кейинчалик улар испанлар ҳукмронлигини, сўнгра Мексика ҳукуматини расман эътироф қилсалар ҳам ўз мустақилликларини сақлаб қолавердилар.

Қоманчилар ана шу иккита халққа ажраганларидан кейин ҳам бир авлод эканликларини унутмай, аҳил яшайвердилар ва зарур бўлганда бир-бирларига мадад ва кўмак бердилар.

Хиленослар ота-боболарининг урф-одатлари ва васиятларига қаттиқ амал қиладилар. Булар орасида спиртли ичимликлар-

¹ *Алькальд* — қишлоқ жамоаси оқсоқоли.

² *Тотем* — бирорта хинду қабиласининг айрича белгиси, герби.

дан ўзларини каттик тийишларини алоҳида таъкидлаб ўтиш зарур. Улар Мексика ҳукумати бўйсунган хиндулар қабилаларини бераҳмларча эзишда қўллайдиган сиқув усулларига сира ҳам тоқат қилолмай келганлар. Хиленосларнинг қишлоқлари бошқа хиндулар қишлоқларидан ўзига хослиги билан бутунлай ажралиб туради. Уларда хиленослар миллий характерининг баъзи хусусиятлари сезилади.

Ошналаримиз атепетлга келганларидан фойдаланиб, китобхонга хиленослар қишлоғи ҳақида тасаввур берамиз.

Соҳибчангал қишлоққа яқинлашгандаёқ дон Хосега тепалик ёнбағрига қапишгандай туюлган кўп қаватли иморатларни кўрсатди.

Ана шу иморатлар турган тепалик ҳамаси навбатдаги бирор-та зилзила билан қок иккига ажраган бўлса керак. Ҳосил бўлган қўш тепалик оралиғида квебрада дейиладиган чуқур жарлик ҳосил бўлганди. Унинг тубида тоғ жилғаси кўпириб ва айкириб оқарди.

Ана шу квебраданинг иккала томонига хиндулар иккита эҳромнамо бахайбат иншоот бунёд этишган бўлиб, баландлиги тахминан саксон метр келарди. Тураржойлар, бостирмалар, қурол-яроғ омборларидан иборат ана шу иншоотларда саксонта эркак, аёл ва болалар истиқомат қиларди. Улар бу ғалати иншоотлар оралиғига чирмовуқдан қилинган кўприк орқали бир-бирлариникига ўтиб туришар, кўприк ҳам ниҳоятда баландликда эди. Иншоотларга фақат кечаси олиб қўйиладиган чирмовуқ арконлардан чиқиларди. Эшиклар ердан йигирма метр баландликдалигини ҳисобга оладиган бўлса, бу жуда ҳам муҳим эҳтиёт чораси эди.

Олисан ана шу минорали ва қўшнаровли, юқорисида ва пастида одамлар тинимсиз гимирлаб турган бу ажиб қишлоқдан ҳам кўркамроқ ва кизикарлироқ жойни бунёд этишнинг ўзи бўлмасди. Йўловчиларимиз бу ерга келишларидан бир неча кун муқаддам қишлоқ хавф-хатардан холи бўлиши учун катта ўра билан қуршалган ва чирмовуқлар билан маҳкамланган ёғоч панжаларлар ўрнатилганди. Хиндулар отларимиздан айрилиб қолмайлик, деб бу эҳтиёт чорасини кўришганди. Чегара ҳаёти қундалиғида бунақа нарсалар тез-тез учраб туради. Оксоқоллар кенгаши эса, ўз қомусини тайёрларкан, хинду отлик аскарларининг ҳаракатларидан умиди катта эди.

Йўловчиларимизни асъасаю дабдаба ҳамда фахрий қоровул билан майдонгача кузатиб боришди. Майдоннинг бир тарафида «биринчи одамнинг қўналғаси», бошқа томонида эса «кали медесин», «оксоқолларнинг маслаҳатхонаси» қад кўтарганди.

Дон Хосе бу ерга келаётганларидаёқ хиндулар тўдасида бир неча оқ танлиларни пайкаганини Соҳибчангалга маълум қилди.

— Сиз адашмадингиз, — деди овчи. — Бу ерда хиндулар билан савдо-сотик қилишадиган талай мексикалик тижоратчилар истиқомат қилишади. Бунда ажабланарли ҳеч нима йўқ: чунки хиленослар — «мансос хиндулар» дир... Мана сизга роҳиб ҳам тайёр!

Чиндан ҳам кин-кизил юзли, кориндор роҳиб майдондан ўтиб келаркан, ўнгу сўлида учраган хиндуларни дуо қилар, улар эса бунга унчалар парво қилишмасди ҳам.

— Бу мўътабар биродарлар, — гапида давом этди Соҳибчангал, хиндуларнинг қишлоқларини тиним билмай айлансалар ҳам одамларни бирор жойда ўз динларига киритолмайдилар. Бу ердаги халқ ота-боболарининг динидан чиқмайди. Бирок команчилар жуда ёввойи бўлсалар ҳам бошқа диндагиларнинг нафсониятларига тегмайдилар, — овчи қулиб қўйди, — роҳиблар диний таълимотларини тарғиб қилаверсин, деб ўз холларига қўйиб беришган, бироқ бунда команчиларнинг ишларига бурунларини тикмасликларини қаттиқ шарт қилиб қўйишган. Роҳибларга, ҳатто, бу ерга бутхона қуришга ҳам ижозат беришган. Унга гоҳо битта-яримта ўткинчи бош сукади, бироқ шу ерликлардан ҳозиргача бирортаси ҳам унинг остонасидан хатлаб ўтмаган.

— Хўш, энди, уруш эълон қилинганида роҳибларнинг холи нима кечади? — сўради бошқарувчи.

— Уларга бало ҳам урмайди! Тинчгина яшайверишади, уларни ҳеч ким турткиламайди ҳам. Тўғри, хиндулар ёввойи халқ, шунга қарамай бировларнинг жинояти учун бегуноҳларни жавобгар қилишга ёввойиликлари йўл бермайди.

— Мени кечиринг, Соҳибчангал, — дон Хосе қайнаб кетди, сўзларингиздан сезилиб турган захархандалик таъбимга ўтиришмаяпти! Олийжаноб одам туйғулари қанча эзгулигидан қатъи назар, холис бўлиши керак.

— Сиз ҳақсиз, дўстим. Бирок мени яхши билиб олганингиздан кейин ана шу қусуримга бирмунча ён беришингиз турган гап. Сухбатимизни шунда тугатсак, қолаверса, етиб ҳам келдик.

Сайёҳлар етиб келган майдон қасабанинг сўл минораси салгина кўтарилган узун тўғри бурчак шаклда эди. Ҳашамдор ва қулай уйлари бўлган талай кўчалар майдонга олиб чиқарди. Ана шу қасабада ок танли креоллар туришса борми, у сиюдад, яъни шаҳар аталиш ҳуқуқини оларди, албатта.

«Оксоқоллар маслаҳатхонаси» олдидан уч киши турарди. Вигонь¹ жунидан қилинган, олтин уқали шляпалари ва қумуш туткичли узун асоларига қараганда улар қасабанинг бош сардорлари эканликлари яққол кўриниб турарди, гап шундаки, испанлардан мексикаликларга мерос бўлиб қолган бошқа урф-одатлар қаторида хиндуларнинг қабила бошлиқларига ҳукмдорлик нишонлари бериш ҳам сақланиб келарди. Губернатор номидан қилинадиган бу русум алькальдларга юқорида айтилган ҳукмдорлик белгилари бўлган шляпа билан асоларни беришдан иборат эди.

Хиленосларнинг қабила бошлиқлари ҳокимиятни Мексика ҳукуматидан номигагина олишарди. Амалда эса ҳукумат хиндулар

¹ Вигонь — Жанубий Америкада яшайдиган туясимон ҳайвон.

қабилаларининг ижтимоий тузуми билан ҳисоблашишга ва ватандошлари томонидан кўпдан бери эътироф қилинаётган кишиларга ҳокимият беришга мажбур эди.

Сайёҳлар фахрий қоровул билан алькальдлар ёки хиндулар тили билан айтганда сашемлар олдидан тўхташди.

Сашемлар улуғсифат кексалар эдилар. Уларнинг энг каттаси ўзининг улуғвор қадди-басти билан ажралиб турар, кўринишидан ёши олтмишларга борганди. Узун, оппок соч-соқоли, баланд бўйи, кенг пешонаси, салгина кирра бурни бу одамнинг кучли табиатидан дарак берарди, либоси ҳам хиндуча эмас, балки чўл-биёбон овчиларнинг кийимидан эди.

Эғнида мовий митқалдан тикилган кўйлак, белида одатда қурол ва ўк осиладиган чарм камар, тиззасигача илма тугмалари бўлган ва почаси ботфортигача тикилган шим бор эди. Этигининг пошнасидаги нихлари жуда бошқача, катталиги чой ликобчасидай вилдиракли эди.

Бу сашем хинду эмасди, бунинг бир қарагандаёқ билса бўларди. Бунинг устига, кўркам ва хушсуратлиги асли испанлар насабиданлигини кўрсатиб турарди.

Дон Хосе уни кўрганида хайратдан ёқа ушлади. Бу одамни бунақа жойда ва бунақа одамлар орасида кўраётганига ҳам ақли сира бовар қилмасди. У Соҳибчангалга энгашиб, ажабланишини яширолмаёқ шивирлаб сўради:

— Бу одам ким?

— Кўриб турибсиз-ку! — Соҳибчангал қуруққина қилиб жавоб берди. — У ана шу кишлокнинг катта алькальди... бошқа гинг деманг! Бошқалар шивирлаб гаплашаётганимизга шундоқ ҳам хайрон бўлишяпти.

Дон Хосе жим қолса ҳам овчи ошнаси сал истехзо билан катта алькальд деган одамдан сира кўзини узмасди.

Учта сашемдан сал орқарокда бир жангчи инкларнинг¹ муқаддас паррандаси саналган кондор² тасвири туширилган тотемни кўтариб турарди.

Майдонни хотин-халаж, чоллар, болалар ва қуролли кишилар зумда тўлдиришди. Уларнинг ҳаммалари тантанали учрашувда бўлишни хошлашарди.

Тантанани Қарчиғай очди.

— Халқимнинг падарлари, — деди у отидан ирғиб тушиб, — қабиламининг довураги қайтди ва ок танли дўстини ола келди.

— Хуш келдингиз! — жавоб қилишди учта қабила бошлиғи бараварига. — Унинг дўсти ҳам хуш келибди. Бу ерда кўнгли истаганича меҳмон бўлсин. Уни ўз биродаримиздай кўрамиз!

Энди Соҳибчангал олдинга чиқиб сўз бошлади:

¹ *Инклар* — Перудаги қадимий халқ.

² *Кондор* — Жанубий Америкада яшайдиган ўлакшахўр йирик йиртқич қуш.

— Ўз номимдан ва дўстим учун ҳам миннатдорлик билдираман, — деди у. — Биз олисдан келдик, йўлимиз узок ва оғир бўлди, жуда толиқдик. Бир неча соат дам олишга рухсат бергайсизлар!

Пахлавондай бақувват, толмас овчи деб ном чиқарган Сохибчангал толиқишдан гап очганидан бениҳоя хайратланган хиндулар бунинг жуда муҳим сабаби бўлса керак, деган хаёлга боришди.

— Сохибчангал билан дўсти ўзларига тахт килиб қўйилган уйга боришлари мумкин. Ўғлимиз Қарчиғай уларга ҳамроҳ бўлади.

Сохибчангал билан Парадес оксоколларга эхтиром билан таъзим қилишди-да, йўл берган оломон орасидан Қарчиғайга эргашишди.

Очиғини айтганда, Сохибчангалнинг ўзи ҳам йўлни биларди, чунки ўша уй ўзиники эди. Бирок ҳозир таомил бўйича келган меҳмоннинг ҳурматини килиб қабила бошлиқларидан бири кузатиб бориши талаб этиларди.

Сохибчангал кулбасининг эшигига етганларида Қарчиғай овчининг кулоғига ниманидир шивирлаб, нари кетди.

— Ўз уйингиздай кўраверинг, дўстим, — деди Сохибчангал Қарчиғай нарирокка кетгандан кейин дон Хосега. — Бемалол жойлашиб олаверинг. Сизни вақтинча танҳо қолдираман. Бир одам билан кўришишим керак.

Сохибчангал жавоб кутмай отининг бошини бурди-да, елдириб кетди.

— Хм, бу ерда қандайдир шумлик бор, — фўлдиради Парадес ёлғиз қолганида. — Бу одамга ишониб чакки қилдикмикан? Хушёр бўлишга тўғри келадиганга ўхшайди.

17. САШЕМЛАР КЕНГАШИ

Сохибчангал уйдан бир оз узоқлашгандан кейин отининг юганини тортиб, секинлатди. У энди отини лўқиллатиб тевааракатрофга бепарво тикилар, амалда эса кишлок кўчаларида нимадир бўлаётганини пайқаб борарди.

Қаршисидан келаётган хиндулар у билан эски танишлардай саломлашишарди. Аёллар билан болалар эса шўх-шўх қулишар, унинг келганига суюниб табриклашар, эътиборини ўзларига қаратишга интилишарди. Сохибчангал эса ҳар кимнинг ўзига яраша бир гап айтиб борарди.

Овчи кетидан қизиқиб келаётган талай одамлар ҳамроҳлигида кишлок оралаб, сўл минора олдида тўхтади. Шу ерда отдан тушди, жиловни қандайдир болага тутқазиб, ўзи камайиш ўрнига кўпайиб бораётган оломон орасидан аранг ўта бошлади.

Нихоят, зина вазифасини ўтайдиган арқон нарвонга етди. Сохибчангал унинг тутқичига ёпишди-да, тўпланган хиндуларга хайр дегандай бош ирғаб, нарвондан тез кўтарилиб, минора эшигига кириб ғойиб бўлди.

Сиртдан галати кўринган бу иншоот қулай ва ичкарисси ҳам жуда яхши ишланганди. Бирок овчи у ёқ-бу ёққа алангламай, шо-ша-пиша қатор хоналардан ўтди ва ички зинадан эҳромнинг энг тепасига кўтарилди.

У ерда парда ўрнига хайвон териси осилган эшик олдида Қарчиғай посбонликда турарди.

— Биродарим узок куттирмади, — деди Қарчиғай овчига мулойим таъзим қиларкан.

— Кенгаш бошландими?

— Қуёш тўрт марта чиқса-да, халкимиз оқсоқоллари ҳали ҳам «кенгаш гулхани»дан нари силжишмаяпти. Улар биродарим Соҳибчангал келиши муносабати билан ишдан бир соатгина бош кўтаришга аҳд қилишди.

Овчининг қовоғи солинди.

— Буюк сашем билан бир неча дақиқа гаплашсам бўлармикин?

— Очиғи, бу борада биродаримга нима жавоб қилишни ҳам билмайман, — жавоб қилди Қарчиғай.

— Маъқул, — деди овчи бирдан гапни буриб. — Қарчиғайнинг менга топшириғи йўқми?

— Мутлақо. Қарчиғайга фақат Соҳибчангал пайдо бўлганда келганини етказиш топширилганди.

— Оааа! Мана мен келдим! Қарчиғай биродарим олинган буйрукни бажариб келганимдан хабар бердими?

Қарчиғай жавоб ўрнига пардани кўтарди-да, четланиб, овчини маслаҳатхонага киритиб юборди.

Стулар вазифасини ўтайдиган бизоннинг қуритилган калларини айтмаганда мутлақо жиҳозсиз кенг танобийда йигирмадан ортик одам давра ясаганча тантанавор ва ўйчан холда калюметни¹ кўлма-кўл қилиб чекишарди.

Давра марказидаги олтин товада Монтесуманинг² сўнмас олови ёнарди. Ривоятларга кўра, Мексиканинг ўша сўнгги императори ўзининг энг яқин тарафдорларига бу оловни тарқатган, олов эса хиндуларнинг хозирда ҳам уқтиришича куёшнинг ўзидан туғилган экан.

Оддий одамлар назари тушмасин, деб асраб-авайланадиган бу ўт жуда керакли пайтдагина чуқур зиндондан бу ёққа олиб чиқиларди.

Унинг бу танобийга олиб келинганининг ўзиёқ кенгаш биринчи даражали ишни муҳокама қилажагини кўрсатарди. Бу ерда жам бўлган қабила бошлиқлари жиддий ва ўйчан холда кўр тўкиб ўтиришлари ҳам бундан гувоҳлик берарди. Улар хозир одатга хилоф холда қуролсиз эдилар.

Буюк сашем ташаббуси билан қўлланган бу эҳтиёткорлик чорасига тўпланган қабила бошлиқларининг кўплигидан ташқари улар-

¹ Калюмет — хиндулар чилими.

² Монтесума — испанлар босиб олган ацтеклар давлатининг сўнгги императори.

нишг турли кабилаларга мансублиги ҳам сабабчи эди. Чунки бу кенгашда папагослар уюшмасидаги хар бир кабиланинг вакиллари-дан ташқари папагослар билан одатда уруш ҳолатида бўлган ва ҳозирда хиндуларнинг беаёв душманларига қарши ялпи қўзғолонда қатнашиш учун адоватни вақтинча йиғиштирган халқларнинг сашемлари ҳам иштирок этишарди-да.

Бу ерда якиларни ҳам, майиларни ҳам, серисларни ҳам кўрса бўларди. Ҳаммалари ясан-тусан қилишган, либослари бури думи билан безатилганди. Бундай қилишга эса фақат энг довуракларгина ҳақли эдилар. У ер-бу ерда оқ танлилар ва креоллар кўзга ташланиб қоларди. Улар чўл-биёбонларнинг эркин овчилари ва траппеплар эдилар.

Мазкур йиғинга Оловкўз раислик қилар, у биз юқорида тасвирини қилганимиз чол эди. Сохибчангал ичкарига кирганида барча жангчилар ўрниларидан туришди ва лутфан таъзим қилиб, ораларига чакиришди.

Бундай қаршилаш дилига хуш келган овчи ҳам, ўз навбатида, кенгаш аъзоларига муносиб таъзим бажо қилди ва олдин ҳуролни Қарчиғайга топширди, кейин Оловкўз ёнидан жой олди. Қарчиғай эса, шу он ҳуролни хонадан олиб чиқди. Сохибчангал ўзига узатилган чилимдан уч-тўрт тортди, орага жимлик чўқди. Жимликни Оловкўз бузди.

Ўғлимиз хўп вақтида ҳузуримизга келди-да, — деди у овчига қараб. — Сохибчангалнинг биродарлари қайтишини сабрсизлик билан кутишарди. У душманларимиз диёрида бўлди, бизга айтадиган гапи ҳам бордир, албатта.

Овчи ўрнидан турди-да, кенгашдагиларга кўз югуртириб, гап бошлади:

— Мен чиндан ҳам гапучинлар¹ мамлакатидан келдим, уларнинг шаҳарларида, кишлоқларида бўлдим, қалъаларига кирдим. Улар ўзларига таҳдид қилаётган хатарни билганларидан унинг олдини олгани барча чораларни кўришяпти, хуллас, улар бизга ўхшаб, урушга тайёрланишяпти.

— Бу анча умумий ва мубҳам хабар. Биз Сохибчангал душман кучларининг ҳаракатидан аниқ хабар беради, деб ўйловдик, — Оловкўз овчидан ёзғирган бўлди.

— Мен чиндан ҳам удалай олмадим... — жавоб қилди Сохибчангал.

— Унда сукут сакламокнинг не холати бор?

Йигит ҳамма ўзига тикилиб турганидан бир лаҳза тек қолди.

— Оқ танлиларда бир мақол бор, — деди у ниҳоят, — ўша мақолнинг хикматини жуда ҳам кадрлайман.

— Қанақа мақол экан?

— Сўз — кумуш, сукут — олтин...

¹ Гапучин — хиндулар мексикаликларни масҳаралаб шунақа дейишади.

— Эҳтимол, ўғлим аниқрок қилиб гапирар? — тикилинч қилди Оловкўз.

— Оқ танлиларнинг энг дахшатли қуроли — душманлар орасига хиёнат уруғини соча олишдир, — сўзида давом этди овчи. — Улар ҳиндулар билан юзма-юз очикчасига ва ҳалол тўқнашишдан қочиб, доимо хиёнат кўмагида бизни енгиб келишди. Мана шунинг учун ҳам кўп нарса боғлиқ бўлган бунақа кўп кишилик кенгашда масалани ҳал қилмаслигимиз керак. Орамизга соткин кириб олган-олмаганини ким билади, дейсиз. Урушнинг умумий масалалари ҳақида гап кетаётганида бу бир нав. Бироқ урушнинг тақдири ҳал бўладиган ҳаракатлар муҳокамасига киришар эканмиз, душман қандай қарорга келганимиздан вокиф бўлмаслиги чораларини кўришимиз зарур.

— Бизнинг бошқа иложимиз ҳам йўқ-да.

— Бор. Уруш эълон қилиниши билан улар уч, узоғи билан беш кишилик ҳайъат тузишади. Унинг вазифаси ҳарбий ҳаракатлар режасини тузиш. Биз ҳам ўшандай қилсак бўлмайдами? Бу оддийгина иш бўлса ҳам бошқа яхши томони бор. Мабодо мексикаликлар ана шундай оз кишилик ҳайъатнинг қарорларидан хабар топсалар ҳам соткин борлиги маълум бўлади. Бошқа қабила бошлиқлари ва дўст халқларнинг ҳамда иттифоқчиларимизнинг вакилларига келганда эса улар катта кенгашда ҳинду халқларининг умумий манфаатлари ва уларнинг ўзаро муносабатлари билан шуғулланадилар. Бу кўпгина англашилмовчиликлар туфайли туғиладиган ва деярли доимо қонли ҳамда бениҳоя қирғинларга айланадиган жанжалларни мурғаклигида йўқотамиз, деган сўздир. Мен борини айтдим, энди эса биродарларим сўзларимни эътиборга олиш керакми-йўқми, ўйлаб кўрсинлар.

Соҳибчангал кенгашдагиларга ўгирилиб, бирма-бир таъзим қилди-да, яна жойига ўтирди.

Соғлом фикрлаш — ҳинду халқининг айрича хусусияти. Соҳибчангал гапининг барини айтмагани ҳаммага тушунарли эди. Бунинг устига қабила бошлиқлари гапини жуда яхши фаҳмлашганди ҳам. Улар то овчи вақт-соати келмағунича тегишли номни тилга олмаслигига асоси борлигини сезишди.

Мулоҳазалари ҳаққонийлигини баҳолашди ва овчи айтган қарорга келишларини сезишди, бундан эса барча ҳинду халқлари хабардор эдилар.

Соҳибчангал сўзини тамомлаганида залдагилар унинг гапларини шивирлаб маъқуллашганига ажабланмаса бўларди. Нотик ҳаерда гапни ўхшатиб қўймасин, муваффақият қозонганининг бундай аломати доимо қулоғига хуш ёқади.

Оловкўз кенгашнинг барча аъзоларига синовчан кўз югуртирди. Уларнинг ҳар бири тасдиқлагандай бош ирғади.

— Ўғлимиз Соҳибчангалнинг таклифи қабул қилинди, — деди буюк сашем овчига. — Ҳаммамиз уни амалга оширишга қарор бер-

дик. Бирок ўғлимизнинг донолигидан яна бир бор унга ўтинишга мажбурмиз: бизга хайъат аъзоларини қандай тайинлашни ўргатсин.

— Менимча, бу ишни тасодиф ҳал қилиши лозим. Бу ерга тўпланган барча сашемлар ўз халкларининг сараланган ва энг дов-юрақ жангчиларидир. Бирок тақдир чеки қай бирларига тушмасин, ўз вазифасини шараф билан адо қилади.

— Бугун ҳам қабила бошлиқлари ҳар галгидай Соҳибчангалнинг фикрини сўраганларида ўғлимиз доно сўзлар айтди. У яхши бошлаган ишини охиригача етказиб, бизни тақдир иродасини билишга ўргатсин!

Овчи ўрнидан қўзғалиб, эшикка юрди.

— Мен отам Оловқўзнинг иродасини адо этаман, — деди у танобийдан чиқаркан.

Соҳибчангал факат бир неча дакика йўқ бўлди, кейин у бир ўзи эмас, Қарчиғай билан қайтиб кирди. Бу ерда гап орасида Қарчиғай ҳам қабила бошлиғи сифатида кенгашда қатнаша олишини айтиб ўтишимиз керак. Бирок унга кенгашни топширганлари билан бу имкониятдан фойдалана олмасди. Навкирон қабила бошлиғи қопга ўхшатиб ўралган жун кўрпани кўтариб олганди.

— Мен ана шу қопга, — гап бошлади Соҳибчангал, — бу ерда қанча қабила бошлиғи бўлса, ўшанча ўк солдим. Бу ўкларни қабила бошлиқларининг ўқдонларидан биттадан олдим. Катта-кичиклиги турлича ўклар. Ҳар ким навбати билан қуръа ташлайди. Кейин биз ўкларни солиштирамиз ва учтами ёки бештами, у ёғи сизларнинг ихтиёрингизда, катта ўк чикса, ўша қабила бошлиғини сайлаган саналади.

— Амалий таклиф! Шунда жилла бўлмаганда ҳеч кимнинг нафсониятига тегилмайди! — деди Оловқўз. — Менимча, буни маъқуллашимиз даркор.

Хамма рози бўлгандай бош ирғади.

— Биз хайъат аъзолари нечта бўлишини ҳал қилишимиз керак. Учтами? Бештами?

Бу сафар кенгашнинг оқ танли аъзоларидан бири сўз сўради.

У ёғи қирқлардаги чорпахилдан келган, кўринишдан очик ва ғайратли, олис ғарбда «Хуштакбоз» деган ғалати лақаб билан ном чиқарган эди.

— Доно ва машҳур жангчилар кенгаши олдида мендай оддий овчи фикрини айтишга ижозат бергайсизлар. Менимча, уч кишилик хайъат бундай муҳим ишларни самарали муҳокамадан ўтказиб, ҳал қилолмайди, чунки бирорта фикрга овоз тўплаш энгиллашади. Беш кишилик хайъатда бу кийинроқ кечади, одамлар ўз фикрларини химоя қилиб тортишишади, ҳақиқат эса тортишувда туғилиши маълум. Шунинг учун мен беш кишилик хайъат тарафдориман. Ҳа, яна битта гап: бу ерда ўтирган креоллар билан оқ танлилар қуръада қатнашишадими?

— Нима, улар биз билан ёнма-ён жанг қилишмайдими? — дарров сўради Оловқўз.

— Шундайку-я, — жавоб килди Хуштакбоз, — хар калай буни ўзларингизга кўйиб берсак яхши бўлар. Бизлар амалда сизга кўмаклашармиз-да.

— Йўқ, сизлар биродарларимиз ва дўстларимизсиз! Сизни андиша қилаётганингизни муносиб кадрлаймиз, Хуштакбоз. Бирок бу таклифингизни рад этамиз. Сиз биз билан ҳуқуқ ва бурчни баҳам кўришингиз керак.

Кенгаш беш кишилик ҳарбий хайъат тузишга қарор қилганидан кейин қуръа ташлашга киришилди. Жангчилар навбати билан Қарчиғайга яқин келиб, қопдан ўк олишарди. Ўқларнинг катта-кичиклиги хиндуларнинг ўзаор муносабатларидаги ҳалоллик ва ҳолисликка киёс қилгулик эди.

Одамлар кўпгина тасодифиятга суяниб, ажойиб натижаларга эришмоқчи бўладилар. Бу сафар ҳам шундай бўлди. Ўз истеъдодлари, ақллари ва ҳарбий тажрибаларига кўра кўпроқ овоз олишлари мумкин бўлганлар бу сафар бошқача йўл қўлланганда ҳам муваффақият уларнинг чекига тушади.

Ирим-сиримчи сашемлар дилларидаги истаклари тасодифан рўёбга чиқиб қолганидан буни дарҳол урушнинг кети яхши бўлишига йўйишди. Бешлик хайъатга Оловкўз, Қарчиғай, Соҳибчангал, Хуштакбоз ва апачиларнинг Пекари деган қабила бошлиғи сайланганди.

Сайлов тугаб, қабила бошлиқлари яна жой-жойларига ўтиришганларида Соҳибчангал ўзининг кўзига ташланмасликка уриниб, хиндулар панасига яшириниш учун ҳаракат қилаётган бир оқ танли трапперга яқинлашди. Унинг елкасига қўл ташлаб, охиста, бирок шиддатли қилиб деди:

— Икки оғиз сўзим бор, Кидд.

Дайди Соҳибчангалнинг қўли теккандаёқ титраб кетганди. Бирок лаҳзада ўзини қўлга олди-да, ясама мулоиймлик билан овчига таъзим қилди.

— Хизматингизда хозирман, — деди Кидд сохта илжайиб. — Наҳотки, мен ҳам сизга фойдам тегишдек бахтга мушарраф бўлган бўлсам?

— Эҳтимол! — куруқкина жавоб килди овчи.

— Тезроқ айтинг, сеньор, буюринг! Кўнгилни тўқ қилаверинг, нимаики қўлимдан келса...

— Бас! — Соҳибчангал унинг сўзини бўлди. — Ишга ўтайлик!

— Қулоғим сизда, — деди каллакесар хавотирини сездирмасликка уриниб.

— Гап шундаки, бу сизга ёқадими, йўқми, бу ердалигингиздан ёғиниб кетяпман...

— Афсуски, бу масалада сизга ёрдам беролмайман, марҳаматли сеньор.

— Берасиз! Бу жуда ҳам осон.

— Қанакасига?

Тезде бу минорани тарк этасиз, отга миниб, кўзимдан йўқоласиз.

— Хо-хо! — дайди ўлганининг кунидан кулди. — Гапиришга ижозат берадилар, таклифингиз менга жуда галати туюляпти.

— Шундай туюляптими? — Сохибчангал совуккина эътироз билдирди. — Менимча, бу ажойиб фикр. Хаёлимга келгани ҳам жуда табиий.

— Сиз ҳазиллашяпсиз, албатта, — деди довдираб қолган қароқчи.

— Менга қаранг, Кидд! Мен билан ҳазиллашишнинг оқибати яхши бўлмаслигини биласиз. Шундай эмасми? Сизга яна айтаман: бу ердан тезроқ даф бўлинг! Сизга маслаҳатим... фойдангизни кўзлаб айтаяпман.

— Бундай қочишимга дурустрок баҳона ҳам топишим керак-да. Мени бу кенгашга чақирган ҳинду қабила бошлиқлари нима дейишади, ҳарбий ҳаракатлар бошланиши арафасида узрсиз ташлаб кетсам, овчи дўстларим нима хаёлга боришади?

Менинг нима ишим бор? Бу ердан ҳозирок йўқолинг, бўлмаса...

— Нима «бўлмаса»?

— Бўлмаса ҳамманинг кўзи олдида соткин ва жосус сифатида пешонангиздан отиб ташлайман.

Қароқчи беихтиёр қалтираб кетди. Юзи кўкарди, бир неча сония илонникига ўхшаган кўзини ўзига жирканиб қараб турган овчидан узмади.

— Сохибчангал, — Кидд ниҳоят овчининг қулоғига шивирлади, — бугун мендан кўлингиз баланд, қаршилик кўрсатсам, тентаклик бўлади. Сизга ён бераман. Бирок ҳақингизни оласиз, эсингиздан чикарманг!

Сохибчангал нафратланганича елкасини қисди:

Эпласангиз ўчингизни оласиз. Ҳозирча эса йўқолинг, бўлмаса айтганимни қиламан!

Сохибчангал шундай деб ёвуз қароқчидан нари кетди. У эса овчини сўкиб юборишдан аранг ўзини тийиб, индамай залдан чиқди.

Ўн дақиқалардан кейин Кидд қончилар лагери томон от қўйиб бораркан, хаёлида бири биридан мудҳиш режалар ғужғон ўйнардди.

18. САШЕМЛАР КЕНГАШИ ХУЛОСА ҚИЛАДИ

Ҳиндуларнинг қабила бошлиқлари овчи билан америкалик қароқчи гижиллашаётганини билиб туришарди, албатта. Шунга қарамай, улар Кидднинг бирдан жўнаб қолганини сезмаганга олишди, бирорта ҳам одам сир бой бермади.

Фақатгина канадалик траппер Хуштакбоз овчига яқин келиб, кўлини қисди-да, қаҳ-қаҳ уриб деди:

– Қойил, ўрток! Хато қилмадингиз – мўлжалга урдингиз, осмондаги қушни отдингиз, деса ҳам бўлади! Чин қалбдан табриклайман, бизни сассиқ газандадан қутқардингиз. Унинг қанакалигини ким билади дейсиз, на у ёкли, на бу ёкли! Ўша фирибгарнинг турки менга ҳам ёкмасди ўзи.

– Мабодо яқинроқ бўлганингизда сира ҳам ёкмасди, азизим Хуштакбоз.

Менинг у товламачи билан яқинроқ танишишга хоҳишим ҳам йўқ. Чўлда бунақа нухсалар ачиб ётибди.

Қабила бошлиқлари бу пайтда жойларини эгаллашди, вақтинча узилиб қолган кенгаш яна давом этди.

Ёввойилар деб аташ хуш кўриладиган хиндулар кекса Европа-мизнинг парламент аъзоларига боадаблик ва такалуф бобида сабоқ берсалар бўлади. Улар ҳеч қачон гапираётган одамнинг сўзини қўпол, кўпинча ноўрин лукмалар билан бўлмайдилар. Депутатларимизнинг эса бунақа нарсага сира ҳам суяклари йўқ.

Қабила бошлиқлари бу ерда навбати билан сўзлайдилар. Нотиқлар унинг гапини мик этмай тинглайдилар, кўнгилдаги гапларни тўла айтиш имкони бор, бунда биров кўрслик қилиб сўзларини бўлмайди. Музокаралар тугагандан кейин раис музокара қандай боргани хусусида қисқача хулоса ясаб, бошқа қабила бошлиқларининг фикрларини сўрайди, улар эса жимгина бош ирғаган кўйи мулоҳазаларини билдирадилар. Одатда раислик вазифасини кекса қабила бошлиғи ёхуд довюрраклиги ёки донолиги билан қабилада мавқеи баланд бўлган сардор бажаради. Бунда озчилик кўпчиликка сўзсиз бўйсунди.

Хикоямизни давом эттиришдан олдин китобхонни хиндуларда норозилик уйғотган ва Мексика маъмурларига қарши бош кўтаришга ундаган сабаблар билан қисқача таништириб ўтамиз.

Мексика мустақил деб эълон қилингандан кейин бу мамлакатнинг ҳукумати Мексиканинг дастлабки истилочиларининг хатоларини такрорлаб, хиндуларни сиқиштира бошладилар. Уларга бемалол шилса бўладиган қуллардай қарадилар. Маъмурлар хиндуларга алоҳида агентлар орқали тарқатиладиган зарур буюмларга жуда катта тўловлар солдилар. Хиндуларнинг бутун хаёти айрича, чекланган, чинақамига аждарона қонунларга¹ бўйсундирилганди. Мексика маъмурларининг ирқий нафратлари шу даражага етдики, хиндуларнинг инсоний ақл соҳиблари эканлиги инкор қилинар, уларни «ақлсиз одамлар» деб таҳкирлашарди. Шунинг учун ҳам тез орада зулмнинг бунақа тизими оқибатлари кўзга ташлана бошлади.

Хиндулар олдинга ҳукумат турткилаб, сиқиштирганига жавобан бу ерда топа олмаган эрklarини индамай чўл ва ўрмонлардан излагани кетдилар. Бироқ улар тортаётган дарду аламларнинг кети кўринмасди, хиндуларни нақ ёввойи хайвонлардай у ерларда ҳам

¹ *Аждарона қонунлар* — ваҳшиёна қонунлар. Милодгача VII асрдаги машҳур юнон қонунчиси Дракон — Аждар номи билан аталган.

таъқиб қила бошлашди. Шу тарика хиндуларнинг сабр косалари тўлгач, улар ўч олишга ва ёмонликка ёмонлик билан жавоб қилишга жазм этдилар.

Хиндуларнинг тез-тез бўлиб турадиган босқинлари ўшанда қайтадан бошланди. Булар ўзининг аёвсизлиги билан бир вақтлари испанлар жуда қийинчиликлар ва қўплаб кон тўкилиши эвазига бостирган қалқонбардорларнинг хамлаларини эслатарди. Мексика шаҳарларида ур-йикит қилишлар ва талашлар шунақанги авж олдики, команчилар билан апачилар мексикаликларнинг жиғига тегиб, мунтазам босқинлар қилишни ёқтиришадиган йил фаслини «Мексика ойи» дейишарди.

Индиос мансослар ёки бўйсунган хиндулар ҳам бир неча марта бош кўтаришди. Улар ерга боғлиқ бўлганларидан ҳар қанча қийналинса ҳам қишлоқларида қолишга мажбур эдилар. Мексика ҳукумати ён беришлар ва ваъдалар кўмагида бош кўтарган мансосларни тўхтатиш ва тинчитишга муваффақ бўлди, бироқ хиндуларнинг қўлларидан қурол тушиши биланоқ берилган ваъдалар албатта бузилар ва унутиб юбориларди. Шу тарика ҳарбий ҳаракатлар аста-секин Мексика иттифокининг чегара штатларига ёйилиб, доимий тус касб этарди.

Шундай бўлса ҳам, мабодо хиндуларнинг одатдаги босқинларидан каттароқ кўламда бўлган бир неча ҳужумларни ҳисобга олмаганда, буларнинг бари Мексика ҳукуматига ҳали жиддий ҳавф соломасди. Хиндулар тез-тез жанговар тўқнашувлар билан мексикаликларни доимий ваҳимага солиб турганларига қаноат қилардилар. 1827 йилгача шундай эди. Ўша йили Мексика хиндуларининг ялли кўзғолони бўлиб, Мексиканинг энг бой вилоятлари қўлдан кетишга сал қолди. Бу кўзғолоннинг жиддийлиги шу қадар эдики, хиндулар бу сафар ўқотар қуроллар билан қуролланишган, ўзларининг эски стратегияларидан воз кечишган ва синалган қабила бошлиқлари раҳбарлигида чинакамига уруш бошлашган, бостириб киришган ерларида ўрнашиб қолишга жон-жаҳдлари билан уринишган эди.

Хиндулар император сайлаб, ўз ҳукуматларини тузишди, илгариги ерларини қайтариб олишга ва мустақил, миллий давлатларини тиклашга қатъий киришишди. Мексикаликлар катта йўқотишлар ва қурбонлар эвазига бу кўзғолонни бостиришди. Бунда улар қурол кучи билангина эмас, балки жосуслар орқали хиндуларнинг қабила бошлиқларини бир-бирларига гиж-гижлашлари туфайли кўзлаган мақсадларига етдилар.

Бу сафар эса қалқонбардорлар кўзғолони Мексика ҳукмдорларини ўйлатиб қўйди. Улар хиндуларга паст назар билан муомала қилса бўладиган замонлар ўтиб кетганини тушунишганди. Хиндуларга мақбул келадиган шартлар асосида сулҳ тузилди, мексикаликлар шундан кейин хиндуларга қабиланинг конунлари бўйича яшашга имкон бериб, ўзларини шартномага амал қилаётгандай кўрсатиб юрдилар.

Мансос хиндулари мексикалик маъмурлар миллий гурурларини тахкирламай қўйганларига бир неча йил қаноат ҳосил қилганларидан осойишталик ҳукм сурди, мексикаликлар ўша йиллари ўз чегараларини фақат бравос (бўйсунмаган) хиндуларидан ҳимоя қилдилар. Шунини айтиш керакки, мексикалик маъмурлар бу вазифани ҳам ўртамиёна бажардилар. Бравос хиндулари испанлар белгилаган чегарани бузиб, креолларнинг собик кишлоқлари харобаларида маҳкам ўрнашиб олдилар ва ҳар йили мамлакат ичкарасига аста-секин силжиб, пировардида Мексика худудининг анча-мунча қисмини ўзларига қаратиб олдилар.

1827 йилдаги кўзғолоннинг ваҳималари аста-секин хотирадан кўтарила борган сари мансос хиндуларини сиқиштириш сиёсати қайтадан кўз оча бошлади. Олдинга ими-жимидан амалга оширилган бу сиёсат мансослар яна бошларига тушган истибоднинг бу тизимига итоатгўйлик билан чидаб, қаршилик кўрсатмай келаётганларидан ўзини очик кўрсата борди. 1827 йилда хиндулар қўлга киритган имтиёзлар беҳаёларча топталди. Кўзғолонгача ҳукм сурган тартиблар қайтадан тикланди.

Хиндулар эса Мексика маъмурларининг сиқиштиришлари ва тахкирларига чидаб келишарди. Улар аянчли тақдирларига тан берганга ўхшарди. Бирок бу осойишталик алдовли бўлиб, ортида бўрон пинҳон эди! Мексикаликлар бугун-эрта уйғонишлари турган гап.

Хиндулар бу сафар ниҳоятда эҳтиёткорлик ва ҳушёрлик билан иш олиб боришарди. Мексика ҳукумати хиндуларнинг ҳар бир қароргоҳида кўп сонли айғокчилар сақламаганида хиндулар уларни буткул рафлатда қолдиришган бўлишарди. Соҳибчангал вақтида фош қилиниб, кенгаш танобийсидан қувиб юборган Кидд ҳам ана шундай жосуслардан бири эди.

Бу каби жосуслар пул тўлаб турган хўжайинларига ёкиш учун ҳар қанча ҳаракат қилсалар ҳам, махфий тайёрланаётган кўзғолон ҳақида жуда оз маълумотлар беришарди. Айғокчилар, мисол учун, хиндулар император сайлашганини билишарди. Улар ўша император оқтанли эканлигидан вокиф эдилар. Бирок, ўша ким, қаердан келган, исми нима — бу саволларнинг барига жавоб топишолмасди. Жосуслар бу ҳаракатни папагослар иттифоқи бошқараётганини, мексикаликларга биринчи зарбани ўша беришини билишар, бирок ҳарбий ҳаракатлар қаерда ва қачон бошланажаги бирортасига ҳам маълум эмасди.

Мексикаликларга охириги хиндулар кўзғолонини ва қанчалар қон тўкилганини эслатиб, таъбларини хира қилиш учун шу маълумотларнинг ўзи етарди. Ҳукумат хиндуларнинг энг дахшатли биринчи ҳамласини қайтаришга ҳозирлик кўра бошлади. Ҳарбий маъмурларнинг ихтиёрларидаги воситалар чекланганидан чегарани бор бўйича мустаҳкамлашдан маҳрум эдилар. Бирок улар таянч чегара истехкомларини мудофаага ҳозирлашга улгурдилар. Шунинг ўзиёқ мамлакатнинг маъмурлари учун анча-мунча гап эди.

Мексика ҳукумати пойтахтдан хавф-хатар кўпроқ таҳдид солаётган чегарадош штатларга ёрдам юборишга қарор қилди. Бирок бу ният амалга ошмаса-да, қайтанга марказий ҳукуматга янгидан-янги жиддий ташвишлар орттирди. Сонорага жўнатилиши лозим бўлган қўшинлар ҳиндуларга қарши курашдан кескин бош тортдилар, «халқаро ҳуқуқни бузиб, сира тап тортмай асирларнинг бош терисини шиладиган ваҳшийлар билан курашишдан фойда кам» деган гапни рўқач қилдилар.

Республика президенти мамлакатга таҳдид солаётган хавф-хатарни сезганидан қўлидаги ҳокимиятни ишга солиб, аскарларни мажбуран жўнатишга уринди. Ана шунда қутилмаган нарса содир бўлди: аскарлар бўйсунмай, оёқларини тираб туравердилар ва буниси ҳам етмагандай, бутунлай исён кўтариб, экспедиция қўмондонлигига тайинланган генерал шарафига зиёфат уюштирдилар. Ўша генералга ҳам қойил қолиш керак. Пойтахт қўшинларини чегара гарнизонларига юборишга қарши гап айтиш биринчи бўлиб ўшанинг ақлига келганди-да!

Ана шу тўнтариш порох омборини портлатган учкун бўлди. Фуқаролар уруши бир неча кунда бутун Мексикага тарқалди. Сонора билан Синаола губернаторларининг ихтиёрларида чекланган кучлар бўлганидан аҳволлари қийин эди. Бунинг устига губернаторларнинг ўзлари янги президент даврида жойларида қолишга кўзлари етмаганидан аҳволлари баттар мушкуллашарди. Шунинг учун ҳам улар кескин ҳаракатлар қилишдан ўзларини тийишар ва чегара таянч пунктларида яхшироқ ўрнашиб олиш ва ҳар дақиқада қочишга тайёр бўлган аскарларни итоатгүйликда саклашга уринганларидан бирорта иш кўрсатай ҳам дейишмасди.

Бу тарихий воқеаларга атайлаб узоқроқ тўхталдик, чунки кейинги ҳикоямизда улар муҳим аҳамият касб этади. Ҳамма гап шундаки, булар ҳақида қабила бошлиқлари кенгашида Сохибчангал батафсил сўзлади.

— Менимча, — деди Сохибчангал гапини тугатаркан, — биз узоқ ҳозирлик кўрган ҳал қилувчи зарбани берадиган пайт келди. Душманларимиз саросимада қолишган, гангишган, аскарлари бизлардан қўрқишади. Шунинг учун ҳам улар довжур ва шавқатли жангчилар билан тўқнашувга дош беролмайди. Сизларга айта оладиган нарсам шу. Бирок бизнинг қарорларимиз мексикалик маъмурларнинг қулоғига етишини истамайман. Шу сабабдан бу ердан бояги октанлини қувиб солдим, унинг душманларимизга сотилганига чуқур аминман. Тўғри иш қилдимми ё эҳтиросларга берилиб, ўйламай иш қилдимми, оксоқолларнинг ўзлари бир ёқли қилишар. Гапим шу.

Ҳонадагилар маъқуллагандай шивир-шивир қилишди, овчи эса бундан хижил бўлиб, жойига ўтирди.

— Менимча, — деди сўз олган Ҳуштакбоз, — эндиликда кенгаш муҳокама қиладиган нарсанинг ўзи қолмади. Уруш бошлашга қарор қилинди, энди бизда биттагина ташвиш қолди. У ҳам бўлса,

иттифоқимизга бошқа хинду халқларини тортиш. Ҳарбий ҳаракатларга ва Мексика худудига бостириб киришга келганда эса, бу ҳарбий хайъатнинг иши. У ўз қарорини жуда сир сақлашга бурчлидир. Гапим тамом.

Энди Оловкўз ўрнидан турди.

Папагосларнинг оқсоқоллари ва сизлар, иттифокчи халқларнинг жангчилари, — деди у самимий ва илиқ овозда, — кенгашимизни ёпадиган фурсат етди! Бундан буён бешта қабила бошлиқидан иборат кенгаш мажлис қилади. Сизлар эса, қабила бошлиқлари ва жангчилар, қабиаларингизга қайтиб, довюррак ўғлонларингизни қуроолантининг ва уларга «уруш устун» теварагидаги «қалъа ракси»ни ижро қилишни буюринг. Кун саккизинчи бор чикканида яна шу ерда, бироқ бу сафар жангчиларингиз бошида бўлишингиз керак. Ҳар бирингиз бостириб кириш белгиланган соатда шай бўлиб туришингиз зарур. Бор гапим шу. Паҳлавон жангчиларим, гапимга қаноат қилдингларми?

Қабила бошлиқлари унсиз жойларини тарк этиб, қуроолларини олгани нариги хонага юришди ва эҳромдан пастга тушиб, турли томонларга от қўйдилар.

Хонада Оловкўз билан Соҳибчангал холи қолишди.

— Ўғлим, — деди Оловкўз, — менга нима гап айта оласан?

Кўп гапни, ота, — жавоб қилди Соҳибчангал эҳтиром билан. — Жуда муҳим нарсаларни айтаман.

19. РАНЧО

Энди Оловкўз билан Соҳибчангални пича холи қолдирамиз-да, анча орқага, дон Хосе Эрмосильога жўнашидан олдин дель Торо асиендасида рўй берган воқеаларга қайтамыз.

Олисада, хиндуларга чегара жойларда катта бўлишган мексикалик ёш кизлар дугоналари ва танишлари йўқлигидан кўп вақтларини отда ўтказишади. Кун бўйи йигирма-йигирма беш льега чўзилган мулкларини айланиб юришади, тоғ ва далаларда от қўйишади, чўпонлар ва пеонларнинг хароб кулбаларига киришади.

Донья Марианна Сан-Росарио шаҳридаги монастирда кўп йиллик тутқунликдан кейин яна ўрмон ва водийларни кезиш иштиёкида ёнарди. Хизматқори ҳамкорлигида, кўпинча эса ёлғиз ўзи болалигининг энг яхши йиллари ўтган дам у, дам бу хонадонга бош суқарди. Ана шундай сайрлари пайтида уни ҳамма нарса — чўлларнинг кенглиги, ўзи терадиган чечаклар, баданини қорайтирадиган офтоб, юзига уриладиган шабада ҳам қойил қолдирарди. Хуллас, бундай ҳаёт таъсирида вужуди қувончга, ёш маъсумаларгагина хос завқу шавққа тўларди.

Донья Марианна кўпинча асиендадан уч лье наридаги калин буталар орасидаги битта ранчога йўл оларди.

Бу гуваладан тикланган иморат дарё бўйида, ўрмоннинг дарахтлари кесилиб, тўнкалари ковланиб, хароб бошпананинг эгалари экинзорга айлантирган каттагина жойда эди. Ранчонинг орқасида иккита сигир билан тўртта отга мўлжалланган оғил назифасини ўтовчи кўра кўринар, ранчо эгасининг бор-йўқ моли ҳам ўшанинг ўзи эди. Дарвоқе, бу ранчо ичи ташқариси каби хароб эмаслигини ҳам айтиб ўтиш керак. У учта хонадан иборат эди. Улардан иккитаси ётоққа ажратилганди. Учинчиси каттагина хона бўлиб, ошхона, мехмонхона, тамаддихона ва яна нималаргадир мўлжалланганди. Бу ёққа хатто ердаги нон ва зогора нон ушоқларини тап тортмай чўкилагани товуклар ҳам кирарди.

Бу хонанинг ўнг деворида пастак ўчоқ бўлиб, чамаси, овқат пиширишга мўлжалланганди. Хона ўртасини каттакон эман ёғочидан ясалган шалок стол эгаллаганди. Ичкарироқда иккита эшик бўлиб, ётоққа олиб кирарди. Хона деворлари Париж савдогарлари бутун Американи тўлдириб юборган ва дидсизларча ишланган олеографиялар¹ билан безатилганди. Эпчил атторлар эса уларни тезрок ўтказиш учун суратларнинг мазмунига сира алоқадор бўлмаган изоҳлар ҳам ёзиб қўйишади. Бу ерда, масалан, бошқа олеографиялар қаторида Наполеоннинг Сан-Бернардан² ўтишини тасвирлаган олеография ҳам бор эди. Унда тоғ етакчиси Наполеон минган отнинг жиловидан тутиб борарди. Сурат тагидаги ёзувда эса шундай дейилганди: «Буюк қария авлиё Мартин шинелини камбағал билан бахам кўряпти». Қизиги шундаки, Наполеон шинелини тоғ етакчиси билан бахам кўришдан йироқ эди (тоғ етакчиси шинелга сира ҳам муҳтож эмасди), ўзи совуқдан жунжикиб, шинелига ўраниб олган эди.³

Бир неча ўриндик хонадаги жихозларни тўлдиради. Бунақа кўп жихозлар бу жойларда хашамдай туюларди, чунки уларга эҳтиёж жуда кам бўлиб, одамлар маиший қулайликлар бобида мутлако тасаввурга ҳам эга эмасдилар.

Узоқ замонлардан бери бир ҳинду оиласига қарашли бўлган бу ранчо авлоддан-авлодга, отадан ўғилга ўтиб келарди. Унинг эгалари бу ерда испан bosкинчилари бостириб киргунларича яшаган ҳинду халқининг охириги ва ягона вакиллари эдилар.

Улар мансос ҳиндулари бўлиб, аллақачон насроний динига кирган, маркиз де Могюернинг кекса ва содиқ хизматкорларига айланиб бўлган эдилар, маркиз хонадонидагилар ҳам, ўз навбатида, уларни яхши кўришар ва уларга қарашиб, ҳомийлик қилишни ўзларининг бурчлари санашарди. Оиладагилар ўзларининг ҳиндуча номларини унутишган, уларнинг исм-шарифлари Санхес эди, холос. Улар уч киши эди. Оилага кўр бўлса ҳам қадди буқилмаган ва анча тетик

¹ *Олеография* — кўп бўёкли расм.

² Швейцариядан Италияга ўтиладиган тоғ йўли.

³ Китоб муаллифи ана шундай олеографияни битта мексикалик бадавлат олтин саноатчисининг ишхонасида кўрганди.

чол бош эди. Кўрлигига карамай, Бухало деган кучуги билан ўрмон сўқмоқларида адашмай юриверарди. Хотини киркларга борган, баланд бўйли ва бакуват, ёшликдаги хусни-тароватини йўқотмаган бир аёл эди. Ўғли эса бўй-басти келишган, довюрак овчи бўлиб, асиендада тигреро¹ бўлиб хизмат қиларди.

Луиза Санхес донья Марианнани эмизган, шу сабабли онасидан эрта етим қолган ёшгина киз унга жуда ҳам ўрганиб қолганди. Демак, донья Марианнанинг бировга меҳрибончилик қилиб туриши ўз-ўзидан тушунарлидир. У хадеб отасига қарайвермай, эмизган онасининг атрофида парвона эди.

Донья Марианнанинг монастирдан қайтиб келиши ранчодагиларни беҳад қувонтирди. Оиладагиларнинг ҳаммаси — ота, она ва ўрил бунга эшитибқот олларига миниши-да, эрка кизларини кўриб, бағриларига босиш учун Дель Торо асиендаси томон ўқдай учишди. Ярим йўлга борганларида донья Марианнанинг ўзини учратиб қолишди. Буларни ўлгудай соғинганидан унинг ўзи эмизган онангсиз туролмайсан, деб тегишаверадиган акаси билан энагасини кўргани келаётган эди.

Ўшандан бери киз ҳар куни ранчога кириб ўтарди. Одатда у эрталаб келиб, оиладагилар билан нонушта қиларди. Бу нонушта ўчоқдаги чўян тахтага ёпилган бир неча юпка нон, бир бўлак яхна мол гўшtidан иборат бўлиб, гўшtdан қизил қалампир, сут, касадилья² таъми келиб турарди. Бу жўнгина қишлоқ таомлари донья Марианнага ёқиб қолганидан маза қилиб ерди.

Бухало исми ит ҳам ранчодаги эгалари сингари донья Марианнага парвона бўларди. У Мексиканинг узун жунли шпици³ бўлиб, ўзи олапар, ўн яшар, зотидаги итлардай урушқок ва сержаҳл эди. У фақат бир нарсани билар, у ҳам бўлса эгасига қучли садоқати эди. Кетидан бир қадам ҳам қолмас, доимо пойида ётарди. Бирок киз бу ерларга қайтиб келиши билан итда янги бир майл пайдо бўлганди. Бухало энди ҳар куни донья Марианнани кутиб олгани йўлга чопкиларди. Уни кўрганида истикболига югуриб чиқар, ирғишлаб, вовиллар, ҳар хил эркаликлар қиларди.

Тигреро Мариано Санхес эса Марианнага адаш бўлгани учун ҳам уни бениҳоя иззат-ҳурмат қиларди. Мексикада номлари бир хилдаги одамлар маънавий қариндош саналадилар ва бир-бирлари билан жуда яқин алоқада бўлишга ҳақлидирлар. Токайо билан токайя⁴ исмлилар ана шу ажиб нақлга амал қилишиб, қарийб ака-сингил бўлиб кетишади.

Кўпинча, навқирон тигреро ўзининг адаши билан саломлашиш учун отда саккиз-ўн лье йўл босарди. Марианна шунда адашига табассум ҳадя қилар, бундан йигит жуда энтиқиб кетарди.

¹ *Тигреро* — йўлбарс оловчи.

² *Касадилья* — кўк пишлоқдан қилинган қаттиқ сомса.

³ *Шпици* хонаки кичик ит.

⁴ *Токайо* адаш (эркак), *токайя* — адаш (аёл). Токайо билан токайя деб Лотин Америкасида чўқинтирганда битта авлиё исми берилганларга айтилади.

Қария Санхес донья Марианна қайтганидан бери ўзи айтганидай уни кўриб, хуснига тўёлмаслигидан афсусланарди, холос. У донья Марианнани қизидай бағрига босиб ўпарди.

Эрталаб соат ўн бирлар эди. Офтоб кулбани нурафшон қилган, ўрмондан қушларнинг чуғур-чуғури келарди. Кекса Санхес қўл тегирмонида дон янчар, хотини эса уни элак ўрнига саватда элаб, зоғора нонга хамир қорарди. Нон товада ёпилар ва камбағал мексикаликларнинг асосий емиши шу эди. Бухало эса донья Марианнани йўлда пойлаб турарди.

— Мариано нега бунча ҳаяллаб қолдийкин-а? — сўради чол.

Одатда отнинг дупури анча узокдан эшитиларди.

— Бечора болагинамнинг ҳозир қаердалигини Худонинг ўзи билди, — жавоб қилди она. — Мана, бир неча кундирики, бу ерда ягуарлар¹ пайдо бўлган. Улар асиендадаги анча-мунча отларни ёриб кетишибди. Болагинамиз уларнинг изидан тушган. Ҳозир ҳам бирор жойда пистирмада ўтиргандир. Ишқилиб, шўрлик ўша хайвонларнинг чангалига тушиб қолмасин-да!

— Эсингни бутунлай еб қўйибсан, хотин! — деди чол елкасини қисиб. — Ягуарларнинг ўғлимизга бас келиши ақлга сиғарканми?!

— Ҳар нарса бўлиши мумкин-да, — ух тортди она.

— Бу гапинг Бухало пекарига² бас келади, дегандай бўлди. Битта ёлғон бошқасини эргаштириб келаверади. Бигот-чи? Биготни унутдингми? Мариано Биготсиз бир қадам ҳам босмайди. У эса бўри билан ньюфаундленднинг дурагайи, ярим яшар тойдай келади, койотни³ ҳам олади.

— Бунисига бир нарса дея олмайман, отаси, — жавоб қилди аёл. — Шундай бўлса ҳам ўғлимизнинг касби хатарли-да, бир кунмас бир кун бошига етиши мумкин.

— Бўлди-да, онаси! Мариано жуда эпчил овчи, касби ҳам жуда фойдали. Ягуарнинг ҳар битта терисига ўн тўрт пиастр олади, бу эса бизга, айниқса, қўзим ожизлиги туфайли бекор қолганимдан бери ҳарна-да. Қуриб кетсин бу қўзи ожизлигим! Эҳ, энди ҳеч нарсага ярамаганимдан кейин бориб гўримда тинчгина ётганим маъқул эмасми?

— Бунақа гапларни овзингизга олманг, отаси! Айниқса, қизимизнинг олдида гапирманг, сира ҳам кечирмайди. Гапингиз нотўғри: кўп меҳнатда қаддингиз буқилди, бу ёғига дам олишга ҳақлисиз. Энди ўғлингиз боксин.

— Ҳа, онаси, — қулди чол, — мен ягуарларнинг чангалига тушмадим. Қирк йил овчилик қилдим. Ё ўша пайтда ягуарлар ҳозиргиларидан ювошроқ бўлганмикин?

¹ Ягуар — йўлбарссимон йирткич хайвон.

² Пекари — Жанубий ва Марказий Америкадаги ёввойи чўчка.

³ Койот — Американинг чўл бўриси, кучли ва ғазабкор йирткич.

— Бундан оғиз очмаганингиз маъқулроқ! Улар сизга чиндан ҳам тегишмади, бироқ отангиз билан бобонгизни ёриб кетишди. Бунисига нима дейсиз, отаси?

— Хм... — гулдиреди гангиб қолган чол. — Мен сенга айтсам... айтсам...

— Ҳеч нима деёлмайсиз, чунки айтадиган гапингизнинг ўзи йўқ!

— Нима, мени ким деяпсан, онаси? ...ҳа, буниси тўғри: отам билан бобом ягуарларнинг чангалига тушишган, чунки... бу... бу...

— Хўш! Нима? Гапиринг!

— Чунки ўша хайвонлар улар билан ҳалол олишмаган! — Чол топган баҳонасидан суюниб кетди. — Ўша маккорлар кимга рўбарў бўлганларини билганларидан кейин айёрлик қилиб, одатдаги қилиқларини ўзгартиришган. Бўлмаса, бобом билан отамдай овчиларни қўлга туширишолмасди!

Аёл елка қисиб, қулиб қўя қолди. Эри билан тортишиш беҳудалигини билганидан бошқа эътироз билдириб ўтирмади, чунки чол унинг йўлбарс отишдек хатарли касб ҳақидаги фикрларига сира ҳам қўшилмайди. Чол эса гапи баланд келганидан хурсанд бўлса ҳам буни сунистеъмол қилиб ўтирмади. Муғамбирона илжайганича пахитоскасини ўрайверди. Луиза Санхес эса бу пайтда нонуштага хозирлик қўра бошлади. Бироқ хонани йиғиштириб, дастурхон ёзаркан, юрагини ваҳима босганича ўрмондан келаётган енгил шовкингга ҳам қулок соларди.

Бухало қаердадир вовиллади. Унинг бўғиқ ва олисдан келган вовиллаши лаҳза сайин кучайиб, аёнроқ эшитила бошлади. Чол ўриндикдан кўзгалди. Луиза Санхес эса ўзини эшикка урганди, остонада донья Марианнага дуч келди. Қизнинг хандон чехрасидан далаларнинг иси келарди.

Кунингиз хайрли бўлсин, ойи! Кунингиз хайрли бўлсин, ота! деди у қўнғироқдай овозда ўзини бағрига босган чолни ўпиб. Бўлди, бўлди, Бухало! — гапида давом этди у эркаланаётган итни силаб-сийпалаб. — Ойи, адашимга айтинг, Негрони отхонага элтсин. Отим арпа ейишга лойиқ хизмат қилди.

Донья Марианна бу сўзларни ёшгина кизлардай навозиш билан шошилиб айтди.

— Бу сафар Мариано ўрнига Негрони ўзим стаклайман, болам, деди чол ранчодан чиқаркан.

— Ойи, — деди киз хушчақчақлик билан, — акам қани?

— Ҳали қайтганича йўқ, нинья.

— Қайтмади, дейсизми?! Бунақа бўлиши мумкин эмас.

— Ҳадемай келиб қолади. Келиши керак, — жавоб қилди она ичдан хуруж қилиб келган хўрсиникни аранг ичига ютиб.

Қиз унга синовчан назар ташлади.

— Сизга нима бўлди, ойи? — деди у она бечоранинг қўлидан ушлаб. — Бирор гап бўлдимми?

— Худо сакласин, болагинам! — деди аёл ибодат қилгандай қўл ковуштириб.

— Жуда безовтасиз-ку, ойи, мендан ниманидир беркитяпсиз! Нима бўлди, айтинг!

— Ҳеч нима, болагинам. Мени кечир, ҳеч нима бўлгани йўқ, сендан ҳеч нимани яширмаяпман. Фақат мана...

— Нима «фақат»?

— Начора, тиқилинч қилганингдан кейин айта қолай, жоним. Унга бир нима бўлмаганмикин, деб жуда хавотир оляпман... Йўлбарслардан ҳар балони кутса бўлади!

— Қўйинг-е, ойи, қаёқдаги нарсаларни гапирасиз-а! Мариано моҳир ва довурак овчи. Бу оламда бунақаси бошқа топилмайди.

— Ох, нинья, сен ҳам отангинг гапларини гапиряпсан! Бирортангиз ҳам ўғлимга бир нима бўлса, холим нима кечишини билмайсиз!

— Бунга қандай тилингиз боради, ойи?! Марианога ҳеч нима хатар солаётгани йўқ. У сал кечикяпти, ҳали-замон келиб қолади. Мана, кўрасиз!

— Илойим! Илойим!

— Бундан кўнглим тўқ, у келмагунча дастурхонга ўтирмайман.

— Уни кўп кутмайсан, кизим, — деди чол ичкарига кираркан.

— Келаяптими?! — суюниб сўради она кўз ёшини билинтирмай артаркан.

— Сизга нима девдим! — илиб кетди киз хушчақчақ оҳангда.

— Чу! Отининг дупурини эшитяпсизларми! — деди чол эркин нафас олиб, энгил тортаркан.

Иккала аёл Марианонинг истикболига чолишди.

Ўрмон чеккасида от қўйиб келаётган чавандоз кўринди. Унинг сочи шамолда хилпирар, ўзи мардона ва ғайратли кўринар, елиб келаётганидан юзи кизариб кетганди. Отининг ёнида ити югурарди. Бу ит бўри билан ньюфаундленднинг дурагайи бўлиб, ўмови кенг, боши катта эди. У отдан қолмас, унга ақлли ва туйғун кўзлари билан қараб кўярди.

Vivo dios, азиз адашим! — деди Мариано отдан ирғиб тушиб. — Сизни кўрганимдан беҳад бахтиёрман! Кечикаманми, деб жуда кўрдим!.. Бигот, — у шундай деди-да, итга отнинг жиловини ташлаган эди, ит жиловни тишлаб олди. — Оғни жойига олиб бор!

Ит отни жиловидан тишлаганча кўрага олиб кетди.

Мариано билан иккала аёл ичкарига киришди. Ўғил бу ерда отаси билан кўришиб, пешонасидан ўпди, кўлини сиқди. Сўнгра онасига яқинлашиб, бағрига мулоийим босди.

— Нимага кеч қолдинг, тошбағир? — койиб берди онаси.

— Унинг гапига кулоқ солма, болам! — деди чол. — Мияси айниб қолган.

— Уялмайсизми, ота! — донья Марианна гапга аралашди.

Ундан кўра Марианони уришиб қўйинг. Мен ҳам ундан хавотир олдим.

— Мендан хафа бўлманглар, — жавоб килди йигит. — Ўрмондан барвақтроқ кетсам бўлмасди, ягуарлар оиласининг изига тушганман.

— Шу ерлик ягуарларми?

— Йўк, келгинди. Уларни бу ерга қурғоқчилик хайдаб келган бўлса керак. Шунинг учун ҳам хатарли. Бу жойларда доимий уяси бўлмаганидан кейин тўғри келган жойда ов қилишаверади, излари ҳам тез-тез йўқолиб туради.

— Ишқилиб, бу ерга яқинроқ келишмасе бўлгани! — деб қўйди она юрагини ваҳм босиб.

— Келишмасе керак. Хайвонлар одамзод маконига яқин йўлашмайди. Шунда ҳам, донья Марианна, бир оз вақтгача сайрларингизни чеклаб, ўрмонга унча ичкариламасангиз дурустроқ бўларди.

— Мен нимадан қўришим керак?

— Ха, қўркадиган ҳеч нима йўк: ҳозирча хавотирли жойи йўк. Бирок эҳтиёткор бўлиш керак. Биз ҳозирча, айникса, келгинди йиртқичларнинг қилиқларини билмаймиз.

— Ха-ха-ха! — қиз кулиб юборди. — Мени шунчаки қўрқитяпсиз, Мариано!

— Мутлако! Дарвоқе, Бигот билан сизни асиендагача кузатиб қўямиз.

Қўрадан қайтиб келган ит ўз исмини эшитиб, думини ликиллата бошлади.

— Сира ҳам! — жавоб килди Марианна нозик бармоқларини итнинг ипақдай жунига сукиб, кулоқларидан сийпаларкан. — Биготни тинч қўйинг. Бу ёкка ўзим келдимми, ўзим кетаман. Мабодо йўлбарслар йўлимда пистирмада турган бўлишса, Негро отимга етишга уриниб кўришин!

— Гапга кулоқ солинг-да, нинья, — деди Мариано яна.

— Энди бу ҳақда оғиз очманг, илтимос! Очимдан ўлай деяпман. Ҳатто, ҳозирда ўша ягуарлар бу ерга келишса ҳам иштахамни бўғишолмасди.

20. ДОНЬЯ МАРИАННА АДАШИБ ҚОЛДИ

Хаммалари дастурхон атрофига ўтиришди. Донья Марианна барчанинг кўнглини ҳушлашга ҳар қанча уринмасин, нонушта кўнгилдагидай ўтмади, ҳеч ким очилиб-сочилмасди.

Тигреро, кузатиб қўяман, деганига эмишган синглиси кўнмаётганидан хуноб бўларди. Асиендага қайтишда ягуарларга йўлиқиши мумкинлигини шунчаки шама қилган бўлса ҳам, амалда хавф у айтганидан каттарок эди.

Кези келганидан фойдаланиб, ягуарлар ҳақида икки оғиз тўхталамиз. Ягуарлар Мексиканинг ҳақиқий офатидир. Шимолий Америка хиндулари ва октанли кишилари ягуарлардан араблар Африка арслонидан қўрққанларидай қўрқишади. Ягуар арслон билан

йўлбардан кейинда туради. У мушуксимонлар зотидаги энг эпчил махлукдир. Кювье уни улкан ёввойи мушукдир, деган. Ягуарни, шунингдек, Америка йўлбарси ҳам дейишади, гоҳо қоплон деб ҳам аташади. Ягуар танасининг узунлиги икки метру йигирма сантиметрга етади, шундан етмиш сантиметри думига тўғри келади. Бўйининг баландлиги саксон сантиметрга яқин. Малла жуни бошига келганда мармар тусга киради, бўйни билан бикини қора бўлади. Қорни ва оёқларининг жуни оқ бўлиб, чиройли қора холлари ҳам кўзга ташланиб туради.

Ягуардан камдан-кам одам қочиб қутулади. У от, буқа ва бизонни толикмай таъқиб қилади ва тўхтамай ўлжасини махв этади. Тайсаллаб турмай ўзини сувга отиб, балик тутгани шўнғийди. Баликни жуда хуш кўради, тимсох билан ҳам жангга киришади ва қундузни ҳам еяверади. Бу ҳам етмагандай, маймунлар билан жон чиқарга олишади ва енгиб чиқади, чунки эпчиллиги ва ўлармонлигидан ердан олтмиш метр баланд бўлган дарахтларга ва, хаттоки, унинг баланд шохларига чиқа олади.

Ягуар барча йиртқичлар катори одамдан нарирок юришга ҳаркат қилади. Мабодо очлик ва овчининг таъқиби жонидан тўйдирса, қочишни хаёл қилмай, бемалол одам билан аёвсиз жангга киришади.

Бизнинг тигреро, мана ўн кундирки, бу йиртқичлар изидан тушган ва ҳали уларга етганича йўқ эди. Изларига қараганда, улар тўртта бўлиб, эркаги, урғочиси ва иккита боласи бор эди.

Донья Марианна асиендага қайтаётганида дахшатли хавф хатарда қолиши мумкин, деган хаёл навқирон тигрерони ёмон хавотирга солаётгани ҳам шундан эди. Бироқ Мариано Донья Марианнанинг феълени яхши билгани ва гапига кўндиришига кўзи етмагани учун бу ҳақда бошқа оғиз очмади. У анча орқада кузатиб бормокчи ва хавф туғилгудай бўлса, ёрдам бермокчи эди.

Донья Марианна бўлса ягуарлардан ҳеч ким жўрттага гап очмаётганини сезиб, яна ўзи гап бошлади. Эмишган акасини саволларга кўмиб ташлади. Ягуарлар бу аτροφда қачон пайдо бўлганини, нималар қилганини суриштирди, уларни қандай қилиб йўқотмокчилигини ҳам батафсил билишга қизикди. Тигреро саволларга жуда мулоқимлик билан жавоб берар, бироқ гапни қисқа қилар, барча овчилардек саргузаштларга берилиб кетмасди.

Унинг бу мавзуда босиклик қилаётгани донья Марианнанинг беихтиёр аччиғини келтирди. Шунда адашининг жиғига тега бошлади ва пировардида унга масхараомуз ҳолда, менимча, бу ерда ҳеч қанака ягуар йўқ, устимдан кулмокчи бўлиб, уларни ўзинг тўқигансан, деди.

Мариано қизнинг хазилларига қулибгина қўя қолди. Ҳаммани бунақа ваҳимага солишининг ҳожати йўқ дея ўйлади. Кейин эса гапни бошқа ёққа буриш учун девордан гитарани олди-да, қандайдир куйни тинғиллата бошлади.

Ашула, суҳбат ва хушчақчақлик билан бир неча соат сезиларсиз ўтиб кетди. Марианна қайтадиган фурсат ҳам етди. Тигреро кўрага бориб, эмишган синглизининг отини ҳам, ўзининг отини ҳам эгарлаб, шай қилиб қўйди.

— Кўрада анча қолиб кетдингиз-да, Мариано! — деди киз Мариано отни олиб келганида кулиб. — У ерда бирорта шубхали изларни кўриб қолмадингизми, ишқилиб?

— Йўқ, нинья, бироқ ўзим ҳам йўлга тушишим керак бўлганидан отимга эгар урдим.

— Яна хаёлий ягуарлар овига бормоқчимисиз? — сўради киз истехзо билан.

— Бошқа чора йўқ, бориш керак!

— Унда, Худо ҳаққи, эҳтиёт бўлинг! — деди киз ёлғондакам хавотирга тушиб.

— Ўша ягуарлар терисини сизга тухфа қиламан. Бу тухфа ягуарлар ҳақидаги хаёлим чинлигига сизни ишонтирар дейман.

— Яхши ниятингиздан миннатдорман, тоқайо, бироқ: «Ўдирилмаган ягуарнинг терисини тақсимлаш керак эмас», деган мақолни унутмаслик лозим.

— Хўп, хўп! Яқинда ким ҳақ, ким ноҳақлигини биламиз.

Марианна чол билан онасини ўпиб хайрлашди-да, отига миниб, Марианога қўлини чўзди.

— Хафа бўлманг, Мариано, — деди киз унга эгилиб. — Йўлимиз бир эмасми?

— Тўғриси айтганда, бир.

— Унда бирга кетсак бўлмайдими?

— Мени кўриқлаб боряпти, деган хаёлга боришингиздан кўркаман.

— Хе-хе. Буёғини унутибман! Унда эртага кўришгунимизча хайр. Овингиз бароридан келсин!.. Чу, Негро! — Марианна эмишган онасига хайр дегандай қўл силкиди-да, отини йўрттириб кетди.

Тигреро бир дақиқа унинг кетидан қараб қолди. Қиз кетиб бораётган томонни кузатиб, уйга кирди-да, девордан милтиғини олиб, тирик қолиши ўқи нишонга тегишига боғлиқлигини билган овчилардай, яхшилаб ўқлади.

— Нахотки, чиндан ҳам кетидан борсанг? — сўради онаси хавотир олиб.

— Ҳа, бораман,

— Қаёкка бормоқчисан?

— Уни асиендагача кузатиб қўяман.

— Яхши ўйлабсан. Хатар борми?

Очигини айтганда, йўқ. Бироқ бу ердан асиендагача анча йўл, айтишларича, бравослар нотинч, чегара ҳам биздан унчалар олис эмас. Ҳар нима бўлиши мумкин-да.

— Яхши, болам! Қизимиз ўрмонда ёлғиз айлангани дуруст эмас.

— Тезроқ бор, ўғлим! — шоширди чол. — Фалокат оёк остида, дейдилар. Шўрлик қизим! Сен бекор тирхашлик қилдинг. Бирга кетсанглар бўларди.

— Бунга у сира ҳам рози бўлмайди. Нима, унинг феълени билмайсизми, ота?

— Бу гапинг ҳам тўғри. Дон Руисни кўрсам айтиб қўяман, синглиси ёлғиз юришига йўл қўймасин. Хозир замон нотинч.

Мариано эса отасининг сўзларини эшитмасди ҳам. Отига ирғиб миниб, ити билан бирга донья Марианнани қуниб етгани ўқдай учди.

Донья Марианна ранчодан анча олислаб, отини секинлатиб лўкилатишга ўтганида кундузги соат беш эди. Кечки шабада довдарахтларни енгил тебратиб, уларнинг пахмоқ яшил қалпоқларини ерга эгарди. Ботаётган қуёшнинг қизғиш баркаши осмони фалакда гўё ерга теккудай осилиб қолганди. Ҳаво оромбахш, унда ажиб гуллар ва ўсимликлар иси анкирди. Ўрмонни эса қушларнинг чуғур-чуғури босган, улар лоҳас қиладиган иссиқдан кутулиб, энди бутокларда шўх-шодон сайрашарди. Марианна табиатнинг сархуш шодонлигига берилди. Ўзи ҳам сезмаган ҳолда аста-секин теварак-атрофни ва ўзини қуршаган нарсаларни унута бошлади. Қандайдир сархуш хаёлларга берилганидан бамисоли беҳуш эди.

Қиз нималарни ўйларди? Буни эхтимол ўзи ҳам айтиб беролмас. У окшомнинг фусункор бағрига сингиб кетганди, холос.

Донья Марианна очик чўлга чикиб олгунича ўрмоннинг анча-мунча жойини босиб ўтиши лозим эди. Бу йўлдан куннинг турли пайтида кўп марталаб ўтганидан унда ҳеч қандай хавф-хатар йўқлигига ишонар, шунинг учун ҳам хаёлга берилиб, юганини отнинг бўйнига ташлаб қўйган эди.

Бу пайтда ўрмонда кош қорайиб борар, қушларнинг сайраши тинган, ўзлари эса япроқлар панасида эдилар. Кун ботган, осмондаги шафак ҳам сўнгганди. Шамол кучаяр, дарахтларнинг шохлари чайқалиб, аянчли ва чўзиқ инграшарди. Ўрмон ичкарасидан бўрилларнинг илк увиллашлари кела бошлади. Сўнгра тун сукунатини йиртқишлар овга чикканини билдирувчи кўп овозли бўғик ириллаш бузди.

Бирдан ҳаммаёққа чўзиқ ва айни пайтда мушукнинг миёвлашига ўхшаб кетадиган кучли увиллаш таралди. Унинг садоси ёшгина қизнинг қулоғига урилиб, унинг ҳушини ўзига келтирди... Қиз кўркувдан қалтираб кетди. Ихтиёри ўзида бўлган оти боши оққан томонга қараб кетарди. Донья Марианна ҳам бутунлай нотаниш жойга бориб қолганди. Хуллас, у адашиб кетганди.

Америка ўрмонида адашиш — ўлим билан баробар.

Бу ердаги ўрмонларнинг дарахтлари бари бир навли бўлади. Ҳиндулар билан овчилар ўтиб бўлмайдиган чангалзорларда адашган одам ундан мутлако чиқолмайди. Қаёққа қараманг, ҳамма ёқда чети кўринмас яшил гумбазларни кўрасиз. Уларнинг одам-

ни толиктирувчи бир хиллигини факат йирткич хайвонлар ҳосил қилган сўкмоқларгина бузиб туради. Бир-бирлари билан чатишиб, кесишиб кетган бу мураккаб йўллар пировардида нотаниш хавза, қалин буталар орасидан шошилмай ва ўйчан оқаётган дарёга олиб чиқади. Донъя Марианна бориб қолган жой ҳам ўрмоннинг ана шундай пучмоғи эди.

Бу ерда ниҳоятда йўғон ва баланд дарахтлар зич ўсганди. Улар бир-бирларига қапишиб, чирмовуқлар билан чамбарчас бўлиб кетганидан ўтиб бўлмас тўсик ҳосил қилган, чирмовуқларнинг беҳисоб ниҳоллари ҳар ердан чиқиб турарди. Кўп жойларда уларнинг шохларидан ерга теккудай бўзранг йўсинлар кунгурадай осилиб турар, бу ерда уни «испанлар соқоли» дейишади. Тўғри ва қалин ўсган ўтлар бу ерга ҳам одам оёғи етмаганидан далолат берарди.

Қизнинг вужудини ёмон кўрқув босди. Дарров эмишган акасининг ягуарлар ҳақидаги гапини эслади. Зим-зиё зулматда яхши хайвонларнинг мудхиш ириллашлари ҳамма томондан эшитилаётгани сабабли қизнинг кўрқуви баттар авжга чиқди. Юрагига ғулғула тушиб, ранги ўчиб кетган донъя Марианна ана шундагина ўзининг энгилтаклиги қандай аҳволга солганини ҳис қилди. У кучи борица, ёрдам беринглар, деб бақиргани, овози ўрмонга сингиб кетди. Марианна зим-зиё тун бағрида, ёввойи ўрмонда ёлғиз ўзи қолганди.

Қиз орқасига қайтмоқчи бўлди. Бирок оти бу ёққа келаётганида ҳосил бўлган из йўқолган, туёқлар босган ўт-ўланлар ўзларини ўнглаб олганди.

Теварак-атроф қуюқ зимистон, тўрт қадам наридаги нарсани ҳам кўриб бўлмас, шунинг учун ҳам қиз йўлни топишга урингудай бўлса, бундан баттар жойга бориб қолишини сезди.

Эркак одам бунақа аҳволда қолса бирорта чора топган бўларди. У гулхан ёқиб, совуқдан сақланар ва хайвонларни ўзига яқинлаштирмасди. Хайвонлар ҳужум қилгудай бўлса, қуролни ишга соларди, албатта. Донъя Марианнанинг қуроли тугул гулхан ёқадиган нарсаси ҳам йўқ, бўлганида ҳам барибир ишлатолмасди. Олдинда эса ҳалокатдан дарак берувчи олис тун. Шунда у эмишган акасининг гапига қирмагани учун ўзини роса қойиди! Бирок ҳасрат қилишнинг вақти ўтган, тақдирга тан беришдан ўзга чора қолмагани.

Донъя Марианна ҳалокатга учраганини сезган дастлабки дамда юраги орқасига тортиб кетди. Аёлларга ҳос заифлиги ўзини кўрсатганида-да. Бирок аста-секин у ўзини қўлга олди. У Худога ишонарди, шунинг учун, аввало, оддан тушиб, тиз чўки-да, дуо ўқиди. Ўрнидан турганида ўзини босиб олган, энг муҳими — вужудида қудрат сезарди. Жилловини маҳкам тутганидан оти ёнида қимирламай турарди. Марианна сўнгги дўсти бўлган олийжаноб жониворни эркалаб сийпалади. Шундан кейин қандайдир туйғулар оғушида, латиф, бирок нўнок бармоқлари қонагудай бўлиб, зўр-базўр отнинг айилини ечди.

— Азизим Негро, — деди киз отнинг оғзидан жиловни суғуриб, эгарни оларкан, маъюс, — менинг айбим билан халок бўлиб кетишингни истамайман. Балки, ўзингга хос сезинг билан йўл топиб, кутула кетарсан. Боравер, меҳрибон дўстим! Олға! Сен озодсан.

От хурсанд кишнади ва катта-катта сакраб, коронғиликда ғойиб бўлди.

Донья Марианнанинг бир ўзи қолди. Энди у танҳо эди.

21. СОҲИБЧАНГАЛ

Америка ўрмонларидаги зим-зиё тун бағри қандай дахшатлар пинҳонлигини тасаввур қилиш мушкул. Ҳатто туш пайтида ҳам офтоб баҳайбат яшил чодирлардан ўтолмайди. Кундузи бу ерда қандайдир нимқоронғилик ҳукмрон бўлади, кечаси эса зулмат шунақанги қуюклашадики, қўл билан пайпаслаб ҳам юриш қийин. Бу зимистонликда бирорта ҳам йилт этган ёруғликни кўрмайсиз, фақат гоҳида буталар орасида бирорта йиртқич хайвоннинг кўзи ялтираб қолади.

Бунақа нарса тез-тез, дам у ерда, дам бу ерда кўрина бошлайди. Демак, ўрмондаги дахшатли махлуклар инларидан чиқиб, тун зулматида қонли олишувларга ҳозирланаётган бўлади. Ҳамма ёқдан, ҳар бир тепаликдан, ҳар бир чуқурдан ғалати товушлар, шовкинлар кела бошлайдики, инсон тилида уларнинг номи йўқдир. Бир хил товушлар жарангдор ва ўткир, бошқалари йўғон ва ирилловчи, учинчилари миёвлашни эслатади, тўртинчилари иблис кулгисидай янграйди. Буларнинг бари бирга кўшилиб, одамни ваҳимага солади. Шундан кейин ниманингдир вазмин юриб келаётгани ва кетидан ҳурққан кушларнинг қанот қокқанлари эшитилади. Митти мавжудотларнинг шитирлаши, қандайдир ноаниқ ва тинимсиз ғимирлашлар бир дақиқа ҳам тинмайди. Бу ҳол табиатнинг ақл бовар қилмас нафасидир.

Ўрмонда оловсиз ва қуролсиз тунаш эрқакка ҳам анча-мунча дахшатли ишдир. Бунақа кеча айниқас нозик ва кабинетнинг дилбар ижоди бўлган донья Марианнадай кизга эса мисли кўрилмаган ваҳиманинг ўзгинасидир. У ичкарида катта бўлганидан ўзини химоя қилишга сира ҳам қодир эмасди. Киз оти кетган томонга эгилганича олислаб бораётган туёқ товушларига зўр бериб қулоқ соларди. Бу таниш товушлар унинг учун хаёт билан боғлаб турган сўнги ришта эди. От дупури қулоғига чалиниб турганида кизнинг қалбида умид бор эди. Бирок товушлар тиниб, чуқур суқунат чўққанида, Марианнани қалтирок босди ва деярли ҳуши учиб, дарахтга суяниб қолди. Энди у ҳеч нимани ўйламас, ҳеч нимадан умид ҳам қилмасди. Бу яшил гўристонда нимадан ҳам умидвор бўларди, дейсиз? Бепоеён бўлса ҳам бу гўристон унинг устига қопқоқдай ёпилган, тирикликдан дарак берадиган бирорта ҳам тешик қолдирмаганди.

Донья Марианна бундай руҳсиз ҳолатда қанча вақт бўлди? Бир соатми? Эҳтимол, бир дақиқадир? Буни ўзи ҳам билмасди.

Ноумид одамга вақт ҳам ўтмаётганга ўхшайди. Бир дақиқа асрдай, бир соат эса абадиятдай туюлади.

Ногахон нафасдай мавҳум бир шовкин қулоғига чалинди. У дақиқа сайин яқинлашиб келарди. Адашиши мумкин эмас. Марианна шу заҳоти даҳшатдан эсини йўқотган Негро қайтаётганини фаҳмлади.

Донья Марианнанинг вужудини кўркув босди. От фақат ёввойи хайвонлар қувсагина бу овлоққа қайтиши мумкинлигини пайқади. Чиндан ҳам кўп ўтмай тахмини тўғри чиқди. Отнинг аянчли кишнаши эшитилиб, унга гўё гўрдан чиққандай иккита йиртқичнинг кучли ва даҳшатли ириллаши жўр бўлди.

Кейинги дақиқада қиз ёнидан гув этиб ўтиб кетган отнинг корасини гўё тушида кўргандай бўлди. Ундан кейин иккита даҳшатли кўлка лип этди, бир лаҳза ўтгач, одамнинг юрагини ларзага солувчи кишнашни даҳшатли ўқирик босиб кетди.

Донья Марианна қандай танг аҳволда бўлмасин, юзига оқиб туша бошлаган кўз ёшини тўхтата олмади. Унинг оти қулади, жон талвасасида унинг хириллаганини ҳам эшитди. Қиз сўнги дўстидан ҳам айрилганди. Унинг Негрога берган эрки отнинг бошига етди. Таажжубки, ҳозирги даҳшатли сонияда отининг ҳалокатидан ўзининг ҳалокатигача бир неча дақиқа қолгани, отнинг ўлими ўзини қутаётган фожианинг гўё даҳшатли хабарчиси эканини ўйламасди ҳам.

Донья Марианна жойида қотиб қолди. Мабодо ҳозирда ўзини сақлайдиган бирорта восита бўлган тақдирда ҳам ундан фойдалана олмади. Вужудида ҳамма нарса, ҳаттоки жонини сақлашдек бир шуур — барча туйғулар ишдан чиққан, унинг мавжудлигини билдирадиган сезги ҳам сўнганди.

Кизнинг бахтига шамол ягуарлардан бу томонга қараб эсарди.

Бунинг устига ягуарлар қон ялашган, бу ҳол уларнинг сезгирлигини анча-мунча пасайтиради. Ана шу икки нарса омухта бўлиб, кизнинг ўлими сал нарига сурилди.

Йиртқичлар ўз ишлари билан овора эдилар. Фақат уларнинг от суюгини ғажийётганлари, хурсанд ҳолда хуриллашлари, гоҳо бир-бирининг ширин лукмасига кўз олайтирганида ёмон ириллаши эшитиларди.

Шу топда қонли базм қилаётган бу ягуарлар тигреро Мариано анчадан бери изидан юрган ваҳшийлар экани шубҳасиз эди. Донья Марианнанинг толесиз қолдузи уни бу йиртқичлар қангалига бошлаб келганди.

Донья Марианна бошига тушган хавф-хатарга аста-секин кўникибгина қолмай, зеро, унинг кўникиши ақлга сиемасди, балки ҳар қандай ходиса кўркув авж нуктасига етганида муқаррар суратда даҳшатни босиши керак, деган ақидага биноан, гарчи ваҳимаси кетмаган бўлса ҳам, янгича, тушунарсиз бир қўйга тушди. Беихтиёр равишда ўша йиртқичларни қўмсаб қолди. У ярим беҳуш

холда бўйнини чўзиб, кўзларини катта-катта очганича зулматда уймалашаётган махлукларга тикилар, уларнинг ҳар бир ҳаракатини кузатар ва ўзида қандайдир изтиробли қизиқиш сезар, бундан аъзойи бадани дам қизиб, дам музлаб кетарди.

Ўлжаларини зўр бериб талашаётган ягуарлар бирдан бошларини кўтариб, ҳавони искаша бошлади. Шундан кейин уларнинг аланга олган кўмирдай кўзлари донья Марианнага қадалди. Қиз ажали етганини фахмлаб, ўлимга ҳозирланди. У йиртқичларнинг ялтирок кўзларининг сеҳрли кучига чап бериб, кўзларини юмди.

Ягуарлар эса жойларидан қимирлашмасди. Улар отнинг жасадида яхшилаб жойлашиб олганларича донья Марианнадан кўзларини узмас, кашинишар, яланишар, хуллас, ўзларининг ишлари билан овора эдилар. Уларнинг қаттиқ хуриллашлари кечки овқатдан мазза қилганлари ва янги ўлжадан ҳам завқланаётганларини билдириб турарди.

Махлукларни ногаҳон нимадир безовта қилди. Улар узун думларини ерга урганча, теваракка олазарак бўлиб, ҳавони искаша бошлашди. Афтидан, улар қандайдир хавфни сезиб, унинг нималиги ва қаердалигини билишга уринишарди.

Донья Марианна борасида эса йиртқичлар унинг қочиб кетолмаслигини билар ва шу сабабли унга бир кадам бўлса-да, яқинлашишни ўйлашмасди ҳам.

Ягуарларнинг эркаги жойидан қимирламай қиска, лекин каттиқ ўкирди. Урғочиси эса ирғиб турди-да, кулча бўлиб ухлаётган иккита боласи ёнига чопди, улардан бирини тишлаб олиб, бутазорда ғойиб бўлди. Бир лаҳзада яна пайдо бўлди-да, иккинчисини ҳам тишлаб, ўша ёкка олиб кетди. Сўнгра эркаги ёнига келиб, бамай-лихотир туриб олди. Болалари энди бехатар жойга яширилганидан урғочи ягуар оила бошлиғи билан жангга киришишга шай эди.

Бирок шу он тун зулматида қиска ўт чакнаб, ўк овози янгради ва ягуарларнинг эркаги бўғик ириллаб, кўкатлар устига юмалади.

Худди шу пайт донья Марианна суюниб ўтирган дарахтдан бир одам сакраб ерга тушди. Йикилса ҳам туришга ва қизни тўсиб қолишга улгурди. Бу одам ўк отилганда беихтиёр донья Марианнага ташланган ягуарнинг зарбига дош берди. Чайкалиб кетди-ю, лекин йикилмади. Қаттиқ, бирок қиска олишув бўлди. Лекин бир дақиқа ўтмай, урғочи ягуар ҳам ерга кулаб, ёмон ва чўзиқ ириллади.

— Ҳм, — деди овчи узун мачетесидаги қонни артаркан. — Сал бўлмаса кечикай дебман. Бирок, бу ёғи яхши бўлди. Энди болаларини ўлдирмаса бўлмайди, бунақа йиртқичлар зотини аямаслик керак.

Овчи шундай дея ўйлаб-нетиб ўтирмай, урғочи ягуар болаларини олиб кетган томонга юрди-да, ўзини дадил бутазорга урди. Унинг худди қоронғида кўра оладиган яна битта кўзи ҳам борга ўхшарди. Бир дақиқадан кейин иккита қичкина ягуарни судраб

келди. Икковининг бошини дарахтга уриб мажақлади, ўликларини эркак ва урғочи ягуарлар жасадлари устига ташлади.

— Яхшигина кушхона бўлди-да! — ғудраниб қўйди овчи. — Бу дейман, тигрери Фернандо ишини менга бажартириб, ўзи нималарни қувиб юрганикин!..

Дарвоқе, овчи гап сотиб, вақтини кеткизиб ўтирмади. Ўзича ғўнғиллаб, гулханга ўтин қалади, чақмоқтош чақиб, олов ёқди. Бир неча дақиқадан кейин осмонга оловнинг узун тили ўрлади.

Овчи бу ишларни тугатиб, донья Марианнага ёрдамга ошиқди. Қиз эса беҳуш ётарди.

— Бечора киз, — шивирлади у кизни қўлига олиб, оловга яқинлаштираркан. — Қўркувдан ўлиб қолмаганини қаранг!

Овчи кизни юмшоқ йўсиндан тайёрлаган жойига авайлаб ётқизди. У бир дақиқа беихтиёр кизга маҳлиё бўлди-да, юзи қувончдан ёришиб кетди.

«...Уни бундай ҳолатда қолдириб бўлмайди!» — кизга ачиниб қараркан, овчининг хаёлидан шулар кечди.

У тиз чўкиб, кизни сал кўтарди-да, бошини тиззасига тираб, ханжари билан қапишиб қолган жағини очди. Оғзига каталан арағидан бир неча томчи томизди. Бу тезда кучини кўрсата қолди: кизнинг вужуди асабий титради. Донья Марианна чуқур хўрсиниб, кўзини очди.

Қиз бир неча дақиқа тевааракка жовдиради. Тош қотган чехраси эса аста-секин ўзига кела бошлади. Яна бир оздан кейин қиз халоскорига беҳад миннатдорлик билан бокди.

— Соҳибчангал! — шивирлади киз. Шунда овчининг юраги қувончдан дуқиллай кетди.

— Мени танидингизми, сеньорита?

— Хар сафар ўлим чангалида қолганимда ёнимда ҳозир бўладиган одамни танимай бўларканми?

— О, сеньорита... — хижолатда ғулдиради овчи.

— Сиздан миннатдорман, миннатдорман, халоскорим! — гапида давом этди киз овчининг қўлига ёпишиб ва кўксига босиб. — Мабо-до бу сафар ҳам сиз бўлмасангиз, ўлиб кетишим аниқ эди!

— Ҳа, чиндан ҳам пайтида етиб келдим, — деди овчи бахтиёрликдан юзи ёришиб.

— Қандай қилиб бу ерга келиб қолдингиз? — сўради донья Марианна.

Қиз бамайлихотир туриб ўтирди-да, аёллигига бориб, нозланиб ёмғирпўшига ўралди.

Ана шу жуда табиий саволдан овчи кип-қизариб кетди.

Шундай, ўзим, — жавоб қилди у ниҳоят, — ов қилиб юриб, ягуарлар оиласининг изини кўриб қолдим. Сабабини ўзим ҳам билмаганим ҳолда уларни қириб ташлагим келди. Энди билсам, қўнглим сезган экан. Бугун кун бўйи уларнинг изидан юрдим. Бирок кечқурун йиртқичлар чап бериб кетди, уларни кўздан йўқотдим.

Мабодо Негро отингиз яна изга солмаганида, уларни сира тополмаган бўлардим.

— Менинг Негро отимми? Исмини қаердан биласиз?

— Ўша отни биринчи учрашганимизда сизга тортиқ қилганим эсингиздан чиқдими?

— Тўғри! — шивирлади киз, овчи эҳтиросли боқаётганидан беихтиёр ер сузиб.

— Санхеснинг ранчосига кетаётганингизда сизни тасодифан кўриб қолувдим.

— Шунақа денг!

— Мариано Санхес — менинг дўстим, — кўшимча қилди овчи гапини тушунтириб.

— Гапираверинг.

— Отингизни кўрган захоти танидим-да, фалокатга йўлиққанингизни билиб, кетидан қувдим. Худди ўша пайтда ягуарлар Негронни сезиб қолиб, изидан тушишди. Бу ўрмонни яхши биламан, бироқ афсуски, тўрт оёқлилардай тез чополмайман. Хайриятки, ягуарлар ўлғудай оч экан, улари бечора Негро билан овора бўлишди. Агар уни ейишмаганида, сизни қутқаришга улгурмаган бўлардим.

— Нимага дарахтдан сакрадингиз?

— Мен ўк узганимдан кейин ягуарнинг шериги зумда сизга ташланишини билардим.

— Бу дахшатли махлук сизни парчалаб ташлаши мумкин эди! — деди киз. У муъжиза туфайли бир ўлимдан қолганини хаёлига келтираркан, бутун вужуди қалтираб кетди.

— Бўлиши мумкин... Бироқ ҳаётимни сизга жон-жон деб қурбон қилган бўлардим! — деди овчи самимият билан.

Ўртага ноқулай жимлик чўкди: Киз кизариб, уялганича бошини осилтириб, ўйга ботди. Овчи эса кизни хафа қилдим, деб кўрқканидан яна гапни қандай бошлашни билмасди.

Жимликни донья Марианнинг ўзи бузди.

— Сиздан яна бир бор миннатдорман, — деди у қўлини уза-тиб. — Ўзингиз нари-бери танийдиган кизни қутқаргани ўйлаб-не-тиб ўтирмай ўлим чангалига ташландингиз. Сиз олийжаноб одамсиз, сиздан умрбод миннатдорман.

— Бунақа сўзларни сиздан кўп эшитганим учун ҳам, сеньорита, яна бир нимани ўтинмокчиман. Бу нарса эса ҳозир жуда зарур ва мабодо ҳўп десангиз, беҳад мамнун бўлардим.

— Айтинг, тезроқ айтинг!

Соҳибчангал бир дақиқа донья Марианнага синовчан қараб турди-да, ниҳоят ботиниб деди:

— Гап шундаки, сеньорита, менга битта ваъда беришингиз керак.

— Қулоғим сизда.

— Мабодо бир кунмас-бир кун икковимиз ҳам олдиндан билишимиз қийин бўлган бирор ходиса рўй бериб, ёрдамим ёки дўстона

маслаҳатимга эҳтиёж сезилса, мени кўрмасдан иш қилмасликка ва хузуримга келишга ваъда берасиз.

Донья Марианна бир дақиқа ўйлаб қолди. Овчи унинг юзидан кўзини узмай турарди.

— Яхши, бунга розиман ва маслаҳат берганингиздай иш қилишга ваъда бераман, — деди у катъий. — Бирок сизни қандай топаман?

— Сизга, сеньорита, эмишган акангиз Мариано дўстим эканлигини айтувдим. Ундан илтимос қилсангиз, йўқ демайди. Ё бўлмаса, унга сизни топиш учун менинг қаерга боришим лозимлигини айтасиз.

— Яхши.

— Сўзингизда турасизми?

— Сизга ваъда бердим-ку.

Тўсатдан ўрмон ичкарасидан шовкин-сурон эшитилди. Марианнанинг хаёли паришон бўлганидан назарида қандайдир йиртқич келаётганга ўхшарди. У кўрқиб кетиб, беихтиёр Соҳибчангалнинг пинжига кирди.

— Қўркманг, сеньорита, — деди Соҳибчангал. — Эшитмаяпсизми? У — дўстимиз.

Шу пайт буталар орасида тигреронинг ити Бигот учиб чиқди. Ит донья Марианна олдида ўйноқлаб турганида тигреронинг ўзи ҳам кўринди.

— Худога шукур! — деди хурсанд бўлиб Мариано. — У омон қолибди!

Шундан кейин овчининг қўлини каттиқ сиқиб, қўшиб қўйди:

— Миннатдорман, биродарим! Бу яхшилигингизни унутмайман.

22. ҚАЙТИШ

Донья Марианнадан кейин ранчодан чиққан Мариано уни анча-гача тополмади.

Эмишган синглиси адашиб қолгани унинг хаёлига келмаган эди. Шунинг учун ҳам Мариано кизнинг оти изига қараб ўтирмай йўлни тўғри солиб, ўрмондан ўтди-да, киз олдинроқда бўлса керак, деган хаёлда чўлга чиқди.

У экинзорга етгандан кейингина зўр бериб олис-олисларга тикила бошлади. Қизнинг шунчалар илгарилаб кетганига хайрон бўлди. Бирок донья Марианнанинг қораси ҳам кўринмасди. Мариано хавотирга тушди. Синглимни олисдаги дарахтзорнинг бахайбат эманлари яшириб турган бўлса керак, деган ўйда бирмунча хотиржам бўлди. Шусиз ҳам йўртиб бораётган отини яна ниқтани.

Мариано дарахтзорни орта қолдиргунича анча-мунча вақт ўтди. Унинг чеккасига чиққанида кун ботганди. Ерга қоронғилик чўкқанидан, ҳатто яқинроқдаги бирорта нарсани кўриш ҳам амри-маҳол эди. Тигреро отини тўхтатиб ирғиб тушди-да, қулоғини ерга

кўйиб, тинглай бошлади. Шунда сезгир кулоғи олисдаги от дупурига ўхшаш шовқинни илғади. Чамаси, донья Марианна ундан илгарилаб кетган бўлса керак. Тигреронинг хавотири зумда таркади. У дель Торо асиендаси турган тоғ этагига етганида тўхтаб, ўзига-ўзи: қасрнинг дарвозасигача кўтарилсаммикин ё вазифамни бажарган ҳисоблаб, ранчога қайтаверсаммикин, деди.

У то бир тўхтамга келгунича сўкмоқдан ўзига қараб туриб келаётган отликнинг қораси кўринди.

— Хайрли кеч, кабальеро! — деди тигреро отлик ёнига келганида.

— Худо сизга ёр бўлсин, — отлик мулойимгина жавоб килди. У ўтиб кетмоқчи бўлганди, нимадир эсига туриб, тезда қайтди.

— Ха, адашмабман! — деди отлик. — Аҳволингиз калай, сеньор Мариано?

— Раҳмат, зўр. Ўзингиз калайсиз, сеньор Парадес? — жавоб килди Мариано бошқарувчини таниб.

— Раҳмат, яхши. Йўл бўлсин! Асиендагами ё ранчогами?

— Сиз бунга нега қизиқиб қолдингиз?

— Мабодо асиендага бўлса «хайр» демоқчийдим. Ранчога бўлса бирга кетардик.

— Ранчога боряпсизми?

— Ха, маркиз жанобларининг буйруғи билан.

— Беадаблигим учун кечирасиз, сеньор Парадес, у ерда бемахалда нима килмоқчисиз?

— Жон-жон деб кечираман, ошна. Донья Марианнага кетяпман. Одатдагидек, эмизган онасининг олдида ушланиброк қолибди. Маркиз бундан хавотир оляпти.

Бу сўзлар йигитга яшин ургандай таъсир қилди. Хаттоки кулоғига бошқа нарса эшитилгандай бўлди.

— Қанақасига?! — деб юборди у хайрон бўлиб, — донья Марианна хали қайтгани йўқми?

— Айтдим-ку, — жавоб килди Парадес, — бўлмаса мени унинг олдига юборишмасди.

— Бўлиши мумкин эмас!

— Нимага энди? — Парадес ҳам энди хавотирга туриб қолди.

Чунки донья Марианна ранчодан уч соат бурун кетганди. Мен изма-из кўриқлаб боргани йўлга чиқувдим. Тўғри, уни кўздан йўқотдим, бироқ менинг жўнгина ҳисобимга қараганда ярим соат бурун асиендага етиб борган бўлиши керак эди.

— О Худойим, бечорага раҳминг келсин! — деди бошқарувчи. — У бир балога йўлиқканга ўхшайди.

— Балки у асиендага қайтганини пайқамангандирсиз?

Пайқамаслигим мумкин эмас. Дарвоқе, қасрга чиқайлик-чи! Бор-йўқлигини ўз кўзимиз билан кўрамиз.

Иккалови зумда от кўйишди.

Қасрда Марианнани ҳеч ким кўрмаганди.

Шу он ҳамма оёкка қалқди. Дон Фернандо отга миниб, пеонларни бошлаб, кизни кидирмоқчи бўлди. Бирок дон Руис, Парадес уни бу ишдан қайтаргунча анча овора бўлишди.

Донья Марианнани кидиришга юборилган пеонлар икки гурухга бўлиниб, турли томонга кетишди. Бир тўдага Парадес, бошқасига дон Руис бошчилик қилди. Ҳаммалари бу ерда машъал ўрнида фойдаланиладиган қарағай ёғочни ёкиб, кўтариб боришарди.

Тигреронинг ўзича кидириш режаси бор эди. У касрдаги кўпчилик одамларнинг донья Марианнани дайди хиндулар ўғирлашган деган гапларига қўшилмас, нега деганда, йўлда киз отининг изини кўрмаганди. Бигот ҳам асиенда йўлида хавотирга соладиган бирорта аломатни сезмаганди.

Демак, донья Марианна ўрмонда адашиб қолган. Тигреро дон Руис билан бошқарувчини пеонлари билан олдинга ўтказиб юборди, ўзи ранчо томонга қараб кетди. Эманзордан ўтганидан кейин ўрмон чеккасида тўхтади яа отидан тушди. Кейин мустангининг югани отни яраламасин деб, уни эгар қошига илди-да, сағрисини силаб қўйди:

— Кетавер, дўстим! — деди у. — Ранчога бор, бугун менга керак эмассан.

От чиройли бошини эгасига қаратиб, ақлли кўзларини тикди ва хурсанд ҳолда кишнаб, уйи томонга чопиб кетди.

Мариано милтиғини синчиклаб кўриб, унга янги ўқдори солди ва машъал ёруғида ерни яхшилаб кўздан кечира бошлади. Бигот эса орка оёғида викор билан ўтирганича унга кизиксиниб қараркан, хўжайинининг ғалати ишини тушуниб олишга уринарди.

Тигреро анча-мунча овора бўлганидан кейин қаддини ўнглаб, итига ҳўштак чалди. Марианонинг юзи ёришганига қараганда, у кидираётган нарчасини топганга ўхшарди.

— Қани, Бигот, мана бу изларни яхшилаб иска-чи! Бу донья Марианна отининг изи. Тушундингми?

Зийрак ит зўр бериб искашга тушди. Сўнгра одамга ўхшаган ялтироқ кўзларини тигрерога қадаб, думини ликиллатганича шодон вовиллади.

— Яхши, Бигот, яхши, менинг ақлли итим! — деди тигреро итни эркалаб. — Хўш, энди шу издан олға! Фақат олға!

Бигот бир дақиқа тўхтаб қолди. Кейин тумшугини ердан узмай, издан кета бошлади. Эгаси энди ҳожати қолмаганидан машъални ўчириб, итга эргашди.

Ит донья Марианнанинг оти изидан бехато борарди. Шундай бўлса ҳам тигреро ўрмоннинг юкорида тасвирланган даҳшатли воқеа юз берган жойига етгунича анча-мунча овора бўлди.

— Ўқингиз овозини ва кетидан йўлбарс ириллаганини эшитганимда, — деди тигреро хикоясини тугатаркан, — бу ерда ҳазилакам олишув бўлмаётганини тушундим. Йирткич одамни енгиши мумкинлигини ўйлаганимда, аъзойи баданим музлаб кетди... Хўш, тоқайя — деди у Марианнага, — ягуарлар борлигига энди ишондингизми?

— Бўлди, Худо хаки, Мариано! Бу дахшатли махлуқлар менга кўзларини тикканларида кўрканимдан ўлаёдим. Мана шу мард ва олийжаноб инсон ёрдам бермаса борми, ажалим етган эди!

— Мард ва олийжаноб! Тўғри гапирдингиз! — тигреро самимий койил бўлди. — Сохибчангал «Мехрибон қалб» деб аталишга лойиқ. Кулфатда қолган одамларга қарашинида унга етадигани йўқ.

Донья Марианна тигреронинг сўзларига ичида фахрланганича кулоқ соларди. Сохибчангал эса, аксинча, ўзини ўнғайсиз сезарди. Оддий ва табиий бу ишнини шунчалар макташаётганидан хижолат тортарди. — Менга қаранг, Мариано, — деди у гапни бошқа ёққа буришга интилиб, — бу ерда тураверсак бўлмайди! Биз гулхан атрофида бемалол гаплашиб ўтирибмиз, сеньоританинг отаси билан онаси эса хозирда чўлда қаттиқ хавотирда қолишган. Бу ердан тезроқ чиқиб олишни ўйласак бўларди.

Қарай! Бу айни ҳақиқат! — жавоб қилди тигреро. — Бирок нима қилсак экан-а? Отимиз йўқ. Сеньоритани шунча йўлни яёв босишга мажбур қилиш ҳақида сўз бўлиши ҳам мумкинмас.

Тинчланинглар, дўстлар! — деди донья Марианна. — Сизлардай ҳалоскорларим билан тап тортмай кетавераман.

Йўқ, сеньорита, — мулоимрок бўлса ҳам кескин гапирди Сохибчангал. — Сизда мардлик бору мадор йўқ. Овчиларнинг айтганини қилиб, тажрибаларига таяниб тураверасиз...

— Яхши, билганингизни қилаверинг, — жавоб қилди донья Марианна. — Бугун дўстимнинг маслаҳатига қирмай тегишли жазойимни тортдим. Очиви, барини қайтадан бошлашга сира хушим йўқ.

— Зўр гап бўлди! — деди тигреро хушқачқаклик билан. — Хўш, нима қиламиз, Сохибчангал?

Гап бундай. Сиз ягуарларнинг терисини шилгунингизча, мен...

— Кечирасиз, кечирасиз! — тегреро қулиб юборди. — Бу терилар мутлақо меники эмас. Ягуарларни сиз қулатгансиз, демак терилари ҳам сизники.

— Бунақа гапни қўйинг! — илжайганича жавоб қилди овчи. Мен қанақа тигреро эканман! Ҳаммаси тасодифий бўлди. Бу терилар сизники, ҳа, фақат сизники бўлиши керак. Менга қаранг. Олинг уларни!

Ундай бўлса, тирхашлик қилиб ўтирмайман! Ҳа! Мен ўша териларни донья Марианнага гилам қиласиз, деб ваъда берувдим. Уларни оласиз энди, тоқайя.

— Оламан, — донья Марианна шунда овчига бир нигоҳ ташлаганди, унинг юраги ўйнаб кетди. — Бу терилар мени дахшатли ўлимдан қутқарганини ҳаммавақт эслатиб туради.

— Майли, — деди овчи, — битта ишни битирдик. — Энди, Мариано, терини шилишга киришинг, мен бўлсам озгина шох кесаман, ундан замбил ясаймиз.

— Зўр гап! — деди тигреро.

Трапперлар билан овчилар эпчил, энг муҳими, удабурон йигитлар бўладилар. Тигреро бир неча дақиқада ягуарларнинг терисини шилиб олди, Соҳибчангал эса мачетесида чапдастлик билан шох кесиб, замбил ясади. Ягуарларнинг яхшилаб ўралган терилари Биготга ортилиб, боғланди. Ит бечора бунақа юкдан хурсанд бўлмаса ҳам, пировардида дамани чиқармай тақдирга тан берди. Соҳибчангал замбилга япроқлардан ташлаб, устига халок бўлган Негронинг мўйнали эгарини ўрнатди.

Иккала овчи бу қўлбола тўшакка донья Марианнани ўтказишди-да, замбилни бакувват елкаларига олиб, асиенда томонга жўнашди. Бигот олдинда борарди. Унинг хурсанд вовиллашига караганда йўлбошловчилигидан мамнун эди.

Овчилар эҳтиёт юзасидан қўлда қарағай машғал билан боришарди. Шундай бўлса ҳам ўрмондаги зим-зиё тунда бир неча марта мушкул ахволда қолишди. Гох у ерда, гох бу ерда қалин жойга тўғри келишар, шунда айланиб ўтишар ва белларидан сув кечишарди. Машғал ёруғидан чўчиган кушлар чуғиллашиб, қанотларини пат-пат қокиб қочишарди. Ёнларидан дам-бадам йиртқичлар қўрққанларидан ириллаб ўтар, уларнинг кўзлари тун зулматида ёниб турарди. Гарчи хавф-хатар ўтиб, дахшатли тушдай тугаса ҳам, донья Марианна уни ҳар эслаганида асабий титрарди.

Соҳибчангал чамаси донья Марианна кўнглидан нималар кечаётганини биларди. У кизга гапириб, дақиқа сайин уни ваҳимали хаёллардан чалғитарди. Анча-мунча йўл босишган бўлса ҳам ўрмоннинг бош-кеги қўринадиганга ўхшамасди.

Йўлдан адашиб кетмадикмикан? — сўради донья Марианна.

— Мариано билан бунақа жойларда адашиш мумкин, деб ўйлайман, — жавоб килди Соҳибчангал. — Бирок бизни бегуноҳ Бигот бошлаб бораяпти. Кўнгилини тўқ қилаверинг, сеньорита, бу йўлбошловчи бизни сира ҳам адаштирмайди.

— Ўн дақиқадан кейин, тоқайя, — деди тигреро, — асиендага ўтадиган йўлга чиқамиз.

Иккала овчи ҳам гўё келишиб қўйгандай бирдан такка тўхташди.

— Эшитяпсизми? — сўради тигреро.

Қиз қулоқ солганди, олисдан бир-бирларини йўқлашаётган одамларнинг овозлари эшитилди.

— Олға! Кетдик! — буйрук берди Соҳибчангал. — Яқинларингизни ва қариндошларингизни хавотирда қолдирсак бўлмайди.

Улар яна одимлаб кетишди-да, бир неча дақиқадан кейин асиенда йўлига чикишди. Шунда иккала овчи баланд ва чўзиб овоз берди. Чўл ва тоғларда бунақа каттик овоз узокка боради ва бир жойда йиғилиш маъносини билдиради.

Бир лахза ўтмай, бутун ўрмон уйғонгандай бўлди. Ҳамма томондан бунга жавобан овозлар эшитилиб, дарахтлар орасида ёник машғаллар кўзга чалина бошлади. Машғаллар яшин тезлигида овчилар турган жой томон оқарди.

От дупури эшитилиб, коронфиликдан отликлар чикишди. Улар машъалларини силкитганларича от кўйиб келишарди. Машъалларнинг кизгиш нурида улар кадимий герман балладаларидаги афсонавий шикорбозларни эслатарди.

Пеонлар суюнганларидан замбилни ўраб олишганди. Улардан кейинда дон Руис, оркароқда эса Парадес отда еларди.

Биз ака билан сингилнинг шодон учрашуви тасвирига тўхталиб ўтирмаймиз.

— Ака, — деди донья Марианна кучоклашиб бўлишлари биланоқ дон Руисга. — Бугун ҳам омон қолганимда хув бир куни кенг чўлда бизни саклаб қолган одамдан миннатдорман. Агар у бўлмаганида мени хозир тирик кўрмасдинглар!

— Ҳа, ха... бошимизга кулфат тушарди... — тасдиқлади Мариано.

— Ўзи каерда? — сўради дон Руис. — Унга миннатдорчилигимни тезроқ билдирай. Чиндан ҳам, каерда ўзи?

Овчи эса ғойиб бўлганди. Сохибчангал учрашувнинг дастлабки дақиқаларидаги ғала-ғовурда ўрнига битта пеонни колдириб, сездирмай ўзини бутазорга урган ва изсиз ғойиб бўлганди.

— Яна ғойиб бўлибди-я! Нимага бунақа қилади у? — шивирлади донья Марианна. — Ғалати одам экан-а! Балки ортикча миннатдор бўлаётганимиздан хавфсираётгандир?

Донья Марианна шундай дея бошини эгиб, чуқур ўйга ботди.

23. ТАСОДИФ

Сохибчангалнинг қочиб қолгани дон Руиснинг иззат-нафсига ёмон текканди. У овчининг атайлаб қилгандай бунақа ғойиб бўлишларини ўйларкан, биз билан яқинлашгиси келмаяпти, деган хаёлга борди. Беихтиёр Сохибчангалнинг бу ясама ёввойилиги тагида пинҳоний нафрат, эхтимол қандайдир қора, хатарли бир нима бор, деган ўй ҳам кўнглидан ўтди. Бирок ана шу эхтимол тутилган нафратнинг махфий сабабларини дон Руис тушунолмасди. Ахир бу одам ўзи билан сингисига хатардан қутулишида бир неча марта ўйлаб-нетиб ўтирмай таваккал қилганди-ку! Дон Руис шуларни ўйларкан, бир неча дақиқа довлдираб колди. Овчини қидиргани кетган пеонлар унинг изсиз йўқолганини айтганларида йигит елка қисди-да, йўлга тушишни буюрди.

Донья Марианнанинг асиендага қайтиши чинакамига шодиёнага айланиб кетди. Пеонлар шодон қуйлашиб, замбил теварагида ўйинга тушар, бирининг ўрнини бошқаси тинимсиз алмашиб турар, донья Марианна эсон-омон қайтганидан хурсандликларини ҳар қанақасига изҳор қилишга уринишарди. Донья Марианна эса ўлғудай толиққанига карамай, уларнинг меҳру муҳаббатларидан мамнунлигини билдиради.

Хавотири ошганидан ўзини қаерга қўйишни билмаётган маркиз келаётганларни қаршилагани ховлига чиққанди. Дон Руис отасига чопар оркали хушxabар йўлламаганида маркизнинг ўзи ҳам кидиргани йўлга чиқарди. Маркиз учрашувнинг дастлабки дақиқаларида ўзини босолмади. Зодагонлик викорини ҳам унутиб, кизини бағрига босди. Уни омон қўришдан умидини узиб қўйганди-да. Ҳатто дон Руфино Контрарес ҳам қўпчилик қаторида обидийда қилиб, қиздан қисқичбақаникига ўхшаган кўкимтир кўзларини узмас, мулојим бокишга уринса ҳам, ичидаги сиртига тепиб турарди.

Донья Марианна кўзда ёши билан отасига отилди-да, ўша захоти хушидан кетди. Бошидан кечирганлари эндиликда кучини кўрсатганди. Бу ҳол шодиёнага чек қўйди. Донья Марианнани хонасига олиб кетишди, маркиз пеонларга уйларига жавоб бериб юборишни буюрди. Уларга пул улашиб, бир қадахдан мексика арағи ҳам беришди. Мехри дарё одамларнинг шодлигига шодлик қўшилди.

Тигреро дон Руис, қасрда ётиб қола қолинг, деса ҳам унамади. Мариано Биготнинг устидаги юкни олиб, уни хурсанд қилди. Шундан кейин улар уйга бирга қайтишди.

Кеча ажойиб эди. Тигреро елкасида милтик билан димоғи чоғ ҳолда шўх қўшиқ куйини хуштак қилиб чалганича уйга борарди. Ўрмон чеккасига етганида икки қадам наридаги буталар орасидан лоп этиб Соҳибчангал чиқиб қолди.

— Э, сизмисиз! — деди тигреро. — Қайга йўқолдингиз? Ҳе йўқ-бе йўқ бирдан ғойиб бўлдингиз-а! Шунақаям бемазагарчилик бўладими!

Овчи елка қисди:

— Очигини айтсам, оломонга томоша бўлишга хушим йўқ. Нимага дейсизми? Ҳеч нима қилганим йўқ-ку...

— Ҳар бир одамнинг ўзига яраша аломат томонлари бўлади. Сизнинг ўрнингизда бўлсам қочмасдим.

— Ким билади дейсиз... Менимча, сиз ўзингизни тутаётганингиздан ҳам камтарроқ кўринасиз. Бунақа вазиятда ўзингиз ҳам мендай иш тутардингиз, бунга ишончим қомил.

— Гарчи бундай ўйламасам ҳам, эҳтимол... Ҳар ҳолда менда ўзим билмаган хислатни кашф этганингиздан миннатдорман. Бирок бунақа бемахалда қаёққа кетаясиз? Ҳе, жин урсин-е.

— Сизни кутиб турувдим.

— Шунақа денг? Яхшиям асиендада ётиб қолганим... Сизга нимага зарур бўлиб қолдим, билсам бўладими?

— Сиздан уч-тўрт кун бошпана беришни илтимос қилмоқчийдим.

Бемалол. Уй, рости унча катта бўлмаса ҳам, айниқса, сиздай мехмонга албатта жой топилади.

— Ташаққур, дўстим. Мехмондўстлигингизни суиистеъмом қилиб ўтирмайман. Сизга айтсам, бу ерларда уч-тўрт кун бўлишим керак, кечалари эса совуқ. Шунинг учун ҳам очик осмон тагида эмас, бирон қулбада ётишни маъқул кўраман.

– Ғарибона ранчомизда ўз уйингиздагидай тураверинг. Бу ерда нимага ва қай сабабга кўра бўлишингиз мени сира ҳам қизиктирмайди. Хоҳлаганингизча мехмон бўлаверинг. Биз фақат хурсанд бўламиз, холос.

– Ташаккур, Мариано!

Шу билан суҳбат тугаб, иккала овчи ранчо томон баравар одимлашди...

Орадан бир неча кун ўтди. Сохибчангал ўшанда, очиги, донья Марианнани кўп марта олисдан кўриб юрди. Унинг ўзи эса қизнинг кўзига кўринмасликка ҳаракат қиларди. Қиз эса у таклиф қилса яширинча учрашишга ҳам йўқ демаган бўларди, чунки ўзи билмаган ҳолда унинг калби бунга интиларди.

Бир куни, ягуарлар воқеасидан тахминан бир ҳафта кейин овчи пешинги иссиқда бегона кўзлардан ўзини пана қилган куюк бутазорда, ҳеч ким кўрмайдиган ерда салқинлаб ётарди. Шунда ногаҳон отнинг залворли одими қулоғига чалинди. Лахзада тирсагига таянди-да, бутани салгина очиб, теварак-атрофини синчиклаб кузата бошлади. У ўзи дам олаётган жойнинг яқинида тўхтаган отликни кўрганида хайратидан қичқириб юбораёзди. Отлик теварак-атрофига кўз югуртириб, манзилига етган одамдай отдан тушди. Бу Кидд эди.

«Бу фирибгар нимага бу ерга келганикин? — хаёлидан ўтказди овчи. — Яна бирорта шумликни бошламоқчи бўлса керак. Тасодифан бу ерда бўлганим қандай бахт! Бу қароқчига жуда хушёр бўлиш керак».

Кидд бу пайтда отининг жиловини чиқариб, ўтлагани кўйиб юборди. Ўзи эса яқинроқдаги тошга чўкиб, пахитоска ўради-да, сира ҳам виждонан қийналмайдиган одамдай бемалол чека бошлади.

Сохибчангал бу ерлар Кидд одатда изғийдиган ерлардан олислигини биларди. Уни бу ерга нима бошлаб келганикин? Овчи ана шу жумбоқ устида бош қотирарди. Бирок пешонаси ярқираб турганидан тақдирнинг ўзи бу жумбоқни ечишига қалит тутқазди.

Яна от дупури эшитилди, кўп ўтмай отини лўкиллашиб келаётган бир киши кўринди. У жуда башанг қийинган, юзлари кип-қизил эди. Кидд унга эҳтиромли таъзим қилиб, ерга тушишига қарашди.

– Уф! — деди бақалок. — Бунақанги иссиқда от лўкиллашиб ахири тугади-я!

– Ўзингиздан кўринг, дон Руфино. Буни хоҳлаган ўзингиз. Сиздай бадавлат бўлсам, ҳар қанча бойлик бераман, десалар ҳам бунақанги жазирамада чўлда изғимасдим. Мабодо ёлғон гапирсам, мана шу ерда иблис жонимни олсин!

– Одам ўзини ўзи тергайди, маэстро Кидд, — деди дон Руфино юзидан шаррос оқаётган терини батист рўмолчаси билан артаркан, куруқкина қилиб.

– Эҳтимол, шундайдир ҳам. Барибир мени дон Руфино Конт-перас дейишганида борми, ўлсам ҳам қандайдир дайдини қувлаб

юрмаган бўлардим. Маэстро Киддай муносиб кавальеро билан суҳбатдан оладиган завқдан ҳам, хаттоки воз кечган бўлардим.

— Ха-ха! — сенатор пикиллаб кулди. — Сиз, чамаси, катгарок нарсанинг хидини олганга ўхшайсиз, фирибгар!

— Жин урсин! — деди қароқчи уялмай-нетмай. — Бундай ишларда хомхаёл бўлиб ўтирмайман. Сиз ҳам фақат мен билан гаплашиб мазза қилиш учун ўзингизни бунча уринтириб ўтирмасангиз керак дейман.

— Топдинг, йигит. Энди менга яхшилаб кулок сол.

— Ў-ҳў! Мени сенсираб колдингиз-ку! Айтиб қўяй, бунинг учун хизмат хаки оширилади. Дарвоқе, гапираверинг. Менга ишга бунақанги дангал ёндашиш ёқади, демак ёғли иш бўларкан-да?

Сенатор менсимай елка қисди.

— Бас! Маҳмадонагарчиликни йиғиштир! — деди у. — Ишга ўтайлик. Кидд, айт-чи, пулни яхши қўрасанми?

— Менга олтин ёқади.

— Қойил. Бунинг учун одам ўлдиришни эплайсанми?

— Нима дедингиз?

— Сендан, муттахам, тегишли ҳаққа одам ўлдирасанми, деб сўраяпман.

— Хўш, буни дарров фахмлаганман.

— Нимага қайтариб сўраяпсан бўлмас?

— Мени бунақа саволларга кўмишнинг нима кераги бор? Одам ўлдириш — катта иш эмас, ҳамма гап ҳақ тўлашда.

— Хурсанд бўласан.

— Пулни олдин берасизми?

— Мабодо хоҳласанг.

— Қанча?

— Айтиб қўяй: у одам анойилардан эмас.

— Шунинг учун ҳам у сизга халакит берапти. У ёғини айтаверинг.

— Нимаси у ёғи?

— Қанча бўлади?

— Минг пиастр кифоя қиладимиз?

— Буни қўп бўлади, дея олмайман.

— Жин урсин, сериштаха йигит экансан.

— Тортишиб ўтирмайман, ишни пишиқ қиламан. Йўлингиздан кўтариб ташлайдиган одамнинг исмини айтаверинг.

— Хосе Парадес.

— Дель Торо асиендасининг бошқарувчисими?

— Худди ўша.

— Хўш, билсангиз, у йигитни эплашнинг ўзи бўлмайди. Жонингизга роса текканми?

— Уни хатто танаймайман ҳам.

— Олинг-а, олинг! — деди қароқчи ишонқирамай. — Одам ўлдиришга минг пиастр берасиз-у, ўзини хатто танайсизми?

— Таажжубланарли хол, лекин бор гап.

— Ишонмайман! Мен гарчи қароқчи бўлсам ҳам одам товукмаслигини, уни бекорга ўлдирмасликларини биламан.

— Ўзинг хозиргина ўша одам йўлимга кўндаланг бўлганини тахмин қилдинг.

А! Буниси бошка гап, — деди қароқчи. Бу бахона унга одам ўлдириш учун анча ишонарлидай туюлди.

Гапимни диққат билан эшит ва ўлгунингча унутма.

— Хотирам зўр.

— Икки-уч кундан кейин Парадес Эрмосильога жўнайди. Ёнида анча пул олишга вексель бўлади.

Қойил! — деб юборди Кидд завқдан қўлларини бир-бирига ишкалаб. — Унга ўк-у, менга вексель.

Мутлако! У кетаётганида тегмайсан. Пул олиб келаётганида ўлдирасан.

— Тўғри! Каллаварамлигимни қаранг-а! Ўшанда яхши бўлади, албатта.

Ҳа, бироқ ўша пулни менга берасан, — деди дон Руфино масхараомуз қараб.

— Унда канча пул бўлади?

— Эллик минг пиастр.

Бу пулдан бош тортгин, деяпсизми? Бунинг ўрнига ўзимни осарман!

— Барибир менга қайтаришингга тўғри келади.

— Ўлсам ҳам қайтармайман!

— Ёлғонни йиғиштир! — деди сенатор. — Жонинг менинг қўлимда, буни жуда яхши биласан... Демак, бош тортяпсанми? Унда ўзингга ёмон: икки минг пиастрдан айриласан.

— Сиз минг пиастр девдингиз.

— Янглишибман.

— Қачон олсам бўлади?

— Хозирок.

— Пул ёнингиздами?

— Албатта.

Қароқчининг кўзлари бирдан ёмон йилтираб кетди. Гавдаси бирдан таранглашиб, қўлда пичок билан сенаторга ташланди. Бироқ дайди бу сафар муносиб ракибга дуч келганди. Дон Руфино кимга иши тушганини билганидан ундан бир дақиқа ҳам кўзини узмай ҳар бир ҳаракатини кузатиб турарди. У Кидднинг яшин тезлигидаги ҳамласини қайтаришга улгурди, чап қўли билан қўлидан ушлаб, ўнг қўлидаги тўппонча оғзини қароқчининг кўкрагига тўғрилади.

Хей, маэстро! — деди сенатор шунда ўзини жуда хотиржам тутиб. — Нима, кутуриб кетдингми? Сени қанака бурга тепувди?

— Мени қўйворинг, — Кидд мағлуб бўлганидан уялиб, тунд гўлдиради.

— Олдин пичоғингни ташлайсан, йигит.

У чангалини ёзганди, пичок ерга тушди. Дон Руфино зумда унга оёқ қўйди.

— Сени эпчилроқ деб ўйловдим, — дон Руфино истехзо билан гапирди. — Афсус, бошингни мажакламадим, бу сени келаси сафар адашмасликка ўргатади.

— Мен доимо беҳато ишлайман! — Кидд ботиний таҳдидли гўлдирди.

Ўртага қиска жимлик чўқди. Соҳибчангал суҳбатга жуда кизиқиб қолганидан улардан кўз узмас, ҳар бир сўзларини ва ҳаракатларини илғаб оларди.

— Хўш, бир тўхтамга келдингми? — жимликни бузди сенатор.

— Нимага?

— Таклифимни қабул қилишга.

— У ҳалиям кучидами?

— Албатта.

— Ундай бўлса қабул қиламан.

Бу сафар ҳалол, беғирром ўйнашга тўғри келади, — деди сенатор. — Тушунарлими?

— Тушунарли, — бош ирғади Кидд.

— Сенинг соф виждонлигинга ишонаман, Кидд. Бугунги сабоқ сенинг фойданга хизмат қилсин. Мен ҳар маҳал ҳам муомалага юравермайман, мабодо орамизда яна англашилмовчилик чиқса борми, оқибати сенга жуда ҳам ёмон бўлади.

Сенаторнинг бу маънодор сўзлари қароқчига таъсир қилиб, уни ўйлатиб қўйди.

Майли, — деди у. — Бунақа таҳдиднинг нима кераги бор? Келишдик-ку, ахир. — Энди бас қилайлик. Ундан кейин сизни қандай топаман?

— Бошингни котириб ўтирма: сени ўзим топаман.

— Қойил. Пул-чи?

Мана у. Фақат билиб қўй: мабодо алдайдиган бўлсанг...

— Етар! Келишдик дедим-ку, гамом!

Сенатор чўнтагидан узунчоқ тўқима ҳамён чиқарди. Унинг кўкиш тешиқларидан олтин ялтирарди. Сенатор уни кафтида ирғитиб ўйнаб турди-да, сўнгра йигирма кадамча нарига улоқтирди. Хавода олтиннинг жаранглагани эшитилди.

— Бориб ол, — деди сенатор, сўнгра қароқчи пулга ташланганидан фойдаланиб отига минди, — Хайр ва эсингда тут! — деб қичқирди қароқчига отининг бошини қўйиб.

Кидд олтин санаётганидан индамади.

— Тўғри, — кўнглидан кечирди у, енгил хўрсиниб.

Кидд ҳамённи қўлтиғига солди-да, тез олислаб бораётган сенаторни хунук кузата бошлади.

«Ўзингни эҳтиёт қил, иблис! — деб қўйди ичида дон Руфинога қараб. — Бугун қўлинг баланд келди. Бирок бир кунмас бир кун мен ҳам ўтмишингдаги бирорта қора доғни билиб оларман, ўшанда

навбат менга келиб, ажалинг кўлимда бўлади. Унда панд емайман! Шуни билиб қўй: мендан шафкат кутма!»

Каллакесар от қўйиб кетаётган сенатор кетидан бир тупурди-да, отига жилов солиб, айилини тортиди. Кейин ирғиб миниб, бошқа томонга от солди.

«Ишлар бунақа экан-да! — ўйлади Сохибчангал ўрнидан туриб. — Йўқ, дон Руфино Парадесни талаш максалида ўлдирмайди. Бу билан маркизга оғир зарба бермоқчилиги аниқ. Йўқ, мен бунга йўл қўймайман».

Китобхон эса Сохибчангал ўз ваъдасини ўхшатиб бажарганидан воқифдир.

24. ОТА ВА ЎҒИЛ

Шу билан, китобхон Дель Торо асиендасида рўй берган воқеалардан хабардор бўлди, биз эса энди хикоямизни узилиб қолган жойидан давом эттирамиз. Бошқача қилиб айтганда, Оловкўз билан Сохибчангал суҳбатида катнашамиз. Агар ўқувчи унутмаган бўлса, бу суҳбат сашемлар кенгашидан кейинроқ эҳромда бўлганди. Ота билан ўғил бир-бирларининг кетидан эҳромнинг юқорисига кўтарилиши, сўнгра жуда баландликдаги чирмовик кўприкдан юриб, ўнг эҳромга ўтиши, у ердан пастки қаватга тушишаётганда хиндулар эхтиром билан салом беришарди. Бу ерда Оловкўз рўбарўсидаги эшикни икки марта секин тақиллатди. Ичкаридаги тамба сурилиб, бўсағада ёшгина хизматчи кўринди ва уларни ичкарига киритди.

Ота ва ўғил лаҳзада бошқача бўлиб қолишди. Уларнинг хиндуларча босиклигидан асар ҳам қолмаганди! Викорлари буткул йўқолиб, Европа жамиятида бемалол юришга одатланган кишилардай ўзларини эркин тутишарди.

— Мария, — деди Оловкўз хинду кизга, — ўғли келганини бекангизга айтинг.

Оловкўз бу сафар шу чокқача ишлатиб келган команчилар лаҳжасидан воз кечган, кизга фармойишни соф инглиз тилида берганди.

— Сеньоранинг бундан хабарлари бор, — жавоб килди киз.

— Шунақа денг! — Оловкўз хайрон бўлди. — Хузурига битта-яримта кирдими?

— Фрай Серапио бор. У хозир ҳам ўша ерда.

— Ажойиб. Келганимизни айтинг, болам.

Киз таъзим килди-да, худди қушдай парда ортида ғойиб бўлди, бироқ сал ўтмай яна кўриниб, ичкарига таклиф этди.

Улар хизматчи киз салгина кўтарган парда ортига ўтиши ва бирпасда тўрт деразали кенг-қўлам хонада пайдо бўлишди. Деразаларга ёғоч кўзлар ўрнатилган ва хақикий ойналар қўйилган, бу эса мазкур жойларда мисли кўрилмаган нарса эди! Шипдан де-

разалар бўйлаб калин қизил камкадан¹ қилинган пардалар осилиб турарди.

Хона деворларига гулдор тери қопланган, испанларга хос дид билан яхшилаб жиҳозланган бўлиб, бунинг сири фақат зодагон кастилияликларга аёндир. Бурчакдаги қия стол устида фил суягидан ясалган бут кўзга ташланар, у кўп замонлардан бери сарғайиб кетган, Мурильо билан Сурбараннинг² инжил мавзусидаги суратлари бу хонави саждагоҳдай кўрсатса, кулай диванлар, китоблар қалашган столлар уни меҳмонхонага ўхшатарди. Хушбўй сандал ёниб тугаётган кумуш това ёнида бир аёл билан роҳиб ўтирарди. Икковларининг ҳам ёшлари бир ерга борган, аниқроғи, элликка яқинлашганди.

Аёлнинг устида унинг ёшлигида расм бўлган эскича либос бор эди. Чекка сочлари оқаргани, юзидаги бир неча чуқур ажин бир вақтлари ғоят хусндор бўлганидан далолат берарди. Қорамтир юзидаги аниқ белгилар аштектларнинг соф иркидан эканлигини кўрсатиб турарди. Қора, салгина қийиқ кўзлари ила нигоҳи қандайдир ажойиб харорат таратарди. Чехрасидан эзгулик уфурар, йиллар нозик қомастига таъсирини ўтказолмаган, латиф кўллари ва оёқлари бағоят мўъжазгина эди.

Фрай Серапио семиз ва салобатли испан роҳибларининг вакили эди. У худди Сурбараннинг суратларидан тушиб келганга ўхшарди. Хонага ота билан ўғил кириб келишлари билан роҳиб ўрнидан кўзгалди.

— Хуш келибсан, болагинам! — деди она кучоғини очиб.

Биз она билан ўғилнинг бир неча дақиқага чўзилган қувончли учрашувини тасвирлаб ўтирмаймиз.

Уэр, хазрати Серапио, — деди Соҳибчангал онасининг меҳрибон бағридан чиқиб, — онамни анчадан бери ўпмаганимдан эркалашларига сира тўя олмадим.

— Бемалол, бемалол, — жавоб қилди роҳиб. — Онанинг эркалаши жилла бўлмаганда юракдаги изтиробли хотираларни қувиб чиқаради.

— Бу нимаси, хазрат, бизни тарк этасизми? — деди унга Оловкўз.

— Шунчалар узоқ жудоликдан кейин одамнинг холи қолгиси келади ва бегона одам доимо ортиқчалик қилади. Бунинг устига, бу ерга оқтанли овчилар ва трапперлар келишганидан биродарларим билан кишлокда ишим анча кўпайган.

— Динга янги тортилганлар билан муносабат қалай? Улардан хурсандмисиз?

Роҳиб бошини маъюс чайқади:

¹ Камка — рангдор гулли ипак газлама.

² Бартоломео Мурильо — XVII асрдаги машхур испан рассоми. Сурбаран — испан рассоми, Мурильонинг замондоши.

Йўк. Тўғри, хомийлигингиз туфайли хиндулар бизни хурмат қилишади, сеньор...

Тсс!.. Ҳазрат, дамингизни чиқарманг! — Оловкўз унинг гапни бўлди. — Унутманг, менинг исмим Оловкўз, бошқача эмас.

Уэр, чўқинтирилганингизда берилган исмдан воз кечганингизни доимо унутаман. Ҳа, сеньор, хиндуларни осонгина христианликка ўтказган яхши замонлар ўтиб кетди. Мексикалик бўлганимиздан бери хиндулар испанлар худосининг кудратига ишонмай қўйишди...! Ҳа, дарвоқе, жиддий илтимосим бор. Донья Эсперансага буни айтганимда, сизни йўк демайди, деб мени умидвор қилувди.

— Сиз, Ҳазрат, бир сафар, донья Эсперанса доим менга муваффақият келтиради, девдингиз. Начора, балки бу сафар ҳам шундай бўлар.

— Гап бундай, дўстим, — гапга аралашди донья Эсперанса. Ҳазратимиз ўалари билан япа бир роҳибга тайёрланаётган харбий экспедицияда катнашишга рухсат сўраяптилар.

Жуда ғаройиб илтимос! Сизга бунинг нима ҳожати бор? Бизнинг сафимизда жанг қилмоқчи бўлмасангиз керак, Ҳазрат, шундайми?

Шундай, албатта! — роҳиб илжайганча жавоб қилди. Ҳарбга сира лаёқатим йўқлигидан азоб чекаман. Бирок, адашмасам, бу жиддий экспедиция бўлса керак?

Жуда ҳам, — деб қўйди Оловкўз, гўё кўнглидан ўтаётган нарсаларга жавоб қилгандай.

Бундай сафарларда эса, ярадорлар ташлаб кетилиши, уларга ёрдам кўрсатилмаслиги маълум, — роҳиб гапида давом этди. — Мен бўлсам ярадорларга ёрдам кўрсатгани хиндуларга ҳамроҳ бўлишни истардим.

Маъкул, Ҳазрат, илтимосингизни қондираман. Бирок сизга айтиб қўяй, ўзингизни кўп хатарга дучор қиласиз. Мексикаликларнинг қўлига тушсангиз нима бўлади?! Улар сизни исёнчидай жазолашади. Буни ўйлаб кўриш керак.

Ўйлаб ўтирадиган жойи йўк, ё бурчни ўтаб, шараф билан ўлмок, ё муртад, кўркок бўлиш керак. Бошқача йўл йўк. Демак, рухсат берасиз-а?

Рухсат бераман ва шу билан бу таклифингиз учун миннатдорчилик ҳам билдираман.

— Яхшилигингиз Худодан қайтсин! Ҳозир ҳам Худо сизга ёр бўлсин. Мен энди қайтай.

Учовлари қолгандан кейин донья Эсперанса ўғлини эркалаб бағрига тортиди-да, ёнидаги сандал ёғочидан қилинган пастак курсига ўтказди. Латиф бармоқлари билан унинг пешонасидаги жингалак сочини кайириб, юзига диққат билан тикилди.

¹ Муаллиф бу ерда хиндулар Исони хиндулар худоси деб билганларига ва мексикаликлар испанлар ҳукмронлигига барҳам берганларидан бери унинг кудратига ишонмай қўйганларига шама қияпти.

Сенга нима бўлди, Диего? — деди у оналик меҳри билан мулойим овозда. — Қандайдир маъюс, хорғин кўринасан... Мана, кўзларингда ҳам қандайдир ғамгин ўйчанлик бор. Нима бўлди?

Хеч нима бўлгани йўқ, онажон, — жавоб қилди ўғил хи-жолатини яшириб. — Мен ҳар маҳалгидай кўп ов қилдим... пича толикдим, рангим ўчгани ҳам шундан.

Она ишонқирамай бошини чайқади.

Онани алдаш кийин, болагинам, — деди у мулойим оҳангда. — Йигит бўлганингдан бери олис ва афсуски, хатарли сафарларингда қайтганингда кўп марта кутиб олганман. Гоҳо чарчаб, гоҳида оғриб қайтардинг, бироқ сира ҳам бугунгидай маъюс ва хаяжонли бўлмасдинг.

— Она!

Тортишма! Барибир мени ишонтиролмайсан, кўнглингни очишни истамаяпсан, холос. Начора! Худойим ичингдаги гапларингни ишониб айта оладиган одамингни топишингда мадад берсин. Ўша одам сени ўзим доимо тушунгандай тушунадиган бўлади.

О, онажон! Умрингизда мендан бирор марта ҳам ёзғирмовдингиз!

Сабаби, Диего, умрингда биринчи марта ичингдагини айтмаяпсан.

Соҳибчангал хўрсинди-да, чурк атмай бошини солинтирди. Шундан кейин индамай ўтирган Оловкўз тилга кирди. Ўғринча донья Эсперансага кўзини қисиб, ўғлига яқинлашди.

Диего, — деди ўғлининг слкасига кўлини қўйиб, — менинг топқирлигимдан ҳали оғиз очмадинг-а.

Мени кечиринг, ота, — деди овчи ирғиб туриб. — Қишлоқимизда бўлмаган вақтимда қилган ҳамма ишларим хақида муфассал ҳисоб беришга тайёрман.

Ўтир, ўғлим. Онанг билан ўтиришингга ижозат берамиз.

Биз Соҳибчангалнинг саргузаштларини яна хикоя қилиб ўтирмаймиз, улар китобхонга маълум. Фақат Оловкўз билан донья Эсперанса жуда диққат-этибор ва зўр қизиқиш билан ўғилларининг сўзларига икки соат қулоқ солишганини айтиб ўтамиз, холос. У хикоясини тугатганида онаси ўғлини меҳр билан ўпди, бундай оғир шароитларда ўзини жасур ва олийжаноб тутгани учун мактади.

Оловкўзни эса бошқа нарса қизиқтирарди.

Бундан чиқди, — деди у, — бу ерга бирга келган одаминг доп Фернандо де Могюернинг бошқарувчиси экан-да?

Шундай, ота.

Оловкўз қарс урганди, хонага Қарчиғай кирди. Чол навқирон қабила бошлиғига яқин бориб, қулоғига ниманидир шивирловди, Қарчиғай бош ирғади-да, эхтиром билан таъзим қилиб чиқиб кетди.

Мен Қарчиғайга, — деди Оловкўз ўғлига, — ўша одамга эллик минг пиастр беришни буюрдим, Эрмосильодан пулни вексель билан ўзимиз оламиз. Бу ёққа бошлаб келиб яхши қилибсан. Ҳалол

одам ярамаснинг қурбони бўлиши яхши эмас. Очигини айтганда, бу ишнинг бизга алоқаси йўқ, бироқ сенга айтсам, ўша дон Фернандо бизнинг собиқ ватандошимиз, унга хизмат қилишдан қочмайман. Ўша бошқарувчи бугунок қишлоқдан йўлга чиқар. Хуштакбоз, Тўнғиз ва яна уч-тўрт овчини ёнига қўш. Йўлтўсарлар унга хужум қилишмоқчи бўлса, хуркитишга шуларнинг ўзи кифоя қилади. Дарвоқе, унинг йўли Эрмосильодан анча наридан ўтади. Уни асиенда йўлида пойлаш битта-яримтанинг хаёлига ҳам келмаса керак.

— Ижозатингиз билан, ота, уни ўзим ҳам кузатиб борсам бўлади, — деди Сохибчангал.

Сохибчангал ақалли олисдан бўлса ҳам донья Марианнани кўриш имкони борлигини ўйларкан, кўзлари ёнди, бироқ Оловкўз бир қараб қўйган эди, шу захоти бошини эгди.

— Йўқ, — деди Оловкўз, — сен бу ерда керак бўласан.

— Ихтиёрингиз, — жавоб қилди Сохибчангал ўзини ясама берво кўрсатиб.

У шундай дея ўрнидан турди-да, эшик томон юрди.

— Қаёққа?

— Буйруғингизни бажаргани, ота.

— Улгурасан. Кечгача хали вақт бор, мен эса сен билан гаплашишим керак. Ўтир.

Ўғил индамай итоат қилди.

— Асиенданинг номини нима девдинг, Диего? — сўради Оловкўз бир дақиқа ўйга ботиб.

— Дель Торо асиендаси, ота.

— Дель Торо асиендаси?.. — деди Оловкўз ўзини эсламоқчи бўлгандай кўрсатиб. — Шошма, шошма! Бу қадимги Сибола ўрнидаги қасрмасми?

— Шундай, ота. Одамлар шунақа дейишади.

Донья Эсперанса бу суҳбатга кулоқ соларкан, ичида хаяжонланарди. Эрим гапни қаёққа бурипти, деб боши қотарди. Суҳбатда тасодифан тилга олинган бу нозик мавзудан нега четга чиқишолмаётганига сира ҳам тушунолмасди.

— У истехкомсифат қаср бўлса керак-а? — гапида давом этди Оловкўз.

Шундай, ота. Хатто кунгурали миноралари ҳам бор.

— Ҳа-ха, энди эслаяпман. У ажойиб жанговар позиция.

Донья Эсперанса эрини тобора ҳайратланиб кузатарди. Унинг бениҳоя хотиржамлиги ва қайсарона собитлигидан чўчирди. Эри эса ҳамон бўш келмасди.

— Ўзинг ўша қасрда сира бўлганмисан?

— Мутлақо, ота.

— Афсус! Бироқ ундаги баъзи одамларни танийсан, шекилли?

Дон Фернандо де Могюердай аслзода ўз болаларини бир неча марта ўлимдан қутқарган одамни хурсанд қилишни истамаганига ишонмайман.

Дон Фернандо шундай хаёлга борганми-бормаганми, айтолмайман, чунки уни кўришга бирор марта ҳам муяссар бўлмаганман.

— Ҳм! У билан танишишга уринмаганинг жуда ғалати, дон Диего! Дарвоқе, булар бари менинг режаларимга сира ҳам таъсир қилмайди.

— Менинг режаларимга, дейсизми ота? — хайрон бўлди Соҳибчангал.

— Ҳозир ҳаммасини тушуниб оласан. Гап шундаки, биз яшин тезлигидаги иккита зарба билан кампания бошламоқчимиз. Аввало, ҳозирда мексикаликларнинг асосий кучлари тўпланган Квитовакни қўлга киритмоқчимиз. Ишимиз муваффақиятли бўлиши учун Эрмосильо, Ариспа ва Сонорага элтадиган учта йўл чорраҳасида турган Дель Торо асиендасидай қудратли позицияни ишғол қилиш катта аҳамиятга эга. Мен бу ишни сенга топшироқчийдим. Бироқ сенинг қасрда ишончли одаминг йўқ, ўзингга ҳам бу фикр унча ёқмас керак. У ёққа Қарчиғай билан Тўнғизни юбораман. Бу тажрибали ва довюрак сардорлар бир зарб билан қасрни олишади, қолаверса, қасрдагилар ҳужум бўлишини кутмаётганларидан мудофаага ҳозирлик кўришмаганга ўхшайди. Сенга келганда эса, ўғлим, мен билан Квитовакка юришда бирга бўласан. Хўш, энди бўшсан ва бораверсанг бўлади.

Соҳибчангал отасининг сўзлари ваҳимасини ичига ютган ҳолда тинглади. Бундан азбаройи гангиб қолганидан отаси ўзининг гапига ўзи тесқари гапирётганини ҳам пайкамасди. Амалда эса Оловкўз ҳозиргина асиенданинг номини ҳам билмайман, деб ўзини гўлликка солган, энди бўлса барини жуда яхши биладигандай гапирарди, ҳатто ўша жойнинг майда-чуйдасигача қолдирмай, мазкур позицияни чуқур билишлигини сездириб қўйди. Соҳибчангал эса ҳеч нимани пайкамасди. Асиендани апачилар ишғол қилгудай бўлса, донья Марианна таҳликада қолишидан жуда гангиб қолганди.

Оловкўз эса бу пайтда ўғлини зимдан кузатарди.

— Кечиринг, ота, — тилга кирди Соҳибчангал, — менимча, мамлакат ичкарасидаги бу қасрни эгаллашни ҳарбий тайёргарлиги йўқ хиндулар отрядига топшириш эҳтиётсизлик бўлади.

Ана шунинг учун ҳам сени ўйловдим. Оқтанли овчилар ва метисларга ўзинг бош бўлиб, ўша асиендага сездирмай борардинг. Очигини айтсам, йўқ десанг, режаларим бузилади, бироқ сени мажбур қилмоқчи эмасман...

— Йўқ дейиш хаёлимга ҳам келгани йўқ, ота, — деди йигит.

— Шундай дегин!

Гапимга ишонинг, ота, аксинча, шунчалар масъулиятли бир топширик олмоқчийдим ўзим ҳам.

— Бундан чиқди, индамаганинг ва тағдор гапларинг мени чалғитибди-да. Демак, розимисан?

— Бундан бахтиёр бўлардим, ота.

— Демак, ҳал бўлди. Қойил! Энди Парадес билан шуғуллан — у хўжасининг ёнига қайтиши керак. Эҳтиёт бўл, ўғлим, гап орамизда колсин, муҳим ишларнинг натижаси шунга боғлиқ. Онангни ўлгин-да, боравер.

Йигит онасининг кучоғига отилди, у ўғлини меҳр билан ўпаркан: «Умидингни узма» деган сўзни шивирлашга улгурди, холос.

Соҳибчангал отасига чуқур таъзим қилди-да, чиқиб кетди.

— Хўш, калай, Эсперанса, — деди Оловкўз хурсандлигидан кафтларини ишқалаб, — ниятларимни тушуняпсанми энди?

— Йўқ, — жавоб қилди у ювошгина жилмайиб. — Бирок энди тушуна бошлаганга ўхшайман...

25. БОЛТА

Соҳибчангал эҳромни жуда ҳаяжонланган ҳолда тарк этди. Ойиси қулоғига айтган сўз сира хаёлидан кетмасди. Афтидан, донья Эсперанса фақат оналарга хос сезгирлик билан ўғли қалбининг тубига яширинган сирни, ҳатто ўзига ҳам айтишга қўрқадиган туйғуни билиб олганга ўхшарди. Бошқа тарафдан, уни отаси билан бўлган суҳбати, ҳаммасидан ҳам гап охирида қилган таклифи беҳад хижолатга соларди. Отасининг ўзини тутиши унга ғалати туюларди. Бенуксон обрўси билан барчага таникли бўлган бу чолда ҳозиргина ўзи беғараз ёрлам қилган одамга хиёнаткорона хужум қилиш нияти пайдо бўлганига сира ақли етмасди. Соҳибчангал отасининг бу иши қулоғидан кетмаётган «Умидингни узма» деган сўзга мутлақо зидлигини ўйларкан, минг хил тахминларга борарди. Парадес турган овчининг уйи анча нарида бўлиб, то унга етгунича орадан анча-мунча вақт ўтди. Бу вақтда Соҳибчангал ўзини қўлга олишга улгурди. Қулба бўсағасида эса Хуштакбоз билан Тўнғиз турарди.

Хайрият-е, Соҳибчангал! — траппер унга олисдан қичқирди. — Сизни кўпдан бери кутяпмиз.

— Сизлар-а? Мени-я?

— Ха-да! Қарчиғай менга ва қабила бошлиғига Оловкўзнинг бугун эрталаб сиз билан бирга келган одамни қўриқлаш лозимлиги ҳақидаги буйруқни етказди.

— Ох! Хуштакбоз тўғри гапни айтди. — Тўнғиз гапни қисқа қилди.

— Буниси нима? — сўради Соҳибчангал нарироқдаги қоп ортилган ҳачирни кўрсатиб.

Оловкўзнинг сизнинг одамингизга совғаси. Унинг ўзи айтиб беради.

Соҳибчангал дон Хосе сафар тадоригини кўраётгани устидан чиқди. Бошқарувчининг димоғи жуда ҳам чоғ эди. Овчини кўриб оқ унга ташланиб, қўлини каттиқ сиқди-да, хитоб қилди:

— Хуш келибсиз, ошна! Гапингизга ишонса бўлишлигини билдим! Энди эса сиздан узр сўрашга мажбурман.

— Узр? Нимага?

— Сиздан шубхаланганимга. Бугун эрталаб мени бу ерда... кераксиз латгадай... ташлаб кетганингизда... кўнглимга шубха тушди... сизга айтсам, жаҳл — одамнинг ёмон йўлдоши... Қисқаси, сизга ишонмай қўйгандим. Хаёлимга қанақа нарсалар келмади, дейсиз! Ишонсангиз, бу ердан қочиб кетишимга сал колди.

— Унда қатта хато қилардингиз.

— Шундоқ! Жуда хижолатдаман, шунинг учун яна бир бор узр.

Ха-ха! — овчи қулиб юборди. — Топган гапингизни қаранг-а! Яхшиси, ишдан келайлик. Сизни асиендага ишончли одамлар қўриқлаб боришади ва эсон-омон етиб оласиз, албатта. Пулни эгасига тутқазганингизда йўлда нималар бўлганини бирма-бир суриштириб ўтирмайди. Мен ҳам бошингиздан кечган нарсаларни айтиб ўтиришинг кераги йўқ, деб ўйлайман. Унга буларнинг қизиғи йўқ, аксинча, ҳар хил миш-мишларни кўпайтиради.

— Хотиржам бўлинг, — Парадес мувоибирона қулимсиради. — Мен миқ этмайман. Ҳа, айтмоқчи, — гапида давом этди у, — бу ерда векселдаги пулни тўла олдим. Вексель энди сизники. Олишингизни илтимос қиламан.

Овчи векселларни олиб, қўйнига солди.

Орага жимлик чўкди. Бошқарувчи жўнашга тайёр бўлса ҳам кулбани гир айланарди. Овчи Парадес нимадир демокчилигини, бироқ нимадан гап бошлашни билмаётганини фаҳмлади.

— Нимадан безовта бўляпсиз, дўстим? — Соҳибчангал унга мадада келди. — Гапираверинг, уялманг.

— Гап шундаки, менга қилган ёрдамингиз учун сизни хурсанд қилмасдан бу ердан кетмоқчи эмасман. Бироқ қандоқ қилай? Ҳар қанча уринсам ҳам хаёлимга ҳеч нима келмаяпти.

— Фақат шунинг ўзими? — Овчи хушчақчақ жавоб қилди. — Наҳотки, бу кийин бўлса?

Буни тасаввур ҳам қилолмайсиз! Мана, ярим соатдан бери ана шунга бош қотириб ётибман!

Шунинг учун ҳам бу ерда иложи йўқ нарсага бош қотиряпмиз.

— Сиз бир нима ўйладингизми? Наҳотки?

Ҳозир айтаман! Мен кўпинча сиз томонларда ов қиламан. Мабодо яна асиендангиз томонларга бориб қолсам, меҳмонга қираман.

Бундан зўрини топиб бўлмайди! Сизни қанақа кутиб олишимни кўрасиз ўшанда. Унда ўртоғингиз билан келсангиз ҳам майли, ҳаммаларингизни роса сийлайман.

— Ваъдангиз эсингизда турсин!

— Ўзингиз ҳам ваъда берасизми? — сўради Парадес.

— Бераман.

— Қойил! Кундузимни, кечасими — хоҳлаган пайтингизда келаверинг. Уйим доимо сизга очиқ бўлади.

Кечаси ҳам дейсизми?! Кечаси асиендага киришим кийинроқ бўлар.

– Сира ҳам! Исмингизни айтсангиз кифоя.

– Демак, келишдик. Энди эса йўлга тушиш керак. Қоронғи бўлишига кўпи билан тўрт соат колди. Ушланиб қолманг.

– Сиз эса ваъдангизни чўзманг.

– Хотиржам бўлинг!

Икковлари кулбадан чиқишди. Эшик олдида саккизта отлик хиндулар ва трапперлар туришар, улар бошқарувчининг имоси билан йўлга тушишга шай эдилар.

Парадес овчининг қўлини қисиб хайрлашди-да, отига минди ва ҳачирнинг жиловидан ушлаб, оёғини ниқтади. Мўъжазгина отряд томошатаблар оломонидан чиқиб, қишлоқ кўчаларидан ела кетди.

Сохибчангал олислаб бораётган отлиқлар кетидан анчагача қараб қолди. Улар ғойиб бўлганидан кейингина уйига қайтди. У ўз хаёллари билан банд бўлганидан вақт ўтаётганини ҳам билмасди. Бирдан ирғиб турди-да, ер тепиниб, дарғазаб хитоб қилди:

– Йўқ, минг марта йўқ! Бу одамнинг ишончини суиистеъмол қилмайман. Бу ёмон хиёнаткорлик бўларди. Йўқ, бунақа разилликка бормайман!

Булар шунчаки сўзлар эмас, балки навқирон овчини роса қийнаб тинчлик бермаган ўйларнинг натижасида туғилган азму қарор эди.

Орадан анча кун ўтди. Хиндулар қишлоғида ҳамма нарса ўз мароми билан кетарди. Ҳарбий кенгаш бир неча марта қақирилиб, бўлғуси юришнинг тугал режаси ишлаб чиқилди. Хуштакбоз келиб, Оловкўзга дон Хосе Дель Торо асиендасига эсон-омон етиб олганини билдирди.

Ниҳоят, иттифоқдош хиндуларнинг қўшинлари оқиб кела бошлади. Тез орада келишган барча жангчиларга жой қолмай, очик-сочик чўлни маскан қилиша бошлашди. Бу ҳар қандай об-ҳаво шароитида яшашга ўрганган хиндуларга сира оғирлик қилмади. Аксинча, улар очик хавода бўлганларидан хурсанд эдилар.

Парадес кетганига ўн икки кун бўлганида жарчилар окшомда барча қабила бошлиқларини ҳарбий ҳаракатлар бошланиши олдидан ўтказиш одат бўлган «Буюк муолажа»га қорладилар. Қуёш гардиши кип-қизариб, уфқ ортига яширинган лаҳзада олий кохин «Буюк муолажа» кулбасининг пиллапоясига кўтарилди-да, теварак-атрофга чўккан жимликда шундай деб эълон қилди:

– Қуёшнинг ҳаётбахш ҳарорати кетиб, заминга зулмат чўкди! Инсоннинг девга қарши кураш бошлайдиган сирли фурсати етди. «Буюк муолажа» маросимини бошланглар.

Зумда ҳамма ёқни нотекис қийқириқлар босди, ҳар тарафда турлича жонзотлару паррандалар ҳаракатга тушиб қолди. Бу ғалати мавжудоғлар ҳар бир кулбадан югуриб чиқар, эҳромларнинг нарвонларидан тушар, муюлишлардан ўрмалаб чиқар, далалардан ёпирилиб келарди. Уларнинг тўдалари майдонлар ва кўчаларни тўлдирир ва кети кўринмас оқим бўлиб, теваракдаги қишлоқларга бир миль

доирада ёйилиб борарди. Булар мўйналар, патлар ва териларга бурканган хинду жангчилари эдилар. Маълумки, хиндулар турли жониворлар ва қушларга таклид қила оладилар. Бундан ташқари улар жониворларнинг қилиқлари ва ҳаракатлари, феъллари, турлича шароитда ўзларини қандай тутишларини, масалан, овқатланганда нима қилишлари ва, ҳаттоки, қандай уйқуга кетишларини ҳам жуда яхшилаб ўрганганлар.

Чийиллашлар ва кичқиришлар, одамларнинг хиргойиси ва йирткичларнинг ўқиришидан иборат бўлган бу даҳшатли томоша, кучли бақирик-қақириклар ақл бовар қилмайдиган даражада бўлиб, унга ваҳимада қолган итларнинг вовиллашлари ҳам жўр бўларди. Ана шу диний маросимдан ҳар қандай сертасаввур одамни ҳам лол қолдирадиган қандайдир ибтидоий аёвсизликнинг хиди келарди.

Гоҳо бирдан жимлик чўқар ва ўшанда тунги сукунатда яна кохиннинг овози янграрди.

– Ёвузликнинг шохини қайирдикми, биродарим? Уни оёғингиз билан тепкиладингларми?

Унга жавобан ҳар хил қийқириклар бўлар ва яна кучли шовқинсурон бошланарди.

Кечаси билан шундай бўлди. Офтоб чикишига бир неча лаҳза қолганда кохин яна саволини қайтарди. Бу сафар ҳамма ёққа чўққан жимликда ёшгина қизнинг баланд ва жаранглор овози янгради:

– Эгамнинг фарзандларига раҳми келиб, уларга қуёшни мададга юборди! Ёвуз нарса енгилди!

Ўша лаҳзада кун чиқди. Хиндулар уни мамнун хайқириклар билан қаршиладилар ва ғалати либосларини улоқтириб, тиз чўкиб, қўққа тикилдилар.

Кохин сувли ковок косага бир даста чаловни ботирди-да, ҳамма томонга сувини сачратиб, илтижо қилди:

– Ассалом, қуёш, кўринмас эгамнинг кўринар ноиби! Қизил танли фарзандларинг зорини эшит! Уларнинг иши ҳақ! Уларга душманларининг бошлари терисини ҳадя эт, белларига тақиб юрсинлар! Сени қутлайман, қуёш, ассалом!

– Сени қутлайман, қуёш, ассалом! – унга оломон жўр бўлди.

Тиз чўққанларнинг ҳаммалари туришди. Маросимнинг биринчи қисми тугади. Кохин нари кетди, ўрнини сашемларнинг уруш болтасини қавлаб олишига чорлаган жарчи эгаллади. Янги маросим бошланди.

Қабила бошлиқлари текис саф тортган ҳолда «Буюк муолажа»га киришдилар. Бу ерда кохин кўрсатган жойда қабила бошлиқларининг энг мўйсафиди пичоқ чиқариб, бўлажак урушнинг рамзи бўлган «урушнинг буюк болтаси»ни казиб олди.

Сашемлар шундан кейин боягидай саф тортган ҳолда кулбадан чиқишди. Олдинда тотем кўтариб бораётган жангчи билан тинчлик чилимини тутган жангчи оралигида мўйсафид қабила бошлиғи тиғи олдинга қаратилган болтани кўксига маҳкам босганича борарди. Са-

шемлар шу тарика «Биринчи одам кемаси»гача бориши-да, «Уруш устуни»га юз тутиб сафланишди. Энди куръа ташлаш колган, бу эса «Муқаддас болта» билан «Уруш устуни»га зарб бериш сашемлардан қай бирига насиб этишини ҳал қилиши керак эди.

Жуда иримчи бўлган хиндулар бу маросимга катта аҳамият берадилар. Болта яхши отилиб, устунга чуқур ботса, уруш ғалаба билан тугагини билдиради.

Куръа тапашга киришилди. Болта улоқтириш Соҳибчангал чекига тушди. Халқ ўзининг энг довжрак фарзандларидан бири сифатида хурмат қиладиган ва севадиган инсоннинг номи айтилганда сафларда буни маъқулловчи гувиллаш янгради. Соҳибчангал сафдан чиқиб, «Биринчи одам кемаси»га тесқари туриб, мўйсафид қабила бошлиғи қўлидан болтани олди-да, боши узра гир айлан-тириб, «Уруш устуни»га отди. Болта ёвочга чуқур ботганидан уни тортиб олиши керак бўлган коҳин анча овора бўлиб ололмади-да, кейин бундан қўлини силтаб нари кетди. Жангчилар буни хурсанд олқишлашди. Бунга кўп минг кишилик оломон қўшилганидан у кудратли жанговар хайқириқдай янгради.

Мўйсафид сашемлар бир овоздан, бунақа зарбни кўрмаганмиз, дейишди.

Ҳамма нарса уруш ғалаба билан тугашидан дарак берарди. Хурсандчиликнинг чеки кўринмасди. Соҳибчангални олқишлашди, қабила бошлиқлари, жангчилар зафар билан табрикларидилар. Болта охири тортиб олинганидан кейин ҳамма четланиб, аёлларга жой бўшатишди. Тўқоллар ўйини бошланди.

Бу раксда факат аёллар қатнашади. Хинду жангчилари аёллар қаршисида чекинадиган ягона ҳол шу бўлса керак.

Ана шу муқаддас ракс факат бўйсунмаган хиндулардагина сакланиб қолган. У жуда муҳим воқеалар туфайлигина ижро қилинади. Ракс катта юриш арафасида ёки охирида, ўшанда ҳам зафарли тугаганидан кейин бошланади. Жангчилар жуда кўп тўқоллар ва душмандан тортиб олинган отлар билан қайтсалар ва бунда талафот кўрмасаларгина хиндулар ўша сафарни муваффақиятли ҳисоблайдилар.

Аёллар раксни илҳом билан бажарадилар, ўзларини сира ҳам аямаядилар ва бу билан одамларга жанговар руҳ бағишлайдилар.

Биз ана шу маросим изларини Юкори Миссури соҳилларида яшайдиган баъзи қабилаларда ва папагослар авлодидан бўлган хиндуларда учратдик, ҳолос. Бу келажакни ёш биянинг ичак-чавоғларига қараб айтиб беришда кўринади. Бунда коҳин — фолбин оғзига келганини айтавериши ўз-ўзидан маълум бўлса-да, ҳамма унинг гапига ишонади, бунинг сабаби эса жўн, нега деганда ундан бошқа ҳеч ким бундай фол очишни билмайди. Бу сафар эса коҳин ҳамманинг шодлигини бўшаштиргиси келмадими ё ҳаммани алдайвериб, ўзи ҳам бунга ишониб қолганиданми, нима деркин, деб қулоқларини динг қилиб турган жангчиларга уруш зафарли тугагини башорат қилди.

Ана шу башоратни ҳам йиғилганлар хурсанд хайкириқлар билан қаршиладилар. Биянинг танаси таомил бўйича қоҳинга берилди ва ана шу тариқа бу шум ишдан фойдаланиб қолди.

Ниҳоят, ҳарбий юриш арафасидаги маросимлар ҳам тугади ва жангчилар қурол-яроғлари, отлари ва озикаларини шай тутиб, йўлга чиқиш учун ҳали-замон бериладиган буйрукни кута бошладилар. Уларга шундай деб амр қилинганди.

Папагос сашемлари тотемлари остига зўр отлардан минган ўттиз минг жангчини тўплашга муваффақ бўлдилар. Уларнинг тўрт мингга яқини милтиққа эга эди. Тўғри, ҳиндулар болта, найза ва камон ишлатишни жуда ўрнига қўядилар, бироқ милтиқни ўртамиёна отадилар. Иримчи бўлганлари сабабли қуролдан қўрққанларидан мўлжалга аниқ уролмайдилар. Бироқ бу қўрқувни енгиб олган анча-мунча ҳиндулар ҳам бор. Улар ажойиб мерганлар бўлиб етишган ва жангда ғанимларига сира омонлик бермайди. Лекин ҳиндулар армиясининг асосий қудратини ҳиндулар сафига талон-тороғ ва бойиш умидида қўшилган саксонга овчи ва метисларнинг қуроллари ташкил қиларди.

Оловкўз олий қўмондонликни ўзида саклагани холда Қарчиғай, Хуштакбоз ва Тўнғизни қўмондон қилиб тайинлади.

Соҳибчангалга алоҳида вазифани бажарадиган отрядга қўмондонлик қилиш топширилди. Отряд таркибида оқтанли йигирма бешта овчи бор эди. Уларни энг жасур ва ҳалол трапперлари орасидан ўзи танлаб олганди.

Хуллас, ҳарбий ҳаракатлар бошлашга ҳамма нарса тайёр эди. Ҳиндулар ўз одатларича қоронғида душман ҳудудига бостириб киргани зулматли тунларни кутишарди.

26. ОҚТАНЛИЛАР

Парадеснинг қайтиши асиендадагиларга турлича таъсир қилди.

Ҳарчи Парадес келтирган маблағ хўжаликнинг зарур эҳтиёжларини қондиришга аранг етса-да, маркиз хурсанд бўлди. Асиенда эса қундан-қунга кўпроқ пул сарфлашни талаб қиларди.

Дон Руфино устига тупроқ тортишига яхшилаб ҳозирлик қўрган одами қайтиб келганидан таажжубини билдирмади. Бироқ дон Хосенинг йўлга сарфлаган вақтини ҳисоблаб қўрганида хайрати йўқолиб, дахшатга тушди. Амалда эса Эрмосильога бориб келишга камида тўққиз кун кетар, бошқарувчининг асиендадан чиққанига бор-йўғи беш кун ўтганди. Парадеснинг Эрмосильога бормагани аниқ, шунга қарамай, у пулни вексель бўйича олганди. Буниси қанақа бўлдикин? Бунда қандайдир сир борлиги аниқ. Дон Руфино типирчилаб қолганидан бунинг тағига етишга ҳаракат қилар, боши ҳам ёнлаб кетганди. Ҳамма нарса Парадесдан буни сўраб бўлмаслигида. Сенатор бошқаларнинг назарида бошқарувчи қаерга бориб келганидан беҳабар эди. Бундан ташқари, дон Руфино сўраган

тақдирда ҳам Парадес барибир жавоб бермаслигини билар, бунинг устига ёмон ҳазил қилиши ҳам мумкин эди.

Шоввоз бошқарувчи дон Руфино ўзини нобуд қилишига бир баҳа қолган фитначиларнинг бошлиғи эканлигини билмасди. Сенаторнинг дуруст одамлигидан шубҳаланишга унда ҳеч қанақа асос ҳам йўқ. Шунга қарамай, Парадес ҳалол ва олийжаноб одамларга хос сезгирлик билан сенатор қўй терисини ёпинган бўрилигини билган, шунинг учун ҳам уни ёқтирмас ва буни яширишни кераксиз санарди.

Дон Руфино бошқарувчидан гап ололмаслигига ақли етганидан кейин ўша сирли воқеанинг тағига етиш учун қалит излашга тушди. У Мексиканинг ҳар қандай штатида бўлгани сингари Сонорада ҳам яхшилик юзасидан бунақа векселга катта пул бера оладиган одам топилмаслигини биларди. Бу иш жуда бадавлат ва бунинг устига марказнинг кўнглини олишни истаган одамнинггина қўлидан келарди. Бирок, дон Руфино қанчалар бош қотириб, эллик миль атрофидаги асиенда эгаларини бирма-бир хаёлидан ўтказса ҳам бунақа валломатни тополмади. Ахири у векселга пул берган одам бошқарувчига суиқасд уюштирилганидан хабардор бўлган, деган хулосага келди. Бирок, у ким бўлди?

«Нахотки, Кидд бўлса?» — дон Руфино шуни хаёлига келтирди-ю, бирок ўша захотиёк бу гумонидан воз кечишга мажбур бўлди. Қароқчи бошқарувчига раҳм қилган бўлиши мумкин, деган тахминнинг ўзи қулғили эди. Чунки Кидд асирининг чўнтагини қокламай қўйворибди, деган фикрнинг ўзиёк бўлмағур эди-да.

Дон Руфино қаёқдаги хилма-хил тахминлар гирдобидан чиқолмай қолди. У қалаванинг учини тополмасди. Шунда ногаҳон топила қолди ҳам. У фитнанинг Кидд билан учрашувдан бошлаб тарихини кўздан кечирмоқчи бўлди. Миясини ачитган хира тахминлар орасидан аранг ўтиб, хулосадан хулосага келаркан, бир нарса ялт этиб, ҳақиқатга деярли яқинлаштирди-қўйди.

— Қизил танлилар, — қўлдиради у ўзича, — чўлда дарахтларнинг қулоғи, япроқларнинг кўзи бўлади, дейишгани тўғри. Ўша товламачи билан қалин ўсган бутазор олдида гаплашганимни эслаяман. Эҳтимол, ўша бутазорда айёқчи яшириниб олгандир? Бундан буён иш ҳақида яйдоқ телаликларда гаплашаман! Дарвоқе, қайдан билай... балки у ерда ҳам битта-яримтаси бирорта инга тикилиб, гапимни эшитиб олар!

Хонага кириб келган дон Руис сенаторнинг хаёлини бўлди.

— Сеньор дон Руфино, — деди у сўрашганларидан кейин, — мен билан мехмонхонага ўтишни истамайсизми? Нега деганда, бошқарувчимиз, ўзингиз билгандай, бир неча кун бўлмади. У муҳим гаплар топиб келибди. Отам ўшаларни сиз билан бирга эшитмоқчи.

Сенатор беихтиёр титраб кетди-да, дон Руисга синовчан қаради, бирок йигитнинг юзидан бирор нарсанинг аломатини укмади.

— Нима бўлди, қадрли дон Руис? — сўради дон Руфино ялтоқланиб. Бирор кўнгилсизлик борми?

— Ҳа, бироқ у ҳақдаги тасаввурим жуда хира. Истасангиз, меҳмонхонага бирга юринг, ҳаммасини билиб оласиз.

— Хизматингизга тайёрман, дон Руис, — сенатор йигитга эргашиб, меҳмонхонага юрди. У ерда эса маркиз, донья Марианна ва дон Хосе ўтирарди.

— Нима гап, кадрли маркиз? — сўради сенатор. — Очигини айтсам, дон Руис мени кўрkitиб юборди.

— Бу шунчаки ваҳима эмас, кабалъеро, ҳозир ўзингиз ишонч ҳосил қиласиз. Бироқ, илтимос, ўтиринг... Бундан чиқди, — деди у бошқарувчига, — бу маълумотларни жуда ишончли манбалардан олдингизми?

— Булар, ми амо, айни ҳақиқатлигига аминман. Папагослар яна қандайдир ҳинду қабилалари билан бирлашибди. Биз эса хушёр бўлиб туришимиз керак, улар ҳар дақиқада хужум қилиб қолишлари мумкин экан.

— Жуда бўлмағур гап-ку! — сенатор хушчакчак ҳолда хитоб қилди. — Бу сиз ўйлаганингиздан ҳам жиддийроқ! — Парадес кескин жавоб қилди. — Ҳиндулар бу сафар Сонорадан октанлиларни қувиб, бутунлай ўрнашиб олишга жазм этишган.

— Фақатгина шунинг ўзими? — сенатор қулишдан тўхтамади. — Начора! Бу уларга арзимаган нарса бўлса керак-да!

— Сиз хоҳлаганингизча қулишингиз мумкин, бироқ факт факт-лигича қолади.

— Қулишни хаёлимга ҳам келтирмаяпман, дўстим! Мен ҳиндулар бунақа бемаъни ишга жазм этганларини тахмин қияпман.

— Биринчидан, сеньор, мен сизнинг дўстингиз эмасман! — бошқарувчи унинг сўзини бўлди. — Иккинчидан, ҳиндуларни мабо-до жангда кўргангизда бошқача ўйлаган бўлардингиз.

— Мен шу чоққача бравос ҳиндуларини кўрмаганман ва Худо хоҳласа, мутлақо кўрмасам ҳам керак. Бироқ шу билан бу ерликлар ҳиндуларни аслидагидан ҳам кўра дахшатлироқ қилиб кўрсатаётганларига шубхам йўқ.

— Фикрингиз ноўрин, — гапга аралашди маркиз. — Биз билан яна уч-тўрт кун турсангиз, қаттиқ адашганингизни билиб оласиз.

— Биз эса бу ердан олдинроқ кетармиз дейман, — деди донья Марианна.

— Ҳиндулардан кўрқадиган жойимиз йўқ, кизим, — жавоб қилди маркиз. — Қасрим турган қояга ҳиндуларнинг сира тишлари ўтмайди. Уларнинг бу ерда бўйинлари узилади ва бирорта ҳам иш чиқаришолмайди.

— Шунда ҳам баъзи бир эҳтиётликларни кўриб қўйсақ, зиён қилмайди, ота, — сўз қотди дон Руис.

— Бир минг саккиз юз йигирма еттинчи йилдаги ялли қўзғолон пайтида, — деди маркиз, — ҳиндулар Дель Торонинг ҳатто этагига келишга ҳам журъат этиша олмаганди. Ҳозир ҳам уларнинг бизга хужум қилишларига одамнинг ишонгиси келмайди. Сен, ҳар қалай,

хаксан, ўғлим. Мен касрни акалли синглингни тинчитиш учун ҳам зудлик билан мудофаа ҳолатига келтиришга буйруқ бераман.

— Бу сафар кўзғолон каттикрок бўлади, — эътироз билдирди Парадес. — Менга ишонинг, ҳар дақиқа ғанимат.

— Мархамат қилиб айтсангиз, сеньор бошқарувчи, — хитоб қилди сенатор, — сизни вазиятдан ким бунчалар батафсил воқиф қилди, ўшани айтсангиз?

Дон Хосе сенаторга ола қараб, елка қисди.

— Сизга барибир эмасми? — жавоб қилди у. — Бу маълумотларни бир дўстимдан олдим, дейлик. Сизга шу тўғри келадими?

— Кечирасиз, кечирасиз, сеньор! — дон Руфино эътироз билдирди. — Бу сиз ўйлаганингиздан ҳам муҳимроқ. Маълумотларингиз тўғрилигига ҳеч қанақа далил келтирмай, ҳе йўқ-бе йўқ, бутун бир хонадонни безовта қилиш яхшимас-да.

Хўжайиним, сеньор, менинг ҳалол ва ҳаққоний, ёлғонга ноқобил одамлигимни жуда яхши билади!

— Дуруст одамлигингизга ҳам, тўғри сўзлигингизга ҳам шак-шубҳа қилмайман, сеньор бошқарувчи. Бирок маълумотингиз эътиборга олинишини истасангиз, уни кучли далиллар билан тасдиқлашингиз ёки ҳеч бўлмаганда кўпчилик ишонадиган одамнинг номини айтишингиз зарур.

Ҳа! Ҳа! — деб қўйди дон Хосе. — Шай бўлиб туриш сира ҳам ҳалал бермайди.

— Ҳа, бунга ишонч бўлганда, — эътироз билдирди сенатор. — Мана шунинг учун ҳам мансабдор шахс сифатида хонадонингизда бундан фойдаланаётганим учун... минг бора узр, маркиз, бу ташвишли хабарни кимдан эшитганингизни ҳозирок айтишингизни талаб қиламан.

— Ўзингиз сира кўрмаган, мутлақо эшитмаган одамнинг номини билишдан сизга нима фойда?

Ҳап бунда эмас. Илтимос, жавоб беришга ҳаракат қилинг.

Сиз мансабдор шахс бўлсангиз бордир, бироқ, буни менга унча қизиғи йўқ. Бу ерда фақат биргина жанобни — сеньор маркизни эътироф этаман. Мендан сўраб-суриштиришга фақат ўшанинг ҳаққи бор, фақат унгагина жавоб бераман.

Сенатор лабини кимтиганча маркизга ўгирилди.

Нимага жавоб беришни истамаяпсиз, Парадес? — деди дон Фернандо. — Очиги, бу ишдаги ўжарлигингизни тушуна олмаяпман.

Мабодо, сиз буни талаб қилсангиз, ми амо, айтишим мумкин. Билиб қўйинг, хиндулар кўзғолон тайёрлаётганидан Сохибчангал деган оқтапчи овчи огоҳлангирди.

Ака-сингил:

— Сохибчангал?! — деб юборишди бараварига.

— У биз жуда ҳам миннатдор бўлган ўша овчи эмасми? — сўради маркиз.

— Ўша, ми амо — жавоб берди дон Хосе.

Сенатор бу номни энди эшитиши эди. Шундай бўлса ҳам бошқарувчи бу гап айтганида дон Руфинонинг юрагига ғулғула тушди.

— О, унга ишонмаслик мумкин эмас, — деб хитоб қилди донья Марианна. — Унинг ҳар бир сўзига ишонса бўлади.

Албатта, — тасдиқлади дон Руис. — Буни у бизни сақламоқчи бўлиб атайлаб айтган бўлиши керак.

Бирок ўша одам ким, сизларга нимаси билан хуш келган? тикилинч қилишда давом этди сенатор.

Дўстимиз, — деди донья Марианна жўшиб. — Мен сира ҳам унутолмайдиган дўст!

Уни ҳаммамиз яхши кўрамиз, — кўшимча қилди маркиз.

Сиз ҳам унга тўла ишонасизми? — бўш келмади дон Руфино.

Худди шундай! Кўнглингизни тўк қилаверинг, сеньор, унинг огоҳлантиришини ҳисобга оламан!

Ундай бўлса, сеньор маркиз, айтиб қўйишимга ижозат бера-сиз, бошқарувчи ўшанинг исмини айтишдан бош тортиб, ўжарлик қилаётгани менга шубхали туюляпти.

Сеньор дон Руфино, — жавоб қилди маркиз, — Парадес бизнинг кекса хизматчимиз, ҳаммамиз билан бемалол муомала қилаверади ва гапига ишонишни талаб қилишга ҳаққи бор, дейман... Биз эса, — гапида давом этди маркиз, — гафлатда қолиб, қўлга тушмаслик чорасини кўрмасак бўлмайди. Сиз, Парадес, ҳозирок отга мининг-да, пеонлар билан чўпонларга буйруғимни етказинг, ҳаммалари бола-чақалари билан асиендага ўтишсин, моллари, йилқиларини ҳам ҳайдаб келишсин... Сен эса, ўғлим, молларга кўра, одамларга бошпана ғамини е. Камал пайтида бизни очлик билан тинкамизни қуритмасликлари учун ем-хашак билан озиқ-овқат ғамлаш керак. Қўлингизда қанча пеон бор, Парадес?

Бизда қурол кўтаришга ярайдиган саксонта одам бор, жаноби олийлари. Мен мудофаада асиендадаги бошқа одамлардан ҳам фойдаланамиз, деб ўйлайман.

Бу бизга бемалол етади, — деди маркиз. — Менимча, Квитовакдан кончиларимизни чақиришга ҳам ҳожат қолмайди.

Қолаверса, — жавоб қилди бошқарувчи, — капитан де Ниса уларни қалъа химоячилари сафига ёллашга улгурган бўлса керак, дейман.

Бўлиши мумкин, — деди маркиз ўрнидан қўзғаларкан. Ҳозир эса бориб, буйруғимни зудлик билан бажаринглар.

Бошқарувчи таъзим қилди-да, чиқиб кетди.

Менга бир неча дақиқа вақтингизни бағишласангиз бўлармикин, маркиз? — деди сенатор.

— Хизматингиздаман, дон Руфино.

О, безовта бўлманглар! — деди сенатор кетмоқчи бўлиб, ирғиб туришган ака-сингилга.

Ака-сингил жойларига ўтиришди.

— Очигини айтсам, — гап бошлади сенатор, — бошқарувчингизнинг ахбороти капалагимни учирди. Мен бравос хиндуларини сира ҳам кўрмаганман, улардан ўлгудай кўркаман. Шунинг учун ҳам ижозатингиз билан, дон Фернандо, асиендангизни зудлик билан тарк этаман.

— Шунақа пайтда-я?

— Ҳа, маркиз. Бўлажак воқеаларнинг жиддийлигига энди тушундим. Мен фақат ношуд жангчигина эмасман, ҳатто шунчаки муштлашувдан ҳам кўркаман. Бунинг устига мансабим ҳукуматни акалли Сонорага таҳдид солаётган кулфатдан огоҳ этиб, зарур чоралар кўришга ундамоқ учун Мехикода¹ бўлишимни такозо этади.

— Бу ёғи ихтиёрингизда, дон Руфино. Бирок ҳозир йўллар бехатарлигига унчалар ишонмайман.

Буни ўйлаб кўрганман, маркиз. Ариспага етиб олсам бўлгани. Бу ердан олис эмас, у ерда менга ҳеч нима таҳдид қилмайди. Эҳтимол, дон Руис ўша ергача мени кузатиб кўяр.

— Бу уйда ҳамма сизнинг хизматингизда, дон Руфино, — деди маркиз. — Ўғлим сиз билан боради.

— Бу таклифингиздан ғоят миннатдорман, — сенатор шундай дея бошини осилтирганича ўтирган донья Марианнага қараб гапида давом этди: — Бунинг устига Ариспада дон Руисдан сизга хат бериб юбораман.

— Хат ёзишнинг нима хожати бор? Шу ерда айтиб қўя қолсангиз бўлмайдимми?

— Йўғ-е, бу мутлақо мумкин эмас, — дон Руфино афтини бужмайтирганидай бўлиб илжайди. — Оламда фақат воситачилар орқалигина битадиган ишлар ҳам борлигини мендан яхшироқ биласиз, азизим маркиз.

— Ихтиёрингиз, сеньор. Қачон йўлга чикмоқчисиз?

— Иложи борича тезроқ. Оилангизга қанчалар мойиллигимга қарамай, шошилмасам бўлмаслигини очик айтмасам бўлмайди.

— Ҳозир соат ўн. Шошилсак кечкурунгача Ариспага етамиз, — деди дон Руис.

— Жуда зўр! Дон Фернандо, сиз ва дилбар кизингиз билан хайрлашимизга ижозат берасиз. Ажойиб меҳмондорчилигингиз учун ташаққуримни қабул этгайсиз!

— Бунчалар иссиқда юришдан нахотки кўркмасангиз?

— Мен ёлғиз хиндулардан кўркаман, шунинг ўзи бошқа ҳаммасини босиб кетади. Бирдан жўнаб кетаётганим учун узр, бирок бу ашаддий ёввойиларнинг хайқириқларини эшитгандаёқ жоним товонимга тушади.

Дон Руис от ва соқчилар ҳақидаги буйруқни амалга оширгани чиқиб кетди, кетидан меҳмонга таъзим қилиб, донья Марианна ҳам чиқди. Қиз сенаторнинг пинҳоний ниятларидан ғофил эди.

¹ Мехико — Мексика Республикасининг пойтахти.

Дон Руфино бир неча дакиқадан кейин дон Руис ва яхшилаб қуролланган олтита пеон ҳамроҳлигида учқур отларда Ариспага йўл олишди. Улар кун бўйи оғир, бетўхтов йўл босиб, кечқурун манзилга етишди. Саёхатлари тинч ўтган бўлса ҳам уларни чўлларнинг ким-сасизлиги хайратга солганди. Далаларда эса жон асари кўринмасди. Афтидан, хиндуларнинг яқин орада бостириб келажаклари хақидаги миш-мишлар бутун чегарага тарқалиб бўлганди. Мол подалари, йилки уюрларининг қораси ҳам кўринмасди. Эгалари дераза ромлари ва эшикларини олиб кетганларидан ташландик уйларнинг бўш кўзлари қорайиб турарди. Чўлларга қочиб кетган одамлар хиндуларга ҳеч нима қолдиришмаганди. Олиб кетишолмаган барча нарсаларини ёндиришган ва ишдан чиқаришганди. Эгасиз далаларни кўрган одам маъюсланмай иложи йўқ эди. Экинлар пишмасиданок йиғиштириб олинган ёки бутунлай қуйдириб ташланган. Хуллас, хиндулар бу шўрлик ўлкани вайрон қилишга киришгунларича уни эгаларининг ўзлари тўла-тўқис ишдан чиқаришганди.

Ариспа дарвозаси саёхатчиларимиз боришганларида ёпик эди. Шаҳарни аскарлар ва фуқаролардан иборат милиция отрядлари кўриқларди. Милиция отрядлари бойларнинг шаҳарни талончилар ва кафандўзлардан мухофаза қилишга ажратган маблағлари ҳисобига сақланарди.

Посбонлар дарвозани очиб, йўловчиларни шаҳарга киритгунларича анча-мунча музокара олиб боришга тўғри келди. Ариспанинг бутун кўчаларига қудратли баррикадалар қуриб ташланганди. Шаҳар кенг-кўлам ҳарбий лагерга ўхшарди. Аскарлар барча майдонларда ўзларининг лашкаргоҳларини ёйиб, гулханлар атрофида исинишарди.

Дон Руфинининг Сонорада зарур ишлари бўлганда шаҳарда турадиган ҳашаматли уйи бор эди. Йўловчилар йўлдаги кўп сонли баррикадаларни нақ бир соат айланиб ўтиб, алхол етиб келишди.

Уйнинг дарвозаси ланг очик, ҳовлида ва пилапоёда ўн иккита аскар бемалол жойлашиб олишганди. Дон Руфино уйига аскарлар кириб олишганидан норози бўлмади, аксинча бундан мамнун кўринарди.

Сенатор дон Руис билан пеонлар шаҳардан тунагани бирор жой ахтаришларига сира ҳам рози бўлмай, шу ерда қолишни таклиф қилди. Мехмонлар ҳам ялинтириб ўтиришмади. Нега деганда одамлар ҳам, отлар ҳам субтропик офтобнинг жазирама иссиғида узок йўл босганларидан дам олишмаса бўлмасди.

27. МАШЪУМ ХАБАРЛАР

Дон Руис Ариспадан қайтиб келиши биланок, асиендага бир одам отда кўндаланг бўлди. Оти ҳолдан тойганига қараганда олисдан келганди. Маркиз у билан кабинетига қамалиб олди. Ўша одам

маркиз билан анча гаплашганидан кейин, жуда шошилиб турган бўлса керак, отига минди-да, чоптириб кетди.

Бу одамнинг сирли равишда пайдо бўлиши асиендадагиларни қандайдир ваҳимага солди.

Доимо ғамгин юрадиган ва тақдирга тан берганлиги сезилиб турадиган маркизнинг рангида қони қолмаганди. Пешонасидаги ва ковоқларидаги ажинлари чуқурлашиб, чимирилган кошлари ҳозирок бир-бирига туташадигандай туюларди.

Маркиз қўлини орқасига қилиб, бошини солинтирганича анча вақт бовда у ёқдан-бу ёққа айланиб юрди. Гоҳи такка тўхтар, нималарнидир гўлдираб қўярди. Сўнгра яна юра бошлар, бу билан гўё бир лахза ўзини унутмоқчига ўхшарди.

Дон Фернандо мархум маркиз де Могюер ўғли Родольфонинг оиладан бераҳмларча қувганидан бери бу хонанинг остонасига қадам босмаганди. Ўтган йиллар мобайнида бу совук ва тунд хонада ҳеч нима ўзгармаган. Шундай бўлса ҳам ундаги безакларнинг гуллари анча хиралашган, гобеленлар ва мебелларнинг охори кетганидан улар бутун хонани қандайдир ҳазин кўрсатарди. Шушнинг учун ҳам донья Марианна кирганида бадани жимирлашиб кетди.

Отаси хонада уни кутиб турарди. У қадимий ўриндиклар ёнидаги супачада у ёқдан-буёққа юриб турарди. Қизини кўрганидан кейин юришдан тўхтаб, имо билан жой кўрсатди.

Кўп ўтмай дон Руис, кетидан Парадес кўринишди.

Маркиз суянчиғида хонадон герби бўлган ўртадаги ўриндикка ўтирди-да, бошқарувчиға эшикни ёпишни буюрди. Сўнгра пича жим туриб, ҳаяжонланганидан узук-юлук овозда гап бошлади:

— Сизларни кенгаш қилгани чақирдим, болаларим, нега деганда жуда муҳим нарсаларни муҳокама қилмасак бўлмайди. Кенгашга хонадонимизнинг садокатли ва синалган дўсти бўлган Парадесни ҳам чақирдим. Мени жуда ошириб юборибсиз, деб ёзғирмассизлар дейман.

Ёшлар маъқуллагандай бош ирғашди.

— Болаларим, — гапида давом этди маркиз, — авлодимиз путурдан кета бошлаганига анча йиллар бўлди... Шу бугунгача сизларни беғубор ёшлигингизни аяганимдан бошимизга тинимсиз ёғилаётган балолар ва ташвишларни ичимга ютиб келдим. «Бундай оғир нарсани ёшларга ағдаришни нима кераги бор? — дедим ичимда. — Қаро кунлар яқинлаб келмоқда, тез орада ҳар кимнинг бошида машғум ходисалар юз беради. Болаларимнинг ёркин ёшлигининг қиска кунларини ҳуфтон қилишнинг нима ҳожати бор! Ёшлиқда тўйиб ўйнаб олишсин». Шундай деб ўйлардим, болаларим, ўзим билан ўзим олишардим, бошимга ёғилган қулфатларни сизларга билдирмасдим, кўзларимдан кўп марта куйилган оловли ёшларимни кўрсатмасдим. Ўзимни бахтли одамдай кўрсатиш, очиги, менга оғирлик қилса ҳам, ҳарқалай, чекимга тушган ёмонлик билан эзгуликка қаноат қилиб юргандай кўрсатардим. Мабодо ҳозирда дахшатли, ёмон фалокат бошимизга тушмаётган бўлса, буёғи

хам шундай кетаверарди. Мени фақат ўша фалокатгина сизларни хақиқий ахвол билан таништиришга мажбур этяпти.

Маркиз хаяжонланганидан бўғилиб, жим колди.

Ота, — деди дон Руис, — бизга ҳаммавакт меҳрибон ва яхши падар бўлиб келгансиз. Ишонинг, биз бу очик суҳбатни кўпдан бери кутаётгандик. Дилингишни бекорга оғритиб қўймайлик, деб буни анча орқага суриб келдик. Биз доимо сиз билан барча қайғу ва аламларимизни бирга тортишиб, бу билан тақдир ташвишларига қарши курашда янгидан рухлантирмоқчи эдик!.. Айтинг, ота, бизга яширмай барини гапириб беринг!.. Бугунги чопар шум хабар олиб келди-я, тўғрими?

Ха, ўғлим, топдинг. Мана бир неча йилдирки, тақдир бизга мушт ўкталиб, ўжарлик билан таъкиб қилиб келяпти. Гўё ҳамма нарса бизга қаршига ўхшайди. Мол-мулкимиз тинимсиз равишда камайиб боряпти. Бунақа тинимсиз кулфатларга канчалар дош бермайин, ҳаракатларим беҳуда кетаверди, бирорта иш чиқаролмадим. Тўғри, бир неча кунгина олдин мол-мулкимизни асли холига келтиролмасам ҳам жилла бўлмаганда фамилиямизни буткул хонавайрон бўлишдан сақлашга умид килардим. Бирок бир соат бурун келган дахшатли хабарлар бор орзу-умидларимни чиппақка чиқарди. Энди мени хонавайрон бўлишдан, сизларни эса кашшокликдан фақат мўъжизагина сақлаб қола олади. Ха, болаларим, биз ҳамма нарсадан, ҳатто ота-боболаримиздан қолган ана шу қасрдан ҳам айрилдик. Бу қаср бир неча кундан кейин, балки эртага, бизга қарз берганларнинг қўлларига ўтса керак.

— Бу қанақасига ва нимага рўй берди, ота? — хитоб қилди дон Руис.

— Мана бундай: ҳукуматнинг ўлгудай ношудлиги туфайли турғунликда бўлган бу мамлакатдаги ишлар бравослар ва мансослар кўзғолон кўтаришлари ҳақидаги хабар тарқалиши билан бутунлай издан чиқди. Савдо, банк ва саноатчилар доираларидаги кишиларни ваҳима босди. Ҳамма турли корхоналарга берган пулини қайтариб олиш ва маҳкамроқ сақлаш ҳаракатига тушиб колди. Эрмосильо, Уресе, Сонора, Мехикодаги талай фирмалар ўзларини синган деб эълон қилиб, тўловларни тўхтатишди. Бунинг устига фалокат босиб, Мехикода янги пронунасиенто содир бўлди. Чегарадаги штатлар хиндулар ҳужумини қайтаришга эндигина ҳозирлик қўраётганида, мамлакат ичкарасидаги штатлар эса граждандар уруши оловларида колди. Ахвол шундай бўлгандан кейин мана оқибат: пулдорлар қарздорлардан олганларини тезда қайтаришларини талаб қилишади, қарздорлар эса вужудга келган ахволдан фойдаланиб, мажбурият бўйича тўламасликка уригадилар. Улар ўзларини ё синган деб эълон қиладилар, ё бўлмаса оғир ахволдаликларини пеш қилиб, тўловни анча орқага суришни талаб қиладилар, шунинг учун ҳам бу пулга умуман ишониб бўлмайди. Мен бугун олган хатлар худди шунақа тоифага қиради: мендан қарздорлар ҳисоб-китоб қилишдан

бош тортишяпти, пул берганлар эса суддан менга карши ижро варакаси олишибди. Шундай килиб, мабодо бир ҳафталик муддатда уч юз саксон минг пиастр пулни тўламасам синган, деб эълон қилинаман, мулкларимдан чиқариб юбориламан, бу каср эса ким-ошди савдосида бизнинг ҳисобимизга бойиган бирорта собиқ тобе одамимизга арзимаган пулга сотилади.

— Уч юз саксон минг пиастр-а! — хитоб килди дон Руис. — Бирок шунча кўп пулни қаердан оламыз!

— Битта асиендамизнинг ўзи ундан икки баробар қиммат туради, — жавоб килди маркиз. — Бошқа пайт бўлганда мол-мулкни гаровга қўйиб, тўрт юз минг қарз кўтариш арзимаган иш бўларди. Бунинг устига, турли одамлар ва фирмалар мендан уч юз минг пиастр қарздор бўлишган. Тинчлик бўлганида тақдирнинг бу янги зарбига дош берадим, ўғлим! Бугун эса буни хаёлга келтиришнинг ҳам ҳожати йўқ. Ҳа, яхшиси, ўйиндан тезроқ чиқиш керак, пул берганлар мол-мулкимизнинг қолган-қутганини олаверишсин.

— Унда биз қайга борамиз, ота? — деб сўради дон Руис.

Карай! — хитоб килди Парадес. — Бу саволга жавоб бериш унча қийин эмас. Менинг мўъжазгина ранчом борлигини биласиз-ку, Худога шукурки, ҳеч канақа қарз-қурзим йўқ. Ўшани ола қолинг, мен эса ўзим ва қари онамга доимо бирор жойдан бошпана топаман. О, уйимни сизнинг саройингизга ўхшатолмайман, албатта, бироқ бегона одамлардан бошпана сўраб юргандан кўра уйимда тураверганингиз маъқулроқ. Нима дедингиз, жаноби олийлари, келишдикми?

— Миннатдорман, дўстим, — деди маркиз бир дақиқа жимликдан кейин. — Таклифингизни қабул қиламан. Дарвоқе, сизга ортиқча юк ҳам бўлмайман: уйингиз менга бир неча кунга керак бўлади, бу пайт мобайнида болаларимга озгина бўлса ҳам бирор нарса сақлаб қолишга уриниб кўраман.

— Бунинг ташвишини тортманг, ота — донья Марианна жўшиб хитоб килди. — Биз ёшмиз, ишласак бўлади.

— Ранчом унчалар ёмон эмас, — дон Хосе яна гапга аралашди, — буни яна хаёлингизга келтириб юрманг. Худо хоҳласа, у ерга яхши жойлашиб оласиз. Жилла бўлмаганда у ерга ўша одам келади, деб хавфсирамасангиз ҳам бўлади.

— Сиз дон Руфинога шама қияпсиз, чоғи, Парадес, — деди маркиз. — Унга баҳо беришда ноҳаксиз. У энг азиз дўстларимдан бири, менга бўлган яхши муносабатини мақтаб қўйиш керак.

— Ҳм! Ҳамма нарса бўлиши мумкин, аммо ҳамма нарса... Шундай бўлса ҳам ижозатингиз билан, сенъор, сенаторни узил-кесил баҳолашга шошилмайроқ турсангиз, дейман.

— У ҳақда бирор нима эшитдингизми?

— Ҳеч нима. Буни шунчаки ўзим айтяпман.

— Ҳа, сал бўлмаса унутаёзбман! Ота, менда сизга дон Руфинодан хат бор, — хитоб килди дон Руис маркизга муҳрланган хатни узатаркан.

— Кези келганда айтиб қўяй, айтадиган гапини гаплашишдан қорғоз қоралашни афзал биладиган одамлар менга доимо шубхали кўринишади, — ўзича гўнғиллади бошқарувчи.

Маркиз бу пайтда конвертни очиб, хатга кўз югуртирарди.

— Хўш, жилла бўлмаганда бу сафар, — деди маркиз, — дон Руфинони унча самимий ва тўғри одам эмас, деб айблаб бўлмайди! У менга қарз берганларга қарши кўрган тадбирларидан хабар қилибди ва ахволим мушкуллигини кўрсатиб, ор-номусни қўлдан бермаган ҳолда бундан қутулишнинг, очиғи, жуда ғалати йўлини айтибди. Қисқаси, у қизимга оғиз соляпти ва унинг номига сеп ўрнида бир ярим миллион пиастр капитал қўйишга, бундан ташқари, барча қарзларимни узишга ваъда берибди.

Донья Марианна гўё бу хабардан чилпарчин бўлгандай кимир этмай қолди.

— Ана шундай кунга қолибмиз, болаларим! — деди маркиз алам билан. — Биз, шавкатли зот авлодлари кизимга эрликка сира муносиб бўлмаган одамнинг ваъдаларига ўзимизни учган ҳисоблашимиз керак.

— Бу ғалати номага қанақа жавоб қилмоқчисиз? — сўради дон Руис хаяжонланганидан бўғилиб.

— Ўғлим, хаттоки энг дахшатли қашшоқлик таҳдиди ҳам шаънимни ерга уришга мажбур қилолмайди. Қизимнинг инон-ихтиёри ўзида, бу таклифни қабул қиладимми ё рад этадимми, ўзи билади. Қизимга бирон нимани мажбур этолмайман. Хали ёш, шунинг учун ҳам уни умр бўйи яхши кўрмаган одамига атаб қўя олмайман... Ўйлаб кўр, кизим, юрагинг буюргандай иш тутавер. Нимани жазм этсанг ҳам, қолдиган айтиб қўяй, маъқуллаймаман.

— Миннатдорман, ота, — деди қиз охиста, — миннатдорман, бироқ саккиз кундан сўнг жавоб қилишимга рухсат этасиз. Азбаройи хайратда ва хаяжонда бўлганимдан ҳозир бир қарорга ҳам қололмайман.

— Яхши, кизим, жавоб борасида сабр қиламан. Энди эса, болаларим, боринглар, илтимос. Парадес, сиз бу ерда қолинг. Асиендандан бутунлай кетишдан аввал сизга баъзи бир фармойишлар беришим керак.

Ака билан сингил оталарига эхтиром билан таъзим қилишди-да, машъум хонадан индамай чиқиб кетишди. Де Могюерлар хонадони аъзолари бу хонага бошларига бирорта бахтсизлик тушгандагина тўпланишарди.

28. ТИГРЕРО

Ака билан сингил қизил хонадан ковоқларини очмай чиқишди. Бир-бирларига сийқаси чиққан сўзлар билан тасалли бериш ҳам юракларига сиғмасди. Улар, хатто кўнғилларига келган хазин фикрларни ҳам бир-бирларига айтишни исташмасди.

Икковлари пиллапоя ўзларининг хоналарига бурилиб кетадиган жойга етишди. Донъя Марианнани кўлтиклаб бораётган дон Руис тўхтаб, синглизини пешонасидан ўпди-да, мулойимгина:

— Хайр! Кўнглингни чўқтирма, — деди.

— Нахотки, мени ташлаб кетмоқчи бўлсанг? — донъя Марианна акасига гина қилди.

— Назаримда хонангга борадиганга ўхшайсан.

— Ҳозир нима қилмоқчисан, Руис?

Очиғи, ҳеч нима. Фақат битта нарсани — юришни хоҳлайман. У ёқдан-бу ёққа бориб келишни, ҳаво олишни хоҳлайман, бўлмаса касалланиб қоладиган кўринаман. Эҳ, ҳозир Яго отимни эгарлайман-да, бошим оққан томонга бориб, икки-уч соат айланиб келаман.

— Унда, Руис, илтимос, менинг отимни ҳам эгарла.

— Бирор ёққа бормоқчимисан?

Ҳа, эмизган онамни кўриб келмоқчиман. Анчадан бери кўришмовдик, бугун кўрсам жуда ҳам хурсанд бўлардим.

— У ёққа бир ўзинг борасанми?

— Ҳа, мабодо бирга боришга кўнмасанг.

— Бирга боришимни хоҳлайсанми, синглим?

— Ҳам ҳа, ҳам йўқ.

— Бу қанака жумбоқ бўлди?

Сенга очиғини айтаман, Руис. Эмизган онамда ишим бор. Балки ранчога ётиб коларман. Мабодо, йўлдан қайтарсанг, хафа бўламан.

Ҳозир бизнинг жойлар анча нотинчлигини унутяпсан, Марианна. Мабодо кўккисдан хужум бўлса, ранчо узок дош беролмайди. Ўшанда ҳолинг нима кечишини ўйлаб кўр.

— Ҳаммасини ўйлаб кўрганман, Руис, ҳаммасини чамалаб кўрдим. Бироқ қайтараман: мен ранчога бораман ва у ерда хатто бир кеча эмас, балки икки-уч кеча ётиб коларман.

— Сенинг унақа-бунақа тентак қиз эмаслигингни биламан, — деди дон Руис бир дақиқа ўйлаб турганидан кейин. — Бир иш қилишдан олдин ҳаммасини яхшилаб ўйлаб кўрасан ва чамалайсан. Менга нимага бораётганингни айтмаяпсан, бироқ бирон жиддий ишинг борлигига шубҳа қилмайман ва шунинг учун йўлингни тўсмайман. Билганингни қилавер, ҳозир отингни эгарлаб бераман.

— Миннатдорман, Руис! — деди донъя Марианна эриб кетиб. — Бошқача жавоб кутмовдим.

— Демак, бориб отларни эгарлайверайми?

Боравер, сени шу ерда кутиб тураман, — деди донъя Марианна акаси билан ховлига тушар экан.

Донъя Марианна кўп кутмади: тез орада иккита отни етаклаб келаётган дон Руис кўринди. Ака билан сингил тезда отларига миниб, қасрдан чиқиб кетишди.

Тушдан кейинги соат тўртлар эди. Кун ботар пайти яқинлашиб, кундузги харорат пасайганда, ҳамма ёқдан кушларнинг шўхчан

сайраши эшитилар, хозирги пайтгача ёркин офтобни тўсган тўда-тўда майда чивинларни кунботгар томонга қувлайдиган кечки шабада ёкимли эсарди.

Ёшлар индамай ёнма-ён боришарди. Улар ўз хаёллари билан банд бўлганларидан илгарилаганлари сари ўзининг бор ранг-баранглигини намойиш қилаётган теварак-атрофга киё боқишмасди ҳам. Шу тарика бир-бирларига чурк этмаганларича ранчога етишди.

Донья Марианнага жуда садоқатли бўлган Бухало биринчи бўлиб уларнинг келаётганидан хабар берди. Ранчодагиларнинг бари, хатто сўкир чол Санхес ҳам арзандаларини қаршилагани чиқди.

Донья Марианна бир қарашдаёк эмишган акаси уйдалигини сезди.

— Ох, Худойим-ей, нинья! Бунақа бемахалда сизларни қайси шамол учирди? — хурсанд холда хитоб қилди донья Марианнага сут берган аёл.

— Сизни кўргим келди-да, мадресита¹. Анчадан бери юзингиздан ўпмаганимдан жуда соғиниб қолдим.

— Афсуски, жуда бемахал келибсиз-да, нинья! — деди мўйсафид Санхес. — Бундай бемалол гаплаша олмаймиз ҳам.

— Қайдан билай! — донья Марианна отдан ирғиб тушиб, чолни бағрига босди. — Мен бўлсам бу ерда ётиб қолавераман!..

— Йўғ-е! Нахотки, чиндан ҳам бизларни хурсанд қилмоқчи бўлсангиз, нинья?

— Ха, шунақа. Бунинг исботи учун хозирок акамни мени қолдириб, асиендага жўнатиб юбораман.

— Шундайми!.. Бундан чиқди, энди керагим йўқ экан-да! — қулди дон Руис.

— Энди хафа бўлмай қўяқол, сени огоҳлантирувдим.

— Хафа бўлаётганим йўқ. Фақат эртага соат нечада олиб кетишимни айтсанг бўлгани.

— Бунга овора бўлма, Руис. Марианонинг ўзи кузатиб қўяди.

— Бу сафар, нинья, бошқача иш тутаман. Сиздан агар бир қадам орқада қолсам, Худо урсин! — деди тигреро.

— Нахотки, мени хайдаётган бўлсанг, бераҳм? — хазиллашди дон Руис.

— Йўғ-е, нимага энди! Дам оласан, жиндай тамадди қиласан... Шуларнинг барига сенга бир неча соат вақт берилади. Шундан кейин... жўна, қорангни кўрмай!

— Шунисига ҳам раҳмат, синглим! — қулди Руис.

Хаммалари ранчога киришди.

Санхес кампир Мексика ранчоларининг бекаларига хос эпчиллик билан дастурхонга бир зумда ҳар хил муздек ичимликларни қўйиб ташлади, улар орасида пулька, маскаль, каталония ароғи,

¹ *Мадресита* — онажон (*Муаллиф изоҳи*).

оранжат ва хурмо ичимлиги ҳам бор эди. Томоқлари роса қақраб келган йўловчилар йўк-йўк деб тортиниб ўтирмай, дастурхондаги ноз-неъматларга ёпирилишганди, меҳмондўст мезбонлар бундан хурсанд бўлишди.

Дон Руис синглизини аяброк жигига тегиб турса ҳам унинг ранчода қолишга жазм этган нарса шунчаки инжиқлиги эмас, балки бунга жиддий сабаб борлигини кўнгли сезиб турарди. У ҳозирда очилиб кетганидан ҳазил қилгани қилган эди. Ўқимишли мексикаликлар оддий одамларга бемалол аралашиб кетаверишларини айтиб ўтишимиз керак. Бунда, мабодо бизни тушунишмасая, деб хавотирланиб ўтиришмайди. Бу ҳол французларга хос эмас, улар оддий одамлар билан бир дастурхон атрофида ўтирди дегунларича кизикчиликларидан асар ҳам қолмайди.

Кеч киришига яқин қолганда дон Руис мезбонлар билан хайрлашди-да, отига миниб, асиендага қайтиб кетди.

Барча субтропик мамлакатлардаги сингари Мексика оқшоми ҳам куннинг энг ёқимли пайтидир. Бу ерликлар оқшомда ичкарида эмас, очик ҳавода ўтиришни хуш кўришларига ҳам сабаб шунда. Одамлар коронги тушиши билан ранчолари олдидаги ўриндикларда ўтиришади, ашула айтишади, ўйин тушишади ва кечаси соат учгача ухлашни ҳатто хаёлларига ҳам келтиришмайди.

Донья Марианна ана шундай оқшомларни эмизган онасининг уйида ўтказишни хуш кўрарди.

Бу сафар эса дон Руис жўнаб кетиши биланок донья Марианна эснаб, толиққанини сездира бошлади. Шундан кейин чол-кампир унга дам олишни таклиф қилишди-да, ўзлари ҳам кўп ўтмай ёта қолишди.

Навқирон тигреро кундузги хароратдан хали совишга улгурмаган хоналардан кўра очик ҳавода ётишни маъқул кўрди. Ҳар маҳалгидай ранчони бир айланиб келганидан кейин дарвоза олдида тўр беланчакни осди-да, устидаги кийими билан ётиб қолди.

Бир соатдан кейин ранчодагилар катори тигреро ҳам қотиб ухлаб қолди. Шунда у уйку аралаш кимнингдир қўли елкасига текканини сезди-да, кўзини очди. Олдида донья Марианна турарди.

— Нима гап? Сизга нима бўлди, токаяя?

— Жим!.. Секинрок гапиринг, — шивирлади у. — Ҳеч нима бўлгани йўк, ҳаммаси жойида, Мариано. Сиз билан гаплашмоқчиман, холос.

— Қулоғим сизда, токаяя! — шивирлади Мариано ерга сакраб тушиб.

— Ширин уйқингизни бузганимдан афсусдаман, Мариано. Сизни уйғотишни кўзим қиймай, тепангизда чорак соат туриб қолдим.

— Э, чакки қилибсиз-да, нинья! — қулди тигреро. — Биз, ўрмон дайдилари қотиб ухлаганимиздан чарчовимиз бир соатда ёзилади. Мен бўлсам, адашмасам, икки соат бурун чўзилувдим. Энди гапиринг, нинья, қулоғим сизда.

Донья Марианна бир дакика ўйлаб қолди.

Мени яхши кўрасизми, Мариано? — қиз ахири ишонқирамай сўради.

— Нак туғишган синглимдай яхши кўраман! Бунақа деб сўрашдан уялсангиз бўларди!

— Сиздан катта илтимосим борлиги учун шундай қиляпман, Мариано.

— Айтаверинг, нинья, чўчиманг, йўқ, демайман. Сиздан жонимниям аямайман.

— Эҳтиёт бўлинг, Мариано! Ваъдави жуда катта қилманг. Оламда одамлар тайсаллайдиган нарсалар ҳам бор, — деди қиз муғомбирона жилмайиб.

— Эҳтимол, нинья, бўлса бордир. Бироқ сиз ҳақингизда гап кетаркан, менга ҳеч нарса тўсик бўлмайди.

— Айтинг-чи, Мариано, сиз Соҳибчангал деган овчи билан дўстмисиз?

— Жуда-жуда қалинман!

— У олийжаноб одамми? — сўради донья Марианна.

— Очиғини айтсам, гапингизга тушунмаяпман, нинья.

— Хўш, унга ишонса бўладими? Сўзининг устидан чиқадими? Бошқача айтганда, яхши одамми?

— Сеньорита, — Мариано жўшиб гап бошлади, — бир куни жуда мушкул аҳволда қолдим, худодан бошқа ишончим йўқ эди. Ўшанда Соҳибчангал жонимга оро кирди: ўлимдан асраб қолди. Мендан бошқаларни ҳам сақлаган! У одамларни деб кўп қахрамонликлар қилганини анча кўрганман, бенихоя жасур ва довжорак. Уни дўстимдан ҳам аъло кўраман... акамдай гап. Хоҳлаган пайтимда жонимни ҳам беришга тайёрман. Соҳибчангал ҳақидаги фикрим шу, нинья!

— У билан тез-тез учрашиб турасизми?

— Ҳар гал бир-биримизга керак бўлганимизда.

— Бундан чикди, якинроқда тураркан-да?

— Яқиндагина уч-тўрт кун меҳмоним бўлганди.

— Ростданми? Балки бу ерларга яқинда яна келиб қолар?

— Билмадим.

— Бу ерда нима қилди?

— Аниғини билмайман. Гарчи ранчода турганида бирорта парранда отиб келмаган бўлса ҳам, ов қилган, деган фикрдаман.

— Шунақа денг! — донья Марианна ўйчан ҳолда деди ва бир дақиқалик жимликдан кейин яна гап бошлади:

— Мариано, мабодо ўша овчини яна кўрмоқчи бўлсангиз топа олармидингиз?

— Топарман.

— Топарман, дейсизми? Демак, бунга ўзингиз ҳам ишонмас экансиз-да?

— Кечирасиз, нинья, нўноқроқ гапирдим. Уни топаман, албатта. Бизнинг одатда учрашадиган жойимиз бор.

- Бирок худди ўша куни у ерда бўлмаслиги мумкин-да.
- Бўлиши мумкин.
- Унда нима қиласиз?
- Унда бошқа ерга бораман-да, албатта, учратаман.
- У канака жой?
- Дўстим турадиган кишлок.
- Бу ердан олисдами?
- Бир неча миль нарида.
- Ўша кишлокнинг номи нима?
- Папагослар кишлоғи, нинья.
- Папагослар?
- Ҳа, айтишни унутибман, нинья, Соҳибчангал гарчи октанлилар авлодидан бўлса ҳам, мента номаълум сабабларга кўра хиндуларга яқинлашган. Битта қудратли хинду кабиласи уни, хаттоки ўғил қилиб олган.
- Бу жуда ғалати-я! – шивирлади донья Марианна.
- Тўғри гапиряпманми, ишқилиб? – деб қўйди очик осмон тагидаги узундан-узок бу суҳбат қаёққа қараб кетаётганини бошқа маҳалдагилардан камроқ фахмлаётган тигреро.
- Мариано, – киз ниҳоят гап бошлади, бошини каттиқ силкиб қўйди, – сиздан бир нарсани илтимос қилмоқчиман.
- Ҳа, мен ҳам илтимосингизни бажаришга сўз бераман.
- Бўлмаса сиздан илтимос: мен Соҳибчангални кўрмасам бўлмайди.
- Жуда соз. Қачон?
- Хозирок.
- Нима дедингиз?
- Бош тортасизми?
- Сира ҳам. Бирок...
- А! Яна «бирок»ми?
- У хар канака вазиятда ҳам бўлади.
- Шундай. Сизнинг «бирок»ингиз канака?
- Хозир кечаси-ку, токайя.
- Бунинг нима аҳамияти бор?
- Жуда арзимаган...
- Аниқроғи?
- Сал олисроқ-да.
- Отларимиз яхши!
- Уни жойидан тополмасак-чи?
- Унда ўша кишлокқа борамиз.
- Тигреро кизга яна синчиклаб каради:
- Уни кўрмасангиз бўлмайдими, нинья?
- Бўлмайди...
- Ҳм... Сизга айтсам, гап сиз бу ўйлаганингиздан ҳам жиддийроқ.
- Нимага?

Чунки ўша хиндулар кишлоғига киришнинг ўзи бўлмайди.

– Сиз hozиргина унга бориб тураман, дедингиз-ку.

– Сиз эмас, мен бориб тураман, нинья.

– Мен сизга эргашиб бораман, холос.

– Хиндулар октанли мексикаликларга қарши уруш ҳолатида туришибди-ку.

Бу билан нима ишингиз бор? Сиз уларнинг дўстисиз-ку!

Тигреро бунга маъқулламагандай бош чайқади:

– Бу хатарли ўйин! Ортиқча таваккал қиялсиз.

– Ютқазсам ортиқча таваккал қилган бўламан, албатта. Бирок мен ютаман!

– Менга қаранг, тоқайя: бу ниятингиздан қайтинг.

– Ваъдамдан қайтаман, деб қўя қолинг.

– Менга ноҳақ айб такаялсиз. Мен вақтида сизни бу ишдан қайтаришга уринаялман, холос. Кейин ёмон пушаймон бўласиз.

– У ёғи менинг ишим! Яна айтаман, Мариано: бу шунчаки инжиклик эмас, жуда зарур сабаби борлигидан ўша овчи билан кўришмасам бўлмайди. Тупунинг: жуда зарур сабаби бор! Сизга бу ҳам камлик қиладиган бўлса айтай: Соҳибчангалнинг ўзи менга керак бўлганимда қидириб топинг, деган. Бунинг устига икковимизни фақат сизгина учраштиришингиз мумкинлигини айтганди. Бу ҳам кифоя эмасми? Ҳалиям шубҳаланялсизми?

– Хўш, ундай бўлса, – деди тигреро, – амрингизга бўйсунингиз тийёрман, нинья! Мабодо бир нима бўлса, мандан кўрмайсиз.

– Нимаики бўлмасин, Мариано, сиздан умрбод миннатдорман. Лекин Соҳибчангал хузурига олиб борсангиз, жуда ҳам зўр иш қилган бўласиз!

– Бояғидай хозирок олиб боринг, дейсизми?

– Ораси қанча келади?

– Ўн-ўн икки лье.

– Арзимаган гап экан, Мариано.

Ҳа, агар ҳамма юрадиган йўлдан борсак, шунча келади. Биз бўлсак, жониворларнинг аранг билинадиган сўқмоқларидан юрамиз.

– Кеча бўлса ойдин – йўлдан адашмаймиз. Кетдик!

– Ихтиёрингиз, кетдик! – тигреро шундай дея қўрага йўналди.

Кечаси соат бир яримлар. Ой ерни қумуш шуълага чулбаган. Борлик нақ куппа-қундуздай ёруғ эди.

29. САЁҲАТ

Донья Марианнанинг табиатидаги асосий хислатларидан бўлган ғайрат, мустаҳкам ирода ва жўшқинлик Мексиканинг одамни ҳар қадамда хатар қутадиған чегара ўлкасининг шафқатсиз ҳаёти шароитида шаклланди. Бунақа хислатлар қундалиқ ҳаётда ўзини сира намоён қилмайди. Улардаги бундай шижоат бошга мусибат тушган тақдирдагина уйғонади. О, унда бундай ғайрат соҳиблари

Ўзларини химоя қилиб, тақдир зарбасига дош бера оладилар ва душман қучларига қарши дадил жангга киришадилар! Маркиз асиендадаги қизил хонада фарзандларига кўнглини ёрганида донья Марианна олдинига отасининг гапидан довдираб қолган бўлса ҳам, қалбида туғён кўтарилганди. У бунга чора излаб, Сохибчангалнинг сўзларини эслади. Шунда кўнглида бу мусибатдан қутулиш йўлини ўшагина кўрсата олади, деган хира умид пайдо бўлганди.

Ёшгина кизнинг хиндулар кўзғолони ва граждандар урушининг мураккаб шароитида кўзлаган бу иши осон бўлмаган тадбир саналар ва бунинг қалтис томони ҳам йўқ эмасди.

Маркиз де Могюернинг кизи кечаси хиндуларга чегарадош бўлган, кароқчилар қайнаган йўллардан отда елиб кетаётганини бир тасаввур қилинг-а! Бунда қанчалар жасорат бор. Тўғри, унга дов-юрак одам ҳамроҳ эди. Бирок бутун бир тўдага қарши нима ҳам қила оларди?

Донья Марианна ўзига бегона оламда яккаю ёлғизлигини сезаркан, бир неча марта эти увиқди. Бирок олийжаноб ниятли бу довюрак ва мағрур киз сира ҳам сир бой бермади. Ўзини дадил ва бемалол тутар, мутлақо бошқа нарсалар хусусида тигреро билан охиста гаплашар, хавотирланиб, эҳтиёткор иш тутаётганидан ҳазиллашиб, тегишиб кўяр, бунақа ажиб тунда ёт ерлардан кетаётганидан завқланарди ҳам.

Марианого келганда, у донья Марианна нега бу ишга жазм қилганига тушунолмасди. У бошидаёқ бу пича ўжар табиатроқ кизнинг инжиқлигидан бошқа нарса эмас, деб қўйгани сабабли ғалати саёҳатларининг тагига етишга ҳам уринмасди. Болалигиданок адашнинг барча истакларини бажаришга одатланганди-да. Шунинг учун ҳам ҳозир ҳеч нимани ўйламас, кизнинг кўнглини олаётганидан хурсанд бўларди, холос. Дарвоқе, ўзи ҳам у билан бир неча соат ёлғиз қолишга имкон туғилганидан хушнуд эди.

Тигреронинг донья Марианнага муносабати қандайлигини тўғри тушуниш керак. Ў ўзининг эмишган синглисини бутун вужуди билан ҳурмат қилар, унга жон фидо қилишга ҳам тайёр, бироқ меҳри бунчалар қайнок ва жўшқинликлар замирида қалбга алоқадор заррача нарса йўқ эди. Ўрталаридаги муносабат мусаффо, оташин, фидокорона дўстлик бўлиб, бунақа юксак туйғу фақат эркак киши қалбидагина туғилиши мумкин.

Тигреро донья Марианнага бошдан-оёқ жавобгар эканлигини бир дақиқа ҳам унутмасди. У шитирлаган ҳар нарсага ҳам диққат билан кулоқ солар, ўрмон чеккаларига зийраклик билан тикиларди. Ҳар дақиқада эмишган синглиси учуп олишишга ҳозир эди.

Улар ўнқир-чўнқир, бироқ хайриятки, камўрмонли жойлардан боришарди. Сутдек ойдин ҳам уларга бошқаларнинг қўққисдан хужум қилишларига йўл қўймасди.

Донья Марианна теварак-атрофга кизиксиниб тикиларкан, баъзан тигреродан, Сохибчангал билан учрашиладиган жойга яқин қолдими, деб сўраб қўярди.

Нихоят Мариано отини тўхтатди-да, унга кўли билан дарё бўйидаги кичикрок тепаликни кўрсатди. Тепалик устидаги баланд ўтлар орасидан ўчаёзган гулханнынг алангаси аранг кўзга ташланарди.

— Биз ўша ёкка боряпмиз, нинья.

— О, бизга бир неча дакикалик йўл қолибди-да! — донья Марианна суюниб кетди.

— Янглишасиз, нинья. Биринчидан, биз кетаётган сўкмок жуда эгри-бугри. Иккинчидан, дарё бўйидаги ўша тепалик сиз ўйлаганчалик якин эмас. Бунақа ойдин кечада одам мўлжалдан адашади ва сароб қурбони бўлиши мумкин. Амалда эса қушдай тиккасига учиб борилса икки лъеча келади. Эгри-бугри сўкмокнинг барча айланалари ҳисобга олинадиган бўлса, тўрт лъеча бўлади.

— Унда йўлни тўппа-тўғри солсак бўлмайми?

— Худо асрасин, нинья! Биз унда омонат кумда қолиб, бир неча дакикада ерга кириб кетамиз.

— Сизга ишонаман, токай! Айтмоқчи, ўша гулханни кўриб, Соҳибчангал жойидалигини билганимдан энди шошилаётганим ҳам йўк.

— Кечирасиз, азизам токайя, мен ҳали у ерда Соҳибчангални учратамиз, деганим йўк-ку.

— Бўлмаса боя нима девдингиз?

— Фақат ўша ерда учратишимиз мумкин, чунки Соҳибчангал бу ерларда ов қилганида одатда ўша тепаликка чайласини тикади.

Анави гулханнынг алангаси эмасми? Ё бўлмаса уни ҳам умуман гулхан демайсизми?

— Гулхан. Лекин ўша гулханни ким ёққани маълум, холос. Ахир Соҳибчангалдан бошқа овчилар ҳам бор-да. Шунинг учун ҳам ўша тепаликдан теварақ-атрофни кузатиш осонлигидан овчилар анчадан бери тунги қўналгани ҳуш кўришади.

— Демак, сизнингча, Соҳибчангал у ерда йўк экан-да?

— Йўк, мен бунақа демадим, нинья! — жавоб қилди овчи.

— Унда нимани хаёл қилаётганингизни айтинг, — хитоб қилди донья Марианна жаҳл билан эгар қошига уриб. — Очиғи, гоҳо одамни ҳуноб қилиб юборасиз, токай!

Хавотир олманг, токайя, ҳали умидимизни узганимизча йўк. Мабодо у ерда бошқа овчини учратсак, Соҳибчангал ҳозир қаердалигини ундан билиб оламиз.

Буни қаёқдан биласиз? Эҳтимол, тепаликдаги овчилар бўлмай, бирорта хиндудир?

— Йўк, у ерда хиндулар йўк.

— Хўш, Мариано, энди буни қаердан билишингизни айтсангиз. Бунақа оддий нарсани билгани сеҳргар бўлиш шарт эмас.

— Шунақа денг! Сизнингча, бу осонми?

— Албатта!

— Унда менга тушунтирсангиз. Айтишларича, одам ўрганаман, деса сира ҳам кеч бўлмас экан.

— Ҳазиллашяпсиэми, токайя. Бирок бу ёғи шундай, одам чўл сабоқларини сира ҳам унутмаслиги керак.

— Майли, насихатгўйлик қилманг, токайю! Тушунтиришингизни кутяпман.

— Бўлмаса, кулоқ солинг. Ҳиндулар ўзларини сездириб қўйишдан хавфсираб, сира ҳам Мексика чегарасида гулхан ёкишмайди. Онда-сонда, ўшанда ҳам бунга вазият мажбур қилса, эҳтиёткорлик чорасини кўришади. Улар гулханларни чуқур қовланган жойларда ёкишади ва бунинг учун қурук ёғоч ишлатишади, уни сафарда ўзлари билан олиб юришади. Жуда чуқур жойдан салгина аланга кўтарилади, қурук ёғоч эса тутунсиз ёнади, учкун ҳам сачратмайди. Тушунарлими?

— Анави гулхан ҳам кўзга аранг ташланяпти-ку.

— Барибир, олисдан кўриняпти. Буни ҳиндулар ёкканларида борми, эҳтиётсизликлари учун бу жуда кимматга тушган бўларди.

— Тўғри! Кўзи пишган одамлигингиз шундоққина кўриниб турибди. Шу пайт бир неча кадам наридан дағал, бирок мулойим овоз келди.

Йўловчилар беихтиёр сесканишди-да, атрофга кўркиброқ аланг-лашаркан, сўқмоқдаги бир одамни кўришди. У иккала кўли билан милтиққа суяниб олганди. Мариано бу қалтис вазиятда ҳам довдираб қолмади: кўз очиб юмгунча милтигини олиб, нотаниш кимсага тўғрилади.

— Ҳой, оғайни! — бояги одам тигреронинг нияти бузилганидан сира ҳам чўчимай давом этди. — Нима қиялсан ўзи! Бунақада эски ошнангни ҳам ўлдириб қўясан-ку.

— Хм!.. Овози танишга ўхшайди, — деди тигреро милтигини паства туширмай.

— Бўлмаса-чи! Уни танимасанг ҳам керак!

— Наҳотки Хуштакбоз бўлсанг?

— Хайрият-е! Ўшанинг ўзи, — кулимсиради канадалик.

— Бу дўстим! — деди тигреро ва милтигини елкасига осди.

— Ким у? — сўради донья Марианна.

— Траппер, канадалик овчи, ўз халқининг асл фарзанди.

— Бунга ишончингиз комилми?

— Нак ўзимга ишонгандай ишонаман. Жуда ҳалол йигит.

— Канадаликларни бекорга дуруст одамлар дейишмайди. Бу ерда нима иш қилаётганини сўраб кўринг.

— Ҳо! Буниси менинг ишим, — жавоб қилди Хуштакбоз донья Марианнанинг саволига. — Ундан кўра, кечаси бунақа нобоп ҳамроҳ билан нотинч пайтда қаякка кетаётганингизни айтинг.

— Мен ўзингиз кўриб турганингиздай, саёҳат қилиб юрибман, — Мариано унга яраша жавоб қилди.

— Эҳтимол. Бирок ҳар бир саёҳатнинг ўзига яраша мақсади бўлади. Мен бўлсам, очиги, тушунолмаяпман, бу сўқмоқдан қайга шошиляпсизлар?

— Ўзимиз излаётган одамни топмоқчи бўлган томонга.

Хм... Гарчи буни сўрашга ҳақким бўлса ҳам негадир суриш-тиргим келмаяпти. Олдиндан юргандан кўра отнинг бошини орқага бурганларинг маъқулроқ. Ҳа, шундай.

— Бу менга боғлиқ эмас, Ҳуштакбоз, — жавоб килди тигреро.

— Нимага?

— Чунки бу саёҳатда мен хўжайин эмасман.

— Бу ерда икковинглар, холос. Бошқа бировни кўрмаяпман-ку!

Битта оддий нарсани унутяпсиз, сеньор, — донья Марианна гапга аралашди. — Бу икки кишининг ҳам биттаси аёл...

— ... бошлиқ ҳам ўшанинқ ўзи, — Ҳуштакбоз гапни бўлди. — Фаромушхотирлигимни кечирафиз, сеньорита!

— Бемалол кечираман, — донья Марианна ҳам шундай хазил-намо килиб деди. — Бирок битта шарти бор, сиз баъзи бир саволларга жавоб берасиз.

— Кулоғим сизда, сеньорита.

— Олисдаги анави чайла қанақалигини билсам девдим.

— У овчилар қўналғаси, сеньорита.

— Сиз ўша ердаги одамларни биласизми?

— Бўлмаса-чи, сеньорита! Ўзим ҳам ўшаларданман.

— Сизга айтсам, сеньор, — деди донья Марианна бир дақиқа иккилашиб туриб, — баъзи бир сабабларга кўра мен битта овчи билан тезда учрашишим керак. Эҳтимол, у сизнинг ўртокларингиз орасидадир?

— Уни шахсан танийсизми, сеньорита?

— Ҳа. Уни Соҳибчангал дейишади.

Ҳуштакбоз бу номни эшитганидан кейин яқинроқ келди-да, кизга синчиклаб тикилди.

— Сиз Соҳибчангалда зарур ишим бор, дедингиз шекилли?

— Сизга айтсам, жуда ҳам муҳим, сеньор.

— Унда сиз донья Марианна де Могюер экансиз.

— Қандай танидингиз?

— Ажабланманг, сеньорита. Соҳибчангал — менинг дўстим. Сиз уни бу ерларда кидириб қолишингиз мумкинлигини менга айтиб қўювди.

У билармиди? — ғулдиради донья Марианна. — Буни қандай билиш мумкин?

Донья Марианна ҳаётига дахлдор нарсалардан овчининг воқиғлигини билиб, ваҳимага туша бошлади.

— Буни аниқ килиб айтмасди, сеньорита, фақат умид киларди, — деди овчи гўё кизнинг кўнглидан ўтаётган нарсаларни сезгандай. — У менга сизни келиб қолиши мумкин, деганди, бироқ ҳамма гапни тўқиб солмаганди. Гапимга ишонаверинг, сеньорита. Сизни кидириб юриб қийналмасин, деб менга сизга ёрдам беришни топширганди.

— Ундай бўлса, сеньор, — деди донья Марианна ўзига яраша катъият билан, — бизни ўша чайлага олиб борсангиз.

— Жоним билан, сеньорита. Дўстингиз йўқ бўлса ҳам у ерда яхши кутиб олишади, бунисига кафилман.

Канакасига?! — хитоб килди донья Марианна хайратга тушиб. — У ерда йўқми?

— Хавотир олманг, сеньорита, якин орада кайтади.

— Ё Худойим! — қиз инграб юборди.

— Олдинрок боришимга рухсат этасиз, сеньорита. Сизни кутиб олишга ҳозирлик кўраман...

— Хўп, бироқ Сохибчангал...

— Тезда кайтади, — Хуштакбоз уни тинчитди. — Ўзим унга хабар бераман. Эрталаб шу ерда бўлади.

— Сўз берасизми, сеньор?

— Чўл овчисининг чин сўзи!

— Унда боринг... Худо ёр бўлсин!

Хуштакбоз мулойим таъзим килди-да, милтигини елкасига қўйиб, эгилганича буталар орасига шўнғиди.

— Энди, токайя, биз олдинга дадил юрсак бўлади. Мен Хуштакбозни яхши биламан, у яхши ва ҳалол йигит. Тўғри сўз.

— Сохибчангал билан учрашсам бўлгани!

— «Учрашсам» эмиш-а! Бу жойларга кадам қўйсангиз қандай чоралар кўрилишини кўриб турибсиз-ку.

— Мени ўшалар ваҳимага соляпти. Бироқ нима бўлса бўлди! Кетдик! — Донья Марианна шундай дея отига қамчи босиб, илгарилаб кетди. Тигреро унга эргашди. У боя донья Марианнанинг овчини зудлик билан кўрмоқчилигини тушунолмагандай, ҳозирги хитоби маъносини ҳам унчалик фаҳмламади.

30. ОВЧИЛАР ҚўНАЛҒАСИ

Овчилар қўналғаси олисда бўлмаганидан йўловчиларимиз у ерга Хуштакбоздан ярим соат кейин етиб келишди.

Хуштакбоз кўпни кўрган одам бўлганидан ана шу қиска вақт ичида бошқа овчилар билан донья Марианнага шох-шаббалардан чайла қуришга улгургани. Чўл шароитида бу анчагина дуруст бошпана ҳисобланади.

Овчилар макони қўналғадан кўра кўпроқ ҳарбий лагерга ўхшарди. Унинг яқинида қирқилган бутун дарахтлардан қилинган тўсиклар қад кERGАНДИ. Қозикларда жиловли олинган, бироқ эгарланган отлар турарди. Бир хил узокликдаги кўрикчилик чироқлари қўналға атрофини ёритарди. Милтиқларини шай туттишган бешта соқчи чўнкайиб ўтирганича истехкомларнинг минораларидан чўлни кузатишарди. Уларнинг ўткир нигоҳларидан буталарнинг салгина қимирлаши ҳам четда қолмасди.

Гулханлар теварагида ўттизта овчи ухлаб ётарди. Улар трапперлар либосидаги кўринишлари ғайратли ва жиддий кишилар эди. Бошларида мўйна қалпоқ, эгниларида миткалдан тикилган куртқа, чарм шим бор эди. Қўллари милтиқларига ёпишган. Улар биринчи тревога берилгандаёқ ўт очишга тайёр эдилар.

Сокчилар Ҳуштакбоздан олдинроқ буйруқ олганларидан йўловчиларимизни битта тўсиқдан ўтказиб юборишди-да, зумда яна йўлни ёпиб қўйишди.

Канадалик Ҳуштакбоз меҳмонларни чайла олдида кутиб олди.

— Ҳуш келибсиз, сеньорита! — деди у донья Марианнага одан тушишга қарашаркан. — Сизга манави чайлада йўсундан жой хозирлаб қўйдик. Бемалол ухлайверинг, сиздан бошқа ҳеч ким у ерга оёқ кўя олмайди.

Миннатдорман, сеньор, бироқ Соҳибчангал бу ерга келганимдан оғохлантирилганини билганимдан кейингина илтифотингиз учун миннатдорлик билдираман.

— Унга иккита чопар юбордик, сеньорита. Бироқ сизга яна айтаман: у эрталаб етиб келади. Йўлдан чарчаб келгансиз, озрок тамадди қилиб олсангиз, девдим.

— Миннатдорман, хожати йўқ, — деди донья Марианна. Сўнгра Ҳуштакбозга жилмайди-да, тигреронинг қўлини қисиб, чайлага қириб кетди.

Эшик ўрнидаги аёл парда тушиши билан тигреро чакмонини ечиб, чайла олдига ёзди.

— Нима қиялсиз? — сўради хайрон бўлган Ҳуштакбоз.

— Кўриб турганингиздай, ўзимга жой қиялман.

— Нахотки шу ерга тунамокчи бўлсангиз?

— Нега энди тунамас эканман.

— Бу ерга совқотиб коласиз-ку.

— Э! Тез орада тонг ҳам отади, вақт алламахал бўлиб қолди-ку.

— Нима, бизга ишонмайсизми?

— Гап бундамас, Ҳуштакбоз, донья Марианна — менинг эмишган синглим, бунинг устига тоқайя. Демак, унинг халоватини ўзим кўриқлашим керак.

— Э, йў-е, бу вазифа бугун менинг зиммамда! — эътироз билдирди Ҳуштакбоз.

— Яхши!

— Ажойиб! Иккита кўриқчи ҳар ҳолда биттадан кўра яхши бўлади!.. Менга қаранг, Ҳуштакбоз, сизга тўла ва бутунлай ишонаман, шундай бўлса ҳам синглимни кўриқлашни бировга топширолмайман. Мени яхши биласиз, бир нимага аҳд қилдимми, ҳеч орқага қайтмайман. Ҳақманми ё йўқми, барибир чекинмайман.

Ихтиёрингиз! — Ҳуштакбоз қулди-да, тигрерони ўз ихтиёрига қўйиб берди.

Тигреро эса, гарчи бу ерга йиғилган барча овчиларни шахсан таниса ҳам, донья Марианнани чўлда ўзларини бемалол тутишга

ўрганишган бежилов одамларга ташлаб қуя олмасди. Улар спиртли ичимликлар таъсирида меҳмондўстликнинг муқаддас қонунларини бузишмайди, деб ким кафолат беради?

Шуни айтиб ўтиш керакки, тигреро чўлдагиларнинг хаёллари ва ахлоқларини билса ҳам, бу сафар каттик янглишаётганди.

Биз ижтимоий ҳаёт меъёрларига мослашишни заррача истамай, чўлларга гўё озод яшаш учун чиқиб кетган, амалда эса ўзларининг қусурларига эрк беришнигина истаган бебошвоқ кишиларни сира ҳам химоя қилмоқчи эмасмиз. Бирок кунлар ўтиши билан кўчманчи ҳаёт ўз-ўзидан бунақа одамларга яхши таъсир кўрсатиб, табиатларини ўзгартиришини, феълларини юмшатиб юборишини айтмасдан бўлмайди. Уша одамлар доимо хатарда бўлиб, маҳрумликларга, қашшоқликка тушганларида ўзларидаги ёмон жиҳатлардан қутула борадилар, табиатларида дуруст томонлар юз кўрсата бошлайди. Улар каттикқўл ва қўпол туюқсалар-да, амалда ҳалол ва дуруст одамлар бўладилар. Ҳолбуки, бир вақтлари улар бу фазилатлардан жуда йироқ эдилар.

Американинг кенг-қўлам саванналарида тирикчилик қилаётган довжурак кашшофларнинг учдан икки қисми ана шундай кишилар эканликларига шубҳа қилмаса бўлади. Бирок чўл улар билан бир қаторда тубан, ўнғалмас кишиларни ҳам ўзига тортади. Улар ана шу қимсасиз ва одам кам учрайдиган жойларда бир неча йил япаганларидан кейин ашаддий қаллақесарларга айландилар. Саёҳатчиларни пойлаб, уларга ўлжага ўзини отадиган қалхатдай ташланадиган чўл қароқчилари сафини тўлдирдилар, қисқаси, талончилик ва котиллик билан кун ўтказадилар.

Шунга карамай, чўлдагиларнинг ҳаммалари яхши-ёмон, октанли, метис ёки хиндулар, трапперлар ёки қароқчилар бўладими, барибир меҳмоннавозликни ўрнига қўядилар ва уларнинг ниҳоятда сахий эканликларини, одамгарчиликни билишларини айтиб қўйишимиз керак. Кечаси адашган ёки ёғингарчиликда қолган ҳорғин йўловчи сира хавфсизрамай йўлида учраган биринчи гулхан ёнидан бошпана сўраши ёки йўлидаги хиндулар қишлоғидаги истаган чайла эшигини тақиллатиши мумкин. Йўловчи ўшал лаҳзадан бошлаб мурожаат қилган одамнинг азиз меҳмонига айланади. Бравос хиндулари, овчилар ёки ҳатто чўлнинг овлоқроқ жойида учраб қолгудай бўлса, бўйинини бемалол узадиган чўл қароқчилари ҳам меҳмонни туғишган биродарларидай қаршилаб, топган-тутганларини баҳам кўрадилар. Йўловчи бир неча кун турса ҳам ушланиброк қолганига сира шама қилмайдилар, буни бирор нарса билан сездирмайдилар ҳам. Ҳар кунгидай иззат-ҳурмат қилаверадилар. Бунинг устига меҳмон кетаётганида аранг жавоб берадилар ва бундан хафа бўлган бўлиб, самимий хайр-хўш қиладилар. Тўғри, гоҳо шундай ҳам бўлади. Меҳмондўст уй соҳиби саккиз кундан кейин меҳмонни ўрмоннинг бирор жойида учратиб қолса, уни уялмай-нетмай талаши, ўлдириши ёки тўқолини шилиб олиши ҳам мумкин. Бирок йўловчи

ашаддий чўл карокчиларига ёхуд узок ғарбадаги баъзи бир хинду кабилаларига луч келгандагина шундай хол рўй беради. Трапперларга келганда, бир дастурхондан овқат еб, бирга тонг оттирган одам улар учун умрбод табаррук бўлиб қолади.

Тигреро хозирда хавотирланиб караб қўяётган овчилар оддий ва дағалроқ, бироқ дуруст одамлар эдилар. Донья Марианнага озор бериш уларнинг хаёлларига ҳам келмасди. Аксинча, улар бундай сохибжамол киз ўзларига ишонганидан бошлари осмонга етиб, уни хар қандай дилозордан сақлашга ҳам шай эдилар. Ана шунинг учун тигреро хавотирланганини кўрганида Хуштакбоз кулимсираб кўйганди.

Донья Марианна тонг отгунича колган озгина вақтни сергак ўтказмоқчи бўлганди. Бироқ лагерда осойишталик ҳукм сурганидан кизни чарчоқ босиб, қаттиқ ухлаб қолди. Тонг ғира-шира отиши билан ирғиб турди-да, кийимининг у ёқ-бу ёғини тўғрилаб, чайладан чиқди.

Кўналға ҳамон сукунат кўйнида эди. Олис-олислардан кўз узишмай туришган соқчилардан бўлак ҳамма овчилар у ер-бу ерда чўзилганларича ухларди.

Осмондаги увада булутларни кизартирганча тонг отди. Субхидамнинг муздек шабадаси ўрмондаги баҳайбат дарахтларнинг учлари билан ўйнашарди. Бехисоб гуллар бўй чўзиб, қаддиларини ўнглашар, очилаётган ғунчаларини офтобнинг илк нурларига туттишарди. Чўлдаги жилғалар шовуллаганича қалин ўт-ўланлар орасидан ўзларига йўл очишарди. Улар ок тошдан бўзрангига, ундан окига сакраб, урилиб, кумуш сувларини Рио-Браво-дель-Нортега армуғон этишар, унинг инжик шохобчалари эса олисдан дарё узра ёйилган ва буралиб турган ок туман шаклида ўзларини кўрсатишарди.

Сайроки паррандаларнинг кўпчилиги хозирча япроқлар панасида бўлса ҳам, дам у ер-дам бу ерда қушлар хонишининг илк тароналари янграб коларди.

Замин жилмаяр, осмон беғубор, ҳаво тиниқ бўлиб, буларнинг бари бугунги куннинг ажойиб ва ёркинлигидан дарак беради.

Маза килиб ухлаб, тиникиб олган донья Марианна субхидамда даланинг ажойиб нафасидан, фақат Америка чўлларига хос бўлган нордон ва ёқимли исларидан роҳатланиб нафас оларди. Қиз хатто чайладан ташқарига чиқишга ҳам ботинди. Рўпарасида олис далалар ястаниб ётарди. Кўз очаётган табиатнинг нақадар осойишталиги, чўлнинг қудратли бу симфонияси вужудини сокин қувончга тўлдирарди. У беихтиёр соф калбларда табиатнинг улуғвор манзараси қаршисида уйғонадиган орзулар ва хаёлларга берилди.

Куёш энди батамом чикқан, унинг кўзларни камаштирувчи нурлари йўколаётган сўнги сояларни толмай таъкиб этаётганида донья Марианна кўккисдан хушхол хайкириб юборди. Чунки олисда лагерь томон келаётган отлиқлар қарвони кўринганди. Тигреро бу

хайкириқдан уйғониб кетиб, лаҳзада ирғиб турди-да, милтиғини шай тутганича кизга тикилди.

— Эртангиз хайрли бўлсин, токайо! — деди донья Марианна мулойим охангда.

— Сизни Худонинг ўзи асрасин, нинья! — жавоб қилди тигреро хамон хавотирда алангларкан. — Яхши ухладингизми?

— Зўр, Мариано!

— Бундан хурсандман. Бирок нимага кичкириб юбордингиз?

— Менми? Ишонсангиз, дўстим, нимагалигини ўзим ҳам билмайман. Э, ха! Биз томонга елиб келаётган анави қарвонни кўряпсиэми?

— Карай! Роса от кўйиб келишяптими! Ярим соатларда етиб келишса керак!

— Нима дедингиз, токайо, Сохибчангал улар орасидамикин?

— Менимча, орасида.

— Бунга ишончим комил, — деди Хуштакбоз донья Марианнага мулойим таъзим қиларкан.

— Нимага бунчалар ишонч билан гапиряпсиз, сеньор? — сўради донья Марианна тўлкинланиб.

Чунки уни танидим-да. Хўш, қалай, сеньорита, Хуштакбоз сўзининг устидан чиқарканми?

Сизга миннатдорчилигимни қандай билдиришни ҳам билмай колдим, сеньор!

Э! Мен дўстимнинг орзуси ушалиши учун жовимни ҳам аямайман, сеньорита. Миннатдорчилигингизни ўшанда билдираверасиз!

Кўналғадагилар тура бошлашди.

Овчилар эснаб, керишганларича ишни бошлаб юборишди. Баъзилари отларни суғоргани олиб боришар, бировлари ўтин ёриб, ўчиб қолаётган гулханларга ташлашар, каттарок бўлган уч киши эса ошпазлик қилиб, бутун отряддагиларга нонушта тайёрлашарди.

Энди кўналға ҳам бутунлай ўзгариб кетди. Унда хаёт қайнади. Хар ким фурсатни ганимат билиб, ўз ишини шоша-пиша бажаради.

Олдинига кўналғадаги бу шовкин-сурон, кулгу ва югур-югурлардан хайратда қолган донья Марианна ўзи учун бошқача бўлган ушбу вазиятга тезда кўникди-да, овчиларнинг ишларини қизиқиб кузата бошлади.

Шунда соқчининг ногахон: «Ким келяпти?» — деган овозини эшитиб, у ёқ-бу ёқка аланглади.

— Дўстинг! — деб жавоб қилди соқчига кимдир. Қиз шу он Сохибчангални овозидан таниди.

Овчи бошчилигидаги суворийлар лагерга шитоб билан киришди.

Сохибчангал отидан илдам тушиди-да, Хуштакбоз билан бир-икки оғиз гаплашиб, шерикларига хайратда тикилаётган донья Марианна томон юрди. У ёлғиз келмаган, ёнида Оловкўз, донья Эсперанса ва бир неча хинду хизматкорлар бор эди.

Сохибчангал донья Марианнага яқинлашиб, чуқур таъзим қилди-да, ёнидаги иккита хамрохига ўгирилиб деди:

Сеньорита, сизни онам донья Эсперанса ва отам билан таништиришга ижозат берасиз. Икковлари ҳам сизни ёктириб қолишганидан мен билан келишди.

Уялинқираб турган киз донья Эсперанса билан сашем уни бағирларига босиб ўпганларида хурсандлигидан кизариб кетди. Ташки кўринишларидан мавкелари баландлиги сезилиб турган бу кишилар ўзини дилдан эркалаётганларини сира тушунолмас ва уларнинг меҳрибонлик билан айланиб-ўргилаётганларига қанақа жавоб қилишни билмасди.

Овчилар бу пайтда эпчиллик билан йўл-йўл матодан чодир тиқишга улгуришганди. Унинг бир бўлимига донья Марианна билан донья Эсперанса ўзларини олишди. Иккала аёл зумда бир-бирларини ёктириб қолишганди. Улар эркакларни ўз ҳолларига қўйиб, гапга тушиб кетишди.

Донья Марианна суҳбатдошини жуда ёктириб қолганидан унга кўнглини ёришга жазм этди. Эндигина танишган донья Эсперанса маркиз де Могюер мушкул аҳволдалигидан вокифлигини билганида, кизнинг хайратдан оғзи очилиб қолди. Донья Марианнанинг, ҳатто кўналгага нима сабабдан келганини айтиб ўтиришига ҳам ҳожат қолмади. Бунақа ишларни киздан яхшироқ ҳал қиладиган донья Эсперанса унинг оғирини енгил қилди, кула-кула барини ўзи гапириб қўя қолди.

Сизни хайратда қолдирадиган яна ҳам ғаройиброқ нарсаларни гапириб беришим мумкин, — деди донья Эсперанса гапини тугатаркан, қулиб, — бироқ сизни толиктиришни истамайман. Биз оиламиз қисмати ташвишида эканлигимиз ва бостириб келаётган фалокатдан сизни қутқаришга имконимиз борлигини билсангиз бўлди.

О, жуда ҳам меҳрибон экансиз, сеньора! — деди донья Марианна жўшиб кетиб. — Бунчалар илтифотингизга қандай сазовор бўлганимни билолмаяпман!

Иккала аёлнинг дўстона ва қуюқ суҳбати Соҳибчангал келиши билан бўлиниб қолди. У нонушта тайёрлиги ва Оловкўз дастурхонга таклиф қиладиганини айтгани кирганди. Донья Марианна хиндуларга чегара жойдаги ҳаёт билан яхши таниш бўлиб, бу ердагилар ўт устида бемалол тамадди қилаверишларини билганидан Соҳибчангал шундай деганида қулиб юбораёзди. Бироқ чодирнинг бошқа бўлимига кирганида қумуш ва биллурдан ясалган идишлар билан безатилган столни кўриб, қотиб қолди. Бунақа дастурхонга Мексика пойтахтидагиларнинг ҳам хаваси келарди. Дастурхонда зўр таомлар йўқ эди, албатта. Емишлар гўшт ва меваларнинг турли навларидан иборат эди. Бироқ чодирдаги барча нарсалар улғувор туюларди. Ундан бир неча қадам нарида, чодирнинг шохи деворининг нарёғида чўл ҳаёти ҳар кунгидай кечарди.

Донья Марианна ўзининг шарафига уюштирилган бу зиёфатдан ҳам хайратга тушгани, ҳам қойил бўлганини сездирмади, албатта.

У шодон гапирар ва иштаха билан тамадди килар, мезбонларнинг химматларига койил бўларди.

— Жиддий гапларга ўтишдан олдин, сеньорита, — деди Сохибчангал дастурхонга ширинлик тортилишидан кейин донья Марианнага, — донья Эсперансадан доимо дастурхонимизни киздирадиган ажойиб хинду афсоналардан бирини айтиб беришни илтимос қилишимизга ижозат бергайсиз.

Донья Марианна бу нигоҳ, аввалига ғалати туюлган таклифдан жуда хайрон бўлди. Бирок овчининг гапида қандайдир сирли маъно яшириниб, афсона тимсолида фойдали маслаҳат бермокчи бўлишса керак, деган хаёлга борди-да, мулойимгина жилмайганича жавоб килди:

— Сеньоранинг ҳикоясини жон-жон деб тинглайман, албатта. Мени хинду аёл эмизганди, болалигимда кечалари хиндуларнинг кўплаб афсоналарини айтиб берарди. Улар хотирамда ўрнашиб колган ва хозиргача эслаганимда қувонаман.

31. АФСОНА

Донья Эсперанса хаёлини бир ерга жамлаб турди-да, Оловкўз билан кўз уриштириб олиб, донья Марианнага:

— Ҳикоямни бошлашдан олдин, — деди у ёкимли ва жарангдор овозда, — сизга ацтеклар халкининг кизи ва бу халкнинг собиқ ҳукмдорлари авлодидан эканлигимни айтишим лозим. Ҳозир мен айтадиган афсона тарихан ҳаққонийлиги билан ажралиб туради ва бизгача асрлар оша қандай бўлса шундайича етиб келган. Бу афсона сизни қизиқтириб қўйишига ишонаман, — донья Эсперанса маънодор кўшимча килди-да, стуллар ортида кимир этмай турган хизматкорлардан бирига: — Кипуни келтир, — деди.

Хизматкор ташқарига чикиб, бекасига тапирнинг хушбўй ислар анкиётган терисидан килинган сумка узатди. Бека унинг ичидан ранг-баранг иплардан тўкилган ва тугунлари сероб бўлган бир неча узун тизимча чикарди. Тугунларда гоҳ майда чиганоклар, гоҳ олтин зарраси кўзга ташланарди. Кипуни ўкиш учун одамдан айрича савод талаб қилинади. Хатто хиндулар орасида ҳам бунақа нарсани эплайдиганлар кам топилади. Оқтанлилар ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Чунки хиндулар бу хатнинг сирини улардан жуда пинхон туттишади. Хиндулар тарихини ўрганишда бенихоя машаққатларга дуч келинаётганлигига сабаб ҳам шундадир.

Донья Эсперанса бир дакика кипуга диққат билан қараб турди. Сўнгра биттасини танлаб олиб, бошқаларини жойига солиб қўйди-да, худди роҳиб дуо ўкиганида тасбех ўгиргандай тизимчани ўгирганича хикоясини бошлади.

Папагосларнинг бир атапетлида ўзимиз эшитишга муяссар бўлган бу афсонага путур етмасин, деб хавфсираганимиздан оҳорини тўкмасдан айтамыз. Бу хикояни европаликларга хос бўлган бурама

гаплар билан безашга уриниш, бизнингча, унинг кировини тўкиб кўйган бўларди.

Бир замонларда, октанлилар хиндуларнинг ерларида пайдо бўлмасларидан анча олдин кўл бўйларида яшайдиган чечмеклар билан толтекларнинг кўп сонли кўчманчи қабилалари бир қурғоқчилик йилида бизонлар кетидан жануби-шарққа кўчиб ўтадиган бўлишди. Бу ниятларига етишди ҳам.

Улар Шўркўлга етганларида бўлинишди. Хиндуларнинг бир қисми ана шу кўл бўйида ўрнашиб қолди. Номатлум сабабларга кўра «команчи» деб аталган уддабурунлари нари силжишди. Улар Рио Хилгача боришди-да, ўша ерни макон қилишди. Бироқ тез орада команчи қабилалари ҳам бўлиниб кетишди. Баъзилари ўша ерда қолишди, бошқалари яна нари кетишди. Кетганлар қолганларни «шалпангкулок» деб аташди, бироқ бу қабиладагиларни бошқалардан олдинроқ учратган испанлар эса «опатослар» деб аташди. Йўлдан қолмай кетаверган қабилалар Рио Пуэрконинг адоғидаги Рио-Браводель-Нортега етишди. Бу ерда улар ўзларини «Адоққа етганлар» деб аташди. Ўша пайтларда хиндуларда иккитагина қабила бошлиғи қолганди. Биттасининг ўғли, иккинчисининг эса ёлғизгина қизи бор эди. Ёшлар бир-бирларини севиб қолишди. Бундан эса ёшгина кизнинг отаси жуда дарғазаб бўлди-да, авлодини қўлга қурол олишга чақирди, қабила жангга тайёргарлик кўра бошлади. Йигитнинг отаси уруш бўлишини хохламаганидан қабиласи билан Риохиладан ўтиб, кейинчалик октанлилар аввалига Сенара, сўнгра Сонора деб аташган жойга ичкарилаб кетишди. Бу ерда улар тинчгина яшай бошлашди, бироқ октанлилар ер ва олтин тамасида келиб, қонли урушлар қилиб, ерларини тортиб олишди.

Команчилар Сонорада ўзлари очган олтин ва қумуш қонлари яқинида талай шаҳарлар қурдилар. Улар одатлари бўйича қонларни ишга солиш билан овнора эдилар.

Қабила бошлиғи «Муолажа кулбаси»даги жойида ўтирар, у ерда ўзи бош бўлиб, халқнинг буюк кенгашини ўтказмоқда эди. Қиз отасига яқин бориб, тиз чўкди.

— Хўш, нима илтимосинг бор? — деб сўради қабила бошлиғи кизининг сабур толасидай майин сочини меҳр билан силаб.

— Ота, — деди киз, — бировни севиб қолдим, у ҳам мени севади.

Чекинг кимга тушди, кизим? Ўша бахтли сардор ким экан?
— У сардор эмас, ота. У энг оддий, бироқ қабиламизнинг энг довурак жангчиси.

Мўйсафид қабила бошлиғининг ковоғи уйилиб, кўзларида ғазаб чақнади.

— Ота, — гапида давом этди Ова унинг тиззасини кучиб, — агар унга тегмасам ўзимни ўлдираман.

Чолнинг кизидан айрилгиси келмасди.

— Сен севган одамингга тегасан, — деди қабила бошлиғи.

– Манави табаррук тотемда онт ичинг, ота!

Сўзимнинг устидан чикаман, деб шу табаррук тотемда қасам ичаман! Дадил гапиравер! Севиб қолган одамингнинг номини айт.

– Унинг исми Қанотли Илон, ота.

У ғирт камбағал, – шивирлади чол чуқур ух тортиб.

– Бисотим икковимизга етади, ота.

– Маъкул, кизим, сен Қанотли Илонга тегасан.

Ова бахт ва қувончдан чеҳраси ёришиб ўрнидан турди-да, йиғиндагиларга чуқур таъзим қилиб, «Муолажа кулба»сини тарк этди.

Қанотли Илон чиндан ҳам камбағал, азбаройи кашшоқлигидан олтин қонида ишлашга мажбур эди. Бирок у ёш ва қабиласидаги тенгқурлари орасида жуда келишган эди. Қиз билан йигит бир-бирларига мутлақо ўхшамасди! Йигит чинакамига паҳлавон ва мушакдор бўлганидан латофатли ва нозикниҳол Ова ёнида бамисоли гўзал охуга рўбарў бўлган кўркам бизонга ўхшарди. Улар бир-бирларига сира ҳам ўхшамаганлари учун ҳам севишиб қолишган бўлишса, ажаб эмасди.

Қанотли Илон қанчалар камбағал бўлишига қарамай, ўзининг қайлиғига қўнғир айиқ ёғидан тайёрланган мой, тимсоҳ тишидан қилинган маржон ва пума терисидан ясалган камарни сарпо қилди.

Ёшлар бахтиёр эдилар. Тўй яқинлашди. Қанотли Илон Ованинг пойига олтин тўқа ва чиғанокларига тилла кадалиб ишланган иккита билагузук кўйди.

Ова бу совғаларни жилмайган кўйи олди ва куёв бўлмиш билан хайрлашиб, бундай деди:

– Хайр! Бугун-эрта кўришиш учун айриламиз ва эртага эса сира ҳам айрилмаслик учун кўришамиз.

Эртасига Қанотли Илон келмади. Ова уни кўп ойлар кутса ҳам наф чикмади. Қабила бошлиғининг буйруғи билан уни бутун мамлакатдан излашди. Йигитни бирорта ҳам одам кўрмаган, дарагини ҳам эшитмаганди. Қанотли Илон ғойиб бўлган ва у энди фақат Ованинг қалбидагина яшарди.

Қиз тинимсиз йиғларди. Унга тасалли бериш учун, йигит оқтан-лиларга қарши урушга кетган, дейишди. Ова ишонқирамай бошини чайқар ва яна шашқатор оқаётган ёшини артарди.

Қанотли Илон ғойиб бўлгандан бери тоғ чўкчиларини қирк марта қор босди, бу жумбоқ ҳамон жумбоқлигича қолаверди.

Бир куни Овага отасидан мерос қолган олтин қонининг ишчилари битта эски, ташландик ерости йўлини қовлаганларида нақ Мисрдаги мўмиёланган жасадлардай яхши сакланган битта одамнинг жасадига дуч келишди.

Жангчилар эскича кийинган ва ҳеч ким танимайдиган бу одамнинг жасадини кўргани тўдалашиб кела бошлади.

Бу пайтларга келиб Ова жуда қариб қолганди. Қиз Қанотли Илоннинг келишидан бор умидини узгач, отасининг сўзини ерга

ташлаёлмай, кабиласидаги довюрак сардорлардан бирига турмушга чикқанди. У ҳам эри билан эски ерости йўлидан топилган одамнинг жасадини кўргани борди.

Ўшанда Ованинг бутун вужуди қалтираб кетиб, кўзлари жикка ёшга тўлди. У Қанотли Илонни таниб қолганди. Йигит нақ ўша хайрлашган кундагидай навкирон ва келишган холича ётарди. Ова эса орадан кўп йиллар ўтиб, бошидан адоксиз мусибатларни кечирган ва адои тамом бўлиб, кексайиб мункиллаб қолганди.

У ниҳоят ўзига келиб, тўйи арафасида ёвуз рухлар ўғирлаб кетган йигитнинг жасадини аввалги жойига, эски ерости йўлига, ўша конга ташлашни буюрди. Олтин кони шундан кейин ташлаб қўйилди ва оғзи беркитиб ташланди.

Ова севимли йигитнинг қабр тошига қуйидаги сўзларни ўйиб ёздирди. Унинг аниқ таржимаси шундай:

«Бу қабр ўликсиз, ўлик эса қабрсиз, аслида эса бу ҳам қабр, ҳам ўлик».

— Буюк кабила бошлиғи Бурама каламнинг соҳибжамол кизи Ова билан унинг суюкли йигити — Қанотли Илон воқеаси мана шу, — деб хикоясини тугатди донья Эсперанса. — Ҳа, у шундай бўлганди, Ованинг васияти билан келажак авлодларга хотира сифатида кипуга шундайлигича киритилган.

Донья Эсперанса жим бўлиб қолди. Чодирга сукунат чўкди.

Қалай, сеньорита, — жимликни бузди Оловкўз, — бу афсона сизга ёқдими?

Оддий ва лекин таъсирли экан. Оддийлиги учун ҳам таъсирчан, — жавоб қилди донья Марианна. — Бирок унда қандайдир кемтиклик ва мубҳамлик борки, қизиқишни бирмунча сўндиради.

Оловкўзнинг лабларида кулги ўйнади.

— Сиз унда жуғрофий ва тарихий аниқлик йўқлигига шама қияпсизми? — деди у. — Сонора каттакон ўлка, Бурама калам хукмронлик қилган шаҳарга ишора ҳам унчалар аниқ эмас. Шундайми?

— Сизга нима десам экан, сеньор... бу афсона аниқ жуғрофий маълумотлар йўқлигидан анча-мунча ютказди. Айтмоқчи, шахсан менга бу етишмовчиликнинг унчалар кизиги йўқ.

Сиз ўйлаганингиздан ҳам кўпроқ ютказди, сеньорита, — деб қўйди Оловкўз.

Оловкўз яна ниманидир қўшимча қилмоқчи бўлганди, донья Эсперанса гапини бўлди:

Сизни, чамаси, шўрлик Овага нима бўлгани қизиктираётган бўлса керак, қизим? У шўрлик севикли ёрининг жасади топилганидан кейин кўп ўтмай қазо қилди. Ўлими олдидан жасадини севгилиси ёнига қўйишларини илтимос қилди. Унинг сўнгги тилаги бажо этилди, севишганлар кўмилган ерости йўли беркитиб ташланди ва ўшандан бери уни бирорта ҳам одам очмаган.

— Мамлакатни истило қилган испанлар унга эътибор беришмаган бўлса, тилласи кам ерости йўли экан-да, — деб кўйди донья Марианна.

— Аксинча, кизим, у жуда ҳам олтинга бой. Бирок Ованинг сирини уни билганлар қаттиқ сақлаб келишганидан испанлар ҳатто бунақа кон борлигини ҳам билишмаган.

Чодирдан эркаклар секингина чикиб кетишиб, иккала аёлнинг ўзлари қолгач:

— Буларнинг бари жуда галати-я! — дея шивирлади донья Марианна донья Эсперансанинг сўзларидан кўра кўпроқ ўзининг қандайдир ҳаёлларига жавоб бергандай.

Уни донья Эсперансанинг ҳадеб шу афсонага қайтаётгани ҳайратга солар ва айни пайтда жуда ҳам қизиқтирарди. — Бу шоирона хикояда қандайдир шама бор, деган ўй унга сира ҳам тинчлик бермас, бунинг маъзини чақаман, деб боши қотарди.

— Испанлар бу кондан қандай қилиб беҳабар қолганларини сизга тушунтириб бераман, — деди донья Эсперанса. — Бундан жуда кўп йиллар бурун маҳкамлаб беркитиб ташлашганди. Шаҳар ишғол қилинганда илгариги одамлари қириб ташланди ёки испанлар томонидан ҳайдаб кетилди. Озгина омон қолганлари эса босқинчиларга ташландиқ кон борлигини айтишмади. Испанлар кейинчалик шаҳарни ер билан яксон қилишди-да, култепалар ўрнида асиенда қад кўтарди.

— Беадаблигимиз учун кечирасиз, сеньора, бу воқеа бутун тафсилотлари билан сизга қандай етиб келди?

— Жуда осонгина, кизим. Ова менинг катта бувимлардан бири. Ўша кон воқеаси — хонадонимизнинг сири. Бу дунёда ўша кон қаердалигини фақат ўзим билсам керак.

— Тушунаман, — деб кўйди донья Марианна ўйчан.

— Тушунасиз, бироқ ҳаммасини эмас, — донья Эсперанса мулойимгина эътироз билдирди. — Сиз, масалан, нима учун ўғлим шуни бу ерга келиб, муҳим ишлар ҳақида гаплашиш ўрнига бу афсонага рўбарў қилганини тушунмаяпсиз. Мен ҳам бир ташвишингиз борлигини била туриб, сизга афсона айтишга нимага рози бўлдим? Ҳикоям тугаганидан кейин ҳам сизни унинг майда-чуйда тафсилотлари билан қийнаяпман.

— Сиз кўнглимдан ўтган ноҳуш фикрларни топдингиз! Мени кечиринг, сеньора! — деди киз юзини донья Эсперансанинг кўксига босганича йиғлаб.

— Сизни нимага ҳам кечирай? Хавотирингиз жуда тушунарли ва ўринли. Гапимга қулоқ солинг, азизим, сиз ақлли кизсиз ва ҳозиргина танишганимизга қарамай, дилимдан ёнингизни олаётганимга ишониб улгурдингиз.

— Шундай, сеньора! Сизга ишонаман: ишонмасликка иложим ҳам йўқ.

– Бўлмаса кўз ёшингизни артинг, қизим, йиғламанг, йўкса ўзим ҳам сизга қўшилишиб йиғлаб юбораман. Мен бўлсам бу ниҳоясиз хикояга яна бир неча сўзни қўшимча қилмоқчиман.

Мунча яхшисиз-а, сеньора! — деди донья Марианна кўзида ёш билан жилмайиб.

– Бу сафар ҳам тополмадингиз, сеньора. Гап бу ерда яхшилиқда эмас, балки сизни жуда ёктириб қолганимда. Хайрон бўляпсизми? Бўлиши мумкин! Бу ҳақда шунча гаплашганимиз етар, хикоямизга қайтайлик.

– Қулоғим сизда, сеньора.

Энди сизга катта бувим Ованинг шахри қаердалигини ва номи нималигини айтмоқчиман... Уни Сибола дейишади.

– Сибола! — деб юборди донья Марианна.

– Ҳа, қизим, Сибола, бобокалонларингиздан бири бўлган маркиз де Могюер унинг ўрнида Дель Торо асиендасини қурган. Энди гапимга тушундингизми?

Донья Марианна индамай ўзини донья Эсперансанинг кучоғига отди. Донья Эсперанса ҳам уни меҳр билан бағрига босди.

32. КИДДНИНГ ЯНА ПАЙДО БЎЛИШИ

Кидд кишлоқни тарк этаркан, ғазабдан бўғиларди. Хаёлида интиқомга боғлиқ бири биридан дахшатли фикрлар ғужғон ўйнардди. Бутун вужуди чириган бу кимсада виждон деган нарса қолмаганди. Энг малъун кимса сифатида хамманинг олдида расвоси чиқиб, қувилса нима қипти? Ҳеч нима! Киддни биров ҳар қанча ҳақоратласа ҳам писанд қилмасди. Ҳа, уни бошқа нарса ғазабга солганди. У ҳам бўлса ҳамёнини қаппайтирадиган манбадан бирдан махрум бўлгани эди. Капитан Маркос де Ниса билан суҳбатидан кейин ўша бойлик манбаи бу очкўзининг кўзини хўпам ўйнатиб турарди-да. У сотқинлик ва хиёнат билан капитаннинг олтин унциялари шаклидаги бойлик ҳамёнимга бемалол тушаверади, деб жуда ишонганди.

Энди ўша олтинларни хаёлига ҳам келтира олмасди. Ҳали ҳам бир амаллаб тўплайдиган озгина ва тасодикий маълумотлари Кви-товак комендант ваъда қилган олтинларга арзимайди, албатта. Ҳа, Кидд кимга додласа ҳам кам. Энди аламини кимдан олсин?

Кидднинг табиатида бошқа «ёкимли» томонларига қўшимча яна битта жиҳат бўлиб, бу нарса бунақа тоифадаги каллакесарга эришроқ туюларди. У нак бўридай ботир эди. Маълумки, бўрилар ўзлари душманларидан кўпроқ эканликларига ишонинишсагина тўдалашиб ҳужум қилади. Бошқача айтганда, Кидд яккама-якка олишишга келганда юраксиз эди. Дарвоқе, ўзи ҳам ботирман, деб дадил айтолмасди. Соҳибчангал билан яккама-якка олишишни ўйлаган сари уни калтироқ босаверарди.

Хуллас, Кидд таъби тиррик бўлиб, олтин изловчилар шахрига кайтарди. У Квитовакка кириши керакми, йўқми ё бахтини бошқа жойдан изласинми — буни хали бир ёқли килмаганди.

Кидд ногахон ўзи кетаётган сўқмоқнинг сал чапроғидаги баланд ўтлар қандайдир бошқача тебранаётганини пайқаб колди.

Кароқчилар ўзларини саклашга келганда бенихоя сезгир бўлишлари, тахликада қолганларида ундан усталик билан қутулиш йўлини топа олишлари одамни чиндан ҳам хайратга солади! Бировнинг хаётини бир чақага олмайдиган бундай одамлар шубҳали бирор нарсани сезганларида хавф тувилмасданок жон саклашга ошиқадилар.

Кидд дарҳол отидан ирғиб тушди-да, уни етаклаганича сабур бутасининг панасига ўтди. У ўзининг хавфсиз жойдалигини сезганидан кейин ўтларнинг тўлқинсимон тебранишини диққат билан кузата бошлади. Чорак соат шу алфозда ўтди. Сўнгра буталар орасидан хачир минган ва бошдан-оёқ қора кийинган тўртта киши чиқиб келди.

Кароқчилар билан ўғрилар ўзларига хос бўлган қандайдир сезгирлик билан ҳар қандай либосдаги полициячиларни дарҳол пайқаб оладилар. Кидд ҳам ўзига яқинлаб келаётган кишиларни кўриши биланок, улар полициячи исковичлар уюшмасининг «олийжаноб» вакиллари эканликларини тез ва беҳато аниқлади. Тўртинчи чавандоз ҳам бошдан-оёқ қора либосда бўлса-да, тундлиги, юзидан, ундаги маккорлик ва ёвузлик аломатларидан Кидд унинг бошлик эканлигини осонгина пайқади. Ўша кимса катта альгвасил¹ эди. Бошқа мамлакатларда бунақа мансабдор суд ижрочиси деб аталса ҳам икки оёқли йиртқичларнинг ғирт тошбағир ва ноинсоф бўлган бу алоҳида зоти қандай бўлса ўшандайлигича қолган.

Карвондан олдинда йўлбошловчи бўлиб мансо кабиласига мансуб хинду борар, унинг уст-боши жулдур, шими дабдала, бошида ҳеч нима йўқ, қўллари ҳам яланғоч эди.

— Кўзингни оч, Хосе, — катта альгвасил камбағал хиндуларга ҳамма айтадиган лақабни ишлатиб, хайқирди, — йўлдан адаша кўрма! Биз Квитовакка муҳим иш билан кетяпмиз, мабодо кечқурунғача етиб бормасак, яғрининг соғ қолмайди!

— Мабодо сеньорлар хачирларини салгина ниқтасалар, у ерга икки соатда етамиз. Улар агарда бу ёнига ҳам шунақа лўкиллаб юрадиган бўлса, кечасигача ҳам етолмаймиз.

Жин урсин! — альгвасил дарғазаб бўлиб хайқирди. — Сеньор дон Руфино де Контрерас бунга қанақа қарашини кўз олдимга келтиряпман! Бизни анча кундан буён кутяпти. Ҳар қандай одамнинг ҳам сабри чидамайди.

— Ҳа! Ҳа! Ҳалол одамларни кийнаб, хали роса хумордан чикасиз, таксирим, — деб қўйди хинду.

¹ *Альгвасил* — полициячи, суд ижрочиси.

Тилинг чикиб колдими, ярамас! — деб бақирди альгвасил камчини кўтариб.

Хинду эса камчи зарбини сўйили билан қайтарди-да, хачирнинг жilовини бир силтагани, у зумда осмонга кўтарилиб, эгасини чўчитиб юборди.

Эҳтиёт бўлинг, сеньор, — деди хинду куруккина қилиб. — Сиз мени Хосе атаб, нақ хайвон ўрнида кўряпсиз. Бирок биз ҳозир сизларнинг маданийлашган шаҳарингизда эмас, ёввойи чўлда турибмиз. Бу ерда, она тупроғимда мен ўзимни дадил сезаман ва ҳақоратлатиб қўймайман! Мени аҳмоқ дейсизми, телба дейсизми, деяверинг, ўзим жуда ёмон кўрадиган одамимнинг сўкишига унча эътибор қилмайман. Бирок мени урмоқчи бўлсангиз, юрагингизга ханжар санчаман! Шуни унутманг, тақсирим!

Шу заҳоти одил суд ходимининг кўзига ханжар кўриниб кетди. Унинг кўкимтир дами эса мудҳиш ялтиради.

Эсингизни эмсиз, Хосе! — деди альгвасил, гарчи юраги кўрканидан дуқиллаб кетса ҳам ўзини хотиржам кўрсатиб. — Сизни ҳақоратлашни сира ҳам ният қилган эмасман. Худо ҳаққи, хачирни қўйиб юборинг ва йўлимизда тинчгина кетайлик!

— Мана бу омади гап! — деди хинду кулимсираб. — Йўлимизнинг охиригача яхши дўст бўлиб қолишимизни истасангиз, ана шунақа гапириш керак.

Хинду шундан кейин хачирнинг жilовини қўйиб юборди-да, ҳеч нима бўлмагандай олдинда зипиллаб кета бошлади. Бундай одимлашнинг сири фақат хиндуларнинг ўзларигагина маълумдир. Улар йўртаётган отдан қолмай кун бўйи шундай юра оладилар ва бундан сира ҳам толикмайдилар.

Кидд биқиниб турган жойида бу гапларнинг барини яхшилаб эшитиб олди.

Бу укқиларнинг дон Руфинода қанақа ишлари бўлиши мумкин? — дея боши қотарди унинг.

Кидд типирчилаб қолди, чунки унинг режалар тузишга уста мияси ишлаб кетганди. Чавандозлар етиб олса бўладиган жойгача боришларини кутиб турди-да, кейин отига ирғиб миниб, изларидан ела кетди.

Кидд сўкмоқ муюлишига етганида уларни сал нарида кўрди. Чавандозлар орқа тарафдаги курукшаган ва қаттиқ ердан от дупури келаётганини эшитиб, хавотирда орқаларига ўгирилишди.

Кидд ўзини дуруст одам сифатида кўрсатишга қанчалар уринмасин, полициянинг тажрибали бу исковучларини қалғитолмади. Улар Кидднинг қимлигини, яъни қароқчилигини зумда билиб олишди. Бирок маданийлашган деб аталмиш барча мамлакатлардаги сингари Мексикада ҳам полициячилар билан қаллақесарлар кези келганда бир-бирлари билан жуда тез тил топишади. Шунинг учун дон Порфиадо Бурро — қатта альгвасилни шундай дейишарди — гарчи

жуда овлок жойда бўлмасалар ҳам катта йўлнинг бу валломати билан учрашиб қолганига хафа бўлмади.

Қарокчи эса қўр тўкиб, кеккайганича олдинга еларди. Қалпоғини сал қийшайтириб қийган, дам оти билан сўйлашар, дам унинг бўйнига эркалаб, уриб-уриб қўярди.

— Хайрли кеч, сеньорлар! — Кидд полициячилар билан саломлашаркан, отининг жиловини тортиб, хачирларга бараварлаштирди. — Бунчалар бемахалда сизлар билан учрашганимга қайси бахтли тасодиф сабабчи бўлдийкин?

— Бир саодатли тасодиф, кабальеро, — мулойим жавоб қилди дон Порфиадо. — Анави хиндунинг айби билан — мишг лаънат унга — бу ерда пайпасланиб юрибмиз. Хар қанча ишонтирмасин, ё йўлдан адашдик, ё энди адашяпмиз, деган шубҳадаман.

— Хм, — гўлдиради Кидд. — Хар нима бўлиши мумкин. Бирок нокамтарин саволим учун узр, қаёкка кетяпсизлар ўзи? Дарвоқе, сизларнинг тилингизни ечиш учун биринчи бўлиб ўзим хақимда маълумот бермоқчиман. Мен Квитовакка кетяпман.

— Қойил! Биз ҳам Квитовакка. Хали борми?

— Бор-йўғи бир неча миль қолди! Икки соатдан ошмайдиган йўл. Хўп десангиз йўлбошловчи сифатида хиндунинг ўрнига ўтишим мумкин.

— Таклифингиз менга хуш келди, кабальеро, уни жон деб қабул қиламан, — деди альгвасил.

— Демак, хал қилдик! Мен ҳатто сизларга шаҳарда нақ ўз уйингизда турадигандай бошпана ҳам топиб бера оламан.

Миннатдорман, кабальеро! Мен Эрмосильода катта альгвасилман ва Квитовакка биринчи марта боришим.

Альгвасил! — хитоб қилди қарокчи. — Карай! Мансабингиз жуда юқори экан, сеньор!

— Зарур бўлиб қолса, хизматингизга тайёрман, сеньор, — жавоб қилди полициячи мамнун ҳолда.

— Тирик жонмиз-да! Менга ҳам керак бўлиб қолишингиз эхтимолдан холи эмас... Катта ишлар қилаётганда катта лавозимдаги кабальеро билан таниш-билишлик жуда аскотиши мумкин.

— Сиз, очиги, мени хижолатга соляпсиз...

— Мен сира ҳам муболага қилмаяпман, чиндан ҳам шундай фикрдаман. Ҳа, айтмоқчи... яқиндагина шу ҳақда дон Руфино де Контрерасга ҳам гапирувдим. У ҳам жуда бадавлат одам ва турган гапки, жуда кўп суд ишларига бош қўшган.

— Шунақа денг! Сиз дон Руфино де Контрерас билан таниш-мисиз? — алыгвасилнинг овозида суҳбатдошига эхтироми яққол сезилиб турарди.

— Сиз машхур сенаторни кўзда тутяпсизми?

— Худди ўша! — жавоб қилди альгвасил.

— Ҳа, у менинг энг қалин дўстларимдан бири. Демак, сиз ҳам у билан таниш экансиз-да?

Бўлмаса-чи! У менга баъзи қарздорларидан маблағ ундиришни топширди, — хитоб қилди у. — Бу ёғи зўр чиқди-ю!

Дайди Кидднинг афти ясама тарвақайлади.

— Ўша сеньор жуда олийжаноб одам! — деб қўйди альгвасил койил бўлиб.

— Ҳам халол одам! — Кидд ҳам эриб кетди.

Иккала муттахам бир-бирларини жуда яхши тушунишарди. Фирибгар фирибгарнинг нима демокчилигини оғиз очмасиданок биладида. Шунинг учун ҳам ҳозир икковлари ўртасида бир-бирига ишонч пайдо бўлди.

Сухбат бу ёғига ҳам ўша зайлда кетди. Кидд усталик билан суҳбатдошини гапга соларди. У эса Киддни дон Руфинонинг шериги, кинғир ишлар бобида ўзидан қолишмайдиган таниши санаб, мухтарам сенаторнинг кирдикорларини уялмай-нетмай гапириб берди.

Кидд шу тариқа қуйидагиларни билиб олди. Дон Руфино де Контрерас маркиз де Могюернинг барча тўловли мажбуриятларини учинчи бир одам орқали сотиб олибди. Барини қўлга киритганидан кейин ўша учинчи шахслар номидан маркизга қарши суд жараёни бошлабди. У ўз олдига маркизнинг барча мол-мулкани, айниқса, Дель Торо асиендасини қўлга киритишни вазифа қилиб қўйган экан. Донья Марианнага оғиз солгани эса маркизнинг хушёрлигини пасайтиришга қаратилган шунчаки хийла экан. Сенатор Дель Торо асиендасининг эгаси бўлиш учун барча воситаларни ишга солаётган экан. Дон Руфино шу чоккача маркизга ўзини дўст кўрсатиб, уни лақиллатиб келаётганидан бошлаган ишини охирига етказиш учун уни ишончли одамига топширибди. Сенатор бунда маркиз билан ҳеч қанақа музокарага киришмай, қонун бўйича иш тутишни тайинлабди. Дон Порфиадо Бурро бу ёвуз ниятни амалга ошириш топширилганидан у сенатордан аниқ ва сўзсиз бажариладиган кўрсатмалар олган ва ўзи дабдабали қилиб айтганидай, бурчини ўташ иштиёкида ёнарди.

Мексикага бўлган меҳримиз қанчалар оташинлигидан қатъи назар, бу мамлакатдаги одил суд жуда қулгили, масхарали ва айни пайтда қайғули ҳолатда эканлигини айтиб ўтишга мажбурмиз.

Бу ерда одатда судьяликка жуда нодон одамлар қўйиладилар. Улар давлатдан ҳеч нима олмайдилар, чунки хазинадан сира ҳам маош тўланмайди, шунинг учун ҳам бир-бирларини судга бериб тортишаётганларни сира аямай-нетмай ва заррача уялмай шилаверадилар. Бу ердаги судларда порахўрлик жуда авжига чиққанидан натижа нима бўлишини ҳеч ким билмайди. Барини пул ҳал қилади.

Битта мисол келтирамиз. Бир одам котиллик қилди, дейлик. Унинг айби шак-шубҳасиз: котиллик куппа-қундузи кўчада, юзларча одамларнинг кўз ўнгида содир бўлган.

Ўлган одамнинг қариндошлари судга шикоят қиладилар. Судья уларнинг батафсил ахборотларини шошилмай ва бемалол эшитади.

Бунда ўзининг хайрихоҳлиги ёки дарғазаблигини ҳам сира билдирмайди. Даъвогарлар изохларини тугатганларидан кейин судья уларга бундай қараганда беозор савол беради:

— Гувоҳларингиз борми?
 — Бўлмаса-чи!
 — Жуда соз... Улар химматли гувоҳлар бўлишса керак, албатта? — сўрашда давом этади судья.
 — Шак-шубҳасиз. Уларнинг ҳар бири камида минг пиастр туради.

— Хм... — дейди судья чўзиб. — Улар нечта?

— Ўнта!

Қандай бахтсизлик! — судья гапида жуда мулоғим давом этади. — Бир тасаввур қилинг-а, ўртамизда қолсин-у, назаримда жуда мўғтабар кавальеро бўлган ракибингизда ҳам шунча гувоҳ бор. Бунинг устига уларнинг бари жуда юксак ишончга сазовор одамлар бўлиб, ҳар бири камида икки минг пиастр туради.

Савдо битди. Бироқ қанақасига? Буниси жуда ҳам жўн: агар қурбон бўлган кишининг қариндошлари қотилининг қархидан баланд келишмаса, у оқланади, беғуноҳ саналади ва бу билан куппа-қундузи хоҳлаган одамани ўлдиришга ҳуқуқли бўлади.

Мексикадаги одил суд ана шундай.¹ Уч қарра миллионер дон Руфино ишлари аянчли ҳолда бўлганидан судьяларни ўз тарафига оғдиrolмайдиган маркизга қарши ўйинида қўли қандай баландлиги энди тушунарлидир, албатта.

Шундай қилиб, Кидд альгвасилдан чиқаётган янги гапларга диққат билан қулоқ солар, у эса дон Руфинога ёқиш истагида бўлганидан тинимсиз жаврарди.

Кидд лойқа сувда балиқ овлашга одатланганидан альгвасилнинг гапини эшитаркан, бу ёкка ҳам қармоғини ташламоқчи бўлди. Шаҳарча ҳали кўзга ташланмасиданок муттаҳамнинг хаёлида аччиқ ва муфассал ҳаракат режаси пишиб етилди.

Дўстларимиз Квитовакка етганларида қоронғи тушиб қолганди.

Қатта йўлнинг Киддга ўхшаш валломатларидан бўлган соқчилар уни яхши танишларига қарамай, уни ва шерикларини қалъага киритишдан бош тордилар. Бир соатлик музоқарадан наф чиқмади, уларга қалъа дарвозаси очилиши учун дон Маркеснинг махсус бўйруғи зарур бўлди.

Кидд ўзини йўлбошловчи кўрсатган ҳолда полициячиларни маҳоналардан бирига олиб келди-да, жойлаштириб, отини кўрага киритди ва чакмони билан яхшилаб ўраб қўйди. Ўзи эса, биров танимасин деб, шляпасини кўзигача бостириб қийди-да, бошқаларга сездирмай, Маркос де Нисанинг уйига жўнади.

¹ Қитобхон буларнинг бари юз йил муқаддам ёзилганини унутмаслиги зарур. (Тарж.)

Юкорида айтганимиздай, бу уйнинг эшиги кундузию кечаси айғокчиларга очик эди. Кидд ичкарига кирди-да, капитанни илгари ўзи бир марта бўлган кабинетда кўрди.

— Э, маэстро Кидд! — хитоб қилди капитан ёзув столида одатдаги жойидан турмай. — Анчадан бери сизни кўрмовдим! Қани, хуш келибсиз! Бирорта хушхабар келтирдингизми?

— Жуда ҳам кизик нарса, капитан! Айниқса сизга.

— Яна кимга кизик бўлар экан, жин ургур! Ё бу кальанинг мендан бошқа ҳам комендантти бор эканми?

— Шундайку-я, бироқ бу галги янгиликларим ҳарбий руҳда эмас.

— Унда йўқол, товламачи! Сен мени бемаъни ривоятларингга кулок солишдан бошқа иши йўқ, деб ўйлаяпсан, шекилли?

— Мен ҳеч нима тўқиётганим йўқ, тақсирим. Бугун сизга жуда ҳам муҳим бўлган битта сирнинг тагига етишга муяссар бўлдим, холос. Бор гап шу.

— Хм!.. Унда майли, айта қол!.. Кўрамиз, у нима экан.

— У сизнинг ишларингизга дахлдор.

— Менинг ишларимга эмиш-а! — капитан хохолаб юборди. — Жин урсин!.. Менинг олиб борадиган бирорта ишим бор эканми?

— Гап сизнинг яқин қариндошингиз маркиз де Могюерга дахлдор.

Дон Маркос зумда ўзгарди: юзи жиддийлашиб, қошлари чимирлиди. Кидд ҳам, ҳатто сурбет бўлишига қарамай, юраги орқасига тортиб кетди.

— Гапир, фақат айлантирма! — капитан шундай деди-да, ёзув столидан бир нечта унция олтин чиқариб, қароқчига улоқтирди.

— Пулингизга ачинмайсиз, тақсирим, — деди у олтинни илиб оларкан, кейин уни ясама мамнуният билан чўнтагига солди.

— Ишонаман. Хўш, ҳақингни олдинг, энди гапир, товламачи!

Кидд ортиқча даромад қилиб ўтирмай, альгвасил билан бўлган бор гапни батафсил айтиб берди. Капитан унинг сўзларини зўр эътибор билан тинглади.

— Бори шуми? — сўради у Кидд жим қолганидан кейин.

— Ҳа, тақсирим.

— Яхши. Энди боравер, бироқ полициячини яхшилаб кузат ва нимаики қилса менга етказиб тур.

Кидд таъзим қилиб, кабинетдан чиқди.

Капитан бир неча дақиқа ўйга ботди, сўнгра ўтириб, хат ёзишга тушди. Хат поёнига етганидан кейин елимлаб ёпиштирди-да, хизматчисини чақирди.

— Исидро, — деди капитан унга, — ана шу хатни нимаики қилиб бўлса ҳам маркиз де Могюерга етказасан. Камида олти соатда унинг қўлига тегсин. Гапимни тушундингми: қандай қилиб бўлса ҳам!

— Хўп бўлади, сеньор капитан!
 — Буниси сенга, — деди капитан Маркос аскарга икки унция олтин узатиб, — манави эса шаҳардан чиқишингга ва киришингга рухсатнома. Тезда йўлга чик!

Аскар хатни мундирининг чўнтагига солди-да, индамай чикди.

— Кўрамиз, энди нима қилишаркин! — деб кўйди капитан ўзича кулимсираб.

33. КИДДНИНГ НАВБАТДАГИ ХИЁНАТКОРЛИГИ

Кидд капитаннинг кабинетидан чикканидан кейин дахлизда ушланиброк қолди. Бунда унинг мўжаллаган бирорта нияти йўқ, балки то ҳайдаб чиқаргунларича бирорта нарсани илиб кетишни одат қилиб олган фирибгарлар сингари шунчаки тўхтаган эди.

Капитаннинг хизматкорини қақиргани Кидднинг қулоғига кирганди. Аскар эса капитан кабинетида бир неча дақиқа бўлганидан сўнг у ердан қаддини анча ғоз тутганича чиқиб келди. Ташвишли кўринишидан Кидднинг боши қотди. «Капитан аскар билан нималарни гаплашганини билиб олсам яхши бўларди-да», — кўнглидан ўтказди Кидд.

Хизматчи опатослар қабиласига мансуб Исидро деган хинду бўлиб, жасурлик ва садокат бобида синалган одам эди. Афсуски, ана шу довурак, бироқ андак хафтафахмрок бўлган аскарнинг ичкиликка жуда суяги йўқ бўлиб, бу нарса кўп марта бошига турли савдолар солганди.

Кидд хинду билан иноқ бўлиб, унинг ана шу заиф томонини яхши биларди. Шунинг учун лахзада қароқчининг хаёлига янги фикр келди.

— Узр, ошна, кетмасам бўлмайди, — деди у хиндуга. Мухтарам Коспетонинг қовоқхонасида энди очилган бир шиша мескалим қолганди, уни тезроқ бориб тугатгим келяпти. Хизматда бўлганингдан сени тақлиф қилмаяпман, бўлмаса икковимиз жон-жон деб баҳам кўрардик.

— Ишларимни тугатдим-ку! — хинду ўша захоти эътироз билдирди. — Кечаси эса олис сафарга чиқишим керак.

— Олис сафарга дейсанми! — деди фирибгар. — Бунинг тўғри келганини қара-я, қарай! Мен ҳам йўлга тушмоқчиман. Бироқ мен тунги совуқдан мескал билан жон сақлашнинг бошқа йўлини билмаганимдан сафар олдида шешамни бўшатмоқчийдим. Мабодо бунга хушинг бўлса, мескал сенинг хизматингда.

Тўғриси айтиш керак, буни эшитиб у хизматга отланди.

— Бу кеча сен ҳам йўлга чиқишингга бажонидил ишонаман, жавоб қилди Исидро йўқ дегандай бош чайқаб, — бироқ менчалик узоққа бормасанг керак.

— Билмадим! Бирок менинг йўлим сеникидан олислигига шахсан аминман. Капитан мени Ариспага юборяпти.

— Буни қара-я!.. Ҳамроҳ эканмиз-ку! — деди опатос.

— Ростми? Мана буниси зўр! Унда йўлга чиқишдан олдин ич-сак бўлмасмикин?

— Начора, розиман.

— Унда пайсалга солишнинг хожати йўк, — фирибгар капитан икковимизни бирга кўриб қолмасин, деган хавотирда аскарни шоширди.

Икковлари ташқарига чиқишди.

Кидд дарвозада бирпасдан кейин Коспето майхонаси олдида учрашишга келишиб, хинду билан ажрашди. Икковлари ўша ердан тўғри йўлга чиқиш учун отларини майхона олдига олиб боришлари зарур эди.

Кидд йўлда орттирган ҳамроҳларини жойлаган майхона эгасини кўрмоқчи бўлгани учун ҳам бу найрангни ишлатганди. У комендант номидан майхоначига альгвасилни қаттиқ кузатишни ва суд ижрочиси нимаики қилса, барини капитанга етказиб туришни тайинлади. Майхона эгаси бу фармойишни пухта бажаришга ваъда берди. Фирибгар бундан кўнгли тўк бўлиб, кўрадан отини олиб чиқди-да, Коспетонинг майхонаси олдида хинду билан учрашгани от кўйди.

Кидд бу майхонага битта кўчадан бораркан, хинду бошқа кўчадан чиқиб келаётганини кўриб, хайратга тушди. Ҳинду сафар либосида бўлиб, жўнашга тайёр эди. Шундан сўнг иккала ошна биз юқорида тасвирлаган Коспетонинг майхонасига киришди.

Фирибгар берган сўзининг устидан чиқди. У бир шиша мескалдан ташқари биринчи навли каталония арағидан ҳам бир шиша келтиришни буюрди. Ҳинду бунчалар сахийликни кўрганидан кейин ўзини кўйворди. Қароқчи билан бир неча марта илгари роса улфатчилик килганидан ҳозирда ундан заррача шубҳаланмас, унга тўлатўкис ишонарди. Қолаверса, Кидд ундан ҳеч нарса сўрамасди ҳам. У ҳозирча аскарга стаканлаб кетма-кет қуйиш билан кифояланар, ўзи эса жуда кам ичарди. Иккала шиша ҳам бўшагандан кейин Кидд яна бир шиша сўради, сўнгра ҳисоб-китоб қилиб, ўрнидан тураркан:

— Буниси йўлга, — деди.

Ажойиб фикр! — хитоб қилди хизматчи. Унинг кўзлари қўш анордай ёнар, анча-мунча ичиб қўйганидан боши ҳам пича айланарди.

Ошнарлар ташқарига чиқишди-да, отларига миниб, йўлга тушишди.

Шахардан чиқиш Киддни жуда ҳам хавотирга соларди. Чунки унда рухсатнома йўк, қалъадан чиқиш эса унга киришдан ҳам машаққатроқ эди. Хайриятки, хиндунинг рухсатномаси жуда жойида экан. У рухсатномасини соқчиларга кўрсатаркан, Киддга имо қилиб:

«У мен билан бирга», — деди. Аскарлар бу хинду комендантнинг ишончли одами эканлигига кўникиб қолганларидан икковларига заррача тўскинлик қилмай ва ок йўл тилаб, ўтказиб юборишди.

Икковлари очиқ чўлга чиқиб олганларидан кейин Кидд енгил нафас олди-да, соддагина хамроҳига истехзоли кўз югуртирди.

— Энди биз энг яқин йўлни танлашимиз керак, — деди у.

— Бошка йўл ҳам борми?

— Камида ўнта йўл бор! — Кидд ўйлаб-нетиб ўтирмай гапирди. — Улардан бири Дель Торо асиендаси ёнидан ўтади.

— Бўлмаса биз ўша йўлдан кетамиз.

— Бошқасидан кетсак бўлмайдами?

— Нега деганда мен асиендага кетяпман.

— А!.. — деб қўйди фирибгар. — Бўлмаса бунинг учун яна биттадан ичамиз-да, йўлга тушамиз!

Кидд шундай дея шишадан ичиб, сўнгра хамроҳига узатди. Хинду эса хурсандлигини яширмай, ичкиликни кулкуллатди.

— Бундан чикди, сен асиендага бораётган экансан-да — гап бошлади Кидд гўё ичкиликдан мазза қилгандай тилини такиллашиб кўйиб.

— Бўлмаса каёкка борардим?

— Ўша хонадон жуда ажойиб-да: хушфёъл ва мехмондўст.

— Унда бўлганмисан?

— Карай! Кўнглимдан ўтяпти! У ердаги бошқарувчи — энг яқин дўстим. Ўша ажойиб сеньор Парадес билан жуда зўр улфатчиликлар қилганман!

— Йўлимиз бир бўлгандан кейин мен билан бирга у ерга кирсанг бўлмайдами? Сени яхши кутиб олишларига кўзинг етадими?

— Мен бунга йўқ демайман ҳам... Сен у ерга одам олгани кетаётган бўлсанг керак: Квитовкакка аскар керак-ку.

— Ундай эмас! Дон Фернандо аллақачон кончиларини капитан ихтиёрига берган. Пеонлар эса маркизга қасрни эхтимали тутилган ҳужумдан муҳофаза қилиш учун керак.

— Тўғри. Дарвоқе, буларнинг менга дахли йўқ, — деб қўйди қароқчи. — Карай! Бировларнинг сирини билишни ўлгудай ёмон кўраман!

— Э! Менимча, бунда катта сир йўқ, — эътироз билдирди аскар. — Капитан маркизнинг яқин қариндоши, икковлари бир-бирларига тез-тез хат ёзиб туришади. Тўғрироғи, ҳозирда маркизга элтаётган хатим ҳам уларнинг оилавий ишларига тааллуқли.

— Бўлиши мумкин: мен маркизнинг ишлари жуда чаток, деб эшитувдим.

— Шунака дейишяпти. Бироқ ишлари тез орада ўнгланади, деган гаплар ҳам бор.

— Карай! Илойим шундай бўлсин. Мамлакатимиздаги энг қадимий хонадонлардан бири тушқунликка учраганини кўрганингда одам ачинади. Маркизнинг саломатлиги учун! Кетадими?

— Жоним билан!

Иккала ошна шишага ёпишишди.

Хатто, кўкраги денгиз тошбакасининг косасидай мустаҳкам бўлган паҳлавон келбатли опатос хиндуларига ўхшаб Исидрога ҳам кўп ичиш сира тўғри келмайди. Исидрода мастликнинг дастлабки аломатлари сезилиб, бу зўр чавандоз эгарда чайқала бошлади. Кўзлари дам-бадам юмилар, тили айланмасди. У кайфи ортган сари сергап бўлаверди. Кидд ҳамрохининг кайфи ошиб бораётганини диққат билан кузатар, унинг аянчли аҳволга тушаётганини сезиб турса ҳам бунни сездирмасди.

— Ана шунака, ошна, — валдиради аскар. — Маркизнинг ишлари кутилганидан ҳам тезроқ ўнгланиб кетади.

— Албатта, — Кидд уни киздирди. — Маркиздай номдор одамга пул топиш осон-да.

— Э! Гап бунда эмас. Бирок...гарчи у-бу нарсаларни билсак ҳам индамаймиз!

— Тушунарли! Бирок бу сир бўлса уни қовлаштириб ўтирмайман.

— Сенга бунини сир дедимми?

— Йўқ, ўзимча шундай деяпман-да.

— Жуда бекор ўйлапсан. Ха, сен менинг дўстимсан-ку ўзи, тўғрими?

— Шундай!

— Дўстим бўлсанг, ўртамизда сир бўлмаслиги керак.

Шундайку-я. Бирок айтиш мумкин бўлмаса, айтмаганинг маъқулрок.

— Мен-а! Айтмасмишманми? Мени жим бўлишга мажбур қилмоқчимасмисан ишқилиб?

— Мен-а, Худо сақласин! Мана, бунинг исботи: сенинг соғлигинга! — фирибгар шундай дея шишага ёпишди.

— Энди унга қарши бир нарса дея олмайман! — хинду қулиб юборди-да, шишани оғзига қуйиб, гўё осмондаги юлдузларни санаётгандай, кўкка тикилди.

У шишадаги ичкиликнинг бари томоғидан ўтганича шундай алфозда турди.

— Ҳм! — деди у ичкилик тугаб қолганидан афсусланиб. — Жуда мазали нарса-да, қурмағур.

— Яъни қанақасига мазали экан? — деди Кидд ёлғондакам хайратга тушиб. — Қолмадими?

Қолмади, — жавоб қилди хинду ичкиликбозлардай шишани жиддий кўздан кечириб. — Шишаларнинг бунчалар қичкиналиги алам қилади одамга, — қўшимча қилди у ва шишани ўтлар орасига улоқтириб юборди.

— Э, асти гапирма, майхоначилар ҳам бориб турган талончи!

— Ха, — хикичоқ тута бошлаган хинду унинг гапига қўшилди, талончилар... ҳечқиси йўқ, яқинда хоҳлаганимизча ичамиз.

- Ёмон бўлмасди. Бирок қаерда?
- Қаерда? Дель Торо асиендасида-да!
- У хонадонда дуруст одамга бир қадах мескал тутишади,

албатта.

– Бир қадах дейсанми? Ҳазиллашяпсан, ошна! Бир мешда, бўл-маса бочқада деганинг яхшироқ! Нахотки маркиз кизининг тўйида у-буларни аяйди, десанг?

– Нима дединг? Қизининг тўйида?

– Нима, осмондан тушганмисан? Ҳозир ҳамма ерда шу гап-ку.

– Энди эшитиб турибман.

– Янада яхши. Демак, бу янгилликни сенга биринчи бўлиб мен айтдим! Билиб қўй: донья Марианна сенаторга тегяпти.

Кидднинг кулоғи диккайди.

– Сенаторга? – беихтиёр такрорлади Кидд.

– Хайрон коляпсанми? Ўша соҳибжамол нега сенаторга тегмас экан? Нима, менинг гапимга ишонмаяпсанми? Ўзингни жуда галати тутияпсан, ошна!

– Йўғ-е, нега энди, ишонаман.

– Ишонмай ҳам қўр-чи, хайвон!

Отнинг бошини қўйиб кетаётганлиги сабабли опатеснинг кайфи ошиб кетди. Бунинг устига Кидд ҳам усталик билан қиздириб борарди. Исидро дарғазаблигидан кўзига ҳеч нима кўринмасди. Хиндулар одатда ёмон маст бўлишади, эс-хушларини йўқотиб, кутуриб кетишади, кўзларига минг хил нарсалар кўринаверади. Ичкилик ичганларидан кейин қўлларидан ҳамма нарса, хаттоки одам ўлдириш ҳам келади. Уларнинг бунақа хунарларини Кидд яхши билар ва машъум режасини тузганда буни назардан қочирмаганди. У хиндудан энди ўзига керакли нарсаларнинг барини билиб олганди. Мазкур хизматчи бамисоли бир лимон бўлса, Кидд унинг бор сувини сиқиб олган, энди эса пўстлогини улоқтириб юбориш колганди, холос.

Хамроҳлар кетишаётган гўшада кечаси бирорта ҳам одам бўлмаслигини эслатишнинг ҳожати ҳам йўқ. Кидд шунинг учун ҳам сериштаха гувоҳлардан чўчимаса ҳам бўлади.

Бунинг устига улар ҳозирда Рио-Браво-дель-Нортенинг ирмоғи бўлган кичкина жилға ёқалаб боришар, унинг бўйида ўсган бугалар икковларини бутунлай яшириб қўйганди.

Қароқчи бирдан отини четга буриб, мачетесини қўлга олди-да:

– Ўзинг хайвон, ичкиликбоз опатос! – деб хайкирганича шўрликнинг бошига бор кучи билан бир туширганди, у бир қоп буғдойдай чирсиллаб ерга қулади.

Оғир ярадор бўлиб, боши гувиллаб кетган хинду гандираклаганича ўрнидан турди-да, қиличини олиб, хайкирганича Киддга ташланди.

Кидд бу вақтда сергак эди. У рақибининг ҳар бир ҳаракатини кузатаркан, диққат билан унга от солиб, йикитди. Исидро от зарбидан кимирламай ётиб қолди.

У ўлганмикин? Қарокчи ўлди деган қарорга келди. Шундай бўлса ҳам Кидд жуда ахтиёткор одам эди. Ҳиндулар муғомбир халқ бўлишини билади. Манани опатос ҳам ўзини ўлганга солиб ётган бўлиши мумкин.

Кидд хиндудан бир неча одим нарида қараб турди. Шошилиб нимаям қиларди. Орадан чорак соат ўтди. Ҳинду кимири этмасди. Қарокчи унинг кимираммай ётганига алданиб, отидан тушди-да, ўликка яқинлашди.

Шу пайт опатос бирдан ирғиб туриб, Киддга йўлбарсдай ташланди. Иккала рақиб ҳам энди ерда думалашганларича хайқириб, хаёт-мамот жангини бошлаб юборишди.

Бу киска, бироқ даҳшатли олишув бўлди. Опатоснинг қазаби кўзгаб кетганидан яраланганига қарамай, хиёнаткор шеригидан ўч олиш иштиёқи унинг бир кучига ўн куч қўшиб юборганди.

Афсуски, бу олишувда жароҳати панд бера бошлади. У борган сари кўп кон йўкотар, хаёти охирлаб бормоқда эди. Буни сезган хинду разил котилнинг томоғига яқинлашгани сўнгги бор уринди. Бироқ Кидд эпчиллик билан ғанимининг темир қучоғидан чиқиб олди. У зумда оёкка туриб, мачетеси билан кўзгалаётган Исидронинг бошини иккига бўлиб юборди.

— Кунинг битдими, лаънати? — деди у сўнгги зарбани бераркан.

Ҳинду бир дақиқа дам ўнгига, дам сўлига чайқалиб, оёкка турди. Сўнгра қўлларини олдинга чўзганича бир кадам ташлади-да, жон талвасасида хириллаб, юз тубан тушди. Бу гал у чиндан ҳам ўлганди.

— Ҳм... — дея гўлдиради Кидд мачетесидаги қонни кеткизиш учун бир неча марта ерга суқаркан. — Зўрға амалладим-а! Бу иблис хиндуларни гўмдон қилиш учун уларни икки марта ўлдириш керак. Ҳўш, энди нима қилишим керак?

Кидд бир дақиқа ўйланиб туриб, хиндунинг жасадини осмонга қаратди. Кейин мундиринанинг тугмаларини ечди, капитаннинг хатини осонгина топиб, ўзининг чўнтагига солиб қўйди. Шундан сўнг уни ечинтирди: ҳарбий кийим кези келганда керак бўлиб қолиши мумкин.

Каллакесарни иккита нарса — марҳумнинг оти билан жасади ташвишга сола бошлади. От эгаси яраланиб ерга қулаши билан ўрмонзорга қочиб кетганди. Ҳозирги тун зулматида уни қувлаш гирт аклсизлик бўларди. Гарчи отнинг қочиб кетгани жуда хавотирга солса ҳам Кидд бундай қилмади. Отни топиб олган одам шахарга элтади. У ерда шубҳа уйғонади ва биринчи галда буни Киддан кўришади. Тўғри, кечаси калъадан чиқиб келишаётганларида соқчилардан бирортаси ҳам уни танимаганига Кидднинг кўнгли тўқ эди. Бироқ ўзининг ҳозирда калъада йўқлиги капитанга шубҳали кўриниши турган гап. Киддни яхши билган дон Маркос уни котилликда айблаши аниқ.

Иш чаппасига кета бошлади. Муттаҳам Кидд тадбиркор одам эди.

Унинг ўрнида бошқа одам бўлса ўликнинг бўйнига тош боғлаб, сувга ташларди. Кидд бундай қилишни хаёлига ҳам келтирмади. У бунака оддий тадбирнинг кети чаток бўлишини билар, сув бунда унга ишончли кўрикчи бўлолмасди. Ким билсин, ўлик бир кунмас бир кун сув юзига калкиб чикканида баданидаги жароҳатлар бу кимнинг иши эканлигини кўрсатиб қўйиши мумкин. Ҳа, Кидд бошқа, тўғри ва ўзининг назарида жуда содда бир йўл топди.

Бу разил сира тап тортмай хиндунинг бош терисини шилиб олди, сўнгра уни катта тошга боғлаб, дарёга ташлади. Жасадни шу тарика шилгандан кейин кўксини бут шаклида ёриб, юрагини суғуриб олди-да, уни ҳам дарёга қулочкашлаб улоқтирди. Сўнгра яна шундай совукконлик билан бир неча чирмовукдан аркон эшди, учини Исидронинг чап оёғига боғлаб, уни яқинроқдаги дарахтга осди.

— Хўш, манави зўр бўлди, карай! — деб қўйди у ўз ишидан завқланиб. — Мен энди истаган одам билан жаннатга тушаман деб гаров ўйнасам бўлади. Жаннатга тушишим турган гап. Энди, хатто энг уста исковучлар ҳам хиндулар бош кўтаришибди, деб кармоққа илинишади! Мабодо ақалли биронта одам ҳам бу ичкиликбоз апачиларнинг қурбони бўлганига шубҳаланса, отимни бошқа қўяман.

Чиндан ҳам душман жасадини бунчалар расво қилиш одати бравос хиндуларининг айрим кабилаларида бор эди.

Кидд бу мудхиш котиллик содир бўлган жойни тарк этишдан олдин ўзининг кийими ва Исидронинг ҳарбий кийимидаги қонларни яхшилаб ювди. Ҳаммасини сўнгги марта яхшилаб кўздан кечирди, бирорта ҳам ерда жинойт изи қолмаганига ишонч ҳосил қилганидан кейин хиндунинг мундирини эгари ортига боғлаб, пахитоска ўраб чекди. Отига миниб, йўлга тушаркан, оғир ва муҳим ишни амалга оширган одамдай енгил тортди.

Кидд хиндулар қишлоғида бўлганида тасодифан битта ҳужжат топиб олган, уни ўқиганида юраги гупилаб уриб кетганди. Ўша ҳужжат туфайли у дон Руфинони гах деса қўлига қўндириши мумкин эди.

Қароқчи, аввало, сенаторни қидириб топишга тушди. У ерларда бўладиган гапни бемалол кўз олдига келтираркан, дон Руфинонинг ранги бўзараётганини кўргандай бўларди. Кидд ана шу манзарани тасаввур қилиб, роҳатланганидан тилини чакиллайтиб қўйди.

Шунда бирдан, бу ҳужжатнинг сенаторга алоқаси бўлмаса-чи, деган гумонга тушди. Унда дон Руфино Кидд хақида ўзи билганларини ишга солади ва... Йўқ, яхшиси, бунга ўйламаган маъқул!

Кидд сенатор билан гаплашишни кейинга сурмоқчи бўлди. У зимдан бу ишни ўрганиб, баъзи бир гапларни билиб олди ва буларни таққосларкан, дастлабки тахмини тасдиқланди. Шунга қарамай, дон Руфино билан очикчасига олишишдан хавфсирарди. Бундан

олдин чекинадиган йўлни ҳам тайёрлаб қўйиш керак эди. Бошқача килиб айтганда, Кидд ўйлаган иғвоси чиппакка чиқадиган бўлса, сенаторни юшатадиган бирорта бошка тадбир хозирлаб қўймаса бўлмасди.

Кидд хиндуга Ариспага бораман деди-ю, асли ўзи у ёққа сира ҳам бормоқчи эмасди. Тилига келган биринчи шахарнинг номини айтиб қўя қолганди. Бироқ капитаннинг хатини билганидан кейин Ариспага борадиган бўлиб қолди. Шўрлик аскарнинг мастликда айтганларини бир ишга тизаркан, бу хат дон Руфинога қанчалар катта ахамият касб этишини тасаввур қилди. Хат капитан сенаторнинг кирдикорларини очиш учун нималар қилаётганини кўрсатиб берар, Кидд бунга шубҳаланмасди. У дон Руфино ана шу хизматлари учун Кидднинг ҳамма гунохидан ўтишини биларди. Шунинг учун у Ариспага шошилиб, у ерга тонг отарда етиб келди.

34. АШАДДИЙ ЯРАМАСЛАРНИНГ ИККИ НУСХАСИ

Ариспадагилар Киддни яхши билишарди. Шунинг учун у шахарга қийналмай кириб олди. Ҳали барвақт бўлганидан сенатор бунақа пайтда ухлаб ётган бўлса ҳам бордир. Кидд буни биларди, шу сабабли сенатор ҳузурига шошилиш ўрнига ўзига таниш майхонага жўнади. Бу майхона Киддга ўхшаган фирибгарлар уймалашадиган шубҳали макон бўлиб, у ерга озроқ пул билан дурустрок жойлашиб олса бўларди.

Майхона эгаси Киддни анча ковоғини солиб қаршилади, бироқ қароқчининг қўлидаги тилла тангаларнинг жирингини эшитиб, оғзи қулоғига етгудай иршайди.

Кидд отини қўрага қўйди, уйга кириб, у ёқ-бу ёққа қарай бошлади. Кидд доимо сонсиз юрарди, бироқ энди, хинду билан олишувдан кейин ва тунда олис йўл босганидан ўзига қарамаса бўлмасди. Ўзига бир оз оро берганидан кейин сенаторнинг уйига борса бўладиган фурсат етишини кута бошлади.

Майхона эгаси Кидд бир жойга бекорга оёқ босмайдиган одамлигини яхши билганидан атрофида парвона бўлиб, нега Ариспага келиб қолганини билиб олишга уринди. Чунки бу ердаги полициянинг Киддга тоби йўқлигидан ўзи ҳам шахарга онда-сонда келарди. Гарчи ҳамма шахарларда полициянинг бунақа тоифадаги одамларга ҳуши бўлмаса ҳам, афтидан, Киддга ола қарашига асоси бўлса ажаб эмасди. Майхоначи эса Киддан гап оламан деб роса усталик билан қармоқ ташлаб кўрди-ю, бирон иш чиқара олмади. Кидд унинг барча саволларига мужмал шамалар, сирли илжайишлар ёки аҳмоқона кўз қисишлар билан жавоб бераверди. Бу майхоначига ўлгудай алам қилди ва кези келганда қароқчининг адабини беришга онт ичди.

Шаҳар соати тўққизга занг чалганида Кидд кўзғалди, майхоначига виқор билан бир пиастр ташлади-да, чакмонига ўралганича ташқарига чиқди.

«Бунчалар бойиб кетибди, кимни нариги дунёга жўнатганин-кин?» — кўнглидан ўтказди майхоначи уни зимдан кузатаркан.

Майхоначининг бундай хаёлга бориши унинг «мўътабар»ликда ўзидан қолишмайдиган меҳмонини жуда яхши билишидан гувоҳлик беради.

Кидд эса ўзини кузатишаётганларини пайкаганидан сенаторнинг уйи томон юрмади, аксинча, бекорчи саёқлардай лапанглаганича тескари томонга қараб кетди. Шу тарика ярим соатдан кўпроқ шаҳар кўчаларини кезди, биров таниб қолмасин, деб гавжум кўча ва майдонларга рўбарў бўлмади. Нихоят, бировга сеадирмай дон Руфинонинг уйига яқинлашди-да, кетидан биров кузатмаётганига ишонч ҳосил қилганидан кейин эшикдан лип этиб ичкари кирди.

— Хой, қаёққа! — Кидд бу овозни эшитиб қалтираб кетди. — Сизни нима жин урди? Ким керак сизга?

Кидднинг кўзи даҳлиз бўсағасида турган анча кекса кишига тушди. Эгнидаги заррин уқали либосидан унинг хизматкор эканлигини осонгина билса бўларди.

— Менга ким керак дейсизми? — қайта сўради Кидд вақтдан ютиб, хижолатдан сал ўзига келиб олиш учун.

— Ҳа, сизга ким керак? Менимча, аниқ қилиб айтдим, шекилли?

— Карай! Жаноби олийлари сенатор дон Руфинодан бошқа менга ким ҳам керак бўларди?! Мен ҳам аниқ қилиб айтдим, билсангиз.

— Жуда соз! — хизматкор истехзоли кулиб, гапида давом этди. — Сиз жаноби олийлари, ҳе йўқ-бе йўқ, ҳозирок қабул қиладилар, деяпсизми?

— Нега қабул қилмас эканлар, айта қолсинлар, сеньор?

— Нега легенда туркингиз тўғри келмайди.

— Шундай деб ўйлайсизми? — сўради қароқчи кеккайиб.

— Шундай! Башарангиз айтиб турибди. Сиз кабалъеродан ҳам кўра кўпроқ муттахамга ўхшайсиз.

— Кўпол одам экансиз, ошна. Мабодо кишини кийимига қараб баҳо берсангиз, фикрингиз балки тўғридир, бироқ ҳозир ўринсиз. Кўпинча мўътабар кабалъеролар эски либосда бўлишади, қисмат ҳозирча мени шундай кўйга тушириб тургани бунақа таҳқирларни афтимга айтишингизга ҳуқуқ бермайди.

— Бўпти, бўпти, вайсайверманг! Даф бўлинг!

— Сенаторни кўрмагунимча жойимдан жилмайман. — Хизматкор хўмрайиб қараса ҳам Кидд қилт этмади.

— Шундайми! Бу ишни эплайман, деяпсизми?

— Бунга кўзим етади, — Кидд бамайлихотир жавоб қилди.

— Сизга охирги марта айтаман: йўқолинг! — деди таҳдид билан хизматкор.

— Секинроқ, ошна! Мен сенатор билан гаплашишим керак. У мени кутяпти!

— Кутяпти? Сизни-я?

— Ҳа, мени! — викор билан жавоб килди фирибгар. Хизматкор жирканиб елка кисди, бироқ ўйлаб турди-да, анча мулойим тортиб сўради:

— Фамилиянгиз нима?

— Буни билишингизнинг ҳожати йўқ. Мен Дель Торо асиендасидан келганимни хўжангизга айтинг.

— Дель Торо асиендасидан?! Нега буни дархол айта қолмадингиз?

— Ўзингиз сўрамадингиз-ку, ахир. Ҳозирок бориб хўжангизга айтинг. Шусиз ҳам анча вақтимни олдингиз.

Хизматкор индамай ичкарига кириб кетди, Кидд унинг йўқлигидан фойдаланиб, ўзини дахлизга уриб, ўтириб олди. Ўзиям ён томондаги кўча жиғига тегиб турганди. Ҳар хил одамларнинг кўзига тушмаслик учун у минг хил ваз жуда топа оларди.

Хизматкор тезда қайтиб келди. Бу сафар у жуда бошқача оҳангда гапирди.

— Кабальеро, — деди у чуқур таъзим қилиб, — марҳамат айлаб, кетимдан юрсангиз. Жаноби олийлари сизга мунтазирлар.

— Боя сурбет эдинг, энди хушомадгўй бўлиб қолибсанми?! — деди фирибгар хизматкорга нафрат билан кўз ташлаб, — кани, йўл бошла!

Кидд шундан кейин ҳам хижолатпазликдан, ҳам ғазабдан кизариб кетган хизматкорга эргашди.

Мексикада фақат катта шаҳарларни истисно қилганда одатда бир каватли ёки жуда нари борса бир ярим каватли уйлар курилади. Бунақа уйлар субтропик мамлакатлардаги шаҳарларни бир неча дақиқада вайронага айлантирадиган зилзилага дош бериш учун энгил материаллардан барпо қилинади. Шунинг учун ҳам бу уйлар бир хил баландликда бўлади ва одамлар зиналардан юқори чиқиб, пастга тушиб юришмайди, бу эса, бизнингча, одамга жуда уш келади.

Кидд сенаторнинг кабинети дахлиздан анча ичкари ва ташқари хоналар билан ажралганини кўрганида хурсанд бўлди. Хизматкор ниҳоят битта эшикни очди-да, қароқчини олдинга ўтказди. Сенатор ковоғини очмай, унинг ҳар бир ҳаракатини кузата бошлади. Кидднинг бирорта асоси бўлмаса ўзини бунчалар мағрур тутмаслиги унга равшан эди. Ё унинг кўлига сенаторга қарши ишлатса бўладиган бирорта зўр нарса тушиб қолган, ё бирорта муҳим хабар олиб келган. Ундайига ҳам, бундайига ҳам бу одамга дурустрок муомала қилиш керак.

Сенаторнинг юзи бирдан мулойимлашиб, каллакесарга ўхшатиб ишланган тилла чакмоқтош тутди.

— Чексинлар, мухтарам Кидд, — деди у илжайиб. Кидд чакмоқтошни кўлига олиб, уни билимдондай кўздан кечира бошлади.

— Жуда ажойиб буюм экан! — деди у. — Шундай нарсани умр бўйи орзу қиламан, афсуски, — у оғир хўрсинди, — бундай буюмлар менга ўхшаган камбағалларга аталмас экан.

— Хўш, мабодо у сизга ёққан бўлса, — деди сенатор энсаси котганлигини яширмай, — мен уни сизга совға қилишдан мамнунман.

— Мана буни совға деса бўлади! Ишонсангиз, сенатор, бу менга сиз берганингиз учун ҳам, айниқса қимматли бўлади, — Кидд пахитоскасини ёндирди-да, чакмоктошни чўнтагига солди.

— Сиз бир иш билан келган бўлсангиз керак? — сўради сенатор бироз жимликдан кейин.

— Мен ҳамма вақт иш билан келаман, сеньор, — жавоб қилди карокчи оғиз-бурнидан қуюк тутун чиқариб. — Бугун сизни жудаям кўргим келди.

— Илтифотингиз учун ташаккур. Бирок менга эмас, балки олтинга бўлган меҳрингиз мени қидиртириб қолган бўлса керак.

— Билсангиз, бу гапингиз одамни жуда хафа қилади! — деди карокчи маъюсланиб. Бирок ўша захоти одатдагидай қўпол гапирар кетди. — Гап бундай, дон Руфино, қартангизни очиб ташлайсиз! Ундан кейин бир-биримизга нисбатан сохта мулозаматларни йиғиштириб кўяйлик. Бўлмаса ишимиз сира ҳам битмайди.

— Менимча, бу ўғил бола гап бўлди. Гапиринг, кейин қорангизни ўчиринг!

— Миннатдорман, мана шунақа гап менга ёқади. Сизни жилла бўлмаганда энди танигандай бўляпман. Маъкул, сизга ҳозир ошкоралик қанақа бўлишидан сабоқ бераман. Сизга иш билан эмас, балки баъзи бир маълумотларни ва жуда муҳим аҳамиятга эга бўлган бир хатни сотиш ниятида келганман. Хатни қандай қўлга киритганининг эса сизга дахли йўқ.

— Қойил! Энди савдосида келишамизми-йўқми, кўрамыз.

— Ҳа, бирок, аввало, бир-биримизга нисбатан тутган мавқемизни икки оғиз сўз билан тушунтиришга ижозат берасиз. Яқиндан бери кўп нарсалар ўзгарганини сизга айтишим керак. Илгари сиздан чўчирдим, энди эса сиз мендан кўрқасиз.

— Мен-а? Сиздан кўрқаманми?

— Ҳа, сеньор, ёки мендан сиз хусусингизда баъзи бир нарсаларни биладиган одам сифатида хавфсирайсиз. Бирок ҳозир ўтган сафардагидай жонинг қўлимда, деб кўрқитолмайсиз.

— Нимага энди, сўрасам бўладими?

— Негаки, яккама-якка турибмиз, чунки сизда қурол йўқ, менда эса бор, ниҳоят, қилт этадиган бўлсангиз, нақ итдай отиб ташлайман! Гапимни тушунган бўлсангиз керак, марҳаматли сеньор! — Кидд чакмонининг остидан иккита тўппонча чиқариб, гапини тугатди. — Айтмоқчи, бунақа буюмларни ёқтирасизми?

— Чакки буюмлар эмас, — сенатор бамайлихотир жавоб қилди. — Манави ўйинчоқларга эса нима дейсиз? — қўшимча қилди у ёзув столидаги бир даста қоғоз тагидан иккита зўр тўппончани оларкан.

— Икки пуллик қақир-қуқур!

— Нимага?

— Чунки уларни ишлатишга ботинолмаймиз. — Дон Руфино кулимсиради.

— Хоҳлаганингизча кулаверинг, сенатор! Ўзингизни кутаётган кўнгилсизликларни шунчалар хушчакчаклик билан каршилаётганингиз менга ёқади, бироқ яна айтаман: энди мен сизнинг эмас, сиз менинг кўлимдасиз! Нега деганда сизга анча-мунча зиён етказиши мумкин бўлган баъзи бир қоғозларни капитан Маркос де Нисага топшириш менинг изимда. Улар орасида тахминан шундай мазмундаги битта хат бор: «Мен, тубанда имзо чеккан одам, ўз хизматкорим Лупино Контрариасни шунда айблайманки, у мени хиёнаткорона ўлдириб, тилла қум ортилган иккита хачирим ва тангадан иборат икки минг унция олтин бойлигимни эгаллаб, мутлако кимсасиз чўлда ташлаб кетди. Тирик қолишимга кўзим етмай ва Худога рўбарў бўлишга ҳозирланарканман, ўша ярамасни айблайман ва илтимос қиламанки...» ва хоказо ва хоказо. Имзо чекилган... Ким имзо чекканини билгингиз келяптими? Сизга нима бўлди ўзи, сеньор? Мазангиз кочяптими? Негадир рангингиз оқариб кетди, юзингизда кон йўк, мурдадек бўлиб кетдингиз!

Қароқчининг гапи сенаторга каттиқ таъсир қилганди. У ҳозирок хушидан кетадигандек кўринарди.

— Бу дунёда одамнинг бирор нарсага ишоналмаслиги жуда ҳам ажабланарли-да! — Кидд қийшанглаганича гапида давом этди: — Мана, ўша шўринг курғур Лупинони олайлик! Одамнинг сира ҳам хаёлига келмайдиган тузоқ курганини кўрмайсизми! Тегишли фурсат келишини сабр-тоқат билан кутгани-чи! Улар хиндулар чегарасидан ўтиб, ўн йилда ҳам одам боласи оёк босмайдиган жойга етишлари биланоқ хўжасининг орқасидан туриб, иккита тўппончадан бараварига отган. Кейин ўзи ҳалол топилган бойликни олиб кетган, албатта. Хўш, бу ёри нима бўлди? Тақдирни қарангки, хизматкори бутунлай ўлди деб ишонган одам тирилиб, қалам билан бўлса ҳам рисоладагидай бу айбномани ёзибди. Кейин эса бир марта йўлдан оздириб, чангалидан сира ҳам чиқармайдиган қисмат ўша жойга битта овчини бошлаб келса-ю, у ўша хатни топиб олса! Хўш, бунга нима дейсан? Ундан кейин одамда ҳалол бўлиш фикри туғилиши мумкин... Менда бундай тоифадаги одамлар хусусида тегишли фикр бўлмаганида ўшандайлар каторидан ўрин олиши ҳам мумкин эди. Хе, жин урсин!

Кидднинг бу узок гапи давомида сенатор ёмон зарбдан ўзига келди. Бир амаллаб ўзини қўлга олди, йўколаёзган бамайлихотирлиги ҳам яна қайтиб, хатто башарасида кўпроқ бужмайишга ўхшаб кетадиган тиржайиш пайдо бўлди.

— Қарай! — деди у тиш ғижирлатгандай кулиб. — Бунчалар усталик билан тўкилган ажиб хикояни сира ҳам эшитмовдим! Табриклашга ижозат берасиз, марҳаматли сеньор, сизда ёзувчиликка чинакам истеъдод бор экан! Зўр, чин сўзим, зўр!.. Бироқ, жин урсин агар, сафсатангизга ким ишонади?

— Биринчи бўлиб, сиз, сеньор. Нега деганда бу воқеани ипидан-игнасигача фақат сиз биласиз, тўғрими?

— Ўлай агар, эсингизни ебсиз!

— Унчалар эмас: кўлимда далиллар бор-ку.

— Тортишмайман. Майли, буларнинг бари тўғри ҳам дейлик. Бу ишларга кўп замонлар бўлган, Лупино Контрариаснинг ўзи эса ғойиб бўлган... балки ўлиб кетгандир. Пировардида, унинг хўжаси ҳам сира тирилиши мумкин эмас. Тўппончалар жуда яхши ўқланганди. Хўш, айниқса, бизнинг мамлакатимизда ўлган одамнинг ишига ким ҳам кизиқиб ўтирарди, дейсиз?

— Тўппончалар яхшилаб ўқланганини қаердан биласиз?

— Тахминим шундай.

— Бунақа ишлардаги ҳамма бало ана шунақа тахминда. Менга каранг, гап шу ерда колсин-у, нахотки дон Руфино Контрерас Лупино Контрариас эканлигини билиб олиш кийин бўлса? Ҳа, шундай эмасми?

Сенатор беихтиёр кизарди.

— Сеньор, — деди у, — бунақа шамаларингиз...

... сизни сира ҳам таҳқирламаслиги керак, — Кидд унинг сўзини бамайлихотир давом эттирди. — Тахминнинг ўзи, холос! Энди эса гапимизни ўша тахминлар руҳида давом эттираемиз ва бир лахза ўша хизматкори ўлди деб ишонган одам тирик, деб тасаввур қилайлик ва...

— Йўқ, бу сира ҳам мумкин эмас!

— Гапимни бўлманг, сеньор! Демак, айтайлик, у тирик ва бир куни дабудрустан пайдо бўлиб, собиқ хизматкорининг елкасига... кўйгандай кўйиб... «Менинг қотилим шу!» деса, унга нима деб жавоб қиласиз?

— Мен? Мен-а? — бутунлай гангиб қолган сенатор бақириб юборди. — Мен унга шундай деган, шунини айтган бўлардим...

— Ҳеч нима демаган бўлардингиз, — карокчи унинг гўлдирашини бўлди-да, столдаги дон Руфинининг кўлидан тушиб кетган тўппончаларни олиб, бемалол белбоғига қистирди. — Ҳа, кадрли дўстим, ўлжангизга юзма-юз бўлишга дош беролмасдингиз. У бирдан пайдо бўлса, дабдалангиз чиқиб, қамалмай қолмасдингиз.

Орага сукунат, дахшатли сукунат чўкди. Кўзлари билан бир-бирларини чамалаб ўтирган икки рақиб ҳаёт-мамонт жангига ҳам тайёр эдилар. Бу бир сонияча давом этди, холос. Чунки одамнинг бунақа кучли ҳаяжони тезда босилади. Сенатор пешонасига қалққан совук терни қўли билан артди ва тик туриб хириллаганича деди:

— Хўш, у ёғи-чи? Мақсадингиз нима ўзи?

Шошилманг. Сизга шартларимни айтишимдан олдин далилларим мустаҳкамлигини эътироф этиш-этмаслигингизни билишим керак.

Дон Руфино де Контрерас бир неча дақиқа чуқур ўйга ботди. Кидд ундан кўзини узмас, сенатор сал шубҳали қимирлағудай

бўлса, қурол ишлатишга шай эди. Бирок, сенатор бундай қилишни хаёлига ҳам келтирмади. У Кидд сирини фош қилгани сабабли гангиб қолгач, бу боши берк кўчадан қандай чиқиб кетсам экан, деб кўзларини жовдиратганича беҳуда бош қотирарди. Ниҳоят, у қароқчининг кўзига тик қараганича, тилга кирди:

— На чора, буларнинг бари ҳақиқат. Ха, мен ўзимга ёрдам қўлини чўзган ва хизматкоридан кўра дўсти деб биладиган одамни разилларча ўлдириб, мол-мулкни таладим. Ха, мен бойлигимни жинойтқорона йўл билан топганман, бироқ у барибир меники! Шу бойлик билан жамиятда баланд мавкега эга бўлдим. Фирибгарлик ва ёлгон ишлатиб бўлса ҳам ўзимга йўл очдим, сенатор деган унвоним ва номим бор, номим! Бундай дахшатли йўл билан топилган бойлигимдан мени биргина ажал маҳрум қила олади. Мана, мен сизга ҳақиқатни айтдим, қартамни очиб ташладим. Энди мен билан очикча ўйнаш сизнинг галингиз. Шартингизни айтинг: у тўғри келса, қаршилиқ қилиб ўтирмайман — мабодо оғирлик килса, кети нима бўлишидан қатъи назар, уни рад этаман. Сиздай фирибгарнинг қўлида ўйинчоқ бўлишни истамайман. Ундай одамлардан эмасман! Бунақа тақдирга тан бермайман ва ўзим ўзимни тутиб беришни маъқул кўраман. Бирок эҳтиёт бўласиз! Йиқилсам сизни ҳам жарга тортиб кетаман. Менга жавоб қилишдан олдин яхшилаб ўйлаб олинг. Сизни жиддий огохлантираман: икковимизнинг ўрта-миздаги алоқаларни бутуплай узишимиз керак. Ўйлаб олишга ўн дақиқа муҳлат бераман.

Бу аниқ ва қатъий гап Киддни ўйлатиб қўйди. У бир қарорга келганидан кейин сира ҳам ахдидан қайтмайдиган одамга дуч келганини тушунганди. Кидд уни маҳв этса ҳеч нарса ютмасди. У сенаторни шунчаки кўрkitиб қўймоқчийди, буни эса қойиллатди. Бу икки маҳлук гўё бир-бирларини тушуниш учун яратилганди. Энди фақат нарх бобида келишиб олишса бўлди, шу сабабли ҳар бири ўзича наф чиқариш пайида эди. Кидд ҳамлага ҳозирланди.

35. ЎЗАРО КЕЛИШУВ

Дон Руфино столга суяниб ўтирарди. Боши ўнг елкасига эгилган, чап қўлида фил суягидан ясалган пичокни шунчаки ўйнар ва у суҳбатдоши гап бошлашини кутарди. Унинг ана шундай атайлаб бепарво ўтириши Киддни ўйлатиб қўйди. Киддга ўхшаган одамлар кўзларига ғайритабиий туюлган нарсдан беихтиёр хавфсирайверадилар. Руфинонинг бундай ўтиришидан каллакесар гангиб қолган, гўё рақиби унга пинхона тузук қўяётгандай туюларди.

Ниҳоят, Кидд жимликни бузди:

— Аввало, дон Руфино, хузурингизга келишимга сабабчи бўлган яна бир нарсани айтаман.

— Бунга унчалар мажбур қилмайман, — сенатор лоқайд жавоб қилди. — Бирок лозим топсангиз, бемалол айтаверинг, тортинманг, қулогим сизда.

— Менимча, сеньор, гапимга кулок солсангиз, фикрингиз ўзгаради ва сизга қандай яхшилик қилмоқчилигимни билиб оласиз.

— Ё Худойим, ҳаммаси бўлиши мумкин, бахslashмайман, марҳаматли сеньор! — сенатор истехзоли жавоб қилди. — Ишларимга зўр бериб аралашаётганингиздан усталигингизнинг тагига етиб, қайси ишингиз яхши ният билан, қайсиси ғараз билан қилинаётганини тушунишга жуда қийналяпман.

— Ҳозир ўзингиз тушуниб оласиз.

— Яхши. Гапиринг, илтимос.

— Сизга суд ижрочиси дон Порфиадо Бурро Квитовакка борганини айта оламан.

Иннайкейин? — деди сенатор Киддга каттик тикилиб.

— Бунинг қандай бўлганини билмайман-у, бироқ дон Порфиадо шаҳарга кирмасиданок тақдирнинг қандайдир ўйини билан бундан капитан де Ниса вокиф бўлган.

— Шунақа денг! — деди сенатор масхараомуз. — Ўзингиз бир неча марта эслатган ўша қисматнинг ўзи бу, чамаси, у менга кўнгилсизлик бахш этишдан сира зерикмас экан-да.

Қарокчи ўлгудай сурбет бўлишига қарамай, ҳозир довдираб қолди.

— Ўша шум тақдирнинг иродаси билан, — дон Руфино иршаганича гапида давом этди, — капитанга фақат дон Порфиадонинг келгани эмас, балки ўша жойларга нима мақсадда боргани ҳам аён бўлган!

Буни каёқдан билдингиз? — Кидд ёлғондакам ажабланиб сўради.

— Тахмин қилдим, холос. Бироқ гапираверинг. Сизнинг айтганларингиз мени жуда қизиқтира бошлади.

— Ўзингизга маълумки, капитан маркиз де Могюернинг қариндоши бўлади, — Кидд ўзини кўлга олиб, давом этди.

— Ҳаттоки жуда яқин қариндоши деяверинг.

Капитан узок ўйлаб ўтирмай Дель Торо асиендасига хат ёзиб, чопардан жўнатганига, унда дон Фернандони суд ижрочисию ҳамда ўз ниятларидан вокиф қилганига ажабланмаса ҳам бўлади.

Ўзини бепарво кўрсатиб ўтирган дон Руфино лаҳзада ўзгариб кетди.

— О, ўша хат! — хитоб қилди у столни муштлаб. — Унинг учун ҳар қанча олтинимни аямаган бўлардим!

Ўша хатни сизга ҳадя қиламан, сеньор, — деди Кидд кўзлари ёниб. — Энди самимийлигимга ишонган бўлсангиз керак, дейман?

Кидд шундай дея чўнтагидан бир хат олиб, сенаторга узатди. Дон Руфино гўё ўлжасига ўзини отган йўлбарсдай пакетни қарокчининг қўлидан юлиб олди.

— Шошилманг, шошилманг, сенатор, — тўхтатди уни Кидд. Эътибор беринг-а, муҳри бутун, хат очилмаган, бундан чиқди, унинг мазмуни ҳам менга қоронғи.

— Чиндан ҳам! — шивирлади сенатор хатни кўлида айлантисаркан. — Бундай такаллуфингиздан миннатдорман.

— Саломат бўлсинлар! — деди Кидд камтарингина ер сузиб.

Айтинг-чи, қандай қилиб дон Феррандога юборилган хат кўлингизга тушиб қолди?

Осонгина, — Кидд талтайиб жавоб қилди. — Шундай бир нарса ўнг келганини кўз олдингизга келтиринг: капитан хат бериб жўнатган одам менга ошна чиқиб қолди. Мен кузатиб қўяй дегандим, кўнди. Ўша йигит бемаъни шуҳратга берилиб, кечаси йўлга тушганига юрагим ачишди. Бунинг устига ўзим ҳам Ариспага бормокчи бўлиб турувдим. Ошнам таклифимга ҳўп деди. Йўлда бирдан икковимиз ёжиллашиб қолдик... Жанжал нимадан чиққанини ўзим ҳам билмайман! Хуллас, қазабимиз ошиб кетганида мачетам билан бошига бир туширгандим, бечора ўлди-қолди. Ўлай агар, ёмон ниятним йўқ эди. Қилган ишимдан жуда ўқиндим, ишонинг, бироқ ёрдам беришга ноилож эдим. Мен хат йўқолмасин ё бирорта ёмон одамнинг кўлига тушмасин, деб хавфсираб, олишга жазм этдим.

Чиндан ҳам бу осон бўлибди, — сенатор кулимсираганича муҳрни бузди.

Кидд секингина чеккага ўтиб, ўриндикка чўқди-да, сенатор ўзини қизиктирган хатни бемалол ўқисин, деб кўйиб берди.

Дон Руфино хатга диққат билан икки марта кетма-кет кўз югуртириб чиқиб, хаёлга чўмди.

Хўш, қалай? — каллакесар ниҳоят унинг хаёлини бўлди.

Ноҳуш хабар борми?

— Жуда муҳим хабар, сеньор. Мен бу хатни нима мақсадда қўлга туширганингизни ўйлаб турибман.

— Хар холда, сизни хурсанд қилиш учун, сеньор.

Четдан караганда бу жуда яхши, бироқ иккимизнинг муносабатимизни олганда тушунарсизроқ бўлиб қоляпти.

Карокчи кулиб юборди:

— Сизга битта нарсани таклиф қилмоқчиман, демадимми?

Айтдингиз, шунинг учун ҳам таклифингизни кутяпман.

— Бу унчалар осонмас, сеньор.

— Майли, қайси шартлар билан қелишишимиз мумкинлигини ўзим айта қоламан.

— Қойил! Мени тушуна бошлаганингизни қўряпман, шунинг учун ҳам барини бугунок кўнгиллагидек хал қила оламан.

— Сиз унчалик бой эмассиз, — сенатор тўғридан-тўғри ишга ўтди.

Бўйнимга оламан, олтинда чўмилаётганим йўқ, — деди Кидд ўзининг хароб уст-бошига кўз ташлаб.

— Мен сизни бойитишим мумкин.

— «Бойитишим» деганингиз нимаси? — карокчи ишонқирамай сўради.

— Сизга шунаканги кўп пул бераманки, у сизни умрбод мухтожликдан қутқаради ва бундан ташқари айшу ишратда яшаб, тўғри йўлдан сира ҳам четга чиқмайсиз.

— Тўғрилик — пулни санамай сарфлайдиганларгагина насиб этадиган эзгу нарсадир, — деб қўйди Кидд насихатомуз.

— Ўшандай бўлақолсин. Сизга ўша ўзингиз тушунган тўғри одам бўлишингизга имкон бераман.

— Бу эса сизга кимматроққа тушади! — Кидд кеккайиброк гапида давом этди. — Менинг эса иштахам зўр.

— Ўзим ҳам шундай деб ўйловдим. Бирок бу арзимаган нарса. Қулоқ солинг, Калифорнияда менинг асиендам бор. Сизга уни совға қилишга тайёрман.

— Ҳм... — Кидд пастки лабини чўччайтириб гўлдиради. — Бирорта хароб асиенда бўлса керак-да?

— Аксинча, улкан, катта қорамол подалари, қўй сурувлари, ёввойи отлар уюрлари бўлган асиенда. Бунинг устига у денгиз яқинида жойлашган.

— Бу қўлга илинадиган нарса, тортишмайман. Бирок бу ҳали бойлик дегани эмас.

— Сабр қилинг!

— Ҳўш.

— Асиенданинг ёнига тилла билан юз минг пиастр пул ҳам кўшиб бераман.

Буни эшитиб қароқчининг боши айланиб кетди.

— Нима?! — Кидд суюнганидан гезариб қичқирди-да, нақ пружинали кўғирчоқдай ирғиб тушди. — Нима дедингиз: юз минг пиастр?!

— Ҳа, қайтараман: юз минг пиастр, — тасдиқлади сенатор гапининг таъсиридан ичида мамнун бўлиб. — Нима дейсиз, тўғри одам бўлишингизга бу пул кифоя қиладими?

— Қилади!

— Буларнинг бари яқин саккиз кун ичида амалга ошиши ўзингизга боғлиқ.

Ҳа, тушунаман! Битта шарти борми? Карай! Мабодо у бажариб бўлмайдиган шарт бўлса, бундан бош тортаман.

— Мана ўша шарт. Гапимни яхшилаб эшитинг.

— Карай! Нега эшитмайин! Асиенда билан юз минг пиастр-а! Қисматнинг бунақа марҳаматидан бош тортадиган жинни бўлмаганман ҳали.

— Аввало, режаларим амалга ошишига ҳалал бермайсиз, донья Марианнага уйланишимга йўл берасиз ва тўй куни ўша... хизматқори ўлдирган... шўрликдан олинган хатни менга тутқазасиз.

— Қойил. Бари шуми?

— Йўқ. Мен хат билан бирга ўша кимса бу сафар тирик эмаслигига аниқ далил кўрсатишингизни ҳам талаб қиламан.

— Карай! Бу унчалар осонмас.

— Бунинг эса менга дахли йўқ. Ўзингиз йўл топинг.

- Ҳаққоний таклиф. Мухлати қандай?
- Саккиз кун.
- Ё худоё худовандо! Саккиз кун камлик қилади, албатта. Унақа одамни ўлдириш осон эмас!
- Ҳа, у ўлгандагина сиз бадавлат одам бўласиз.
- Биладан ва буни ҳисобга оламан. Барибир, бу машаққатли иш. Унга жонивми тикаяпман.
- Рози бўлинг ё бош тортинг. Учинчи йўл йўқ.
- Розиман, розиман! Менга ўлгунимча тўғри одам бўлиш учун бундай фурсат бошқа келмайди!
- Келишдикми энди?
- Келишдик!
- Қойил! Энди бошқа нарға ҳақида гаплашамиз. Сиз яна айниб, мени сотишга уринишингиз мумкин-ку...
- Уялмайсизми, сеньор!..
- Ким билади, дейсиз, ҳар бало бўлиши мумкин... Хўш, гап бундай: хиёнат қилишингизга чек қўймоқ учун ҳозир бир ҳужжатга қўл қўясиз, унда ҳозирги келишувимиз кўрсатилган бўлади.
- Қарай! Бу жуда хатарли.
- Тўғри, фақат сизга эмас, балки менга ҳам. Ҳужжатда менинг ҳам талабларим кўрсатилади-да.
- Бундай ҳужжатнинг бўлиши икковимизга ҳам бирдай далил экан, уни ёзишнинг умуман нима кераги бор?
- Жуда керак-да. Мабодо мени сотишни хаёл қилсангиз, эпломмайсиз, мен билан бирга нобуд бўласиз. Бундай фикр хаёлингизга келса ҳам эсингизни йиғиб олишга мажбур этади, деган умиддан.
- Менга ишонмаяпсизми?
- Ўзингиз-чи, ўзингиз ҳам менга ишонасизми?
- Бу бошқа гап, мен камбағалман-ку.
- Гапни тугатайлик: ё шартларимни қабул қиласиз, ё баридан бош тортасиз. Ўшанда икковимиз ўртамизда ҳеч қанақа келишув-пелишув бўлмайди.
- Менга бекорга бунақа оҳангда гапиряпсиз. Мен ўзингизга маълум хатни ишга солишим мумкин-ку!
- Ботинолмайсиз!
- Нега энди ботинолмас эканман? Сабаб?
- Мабодо ўша хатдан фойдаланадиган бўлсангиз, бу ишни аллақачон қилардингиз. Нималигини билмайман-у, бироқ сизга нимадир ҳалал беряпти. Сизни жуда яхши биладан, уддабуронлигингизни ҳурмат қиламан, бунга шубҳам йўқ. Менга каранг, Кидд: мени пешонамга тиралган тўппончадай ўша хат билан бошқа кўрқитманг, барибир бундан фойда чикмайди. Ундан кўра сизга айтган таклифларимни қабул қилишга ошиқинг. Ўшанда яхшироқ бўлади.
- Майли, сианингча бўла қолсин! Тиқилинч қилиб турганингиздан кейин ён бермасам бўлмайди. Бироқ мени қийин аҳволга солганингизни билишингиз керак.

— Хечам! Адашаяпсиз, сеньор, мен эхтиёт чораларини айтдим, холос.

Қарокчи бошқача ўйлаётган бўлса ҳам юз минг пиастр ўз ишини қилди. Пул йўлдан оздирганидан Кидд дамани ичига ютди-да, ортиқча тархашлик қилмай, барига рози бўлди.

Дон Руфино ўша захотиёк шериклар ўртасидаги келишув шартларини қоғозга тушира бошлади. Сенатор мабодо бу жинояткорона келишув одил суднинг қўлига тушса, икковларини жувонмарг қилишини билиб турса ҳам, бамисоли тепасида турган бу ярқ билан қарокчини қўрқитиб, уни итоатгўйликда сақлашига умид қиларди.

Сенатор ёзар, Кидд эса орқасида туриб, ҳар бир сўзга тикилиб қарарди. У сенатор ишқилиб бопламасин-да, деб хавфсираб турса ҳам, хаёлидан, бу дахшатли ҳужжатга қандай чап берсам бўларкан, деган фикрлар ўтарди... Пулни олса бўлгани, кейин бу нарсани ўзига ёпиштирган одамни йўқ қилиш йўлини топади. Дон Руфино ҳам, ўз навбатида, бунақа нарсаларни ўйламаяпти, дейишга журъат этолмаймиз, албатта.

Нихоят сенатор икки кишининг жинояткорона шериклиги хусусидаги бир-бирларини занжирдан ҳам қаттиқ боғлаб турадиган валади ҳужжатни ёзиб тугатди.

— Балки сизнинг бирорта тузатадиган жойингиз бўлар? — сўради сенатор шартномани овоз чиқариб ўкиб.

Тузатишга бало борми! — хитоб қилди каллакесар аччикланиб. — Сиз барибир ҳеч нимани ўзгартирмайсиз. Бари қандай бўлса, ўшандайлигича қолаверсин!

— Мен ҳам шундай фикрдаман. Хуллас, қўл қўйинг, мен бўлсам ҳамир учидан патир дегандек... юз унция тилла танга санаб бераман!

— Хайрли бўлсин! Тилла деган сўзни эшитсам яйраб кетаман! — деди Кидд.

У сенаторнинг қўлидан патни олиб, бош бармоғини дон Руфининг имзоси бўлган ҳужжатга босди. Юз унция тилла заёмини эшитиб босилган ана шу имзо чизик ўз бошига етиши мумкинлигини хаёлига ҳам келтирмади. Дарвоқе, Кидд тақдирга тан берадиган одам эди, шу сабабли бу хавфли шеригидан кутқарадиган бахтли тасодиф бўлишига жуда ҳам ишонарди.

Сенатор Киддан ҳужжатни олиб, имзосига қаради-да, қуримаган сиёхга олтин упа сепиб, тўрт буклаб, ёнига солди.

— Энди, — деди у сандикдан бир сиким тилла олиб, — ваъда қилинган пулни олинг.

Сенатор шундай дея тилла тангаларни столга тахлаб чиқди. Кидд ўзини пулга урди-ю, тилла тангалар бир зумда чўнтақларидан жой олди.

— Хм! — деди у афсусланиб.

— Энди амрингизга тайёрман. Буюринг! — деди у сенаторга. — Бопламасига тўппончаларингизни қайтиб бераман, улар менга энди керак эмас.

– Миннатдорман. Ариспада яна кўп бўлмоқчимисиз?
– Йў-е! Бу шахардан тезда чикиб кетмоқчиман.
– Ният холислигини қаранг! Мен ҳам сиздан дон Порфиадога бир нарса бериб қўйишни илтимос қилмоқчийдим.
– Шунақа денг! Мени Квитовакка юбормоқчимисиз?
– Сизга у шахар ёқмайдами?
– Аксинча. Бирок ўша... тунги иш туфайли у ерда қолишни истамадим.

– Э, ха, хизматчини ўлдиргансиз-а! Кўзингизга қаранг, эҳтиёт бўлинг.

– Мен фақат топшириғингизни бажараман ва хозирок ўша ёкка кетишим мумкин.

– Ҳа, бундай эҳтиёткорлик сизга зарар қилмайди. Дарвоқе, сизга айтсам, ўйлаб туриб, Квитовакка кирмаганингиз маъқул, деган фикрга келдим. Хатни бошқа чопардан жўнатаман.

– Ҳа, ўшанда яхшироқ бўлади. Яна нимани буюрасиз?

– Ҳеч нима. Билганингизни қилаверинг. Бирок сиздан саккиз кундан кейин кутадиган нарсамни унутманг ва шунга қараб иш тутинг.

– Худо сақласин, буни унутмайман, албатта.

– Ундай бўлса, сизни бошқа ушлаб турмайман. Ҳа!

– Кўришгунча хайр, сеньор!

Сенатор қўнғироқчанинг ипини тортган эди, бир зумда хизматкор пайдо бўлди. Дон Руфино билан Кидд бир-бирларига зимдан қараб қўйишди. Бу касбдаги барча одамлар сингари синчков бўлган хизматкор хўжаси бу дамда нималар борасида узоқ гаплашганини эшитмоқчи бўлгани аён эди. Бирок Кидд кўрган эҳтиёткорлик чораси туфайли суҳбатдошларнинг бўғиқ товушларигина хизматкор қулоғига чалиниб, шўрлик ҳеч иш чиқара олмаганди. Бирок гапга қулоқ солгани фош бўлиб, қизариб кетди.

– Бу кабалъерони кузатиб қўйинг, — буюрди сенатор.

Шериклар гўё дунёдаги энг калин дўстлардай бир-бирларига таъзим қилиб, ниҳоят, айрилишди.

– Аблах! — деди дон Руфино ёлғиз қолганидан кейин. — Бугун мени қийнаганинг учун шошмай тур ҳали, кунингни кўрсатиб қўяман! Бу ишинг сира ҳам эсдан чиқмайди!

У азбаройи жазавази тутганидан кўзига тушиб қолган хитойча зўр вазасини олиб чил-чил қилди.

Хизматкор ортидан одимлаётган дайдининг хаёлидан ўтаётган фикрлар ҳам жуда яхши эмасди.

«Жуда қаттиқ иш бўлди-да, жин урсин! Бу ошнамдан эҳтиёт бўлишга тўғри келади, шекилли... Сеньор сенаторга ишониш мушқул, у бир балога гирифтор қилса керак... Ўша қоғозга бекор қўл қўйганга ўхшайман... Айтмоқчи, нимадан ҳам қўрқаман? Сенатор бирорта тузоқ кургани менга жуда ҳам зор эканми? Доимо хушёр бўлиш керак, бунинг зиёни йўқ».

Дайди дахлизга етгач, эски шляпасини кўзигача бостириб, чакмонига яхшилаб ўралди-да, ташкарига чиқди. Хизматкор эхтиром билан эгилиб-букилганича қолаверди. Кидд полициячиларнинг кўзига ташланмасди. Шунинг учун ҳам майхонага қайтаркан, барибир сенаторнинг уйига бораётгандагидай эҳтиёт чораларини кўрди.

А-а! — деди майхона эгаси Киддга таъзим қилиб. — Бу сизми?

Кўриб турганингиздай, ошна. Менга тезроқ нонушта хозир-ласангиз, бугун жуда ишим кўп.

— Нахотки, бизни ташлаб кетмоқчи бўлсангиз?

— Буни хали билмайман. Қани, тезроқ нонушта тайёрланг!

Майхоначи финг демай меҳмоннинг амрини бажаришга тушди. Кидд эса иштаха билан нонушта қилди, келганида майхоначи яхши қаршиламаган бўлса ҳам, унинг ҳақини ошириброк тўлади-да, отини эгарлаб, қайтиш-қайтмаслигини айтмай жўнаб кетди.

Чорак соатдан кейин у далада от қўйиб борар, майин ва ёқимли хаводан хузур қилиб нафас оларди.

36. ДЕЛЬ ТОРО АСИЕНДАСИ

Энди, азиз китобхон, ўн беш кун олдинга ўтиб, Дель Торо асиендасига қайтамиз. Бирок хикоямизни давом эттиришдан аввал ўша ўн беш кун ичида содир бўлган воқеаларни қисқача баён қиламиз. Бу баён бўлмаса, китобхон тақдири ғалати бир ҳолда киссамизнинг барча иштирокчиларини юзма-юз қилгани ва бир-бирларига тўқнашувдан қутилмаган ечим рўй берганини тушуниши мушкул бўлади.

Донья Марианна донья Эсперансага беш кетганиданми ё эхтимол юрагининг сирли майлига шунчаки бўйсунганиданми, овчилар қўналғасида яна икки кун туришга розилик берди. Самимий ва дўстона гурунгларда ўтган ўша икки кунда қиз ўзи ҳам сезмаган ҳолда эзгу юрак сирини очди.

Донья Эсперанса бу соддагина эътирофни эшитаркан, бахтиёр қулиб қўйди. У қизнинг севиб қолганини кўпдан сезар ва унга ҳар қанақасига рағбат билдиришга хозир эди.

Соҳибчангал ҳам ўз тарафидан донья Марианнанинг сеҳрли ҳукмига қаршилиқ қилмасди. Севишга муносиблигини сезганидан маҳдудлик йўқолиб, завқ-шавқ билан сўзлашадиган бўлиб қолди. Вужуди эхтиросга тўлиқ бўлганидан энди андак ёввойи табиатидаги олийжаноб жихатлар ўзини кўрсата бошлаганди, кўнгли ҳам очик эди.

Ана шу икки кун ичида ёшлар севиғи борасида ҳеч нима қилмаса ҳам бир-бирларини тушунишар ва севажакларига шак-шубҳа қилишмасди.

Асиендага қайтиш фурсати етганини ҳам ўйламаса бўлмасди. Донья Марианна донья Эсперансадан эшитганларининг барини отасига айтмоқчи бўлди. Дон Руфинога ҳам кескин рад жавобини беролмайди, балки у ёғи нима бўлишини бемалол қутади.

— Бор умидим сизданлиги эсингиздан чикмасин, — деди Марианна хайрлашгани овчига қўл чўзаркан. — Мабодо режангиз амалга ошмаса, ёлғиз қоламан, мени биров химоя қилолмайди, фақат хаётдан кўз юмишимга тўғри келади... Орау-умидларим барбод бўлишига дош беролмайман!

— Менга ишонаверинг, донья Марианна! Мен хаётим ва сатодатимни картага тикканман ва бу калтис ўйинда ютаман, бунга ишончим комил!

Ёшлар хайрлашаётганларида айтган бир неча сўзлари шу бўлди. Бу сўзлар садокат бобидаги ҳар қандай қасамлардан афзал эди.

— Афсонани унутманг, — деди донья Эсперанса хайрлашаётиб қизни кучаркан.

Донья Марианна бунга жавобан жилмайди.

Тигреро иккала отнинг жиловидан тутиб турар, Сохибчангал эса бир гуруҳ овчилар билан саёхатчиларни қорама-қора муҳофаза қилиб боришга хозирлик кўрарди.

Йўлга тушишди. Саёхатчилар чурк этмай боришди. Донья Марианна овчилар қўналғасида кўрган-кечирганларидан кейин бутунлай хаёлга чўмиб қолди. Мариано эса у ерда ўзларини жуда зўр қарши олганларидан, у ердаги қўл-биёбонларда мисли кўрилмаган хашамату маъмургарчиликлардан ҳамон ўзига келолмасди.

Уйга шошилаётган донья Марианнанинг хохишига кўра тигреро ранчони четда қолдириб, асиендага олиб борадиган яқин йўлни танлади. Йўловчилар қаср дарвозасига етганларида орқа томондан ўқ овози келди. Қиз ўтирилиб, олисдаги чавандозлар узра буралиб ёйилаётган оқ тутунни кўрди. Донья Марианна ким отганини фахмлади-да, рўмолчасини силкиди. Иккинчи отилган ўқ уларнинг сигнали қабул қилинганини билдирди. Овчилар шундан кейин отларининг бошларини буриб, ўрмонзорда ғойиб бўлишди.

Асиендада донья Марианнани биринчи бўлиб Парадес қарши олди.

— Худо сақласин, нинья, — хитоб қилди бошқарувчи, — қаерларда қолиб кетдингиз? Сеньор маркиз хавотирда ўлиб бўлди-ку.

— Эмизган онамнинг уйига кетганим отамга маълум эмасмиди?

Дон Руис унга айтувди. Бироқ анча кўринмай кетганингиздан сеньор маркиз сизга бир нима бўлмадимикин, деб хавотир ола бошлади-да.

— Мана, ўзингиз кўриб турганингиздек, менга ҳеч нима бўлгани йўқ, азизим Парадес. Тинчланинг ва бориб отамни ҳам хотиржам қилинг. Ўзим ҳам тезда хурматини жойига қўяман.

Дон Фернандо дон Руис билан бирга асиендадаги истехкомларни текшириб юришибди. Ҳар дақиқада хиндуларнинг хужум қилиб қолишлари қутилмоқда.

— Текширишса текшираверишсин. Мен бўлсам унғача мовий меҳмонхонада дам ола тураман. Ўлғудай чарчадим! Отам кўригини

тугатганидан кейин унга қайтганимни айтинг, унгача эса безовта қилманг.

— Безовта қилманг, дейсизми?! — хитоб қилди дон Хосе. — Уэр, сеньорита, бу галингизга сира хам кўшила олмайман. Қайтганингизни тезда етказмасам мени маркиз кечирмайди!

— Ундай бўлса, билганингизни қилинг, Парадес.

Дон Хосе хам шуни кутиб турган бўлса керак, жон-жаҳди билан маркизни излашга тушиб кетди.

— Қадрли Мариано, — деди киз шу пайтда тигрерога, — сиз билан кейинги кунларда қаерда бўлганимиз ва нималар қилганимизни биров билиши шарт эмас. Хамма мени ранчодан чиқди, деб қўя қолсин. Сизнинг чурк этмаслигингизга ишонаман. Пайти етганида отамга ўзим айтиб бераман.

— Хўп, нинья, сизнинг сўзингиз менга қонун. Умуман айтганда бу билан менинг сира ишим йўқ.

— Энди эса менга кўрсатган улкан хизматингизга миннатдорчилик билдирмоқчиман.

— Сизга садоқатим қанақалигини биласиз, нинья. Мен бурчимни бажардим, холос, шунинг учун миннатдорчиликнинг хам ҳожати йўқ.

Киз табассум қилиб, қўл узатди-да, уйга кирди. Тигреро иккита отни кўрага олиб кетди. У овлоқдаги кишлокликлар ҳозирда турган ва маркизнинг буйруғи билан ўзларини панага олган чайлалар ва тўлиб-тошган ҳовлилар ёнидан ўтиб борарди.

Дон Фернандо хушxabарни эшитибок истеҳкомларни охиригача кўрмай кизини кўргани чопди. Маркизнинг бошига қора булут тўплангани сари болаларига меҳру муҳаббати ортарди. Гўё уларга таянгиси келар, яқинлашаётган фалокат арафасида оилавий алоқаларни мустахкамлаш зарурлигини сезарди.

— Бераҳм бола! — деди у кизини бағрига босаркан, мулойимгина ёзгириб. — Шундай хавотирли пайтда одам хам шунчалик йўқ бўлиб кетарканми?!

— Кечиринг, ота, — деди донья Марианна падарининг кўзига тикилиб, — йўқлигимда сизни ва ишингизни ҳар дақиқа ўйладим, ўлай агар.

— Меҳрибоним, болагинам! Афсуски, — маркиз ух тортиб қўйди, — аҳволим чаток, мени энди ҳеч нарса қутқаролмайди.

— Бир гап бўлар, ота!

— Мени бўлмағур умидлар билан аллалаб ухлатмагин. Уйғонганимда беш баттар бўламан.

— Сизни рўёбга чиқмайдиган орзулар билан қизиктирмоқчи эмасман, — деди донья Марианна викор билан. — Сизга арзийдиган ажойиб бир нарса олиб келдим.

— Арзийдиган ва ажойиб дейсанми? Ёш киз бу сўзларни айтса галати чиқаркан. Ўша «бир нима»ни қаердан топмоқчисан, болагинам?

— Уни кидириб узокка бориш шарт эмас, у шу ерда, оёғимиз остида. Хохлаб, уни ердан узсангиз, бас.

Дон Фернандо ҳеч қандай жавоб қилмай, бошини умидсиз холда солинтирди, холос.

— Марианнанинг гапини эшитайлик, ота! — дон Руис гапга аралашди. — У доимо хонадонимизни бало-казолардан асраб келган. Мен унга ишонаман, ота. Бошимизга тушган мусибатдан сира ҳам тинч турмайди.

— Сендан миннатдорман, Руис! — деди донья Марианна. — Отамни хафа қилгандан қўра, ўлганим яхши!

— Ё Худойим-е, буни ўзим ҳам яхши тушунаман! Бироқ сизлар ҳали ёшсизлар, ҳаётий тажрибаларинг йўқ ва хохишларинг рўёбга чиқишига мойил бўласизлар.

Барибир гапига қулоқ солсак нима қиларкин-а? — эътироз билдирди Руис. — Эхтимол, Марианна адашар ҳам... балки унинг сўзлари сизга унчалар таъсир қилмас, бироқ нима бўлгандаям сизга меҳрибончилик қилади-ку. Фақат шунинг учун ҳам икковимиз — сиз ҳам, мен ҳам ундан миннатдор бўлишимиз керак.

— Буларнинг нима хожати бор, болаларим?

— Худо ҳаққи, ҳозирги мушкул ахволимизда ҳар бир нарсани назарга олишимиз керак, ота, — деди дон Руис. — Ким билади дейсиз. Гоҳо энг заиф мавжудотлар ҳам улкан наф келтирадилар. «Чақалок алдашни билмайди», деган гап бор-ку.

Майли. Буни талаб қилсанг, гапига қулоқ соламан, ўғлим.

— Талаб қилаётганим йўқ, сўраяпман, ота!.. Гапиракол, синглим! Гапиравер, кўркма.

Донья Марианна отасининг бўйнидан кучиб, ювош жилмайди-да, елкасига мулойимгина бош эгиб, меҳр билан шивирлади:

— Қани энди сизни қанчалар яхши кўришимни, сизга қанчалар бахт тилашимни билсангиз, ота! Бироқ мен ҳеч нима айтиб ўтирмайман, барибир гапимга ишонмайсиз. Нега деганда, айтадиган нарсаларим жуда ғалати ва ақл бовар қилмайдиган нарсалар.

— Мана, кўрдингми, ўғлим, мен ҳақ эканман!

— Бир дақиқа сабр қилинг, ота. Мен айтиб ўтирмайман, бироқ сизга жиддий илтимосим бор, шунақанги ғалатики, ўзим ҳам уни қандай айтишни билолмайман... Гапимга тушунмассиз деб кўркман, холос...

— О! Болагинам, — маркиз кизининг гапига кизикиб кетиб, кулди, — шунчалар узундан-узок изох талаб қиладиган қанақа илтимос экан ўзи? Айтишга шунчалар юрагинг бетламаётган экан, жуда ҳам дахшатли нарса бўлса керак.

— Йўқ, ота, ҳеч қанақа дахшатли жойи йўқ, бироқ қайтараман, бу телбаликдай туюлиши мумкин.

— Эҳ, болагинам, кейинги пайтларда шунча нарсаларни кўрдимки, энди мени ҳеч бир нарса билан хайратга сололмайсан! Гапиравер, кўркма, сени ҳеч нимада айбламайман.

— Ҳозир, ота. Бирок илтимосимни бажаришга сўз берасиз.

— Карамба! — маркиз хазиломуз хайкирди. — Сен жуда тадбиркор экансан. Мен эса ҳозир йўқ дейман, вассалом!

— Унда бари тамом бўлади, ота, — деди киз бениҳоя мунгли холда.

— Тинчлан, она кизим! Сенга сўз бераман. Хурсандмисан?

— Миннатдорман, ота! Алдамайсиз-а, шундайми? Илтимосимни бажаришга чин сўз берасиз-а?

— Ҳа, меҳрибоним, ўжар кизим, ҳа, юз марта ҳа! Нимаики айтсанг бажаришга сўз бераман.

Қиз хурсанд бўлганидан чапак чалиб, ирғишлади-да, отасини ўлиб олди.

— Ўлай агар, эсини ебди, — деди маркиз юзи ёришиб.

— Ҳа, ота, бахтиёрлигимдан жинни бўлдим, нега деганда, энди сизга ишларингиз сира ҳам ҳозиргидай зўр бўлмаганини исботлайман.

— Ана энди босинкирашга тушади.

— Йўқ, ота, — деди дон Руис синглизининг дилидан ўтаётган нарсалар юзида зохир бўлаётганини синчиклаб кузатиб тураркан. — Йўқ, ота, назаримда, синглимнинг хаёлига бир нима келди, уни амалга ошириши учун эса эркин ҳаракат қилиши керак.

— Топдинг, Руис. Ҳа, менга тўла эркинлик зарур, ўзимни жилла бўлмаганда кечкурун саккиздан ярим кечагача кўли ҳамма ёкка етадиган бекадай сезишим керак.

— Мен сўз бердим, Марианна, — жавоб килди маркиз жилмайиб, — энди ваъдамда тураман. Демак, хоҳишингга кўра соат саккиздан ярим кечагача асиенданинг тўла бекаси бўласан. Ҳеч ким, ҳатто ўзим ҳам сенинг айтганларингга заррача қаршилиқ қилмайман. Буни ҳаммага маълум қилишимни буюрасанми?

— Йўқ, ҳаммагамас, фақат икки кишига.

— Ўша бахтиёрлар ким экан?

— Менинг эмишган акам, тигреро Мариано билан бошқарувчимиз Парадес.

— Назаримда, одам танийдиганга ўхшайсан! Улар энг содик хизматкорларимиз. Гапиравер, кизим. Яна нима керак бўлади сенга?

— Бу одамларга чўкич, дастаки сўқа, белкурак ва фонус берилиши керак, — деди донья Марианна.

— Ҳм! Демак, ер казишга тўғри келаркан-да!

— Эхтимол, — киз сирли жилмайди.

— Ерга кўмилган хазиналар хақидаги ривоятларнинг умри аллақачон тугаган, кизим! — деди маркиз бошини чайқаб. — Мабодо қачонлардир хазина бўлган бўлса ҳам, бу мамлакатда улар аллақачон қовлаб олинган.

— Ҳозир ҳеч нимани тушунтиролмайман, ота. Сиз режаларимни билмайсиз ва улар хақида тўғри фикр юритолмайсиз. Ундан кейин, — кўшимча килди киз чиройли табассум қилиб, — менга қаршилиқ

килишга ҳақкингиз йўк, биринчи бўлиб кўзғолон байроғини кўтариш ўрнига бўйсунишда ўзингиз ўрнак бўлишингиз керак!

Адолатли танбех, она қизим! Қилмишимдан ва айбимдан кечишингни ўтинаман. Бу ёғини буюравер.

— Айтадиган битта гапим қолди: сиз ҳам ота, сен ҳам Руис, ўша меҳнат қуролларини қўлга олишингизга тўғри келади, нега деганда икковларингизни ҳам ишлашга мажбур қилмоқчиман.

— Хўш, бу ёғини ошириб юбординг! — дон Руис қулди. — Ўзимга келганда эса бу баҳарнав, ҳали ёшман. Бирок отам... унга раҳм қил, синглим, отамни бунақа ишга аралаштирсанг бўлмайди!

Балки ўзим ҳам белқуракни қўлга оларман! Гапимга ишонинг, ака. Бу иш сиз ўйлаганингиздан ҳам жиддийроқ. Икковларингиз ҳам сўзимга ишонмаётганларингизни кўриб турибман, бироқ мен онт ичишга тайёрман!

— Йўк, сенга ишонаман, синглим.

Назаримда, Руис, гарчи мен синглингиз бўлганим туфайли белқурак тутишимни истамаётган бўлсангиз-да, ўзингиз ҳам бундан шубҳалана бошлаганга ўхшайсиз. Гап бундай: мен учун энг азиз бўлган икковингизни ўртага қўйиб қасам ичаман. Таваккалига ҳаракат қилаётганим йўк ва муваффақият қозонишимга ишонаман! — қизнинг кўзлари шу қадар ишончли ёнар, ўзи шунчалар жўшқин гапирардики, иккала эркак бошларини эгганча, ўзларини мағлуб санашиди. Қиздаги ишонч улардаги ишончсизликни енгди. Қиз ҳар икковини ўз йўриғига солди.

— Барча истакларинг бажарилади, — деди дон Фернандо. — Бундан бир наф чикадими-йўкми, барибир, ҳаракатинг ва мен учун куйиб-пишаётганингдан миннатдорман.

Дон Руис отасининг буйруғига кўра дон Хосе билан тигрерони айтгани кетди.

Ана энди бундай пайтларда рўй берадиган ҳолат содир бўлди. Донья Марианна тайинланган соат етишини бемалол кутаётганида дон Фернандо билан дон Руис азбаройи хаяжондан қалтирашарди. Вакт жуда ҳам секин ўтар, ота-бола бунга жуда ҳам қизиқиб қолганларидан бир дақиқа жойларида тинч ўтиришолмасди.

Ниҳоят соат саккизга занг урди.

— Турдик! — деди донья Марианна.

37. БОҒ

Жанубдаги барча халқлар соя-салқин ерларни, гуллар ва қушларни ҳуш кўришади.

Иссиқ туфайли кеча-кундузнинг талай қисмини очиқ хавода ўтказишга мажбур бўлганларидан улар боғдорчиликни шимолий мамлакатлар етишолмайдиган даражада юқорига кўтарганлар.

Итальянлар билан испанлар ўз боғларини чинакам воҳаларга айлантириш учун тинимсиз меҳнат қиладилар. Бу боғларда одам

хузур килиб нафас олади, майда чивинлар таламайди. Чивин эса тропик ва субтропик кенгликларнинг ёмон офатидир. Беринокдаги минтақаларнинг одамларига номаълум бўлган бу хашарот бу ерда офтоб нурида гужгон ўйнайди. Испан-америка мамлакатларида боғдорчилик маданияти жуда илмий юксакликда бўлиб, эрталабдан бошлаб жануб куёши киздирган ер роса харорат чикаради, хавони шунақанги ўзгартириб юборадик, деярли нафас олиб бўлмайди.

Бой ва ифодали испан тилида «боғ» тушунчасини англатадиган иккита сўз мавжуд. «Хардий» сўзи фақат гулзор маъносида келади. Бу ерда очик хавода ажойиб гуллар ўсади, улар иқлими салкинроқ мамлакатларда фақат гулхоналардагина ўстирилади, ўшанда ҳам мажмағил ва салки бўлади. «Уэрта» сўзи эса катта боғни билдиради. Унда томорка ҳам, мевали боғ, соя-салкин кенг хиёбонлар ҳам, шаршаралар, фаввора ва ховузлар ҳам — хуллас, Европада биз парк деб нотўғрироқ ном берган жойдаги барча нарсалар бўлади.

Дель Торо асиендасида ана шундай бир боғ бўлиб, маркиз де Могюерларнинг барча авлоди уни обод қилганди. Бу боғ одамларнинг тураржойларига нисбатан ҳам анча кичик бўлган. Улар Европада жуда улкан, Мексикада эса кичкина саналарди. У ҳаммаси бўлиб ўн икки гектар келарди. Тўғри, Дель Торо боғининг ҳажми унча катта бўлмаса ҳам, ердан ўринли фойдаланилганлиги ва соя-салкин хиёбонлари унинг бу қусурини босиб кетар, шунинг учун ҳам у Сонорада шуҳрат қозонганди.

Кечкурун соат саккизда асиендада «чиروقлар ўчирилсин», деган сигнал берилди. Пеонлар билан чўпонлар ишларини тамомлаб, ўзларининг чайлаларига тарқалдилар. Парадес қаср деворларига тунги кўриқчилар қўйгани кетди. У хиндулар хужумидан хавфсирай бошлаганларидан бери хар куни кечкурун шундай қиларди. Хиндулар ҳамла қилишни ёктирадиган ҳозирги зим-зиё кечаларда бунақа эхтиёткорлик ортикча эмасди.

Парадес кўриқчилар ўз жойларини эгаллаганликларига ишонч ҳосил қилганидан кейин чўпонлар ва пеонлар билан бирга асиендани айланиб, ҳамма чиروقлар ўчирилган-ўчирилмаганини текшириб чикди. Шундан кейин тигреро иккаласи дон Фернандо, дон Руис ва донья Марианна йиғилишиб турган мовий меҳмонхонага йўл олишди.

— Ҳаммаси жойида, — ахборот берди бошқарувчи маркизга.

Ҳамма ўзининг чайласига тарқалди, дарвоза ёпилди, кўриқчилар ўз жойларида туришибди.

— Ҳаммасини текширдингизми, кўрада ёки паркта бирорта одам қолмадими? — сўради маркиз.

— Ҳеч ким йўқ. Мен ҳаммаёкни яхшилаб айланиб, синчиклаб кўздан кечирдим.

— Қойил!.. Начора, кизим, буйругингни беравер, барча фармоишларингни бажаришга тайёرمىз.

Хаммаси тайёри, Парадес? — деди донья Марианна бош-карувчига.

Бўлмаса-чи, нинья! Катта гулзор бошидаги болутлар тагига олтита чўкич, олтита белкурак ва олтита дастаки сўка беркитиб кўйганман.

— Нимага бунча кўп? — киз беихтиёр кулиб юборди.

— Битта-яримтаси синиб қолса қийналмайлик, дедим-да. Эхтиёт шарт яхши-да, тегишли муддат қиска.

— Буниси ҳам тўғри... Сеньорлар! Ортимдан юринглар.

— Фонусларни ёқайликми? — сўради дон Руис.

— Йўқ. Уларни керакли жойга етганимизда ёқамиз. Тўғри, тун зим-зиё, бироқ жойимиз таниш ва қоронғида бўлса ҳам керакли жойга бемалол етиб оламиз. Чирок ёқсак сезилади ва одамларда шубҳа уйғонади. Бунга эса сира йўл қўймаслик керак.

— Тўғри, — деб қўйди маркиз.

Шундан кейин тўртта эркак донья Марианнага эргашди.

Улар кўпчилик ухлаб ётган ховлини четлаб ўтгани ичкари йўлдан юриб, боғ билан тош зинани бирлаштирган қўш табақали катта эшикдан паркка ўтишди.

Мовий хонадан чиқишаётганда донья Марианнанинг айтганини қилиб хоналардаги барча чирокларни ўчиришди. Зулматда қолган асиенда уйқуга кетганга ўхшарди. Зим-зиё тун, кўкда бирорта ҳам юлдуз кўринмайди. Осмон гўё улкан сағанадай ерга тўнтарилган. Шамол дарахтлар оралиғида бўғик гувиллайди. Дарахтларнинг чайқалаётган тунд шохлари бир-бирларига нималарнидир шивирлашади.

Теварак атроф сокин. Фақат чўллардан бўрилларнинг чўзик улишлари ва бойўғлиларнинг ваҳимали овозлари сукунатни бузиб турарди.

Бу тун донья Марианнанинг сирли саёхатига жуда ҳам боп келганди. Қиз бир дақиқа ўйлаб турганидан кейин зинадан тез ва шахдам тушди-да, бокка кирди. Вужудларидаги ғалати хаяжонни босишдан ожиз қолган эркаклар унинг кетидан одимлашарди.

Мўғийлан дарахтлари олдида ҳаммалари тўхташди. Тигреро билан Парадес асбобларни қўлга олишди, маркиз билан дон Руис эса фонусларни кўтаришди. Хаттоки асрий дарахтлар остида қуюқлашган зулматда ҳам киз одимини секинлатмасди. У нақ кундуздагидай хиёбонларнинг кўплаб бурилишлари оралаб борарди. Унинг майда одимларидан ердаги қум оҳиста фижирларди.

Маркиз билан дон Руиснинг қизиқиши борган сари ортарди. Донья Марианнанинг димоғи чоғлиги ва дадиллиги икковларини нимадандир умидвор қилгандан юраклари гупиллаб урарди.

Парадес билан тигреро ҳам бу сирли юришга қизиқиб қолишганди. Бироқ уларнинг хаёллари қизнинг хақиқий мақсадидан жуда олисларда эди. Улар, қандайдир махфий ишни бажаришимиз керак экан, деб ўйлашарди. Донья Марианна ҳамон илгариларди.

Гоҳо тўхтарди-да, ўзича нималарнидир шивирлаб, қўналғада олган кўрсатмаларни эсларди. Дадиллик бир дақиқа ҳам уни тарк этмас, мўлжални тўғри олганига ишонч ҳосил қилганидан кейин ортга қайтмай, шахт билан олдинга ташланарди.

Зим-зиё тун теварак-атрофдаги манзарани ажиб кўрсатади, хат-токи энг таниш нарсаларнинг ҳам ташқи кўринишини ўзгартириб юборарди. Табиат ўзи яратган ҳар бир нарсага саҳийлик билан бағишлаган беҳисоб ранглар тунда йўқолиб кетади. Бирорта нарса ажралиб турмай, ҳаммаси яхлит бўлиб кетади. Офтоб чарақлаб турганда жилвагар кўринган жой коронфиликда тунд ва мудхиш кўринади.

Шунга карамай, донья Марианна дадил олдинга борарди. Охири у тўхтади.

— Фонусларни ёкинг, — деди у.

Бу унинг мовий хонадан чиққандан бери айтган дастлабки сўзи эди.

Айтгани зумда бажо бўлди. Донья Марианна битта фонусни қўлига олди, бошқасини эса акасига узатаркан, деди:

— Менга тутинг.

Улар тўхтаган жой боғнинг ўртаси эди. Бу сийрак ва мажмағил ўтлар ўсган майсазорга ўхшарди. Ўртасида қабргами, сағанагами ўхшаган ва баҳайбат тошлардан қалаштириб ишланган дўнглик бор эди. Асиенда эгалари бу ёдгорликнинг викор билан туришини ёктириб қолганларидан унга қўл теккизмай асраб келишарди. Қадимий ривоятларга қараганда, бу ерга Сиболанинг энг қадимги шоҳларидан бири кўмилган экан. Шу важдан уни «Касик мозори» дейишарди.

Де Могюер деган биринчи маркиз Американинг барча истилочилари сингари ҳудожўй одам бўлганидан ўзининг руҳонийсига бу қабрни табарруклаштиришни буюриб, гўё ўша ривоятни қонуний тусга киритганди. У мажусийнинг қабри иблисларга макон бўлади, чўкинтириш эса шайтонларни ҳайдайди, деган ўша замонларда жуда жўяли бўлган баҳонада бу ишни қилганди. Дарвоқе, бу жой ёмон-отлиқ эмасди, бироқ бу ерга жуда кам одам келар, нега деганда у уйдан анча олисда ва теварагини қалин буталар эгаллаганди. Ниҳоят, бу майсазор қуёшга кўндаланг турганини ҳам айтиб ўтиш керак. Қабр борлигини асиендадагиларнинг ҳаммалари ҳам билишмасди. Ундан фақат асиендадан қимирламайдиганлар, яъни де Могюерлар хонадонининг аъзолари ва бир неча кекса хизматкорлар билишарди, холос.

— Э-ҳа! Бизни шу ерга бошлаб келибсан-да! — хитоб қилди маркиз. — Касикнинг мозорига!

— Ҳа, ота, худди шу ерга.

— Мен, қизим, сенинг... буни нима дейишни ҳам билмайман... Башоратинг ёки қароматинг ўзингни алдамаса, деб кўркаман.

Менга қаршилик қилмасликка сўз бергансиэ-ку, ота.

— Тўғри, шунинг учун ҳам овозимни ўчираман.

— Жуда соз, ота... Ишонинг, сизнинг бу итоатгўйлигингиз яхшиликка буюради.

Донья Марианна жим қолди-да, жойни ўргана бошлади. У ҳар бир тошга диққат билан тикиларкан, уфқдаги қандайдир нуктага қай тарзда монанд турганини аниқлашга уринарди.

— Асрий алоэлар қайси томонда? — деб сўради у ниҳоят.

— Бундан асло хабарим йўқ! — деди дон Руис.

— Ижозатингиз билан ҳозир сизга жавоб қиламан, — тилга кирди Парадес.

У теварак-атрофни бир неча сония диққат билан кўздан кечирди-да, сўнгра ўгирилиб деди:

— Сиболанинг алоэзорлари менинг рўпарамда турибди.

— Бунга ишончингиз қомилми, Парадес?

— Ҳа, нинья, ишончим қомил.

Қиз бошқарувчи билан ёнма-ён турди-да, тошларга эгилиб, синчиклаб қарай бошлади. Шунда бирдан хурсандлигидан қичкириб юборди, кейин қаддини ростлади ва ўзини аранг босиб деди:

— Ота, ер қазишни сиз бошлаб берасиз.

— Майли, болагинам. Қаердан бошлай?

— Мана бу ердан, — жавоб берди қиз бармоғи билан икки тош орасини кўрсатиб.

Дон Фернандо ўша ерга чўкич уриб, куч билан битта тошни кўчириб, юмалатиб юборди.

Зўр! — деди қиз. — Энди ёшларга қўйиб берамиз. Мабодо, зарур бўлса, кейинроқ яна чўкични қўлга оларсиз, ота... Руис, Мариано, Парадес, навбат сизларга! Ишга киришинглар, дўстлар! Бу тешикни кенгайтиринг, у ерга одам тушадиган даражада бўлсин.

Бу гапдан руҳланган уч эркак ишга киришишганидан тез орада теваракларидаги ерни тош ва қум босиб кетди. Нима учун чуқур қазишаётганини эркаклардан бирортаси ҳам билмасди. Шунга қарамай, жон-жаҳдлари билан ерга ёпишишди. Ер юмшоқ, тошлар ҳам бир ҳаракат билан енгил кўча қоларди. Иш қизиб борар, чуқур кенгаяр ва дақиқа сайин чуқурлаварди.

Ер қазувчилар гоҳ-гоҳ тўхтаб, нафасни жиндай ростлаб олганларидан кейин яна белкуракларга барабар ёпишишарди. Ҳамма макбара сирини тезроқ билишни истарди.

Уларнинг олдидан бирдан тахминан икки квадрат метр келадиган тош чиқиб қолди-ю, гангиб қолишди. Ҳамма бундан ҳам қаттароқ бўлса керак деган хаёлга борди.

— Нима гап, Руис? — хавотирланди донья Марианна.

— Тош чиқиб қолди. Қанча чўкичласак ҳам барибир жойидан жилдирилмаймиз.

— У ерда тош нима қилади? Бўлиши мумкин эмас! — деди донья Марианна.

— Ҳа, тош, — деди маркиз чуқурга эгилиб. — Уни синдиришга уриниш телбаллик бўларди.

— Мен эса сизларга у ерда ҳеч қанака тош бўлиши мумкин эмас, деяпман.

— Ана, ўзинг кўр, синглим.

Донья Марианна кўлига фонусни олиб, чуқурга каради-да, ака-сига жавоб қилмай, Парадес билан тигрерога гапирди:

— Хонадонимизнинг сиздай содик хизматкорларига мен билан тортишиб-баҳслашишларингдан кўркмасдан иш буюра оламан. Илтимоc, қоя деб аталмиш ана шу тепа теварагидаги майда қумларни тезроқ йўқотинглар. Шундан кейин бировнинг қавли йўқларнинг гапига ишонмайдиганларни ишонтираман.

Парадес билан тигреро кизни бошка гапиртириб ўтиришмади. Дон Руис синглисининг дашномидан уялганидан уларга қўшилди.

Майда тошлар олингандан кейин катта тошнинг ўзи қолди.

— Хўш, нима бўлди? — сўради донья Марианна.

— Тайёр, — жавоб қилди Руис.

Ота, — деди киз маркизга — сиз ерни чўкич билан биринчи бўлиб казиб бердингиз, энди сўнгги бор яна қарашасиз. Манави тошни пастга тушириб юборишда ёрдам беринг.

Маркиз индамай чўкични кўлига олди-да, учта ер қауувчининг ёнига турди. Тўртовлари чўкич, белкурақларини катта тош теварагидаги юмшоқ ерга уришди. Тошни тупроқдан ажратиб, биргаликда кўтариша бошлаганди, у бирдан чуқур тубига думалаб кетди. Шунда уларга ер ости йўлининг қорайган оғзи кўринди. Уларнинг бари хайратдан хайқириб юборишди.

— Озгина хашак ёқинг, хавони тозалаш керак, — фармойиш берди донья Марианна.

Эркаклар шоша-пиша ўт ёқишди. Ҳаётдаги ана шундай ҳал этувчи дақиқаларда ҳар қандай оғирқарвон одамлар ҳам питиллаб қолишади.

— Энди кетимдан юринг, ота, — киз шундай дея фонусни олди-да, дадил пастга туша бошлади.

Аввал маркиз, унинг кетидан бошқалар ҳам кизга эргашишди. Улар узунасига кетган жойдан юз метрча юрганларидан кейин нари-бери ясалган ва бир мурда ётган тахтасупага дуч келишди. Мурда жуда яхши сакланган, шу сабабли у жасаддан кўра кўпроқ қаттиқ ухлаб ётган одамга ўхшарди. Унинг ёнида эса бошка одам суяклари тўзғиб ётарди.

— Бу сағана остига кўмилган касикнинг танаси бўлса керак, — деди маркиз.

— Адашасиз, ота, бу кончининг жасади, манави сағана деб аталган нарса эса амалда тилла қони. У асрлар мобайнида ана шу жонсиз тананинг муҳофазасида бўлган, энди эса бизга жамол кўргазди. У қўлдан кетган барча нарсаларингизнинг ўрнини тўлдиради, ота!.. Қаранг! — қўшимча қилди у фонусини кўтариб.

Маркиз хайратдан кичкириб юборди. Кон деворининг ҳамма жойидан тиллага бой қатламлар чиқиб турарди. Буларнинг бари олтинлигига шак-шубҳа қолмаганидан маркизнинг боши айланиб кетди. Бонига тушган мусибатдан куйиб ётган бу одам суюнганидан нажоткор замин бағрига беҳуш йиқилди.

38. КВИТОВАКНИНГ ИШФОЛ ҚИЛИНИШИ

Дель Торо асиендасида юкорида тасвирланган воқеалар билан бир вақтда Квитовак қалъасида ҳам бениҳоя жиддий воқеалар содир бўлмоқда эди.

Сенатор дон Руфино Кидд билан хайрлашиши биланок қиска тараддуддан кейин ишончли соқчилар билан Квитовакка жўнади.

Дон Руфино шаҳарга эртасига эргалаб саккизда етиб келди-да, ўша захотиёк капитан Маркос де Нисани кўришга ошиқди. Капитан эса уни совуқ қарши олди. Суҳбат асносида капитаннинг энциси қотаётгани сенаторнинг назаридан қочмади, албатта, бироқ шунда ҳам сир бой бермади.

Кадрли капитан, — гап бошлади дон Руфино салом-алик қилганларидан кейин, — менинг зиммамга Мексика ҳукуматининг Сонора штатидаги ҳарбий маъмурлар олдида нақил бўлишдек буюк шараф юкланган. Бундан иккита сабабга кўра бахтиёрман. Капитан унсиз таъзим қилди.

— Биринчидан, — сенатор ҳар маҳалгидай жилмайиб гапида давом этди, — сиздай ажойиб кабальеро билан танишиш имкони туғилди. Иккинчидан, ҳамкорлигимизни ёқимли нарсадан бошлаш учун сизга полковник унвони берилишига ҳаракат қилдим. Бундай унвонга кўпдан бери муносибсиз. Мен президентнинг сизга шундай унвон берганлиги хақидаги буйруқни ўзингизга топширишга ҳам мушарраф бўлиб турибман.

Сенатор шундай дея портфелидан ҳукуматга дахлдор хатжилдни олди-да, беихтиёр қўл чўзаётган дон Маркосга узатди.

Сенатор усталик билан ўйланган бу иш қанақа таъсир қилажагини тўғри мўлжалга олганди. Хизматлари кечроқ бўлса ҳам инobatга олинганидан сенаторга тезда жавоб қилолмади. Сенатор эса бу янги полковникни зумда ўзига мойил қилиб олганди. Энди дон Руфинининг бирорта кўзда тутилмаган иш бўлса ҳам кўнгли тўқ, дон Маркосдан сира ҳам хавфсирамасди. У қўлини совуқ сувга урмай, дон Маркосни ўзидан жуда ҳам миннатдор қилиб қўйганди-да.

Амалда эса Ариспа губернатори бир неча кун муқаддам президентдан капитаннинг унвони оширилгани хусусида буйруқ олганди. Бундан тасодифан воқиф бўлиб қолган сенатор буйруқни Квитовакка ўзим олиб бораман, деди. Губернатор, турган гапки, бунда ҳеч қандай ғараз кўрмай, дон Руфинога ишонди, у эса бундан усталик билан фойдаланиб қолди.

Энди, кадрли полковник... — сенатор гўё де Ниса миннатдорчилик билдиришини тўсмоқчи бўлгандай гап бошлади, — сиз билан шахсан ўзимга дахлдор иш юзасидан гаплашишга ижозат берасиз.

Бош устига, кабалъеро, — жавоб килди полковник. — Мендан нима хизмат?

О, факат маслаҳат берсангиз бўлгани! — дон Руфино унинг гапини бўлди. — Бир оғиз қилиб айтадиган бўлсам, гап бундай: ўзингизга ҳам маълум бўлса керак, мен сизнинг бир қариндошингиз — маркиз де Могюер билан яқин дўстман. Ҳатто унга қариндош бўлай, деб турган жойим ҳам бор.

Дон Маркос тасдиклагандай бош ирғаб кўйди.

Бирок, — гапида давом этди сенатор, — хабарингиз бордир, маркизнинг ишлари чаток, тўғрироғи, ўртамизда колсин-у, хонавайрон бўлиш арафасида. Унга бир неча марта кўмак беришга муяссар бўлдим. Бирок, сизга айтсам, бирорта хонадоннинг бошига бунақа мусибат тушганида энг яхши ниятлар ҳам ижобий натижа бермайди. Нари борганда фалокатни сал оркага суриш мумкин. Фақат дўстим бўлибгина қолмай, яқин орада қариндошимга айланадиган бу одамга нимаики бўлмасин яхшилик қилмоқчи бўлганимдан унинг ҳамма берган векселларини сотиб олдим. Бошқача қилиб айтганда, унга ягона қарз берган одам мен бўлиб қолдим, жўнроқ қилиб айтадиган бўлсам, маркиз энди сира ҳам қарздор эмас. Маркизнинг барча векселларини бир одамга сотиб олишни буюриб, унга шу ерда учрашув тайин қилувдим. Ҳозирда унинг келишига кўз тутиб турибман.

У бир неча кундан бери шу ерда, — жавоб килди полковник.

Ростданми?! — сенатор устомонлик билан ажабланди. — Чамаси, у мен ўйлагандан ҳам чакқонроқ экан. Яхши! Энди сиздан бир хизматни илтимос қиламан, ҳолос.

— Хизматни? — сўради полковник ишонқирамай.

— Ҳа, — сенатор сира тап тортмай гапида давом этди: — Очиғи, сизга илтимосимни қандай айтишни ҳам билмайман. Тушунинг, ўша одам билан ҳар қанча дўст бўлишимга қарамай, юзига шартта: «Бир олам қарз бўлган экансиз, мен ҳамма векселларингизни сотиб олдим. Мана улар. Олинг-да, ёқиб ташланг, бировдан қарзингиз қолмайди», дейишим қандайдир ноқулай. Бундай қилганда ҳозирок қандайдир шарт қўядиган, бирон-бир келишув таклиф қиладиган одамга беихтиёр ўхшаб қоламан. Мен эса, очиғи, бунақа аҳволда қолишни истамайман ва бирорта дурустрок дўстимиз мадад қилмаса, боши берк бу кўчадан чиқолмайман.

— Ҳа, сиз чиндан ҳам шундай қилмоқчимисиз? — хайқирди полковник завқи ошиб.

Ҳа, худди шундай, — жавоб килди сенатор оҳиста ерга боқиб.

— Бу олийжаноблик ва муруватли иш!

— Йўғ-е! Аксинча, бунинг бари мен учун табиий нарса. Дон Фернандо — дўстим, унинг қизига уйланмоқчиман. Менинг ўрнимда ким бўлса ҳам шундай қиларди.

— Ох, гапирманг, ҳамма ҳам бунақа қилавермайди. Афсус! Сиздай олийжаноб одамни кундузи чирок ёкиб ҳам топиб бўлмайди!

— Бу ҳол яхшимас, албатта.. чаток... Мен башарият деб қайгураман, — деди дон Руфино қўлларини кўкка чўзиб.

— Менга бир хизмат бор, девдингизми, сенатор?

— Ҳа, арзимас бир хизмат. Гап шундаки, мен шу бугунок ўша лаънати векселларни сизга тутқазиб, уларни шахсан маркизга беришингизни илтимос қилмоқчийдим. Буни яхши ниятда қилганимни тушунтириш мендан кўра сизга осонроқ бўлади. Бундан ташқари, мен бу билан керилмоқчи эмасман ва бу нарса маркизнинг қизига оғиз солишим борасидаги жавобига таъсир қилишини сира ҳам ис-тамайман. Шуни унга тушунтирсангиз, бас.

Сенатор ана шундай олийжаноблиги билан полковникни довди-ратиб, чикиб кетди. У дон Порфиано тушган майхонага ошиқди.

Дон Руфино альгвасил қўлидан векселларни олди-да, хизматига яхши пул берди. Сўнгра у билан калъа дарвозаси олдида хайр-лашди.

У полковник олдига хушчакчак ҳолда шошилмай қайтаркан, ўзича ғўнғилларди: «Хўш, энди биз чақувларингиздан чўчимаймиз, мухтарам Кидд!.. Ҳа, дарвоқе, у қайга даф бўлди? Яна учрашганимизда ундан буткул кутулишга тўғри келади».

Дон Руфино келганида полковник де Ниса зобитлар даврасида бўлиб, дон Маркос уларга полковник унвонига сазовор бўлганини айтаётган эди. Комендант сенатор қайтиб келганидан фойдаланиб, уни қўли остидагиларга таништирди. Бунда у ҳаммалари сенаторга бўйсунушлари кераклигини, у ҳукумат томонидан бу ерга харбий операцияларни кузатгани юборилганини ҳам кўшиб кўйди.

Офицерлар эхтиром билан таъзим қилишди. Сўнгра бош эгиб хайрлашишди-да, чикиб кетишди.

Дон Руфино билан дон Маркос холи қолишди. Бу сафар ўрта-ларисидаги совуқлик ариб, ўрнини дўстона илиқлик эгаллади.

— Хўш, қалай? — сўради полковник.

Тайёр, — жавоб қилди сенатор векселларни кўрсатиб.

— Карамба! Бунақа ишларда жуда эпчил экансиз.

— Яхши ишлар доимо тез битади. Мана ўша векселлар, мендан бу матохларни олинг-да, билганингизни қилинг! Уф! Улардан кутулганимга шукур-е!

Сенатор шундай дея жуда енгил тортгандек, бир даста векселни столга ташлади.

Битта гап, кабалъеро! — деди полковник қулиб. — Мен ўзингиз айтган бу матохни оламан, албатта, бироқ олганимга тилхат бераман.

Йўғ-е! — сергакланди сенатор. — Унда ҳамма ишни бузасиз!

— Нимага энди?

— Кераги йўк! Дон Фернандо мендан бурчли бўлиб қолишини истамайман.

Дахлизда шовкин-сурон кўтарилмаганида полковник ўз гапида туриб олиши ҳам мумкин эди. Хонага ўтакаси ёрилган бир киши учиб кирди-да, жони борица:

— Хиндулар! Хиндулар! Хиндулар босиб келяпти! — деб бакирди.

Бу Кидд эди. Унинг башараси, қўли кон, дабдала бўлган устибошини қалин чанг босганди. Ўз таъкибчиларидан аранг кутулгани шундоққина кўриниб турарди.

Ташқарида тобора кучаяётган гувиллаш Кидднинг сўзлари ростлигини тасдиқлаб турарди.

Полковник билан сенатор ирғиб туришди.

— Киддмисан?! — хитоб кидди полковник.

Ха, менман... Фурсатни кеткиманг, капитан, мажусийлар изимдан келишяпти! Улардан ярим соатлик йўл ўзиб кетдим, холос.

Дон Маркос ҳеч нимага қулок солмай, шоша-пиша чиқиб кетди.

— Қаердан келдинг? — деди дон Руфино каллакесарга ёлғиз қолишлари биланоқ.

Кидд ичкарига кириб, сенаторни кўрганида юзи тиришгани дон Руфининг назаридан четда қолмаганди.

— Нима ишингиз бор? — Кидд жаҳл билан жавоб қилди.

— Билишим керак.

— Ҳар кимнинг ўз иши бор! — кароқчи кулимсираб қўйди.

— Яна бирорта шумликни бошладингми?

— Эҳтимол! — дайди истехзо аралаш тиржайди.

— Балки менга қаршидир?

— Қайдам!

— Айтасанми-йўкми?!

— Ўзингиз билиб турганингиздан кейин айтишнинг нима кераги бор?

Бундан чикди, менга қарши янги найранг бошлабсан-да?

— Эҳтиёт чораларини кўряпман, холос.

— Ярамас! — ўшқирди сенатор.

— Бақирманг, — Кидд нафратомуз елка қисди. — Мен сиздан кўркмайман. Барибир мени ўлдиришга ботинолмайсиз.

— Нега ботинолмас эканман?

— Мабодо уйда бунака иш қиладиган бўлсангиз капитан сизни кечирмайди, сизга тоби ҳам йўқроқ, шунинг учун бу ишни қилолмайсиз.

— Адашасан, нобақор. Ҳозир сенга кўрсатаман!

— Нима дедингиз?! — деди дайди ваҳимада ортга тисариларкан.

Дон Руфино куз очиб-юмгунча дон Маркоснинг столдаги тўппончаларидан бирини олди-да, Кидд хонадан қочиб чиқишга улгурмасиданок ўк узди. Қарокчи кўкрагидан ўк еб, кулади.

— Кунинг битди, боскинчи! — хайкирди сенатор тўппончани бир четга улоктираркан.

— Ҳа, мен ўламан, бироқ ўчимни оламан, — шивирлади қарокчи. — Қойил қилдингиз, маэстро, бироқ тезда ўзингизга ҳам навбат келади.

Кидд талвасаланиб, жон таслим қилди. Унинг ўлим талвасасида бужмайиб қолган жонсиз юзи ҳам хунук кўринганидан сенатор бундан бир калтираб кетди.

— Нима бўлди? — деди полковник хонага шоша-пиша кираркан.

Айтарли ҳеч нима, — дон Руфино бамайлихотир жавоб қилди. — Жаҳл устида манави ярамасни ўлдириб қўйдим.

— Зўр бўлибди. Афсуски, мендан эпчиллик қилибсиз. Унинг хоинлигига хозиргина далил олувдим-да... Хой, ким бор! Манави ўлакساني олиб, кўчага улоктиринглар! — хайкирди полковник.

Югуриб кирган аскарлар буйрукни бажаришди.

— Нима, хиндулар чиндан ҳам яқинлашишяптими? — кизиксинди сенатор.

— Отларининг чанги кўриняпти. Бир дақиқани ҳам бой бермаслик керак. Сизга ишонсам бўладими, сенатор?

— Тўла-тўқис.

— Ундай бўлса кетдик.

Икковлари чиқишди.

Кидд чиндан ҳам ўзига хос макиавеллизм¹ билан янги хиёнат тайёрлаган ва ўзи унинг биринчи қурбони бўлганди.

Шаҳар серғалва эди. Кўчаларни ўз масканларига шошилган аскарлар, ваҳимада қолганларидан қаёққадир чопаётган чоллар ва болалик хотин-халаж, кўрканидан юзлари буришган пеонлар тўлдирганди. Подачилар истехкомлардаги ўз жойларини эгаллашга чакирилганларидан довдираган моллар ҳар ерда юрарди. Олисдаги чанг-тўзон булутида қалъа деворлари томон қундай учиб келаётган хинду суворийлари кўринди.

— Улар кўп! — шивирлади сенатор полковникнинг кулоғига.

— Улар жуда кўп, — жавоб қилди полковник. — Бироқ секинроқ гапиринг! Сир бой берманг!

Орадан йигирма дақиқалар ўтди. Бу бениҳоя ваҳимали тинч-суқунатда Квитовак химоячилари душманни кузатиб, ўзларига томон ёпирилиб келаётган дахшатли хавфни кўра олишлари мумкин эди. Ҳа, бу хиндуларнинг чегарадагиларга одатдаги пала-партиш босқинларидан бири эмасди. Бу сафар гувоҳлардан бирининг

¹ *Макиавеллизм* — мақсадга эришишда ҳеч нимадан тап тортмайдиган айёр ва ақлли сиёсат. Уйғониш давридаги итальян давлат арбоби Макиавелли номи билан аталган.

сўзлари билан айтганда «хиндулар денгизи кирғоридан тошганга ўхшарди».

Ҳиндулар от кўйиб келишарди. Кўпчилигида милтиқ бор эди. Улар эгарларининг қошига эгилиб, найзалари, камонлари ва милтиқларини хавода ўйнатганларича ваҳима билан ҳайқириб келишарди.

Суворийлар қалъа деворига етиб келганларидан кейин бирдан узангига оёқ тираб, мексикаликларга милтиқ ва камонларидан дўлдай ўк ёғдиришди. Аскарлар бунга жавобан ўт очишди. Чўлда тўзиб кетган ўнларча отлар аскарларнинг ўқлари бекор кетмай эгаларини қулатганидан дарак берарди.

Бахтга қарши кун ботиб қолди. Тунги ҳамлаларнинг ишқибозлари бўлган хиндулар қоронғида қалъа олдида пайдо бўлишни режалаштирганлари турган гап эди.

Полковник жуфтакни ростлашини олдиндан билиб, энг довурак чавандозлардан элликтасини захира отрядга қолдирди-да, уларга янги фармойиш берилишини кутиб туришни буюрди.

Ҳиндулар биринчи ҳужумлари қайтарилганидан кейин ўк етмайдиган масофага боришди-да, бошқа ҳамлага ўтишмади. Фақат озгина аскарларгина кизишиб кетган отларида қалъа деворлари тағида сочилиб ётган ярадорларни теришар ва эгасиз отларга сиртмоқ ташлаб юришарди. Полковник уларга ўк узишни ман қилди. Буни у раҳмдиллигидан қилмади, балки гарнизонда ўк-дори кам қолган, уларни тежаш керак эди.

Бу орада окшом чўкиб, атрофни зим-зиё тун қоплади. Ҳиндулар олов ёқишмади. Бу эса полковникни жуда хавотирга солди. Орадан бир неча соат ўтса ҳам хиндулар ҳамон ҳужумга ўтмаётганди.

Шаҳар ва унинг чеккалари узра одамни эзадиган сукунат чўқди. Ҳиндулар гўё бир имо билан гумдон бўлганга ўхшарди. Мексикаликлар зим-зиё тунда ҳаракат қилаётган ёки ўрмалаётган қаллаларни кўриш учун ҳар қанча уринишмасин, бари беҳуда эди. Чунки ҳеч қим кўзга кўринмас, бирорта овоз эшитилмасди.

Одам тахликада қолиб, хавф-хатар яқинлигини қутган пайтидагидан ҳам эзадиган сукунат бўлмаса керак.

Бирдан улкан аланга чеккадаги далаларни ёритиб юборди. Аланганинг ажиб шуъласида ҳамма ёқдан шарпалар ирғиб чиқиб, қучли, даҳшатли қийқириклар билан мексикаликларнинг қуловини ба танг қилди. Ўша лаҳзада қамалдагиларнинг бошларига ёмғирдай ўк ёғилди, қалъа кўтармасининг тепасида эса хиндуларнинг бошлари кўринди.

Ўрмон узра ёнаётган аланга баҳайбат машъал янглиғ уларнинг йўлларини ёритиб турарди. Мексикаликлар билан хиндулар ўртасида беомон қўл жанги бошланди.

Битта хинду ўлса, зумда ўрнини бошқаси эгалларди. Мексикаликлар ҳар қанча мардоналик кўрсатиб, жон-жаҳдлари билан солишсалар ҳам хиндуларнинг тобора кўпайиб бораётган қудратли

тўлкини истехкомнинг ҳамма ёғидан ёпирилиб, ниҳоят қалъа химоячиларини қомига ютган фурсат ҳам келди.

Квитовак ишрол қилинди. Химоячиларнинг бундан бу ёғига қаршилиқ кўрсатишларидан наф чиқмасди. Анча-мунча уйлар ёнарди. Яна бирмунча фурсатдан кейин бутун шаҳар ёппасига ёна бошлади.

Полковник билан сенатор шаҳарни сақлаб қолиш учун сўнги умид нури сўнгунча мардона жанг қилишди. Кейин улар бу кирғинда бир амаллаб тирик қолганларни сақлаб қолишга жон-жаҳдлари билан ҳаракат қилишди. Йўл-йўлакай омон қолган химоячиларни йиғиб, полковник де Нисанинг захирадаги отлик эскадрони турган асосий майдонга ташландилар. Ҳаммалари отларига минганларидан кейин полковник чекинишга буйруқ берди.

Мўъжазгина отряд йўлда дуч келганларни бамисоли қуюндай тўзитаб учарди. Отряд одамларининг учдан бирдан айрилиб бўлса ҳам душмандан олислашиб, дель Торо асиендаси томон йўналди.

39. КОТИЛ ФОШ БЎЛДИ

Маркизнинг беҳуш ётиши кўлга чўзилмади. У ўғли билан кизининг саъй-ҳаракати билан тезда ўзига келди. Шунда унинг биринчи айтган сўзлари донья Марианнага мурожаат қилиш бўлди.

Она кизим! — шивирлади у кизини кўксига босиб. — Сен халоскоримсан!

Киз уялган кўйи отасининг кўйнидан сирғалиб чиқди.

Демак, сўзимнинг устидан чикканимни эътироф этарканси-да, ота?

Бўлмаса-чи! Бу ердаги бойлик мен йўқотганларимдан йигирма марта кўп, — деди маркиз тиллали қатламларни кўздан кечириб.

Киз суюнганидан чапак чалиб юборди:

— Хурсандман! Жуда хурсандман! У мени алдамаслигини билардим.

Дон Фернандо кизи суюнганидан беихтиёр айтиб юборган бу сўзлардан хайратда қолди:

— Кимни гапиряпсан ўзи, кизим?

— Менга бу хазинанинг сирини очган аёлни-да.

Маркиз бошқа суриштириб ўтирмади.

Мариано, — деди у тигрерога, — сиз бу ерни қўриқлашга қоласиз. Бирорта ҳам одамни қонга яқин келтирмай.

Хотиржам бўлинг, ми амо, — жавоб қилди довьорак йигит. — Мен тирик эканман, унга бирорта жон яқин келолмайди.

— Саломат бўлинг! Эрталаб ўрнингизга бошқа одам келади, — деди маркиз.

— Кечроқ келса ҳам майли, ми амо! — жавоб қилди тигреро. Шундан кейин барча иш қуроллари ва фонусни олди-да, ўлик танадан бир неча қадам наридаги чуқурга ўрнашиб олди.

Қолган тўрт киши шоша-пиша касрга қайтаркан, маркиз де Могюер хонадонини кашшокликдан қутқарган мўъжизакор кашфиёт ҳақида гаплашиб боришарди.

Ҳаммалари мовий меҳмонхонага киришди. Вақт алламаҳал бўлганига қарамасдан улар топилдикдан олган таассуротларини ўзаро баҳам кўришни хоҳлашарди.

— Бундан чиқди, бу тилла қони борлигини ўзинг пайқаман экансан-да? — деди маркиз кизига. — Буни ҳозиргина бўйнингга олувдинг.

— Албатта! Биттаси бу ҳазинани қандай топишни батафсил тушунирувди.

— Ўша ким экан ва бу мулкни қандай қилиб мендан ҳам яхши биларкан? Хонадонимиз бу мулкка уч юз йилдан бери эгалик қилади ва бунақа қон борлиги оила аъзоларимиздан бирортасининг ҳаёлига ҳам келган эмас.

— Афтидан, бунинг сири жуда қаттиқ сақланган экан-да.

— Шундай бўлса керак. Бирок ким сақлаганикин?

— Ким бўларди, бизгача бу ерларга эгалик қилганлар-да!

— Ҳазилингни қўйсанг-чи, кизгинам! У шўрлик ҳиндулар аллақачон йўқ бўлиб кетишган.

— Менимча, адашасиз, ота, — гапга аралашди дон Руис.

— Сиз шама қилган қабила ҳали ҳам борлигини мен яхши билман, сеньор, — Парадес дон Руиснинг ёнини олди. — Қолаверса, у папагослар иттифоқидаги энг қудратли халқдир.

— Ҳиндулар айтилган сирни жуда қаттиқ сақлашларини ўзингиз биласиз, ота, — қўшимча қилди донья Марианна.

— Буниси тўғри. Бирок улардан бири барибир сенга валдирабди-да!

— У аёл киши! — тўғрилаб қўйди Марианна.

— Майли, аёл бўла қолсин. Мана энди баъзи нарсаларни билиб олдик. Бу қоннинг сирини сенга аёл киши айтган. Гапиравер, қизим.

— Афсуски, буни гапиришим ман этилган, ота.

— Ҳм! Ман этилган...

— Ҳа ота, ман этилган. Дарвоқе, ўзингизни босинг. Бу қон бутунлай сизники. Қонуний мулкингиз. Унинг эгаси, аниқроғи, соҳибаси бўлган аёл уни сизга тухфа этди.

— Садақами? — гўлдиради маркиз.

Йўқ, совға. Уни олаверинг, ота, ўлай агар! Дарвоқе, ўша аёл яқин қунларда сизга ўзининг қимлигини айтадиган бўлди...

Эртасига эрталабданок қонда иш бошланди. Маркизнинг буйруғи билан бошқарувчи бу ишларга ўзи ишонадиган ўнта одамни ажратди. Улар ғанимлардан чўчиб, асиендага кўчиб ўтган ҳиндулар эди.

Қон ундан жасад топилган пайтда қандай аҳволда бўлса, ўшандайлигича беркитиб ташланганди. Қазиб чиқарилган, бирок қонда

колган жасадларнинг ўзида ҳам анча-мунча олтин бор эди. Беш-олти кунлик ишдан кейин тўпланган олтин маркизга фақатгина қарз-қурзларидан қутулиш имконини берибгина қолмай, балки хўжалигини юритиш учун бир қисмини ажратишга ҳам яради.

— Қизим, — деди бир куни маркиз донья Марианна ётоғига кетмоқчи бўлиб турганида, — хали дон Руфинонинг таклифига жавоб бермадик, айтган саккиз кунинг эса аллақачон ўтиб кетди. Парадесни эртага шахарга юбораман. Дон Руфинога жавоб ёзиб, унда бериб юборай дедим.

Қиз титраб кетса ҳам ўзини қўлга олиб, жавоб қилди:

— Кабальеронинг таклифидан хурсандман, албатта, бироқ бошимизга уруш ёмон тахлика солиб турган пайтда бунақа нарсанинг мавриди эмас-ку, ота?

— Ихтиёринг, кизим. Сени шоширмоқчи эмасман. Сенаторга ҳозирча шундай жавоб қила тураман. Ҳа, мабодо ўзи келиб қолса, нима деймиз?

— Унда нима жавоб қилишни ўйлаб кўрамиз, — деди донья Марианна жилмайиб.

— Буниси ҳам ҳақиқат! Асти бунақа тиқилинч қилмаслигим керак. Тунинг хайрли бўлсин, кизим! Биз бу ерда аканг билан эр-талабгача ёзув столидан жилмай ишлаб чиқсак керак.

Донья Марианна чиқиши билан хонага Парадес учиб кирди.

— Бемаҳалда безовта қилаётганим учун узр, сеньор маркиз, — деди у, — асиендага тигреро Мариано оиласи билан келди! У бири-биридан ғаройиб ва дахшатли хабарлар келтирди. Ундан ўзингиз сўраб-суриштирсангиз бўларди...

— У нималар деяпти? — хавотирланиб сўради хонага кириб келган дон Руис.

— Хиндулар қўзғолон кўтарибди, Квитовакни олибди, ўт қўйиб, одамларини кирибди.

— Қандай дахшат! — хитоб қилди маркиз.

— Бечора дон Маркос! — деб юборди дон Руис.

Ҳа-ха, у Квитовакнинг коменданти-ку! Нақадар бахтсизлик! — ух тортди маркиз.

Хонага Мариано кирди. У Квитовак олинисини бошдан-оёк гапираркан, биз юқорида тўхталган воқеаларни бирмунча ошириброк айтиб берди.

Кундалик ҳаёт ғалати воқеаларга бой бўлди. Бироқ уларнинг энг ақл бовар қилмайдигани хунук хабарларнинг ниҳоятда тезлик билан тарқалишидир. Масалан, қандайдир уч соатда Квитовак олинганлиги воқеа содир бўлган жойдан ўн лье нарида бўлган тигрерога бутун тафсилотлари билан маълум бўлганига нима дейсиз? Марианонинг ўзи бу саволга жавоб беролмасди. Унга кимдир айтган. Бироқ ўша ким? Бу ўзининг ҳам эсида йўқ.

Бу нохуш хабарлар маркизни ўйлантириб қўйди. Йўлларда талончилар тўлиб-тошиб ётибди, ҳамма ёқда хиндулар, бундай пайт-

да Парадесни Ариспага юборишни хаёлга ҳам келтириб бўлмасди. Аввало, қасрни жанговар ҳолатга келтиришни ўйлаш керак эди. Хиндулар ҳар соатда ҳужум қилсалар, ажаб эмасди.

Алламаҳал бўлганига карамай, Дель Торо асиендасидагилар тез-да ҳаракатга тушиб кетишди. Кўриқчилик масканлари кучайтирилди, асиенданинг турли жойларига ёрдамчилар жамланди.

Кеча ана шундай ташвишлар билан ўтди.

Офтоб чиққанига икки соатлар бўлган. Кечаси ухламаганидан толиққан маркиз пича мизғимокчи бўлаётганди. Сокчилар унга кўп сонли отликлар отряди асиенда томон келаётганини хабар қилишди.

Маркиз қўлига узун дурбинни олиб, минорага чиқаркан, улар мексикаликлар эканликларига ишонч ҳосил қилди. Бирок орадаги масофа олислигидан улар аскарларми ё дехконларми, билиб бўлмасди. Ҳар қалай, душманлардан асиендада яширинишга ошиқаётган бу одамларни кутиб олишга ҳозирлик кўришга буйруқ берди.

Отликлар асиенда дарвозасига етиб келгунларича бирмунча вақт ўтди. Келганлар аскарлар бўлиб, уларга полковник де Ниса билан дон Руфино бошчилик қиларди. Отлар ҳам, одамлар ҳам аранг оёқда турар, чавандозларнинг башаралари ва йиртилган мундирлари чанг билан конга беланганди. Бу тинкаси қуриган одамларнинг қаттиқ жангдан бир амаллаб чиқиб, қутулиб қолганлари шундоққина кўриниб турарди.

Маркиз келганлардан ҳозирча ҳеч нимани сўраб-суриштирмай, уларга ёрдам кўрсатиш ва дам олишлари учун алоҳида жойлар беришни буюрди.

Дон Маркос билан дон Руфино кўккисдан келиб қолишганини тушунтирган бўлишди-да, ўлгудай чарчаганларидан ўзларини гуппа ташлашди. Уларни уйғотишга уринишмади ҳам. Шу ҳолатда ажратилган хоналарга элтишди.

Маркиз меҳмоннавозлик бурчини шу тарика ўтаганидан кейин ўғлига асиенда кўриқчиларига кўз-қулоқ бўлиб туришни буюриб, оромгоҳига йўналди.

Пешинга томон олисан яна бир кўп сонли отликлар кўзга чалинди. Дон Руис булар фақат оқтанли овчилар ва трапперлардан иборатлигини билди ва уларни ўзларига тарафдор санаб, ўт очишни буюрмади. Юзларча отликдан иборат бу отряд асиенда химоячилари сафини тўлдирадиган ёрдамчилар бўлишини ўйларкан, дили ёришди.

Бирок дон Руис бу отликлар сўқмоқдан асиендага батартиб ва дадил кўтарилашаётганини кўриб, гумонсирашга тушди ва хиёнат деган гап ялт этиб хаёлига келди.

У Парадеснинг олдига югуриб бориб, дарвозани очмасликни буюришга тушди.

Парадес у оғиз очмасданок гапини бўлди:

- Сиз, чамаси, уларни яхшироқ кўрмаганга ўхшайсиз, нинья.
- Аксинча, яхшироқ кўрганим учун ҳам шундай буюряпман.

Демак, яхшироқ кўрмасиз. Нахотки, ҳаммадан олдин келётган одам садоқатли дўстингиз эканини танимаган бўлсангиз?

- Кимни айтаётганингизни тушунмаяпман.
- Кимни бўларди, Соҳибчангални-да!
- Соҳибчангал улар билан биргами?
- Аниқроғи, ҳаммадан олдинда, ниньо.
- Ундай бўлса, дарвозани очинглар.

Овчилар шундан кейин, ҳатто асиендагадилар билан гап қотишмади ҳам. Очiq дарвозадан бирорта ҳам ўқ отмай, асиендага кириб олишди. Дон Руис ўзига яқинлашиб, қўлини узатган киши Соҳибчангал эканлигини зумда таниди.

- Менга бир хизмат қилсангиз, дон Руис, — деди овчи унга.
- Куловим сизда, — жавоб қилди дон Руис.

– Сизга синглингиз ҳузурда икки овиз гапим бор... Ҳа, яна оитта гап: ёнимда битта одам бўлади. Бундан ташқари, тўғрилигини ўзингиз тезда эътироф қиладиган айрим сабабга кўра, ўша одам маълум пайтгача кимлигини пинҳон тутуди. Розимисиз?

Дон Руис иккиланди.

– Нимадан хавфсираяпсиз? — гапида давом этди овчи. — Нахотки менга ишонмасангиз? Ё мени ишончингизни суиистеъмол қиладиган одам деяпсизми?

Йуғ-е! Мутлақо. Бу гап хаёлимга ҳам келгани йўқ, чин сўзим.

- Менинг ҳам чин сўзим, дон Руис.
- Маъқул, билганингизни қилаверинг.

Овчининг имоси билан отлиқлардан бири ерга тушди. У сербар шляпасини кўзигача бостириб кийиб олганди, узун чакмони эса гавдасини бугунлай яшириб турарди. Ўша одам яқинроқ келиб, дон Руисга таъзим қилди. Дон Руис бу одамга кизиқсиниб қолган бўлса ҳам, мутлақо сир бой бермади. Келганларга қарашни бошқарувчига топширди-да, ўзи овчи билан сирли кишини мовий меҳмонхонага бошлади.

У ерда эса донья Марианна матони керги чамбаракка тортиб, гул тикиб ўтирарди. У эшик ёғирлаганидан беихтиёр қаради.

– А!.. — деди у суюниб. — Соҳибчангал!

– Кўриб турганингиздай, сеньорита, — деди овчи чуқур таъзим қилиб. — Ваъдага мувофиқ келдим.

- Ташаккур.
- Миннатдорман.

Руис, — деди донья Марианна акасига, — янги фармойиш берилмагунча отам бу сеньорлар келишганини билмаслиги керак.

– Менга мушқул ишни буюряпсан, синглим! Айтганингни қилиб, зиммамга қанчалар масъулият олаётганимни ўйлаб кўр.

— Тушунаман, ака, бирок гап менинг бахтим устида кетяпти. Нимага кўркасиз? Нахотки, бу овчини билмасангиз?

— Уни-ку биламан, бирок хамрохи... У ким?

— Унга мен жавоб бераман, Руис.

— Уни танийсанми?

— Мендан ҳеч нима сўраманг, Руис, айтганимни килаверинг.

— Маъкул, сен учун дамимни чиқармайман.

— Миннатдорман, ака, миннатдорман!

Шу он кўшни хонадан қадам товуши келди.

— Энди нима киламиз? — шивирлади қиз.

Сохибчангал унга дамими чиқармасликни имо қилди-да, қалин чакмонга ўралганидан одамдан кўра кўпроқ шарпага ўхшаб кетадиган шеригини парда ортига судради. Ўша лаҳзада бошқа эшик остонасида полковник Маркос де Ниса билан дон Руфино Контрерас пайдо бўлишди. Улар дон Руис ва донья Марианна билан сўрашиб бўлмаслариданок хонага маркиз кирди.

— Хайрият, оёкка турибсизлар! — деди маркиз мамнуният билан. — Қанчалар аянчли холда кириб келганларингизни эсласам... Ҳаммасининг охири бахайр бўлгани яҳши-да!

— Мехмондўстлигингиз учун жуда ҳам миннатдормиз, қариндош. Ўзимиз ҳам бунга жуда зор бўлиб тургандик-да!

— Қўйинг-е!.. Сизга хат ёзмоқчи бўлиб тургандим, дон Руфино.

— Бирок, кадрли сеньорим... — сенатор таъзим қилиб овиз очди.

— Жавобимни кутмовдингизми?

— Ҳа, умид қилишга ҳам ботинмовдим...

Маркиз унинг гапиришига йўл бермади:

— Энг шошилиничидан бошлаймиз. Шундай мўъжиза юз бердики, сиз билан энди бемалол ҳисоб-китоб қила оламан. Ишимда рўй берган бахтли ўзгаришни мўъжизадан бошқа нарса дея олмайман. Бирок бу хол ўзингизни чинакам дўстдай тутганингизни унутишимга мажбур қилолмайди, кўнглингиз тўк бўлсин. Менга кўп яхшиликлар қилганингизни сира ҳам эсимдан чиқармайман!

Сенатор гафлатда қолганидан ранги анча ўчди. Гўё кўмакка мухтождай полковникка зимдан каради.

— У сизга ўйлаганингиздан ҳам кўпроқ яхшилик қилди, қариндош! — хитоб қилди полковник қўшиб.

— Бу билан нима демокчисиз? — хайрон бўлди маркиз.

— Гап мана бундай! Дон Руфино ишингиздаги бахтли воқеадан беҳабар холда сизни боши берк кўчадан олиб чиқиш учун барча векселларингизни сотиб олиб, менга берди-да, йўқ қилиб ташлашни ўтинди. Мана кўринг! — шундай дея полковник чўнтагидан бир даста қоғоз олди. — Бари шунда.

Бу сўзлар хонадагиларга турлича таъсир қилди. Ака билан сингил бир-бирига жуда маъюс қараб қўйишди, нега деганда маркиз

энди оғиз солиб турган сенаторга йўқ дея олмаслиги икковларига ҳам аён эди.

— О, — хайкирди маркиз, — мен бунчалар олийҳиммат армуғонни қабул қилолмайман!

— Бегона одамдан олмайсиз, албатта, маркиз. Бирок мен сизга сира ҳам ёт эмасман, деган умидда эдим, — деди сенатор.

Ўртага жимлик чўкди.

— Буларнинг бари жуда ғалати ва сира кутилмаган холда бўлаяптики, — маркиз ниҳоят тилга кирди, — сира ҳам қалламга сизмаяпти. Илтимос, дон Руфино, бу гапни эртага қолдирсак. Унгача ўзимга келиб, бурчимга биноан жавоб қиламан.

— Олийжаноб иш қилишингизни тўла-тўқис тушунаман, кадрли сеньор. Сиз хоҳлаганингизча кутаман, албатта, — жавоб қилди дон Руфино рангида қони қолмай жонсарак бўлиб турган донья Марианнага эхтиросли кўз ташлаб.

— Албатта, жиддий ишларни эртага қолдириш керак. Буни эса бугун гаплашамиз деб анча-мунча азият чекдик, — гапга аралашди полковник де Ниса.

— Ростми, сизларга нима бўлди? Ҳиндулар Қвитовакни олгани тўғрими?

— Афсуски, айни ҳақиқат. Ҳиндулар уни ишғол қилишди, шаҳар ёниб, ер билан яксон бўлди. Биз кўп қурбонлар бериб, аранг душманлар орасидан чиқиб олдик. Ҳа, асиендангизга етиб олгунимизча чексиз машаққатлар чекдик.

— Худога шукрлар бўлсин, уларнинг қўлидан қутулиб кетибсизлар. Сиз, дон Руфино, омон қолганингиздан, айниқса, хурсандман, нега деганда аскар эмассиз-да.

— Ҳа, у қотил, — бирдан ғазабкор хитоб эшитилиб, кимнингдир қўли сенаторнинг вазмин елкасига тушди.

Ҳамма ўгирилиб қаради.

Соҳибчангалнинг сирли ҳамроҳи чакмони билан шляпасини олиб ташлаган холда сенатор рўбарўсида тунд ва дахшатли киёфада турарди.

— О, Худойим! — сенатор ёмон дахшатда хитоб қилди. — Родольфо! Дон Родольфо!

— Наҳотки акамсиз! Шунча йилдан кейин-а! — маркиз хурсанд бўлиб хайкирди.

— Оловкўз! — деб юборди донья Марианна беихтиёр.

Сашем сенаторни ўзига хос жирканиш билан туртиб юборди-да, қариндошлари даврасига кирди.

— Ҳа, укам, бу менман. Бу уйдан қувғинди бўлгандим, энди унинг халоскори сифатида қайтдим.

— Оҳ, акагинам, жигарим! — маркиз инграб юборди.

— Ўзингни бос, Фернандо. Сендан хафа эмасман ва ўч олишдан жуда йирокман. Аксинча, сени доимо укамдай кўриб юравердим,

олисда бўлса ҳам иазардан кочирмадим. Қани, бир кучоқлашайлик, укам, ўтмишни унутиб, учрашув қувончини баҳам кўрайлик!

Маркиз севинганича акасининг бағрига ташланди. Дон Руис билан донья Марианна ҳам уларга ёпишди. Қайта топишган жигарлар бирмунча дақиқа бир-бирларини ялаб-юлкашди.

— Мен бир ёмон одамнинг шумликларини доимо бузиб турдим, — гапида давом этди Родольфо. — Менинг харакатим билан Парадес сен Эрмосильодан олишинг керак бўлган пулни эсон-омон олиб келди. Сени оғир ахволдан кутқарган кон йўлини кизингга мен кўрсатдим. Бирок бу ерга факат сени ва фарзандларингни бағримга бошиш учунгина келганим йўқ, укам. Бу ерга битта жиноятчини одилона жазолагани келдим. Бу одам... — дон Родольфо кутурганидан ва ваҳимадан дам харорати ошиб, дам музаляётган сенаторни бармоғи билан кўрсатганича давом этди, — бу одам менинг хизматкорим эди. У орқадан хоинона ўқ узиб, мени разилларча ўлдирмокчи бўлди. Сен эса макру хийлалари билан бошингни боғлаб олган бу одамга кизингни бермокчийдинг!

— О! — сенатор талвасага тушиб инграб юборди.

Ярамас! — хитоб килди маркиз. — Одамлар! Тезрок келинглар! Манави ёвузни ушланглар!

Меҳмонхонага бир неча хизматкор югуриб кирди.

Улар қўл чўзишга улгурмаслариданок сенатор дон Родольфога йўлбарсдай салпчиб, кўкрагига ханжар уришга улгурди.

Сашем бўғик инграганича укаси билан ўғлининг қўлига тушди. Қотил эса бу дахшатли ишдан кейин ханжарини улоқтирди-да, те-варакдаги кулфатда колганларга нафратли ва тантанавор кўз югуртириб деди:

Мен ўчимни олдим! Энди мени нима қилсанглар килаверинглар!

40. САШЕМНИНГ ДАФН ҚИЛИНИШИ

Сенатор дон Родольфога хиёнаткорона ханжар урганидан сўнг икки кун ўтди.

Де Могюерлар хонадонининг кекса вакилига қилинган суиқасддан мексикаликлар саросимада қолишганидан фойдаланган папагослар Дель Торо асиендасини битта ҳам ўқ отмай ишғол қилишди. Бирок хақиқатни айтганда, хиндулар илгаридан кўрсатма олганлариданми ё буюк сашем оғир ярадор бўлганидан довдираб, гангиб колганлариданми, хайтовур, асиендани вораг қилиб, одамлардан ўч олишмади.

Асиендага хинду кўшинлари билан бирга келган донья Эсперанса билан донья Марианна хастанинг ёнидан кетишмасди.

Дон Фернандо аламдан ўзини қўйишга жой тополмас, полковник эса бир лаҳза бўлса ҳам сенаторни дуруст одам ҳисоблагани учун ўзини сира кечиролмасди. Асиендадагиларнинг хаммалари

чукур кулфатда эдилар. Ёлғиз дон Родольфогина ўз ажалини кутиб ётарди.

Хиндулар билан келган Фрай Серапио хастанинг жароҳатини боғлаб қўйди. Ярадор кечани анча тинч ўтказди. Эрта билан роҳиб яна хастанинг хонасига кирганида дон Родольфо хотини билан жиянига чикиб кетинглар, дегандай имо қилди.

— Кани, ҳазрат, энди очигини айтинг! — деди у роҳибга ярасини ечишга қарашаркан.

Роҳиб жароҳатга қараб юзи тундлашди.

Ўламанми? Ростми? — деди дон Родольфо роҳибнинг юзидаги ўзгаришни диққат билан кузатиб.

— Ҳамма нарса Худонинг иродаси билан бўлади, — деди ҳазрат Серапио бўшашиб.

— Тушунаман, — деди сашем ювошгина илжайиб. — Яна неча соат умрим колди? Фақат, илтимос, ҳазрат, бор гапни яширмай айтаверинг.

— Бунинг нима хожати бор, меҳрибон сеньор?.. — Роҳиб энди оғиз очганида сашем уни гапиртирмади.

— Менга қаранг, ҳазрат, буни билишим керак. Нариги дунёга кадам қўймасимдан бу дунёдаги ишларимни битирмасам бўлмайди.

— Мабодо бирорта мўъжиза рўй бермаса, — жавоб қилди роҳиб хаяжонлаганидан нафаси тикилиб, — окшомда омонатингизни эгамнинг ўзига топширасиз.

— Ташаккур, дўстим, — сашем шундай деса ҳам мардона юзида бирор жойи қилт этмади. — Бу ерга укамни чақиринг, у билан гаплашишим керак. Хотиним билан жиянимни то ўзим чақирмагунимча хонамга киргизманг. Боринг, дўстим, сиз билан жоним узилгунича кўришамиз ҳали.

Роҳиб хўнграб юборишдан ўзини аранг боғганича нари кетди. Ака-ука узоқ гаплашишди. Дон Фернандо кўп хунарлар қилиб, де Могюерлар хонадонида акасининг ўрнини олиб қўйганидан пушаймон бўлди. Дон Родольфо эса укасидан ёзғиришни хаёлига ҳам келтирмади, аксинча, ундан зодагон авлоднинг барча оғирлигини зиммасига олиб, ўзига, диди ва қарашларига тўла эркинлик бериб яшаганидан миннатдор бўлди. У жони узилай деб турган бўлса ҳам бахтли болаликларидоғи турли воқеаларни эслаб, укасини юпатишга интилди. Гурунгда кўп гаплар айтилди, кейин маркиз ғам-ғуссадан ранги ўчиб, кўз ёшларини шашқатор қилганча хонадан чиқди. Чунки, шу чоккача ўзи тушунолмай юрган дон Родольфонинг буюк қалби бутун борлиғи билан кўз ўнгида намоён бўлганди-да.

Маркиздан кейин хонага донья Эсперанса билан донья Марианна ва Фрай Серапио киришди. Бир неча дақиқадан кейин маркиз пайдо бўлди. Бу сафар унинг ёнида Соҳибчангал бор эди.

Хиндуларга хос мардоналик ва матонат руҳида тарбияланган овчи бу мусибатга дош беролмай, куни битаёзган отасининг бошида чўк тушганча хўнграб юборди.

Ота-бола бир неча дакика бир-бирлари билан шивирлаб гаплашишди. Бу икки буюк инсон бир-бирларига нима дейишди? Бу номаълум эди. Бу суҳбат бошқаларга сирлигича қолаверди.

— Якинрок кел, жиян, — деди ниҳоят дон Родольфо донья Марианнага.

Қиз Соҳибчангал ёнига тиз чўкди. Унинг кўзларида ёш ҳалкаларди.

Мўйсафид бир қанча лаҳза қаршида ҳурмат билан бош эгиб турган ёшларнинг оқарган юзларига меҳр билан боқди. Сўнгра укаси ва донья Эсперанса мададида салгина бошини кўтарди-да, хаяжонланганидан титроқ овозда гапирди:

— Болагинам, менга нақ яратган қаршида тургандай виждонан жавоб бер: ўғлимни яхши кўрасанми?

— Ҳа, амаки, — қиз йиғламсираб жавоб килди. — Ҳа, уни яхши кўраман.

— Сен-чи, ўғлим Диего, Марианнани яхши кўрасанми?

— Ҳа, ота, уни яхши кўраман.

Дон Родольфо укасига қаради. У бу қараш маъносини фаҳмлаб, деди:

— Ака, фарзандларимизга фотиҳа беринг! Хоҳишингиз билан ҳазрат Серапио шу ердаёқ никоҳ ўқийди.

Ярадор ёшларнинг бошлари узра қалтирок кўлларини ёзди-да, бениҳоя меҳрга тўлик, қатъий овозда:

— Қўша қаринглар, фарзандларим, бахтли бўлинглар! — деди.

Шундан кейин мадори қуриб, ёстикка беҳуш чўкди.

Иккала аёлнинг харакати билан дон Родольфо ўзига келганида қаравоти қаршида ўрнатилган меҳробни кўрди. Ёнида Парадес қарашиб турган ҳазрат Серапио никоҳ ўқиши билан банд эди.

— Энди, дўстларим, — деди дон Родольфо, — мексикалик сифатида бурчимни ўтаган эканман, ҳиндулар сардори сифатидаги бурчимни бажаришим қолди. Бу ерга папагос аскарлари киришсин.

Шундан кейин хонага тунд ва ўйчан аскарлар тўдаси кирди.

Сашемни ўғли ушлаб турарди, у аскарларни муносиб қаршилагани сал бошини кўтарди. Қарчиғай билан Пекари бошлик аскарлар ўлими яқинлашган муҳтарам сардорларини унсиз ўраб олишди.

Оловкўз ҳаммага хотиржам нигоҳ ташлади.

— Парвардигор, — у хотиржам гап бошлади. — Қутилмаганда мени даргоҳига чорлаб қолди. Афсус! Сашемларингиз жанг майдонида аскардай шараф билан ўлмапти, балки разил қотилнинг қурбони бўляпти. Халқимнинг манфаати йўлида қилмоқчи бўлган ишларимни битиролмай кетаётганимга ачинаман. Бироқ ораларингизда мен улгуролмаган ишларни охирига еткази оладиган одам топилади, албатта. Биродарларим яхши бошлаган урушни бу ёнига ҳам шундай муносиб давом эттирсинлар. Мен бу дунёни тарк этсам ҳам фикр-ўйларим аскарларим қалбида бўлади. Танграм уларни озод қилиб яратганини ва озод инсонлар сифатида ўлишларини ҳеч

качон унутмасинлар! Папагослар жасур ва енгилмас аскарлардир. Куллик уларга муносиб эмас. Мен бу оламни тарк этарканман, сардорлардан теварагимдаги оқтанлилар оила аъзоларим эканликларини унутмасликларини илтимос қиламан. Мабодо биродарларим ўлимимдан кейин мени яхшилик билан эслаб юрсалар, яқинларим бўлган бу оқтанлиларга зиён етказмасинлар. Энди уч-тўрт оғиз айтадиган сўзим бор. Мен бу ерда эмас, ўз халқим орасида, бизон терисидан қилинган чодирда аскар янглиғ ўлмоқчиман. Бундан ташқари, сардорларга хос тарзда дафн қилинишимни истайман.

Шунда ҳинду аскарлари қувонганларидан беихтиёр титрашди. Улар шу чоккача сашемлари оқтанли бўлганлар одатича кўмишларини васият қилмасин-да, деб хавфсираб туришганди.

Аскарлар номидан Пекари сашемга жавоб қилди:

— Падаримиз Оловкўзнинг истаги биз учун қонун. Папагосларнинг қудратли иттифоқи бор экан, унга яқин бўлган оқ танлиларнинг бирортасига зиён етмайди. Падаримиз хотиржам жон таслим қилаверсинлар: унинг барча хоҳишларини фарзандлари бўлган папагослар адо этадилар.

Сашемнинг кўзлари қувончдан ялтираб кетди. У ҳиндулар сўзларига қаттиқ амал қилишларини биларди.

Пекари гапида давом этди:

— Папагосларнинг сардорлари падарларидан айрилаётганларини ўйлаб, жуда қайғуряптилар, кўз ёшлари шашкатор бўляпти. Улар ҳарбий ҳаракатлар эндигина бошланганда падарлари нобуд бўлаётгани иттифоқимизни қалғитиб, парокандалик бошламасин-да, деб хавфсираяптилар.

— Менинг хаётим сўнгги нафасимгача фарзандларимга аталган. Уларга нима ёрдам қилай?

— О, падаримизнинг кўлидан ҳали кўп иш келади! — жавоб қилди сардор.

— Қулоғим эшитяпти, ўғлим ўз сўзини айта қолсин.

— Сардорлар билан аскарларимиз, — гапида давом этди Пекари, — субҳидамда гулхан теварагида тўпланишди. Улар ўртамизда келишмовчиликлар бўлмаслиги учун падаримиз Оловкўзнинг ўзи ворисини тайинлаб кетишини хошлаяпти. Сардорлар падаримиз папагослар халқига муносиб равишда бошчилик қиладиган жасур ва донишманд аскарни тайинлашга жуда ишонадилар.

Сашем бир дақиқа ўйга чўмди.

— Шундай бўла қолсин. Кенгаш ақлли қарор қилибди, уни маъқуллайман. Тангрим мени ўз даргоҳига қорлаганида Қарчиғай ўрнимни эгаллайди. Буюк сашемликка ундан ҳам муносиброқ одамни кўрмайман.

Қарчиғай олдинга чиқди-да, санокли умри қолган сашемга эгилиб деди:

— Менга бунчалар қатта ишонч билдирган падаримдан миннатдорман! Бирок сардорлар ва машхур жангчиларга бошчилик

қилишга ҳали жуда ёшман. Падарим зиммамга юклаётган нарсани эплашга кучим етмайди, деб кўркаман. Падаримиз ўздан кейин ўғлини қолдирапти. Сохибчангал халкимизнинг жасур аскарлари, ўзининг донишмандлиги билан машхурдир.

— Ўғлим — оқтанли. У папагосларнинг эҳтиёжларини Қарчиғайдан яхши билмайди. Қарчиғай фармон бериб туради.

— Падаримнинг аниқ айтилган иродасига бўйсунаман, бироқ Сохибчангал халкимнинг буюк сардорларидан бири сифатида мангу қолади.

Хиндулар сафида буни маъқулловчи шивир-шивирлар эшитилди.

— Ўғлим Қарчиғайга Сохибчангал номидан ташаккур айтаман. Қарчиғай ўғлимнинг камтарлиги ўзига жуда ярашиб турибди. Уни катта ишларга буюк ният руҳлантирсин. Гапим шу. Сардорлар гапимга кўшилишадими?

— Бундан ҳам яхшироқ одамни тополмасдик, — жавоб килди Пекари. — Сардорлар падаримизга эзгу ниятларини тушунганига ташаккурлар айтадилар.

Хонадаги оддий бўлса-да, бениҳоя улуғвор туюлган бу ҳолат барчага каттиқ таъсир килди.

Оловкўз яна гап бошлади:

— Мадорим кетяпти, куним битяпти. Болаларим мени халкимнинг чодирларидан бирига элтишсин. Сўнгги нафасим аскарларим орасида чиқишини хоҳлайман.

Сохибчангал, маркиз, Пекари ва Қарчиғай ярадор ётган каравотни авайлаб елкаларига олишди-да, ховли ўртасига элтишди. Бошқалар уларнинг ортида чурк этмай боришарди.

Тўртта устунга бизон териси тортиб қилинган чодир сашемга мунтазир эди. Териларга ваҳший ва уй хайвонларининг тасвирлари туширилганди.

Каравотни чодирга авайлаб олиб киришди. Уни ботаётган қуёш нури ярадор сардорнинг кўзига тушадиган қилиб қўйишди.

Сашем оғир ярадор бўлганини чопардан эшитган аскарлар ва уларнинг хотинлари чодирни ҳар ёқдан ўраб олишганди. Бу сафар хиндулар билан мексикаликлар нарқ биродарлардай аралашиб кетишганди. Олти минг одам сашемнинг иззатини жойига қўйиб, унсиз туришарди. Барчанинг нигоҳи унга қаратилган. Сашем эса ўзининг оила аъзолари ва папагос аскарлари даврасида аста-секин жон бермоқда эди.

Чол дам роҳибга, дам укасига, дам хинду аскарларига уч-тўрт оғиз бир нима деб кўярди.

Қуёш уфққа туша бошлаганда ярадорнинг нафас олиши қийинлашди. У бўғилар, кўзлари аста-секин хиралашиб борарди. Шундай бўлса ҳам ўнг қўли билан ўғли, хотини ва укасининг, чап қўли билан эса Қарчиғайнинг қўлларини сиқиб турарди. Бирдан унинг аъзойи бадани қалтираб кетди. Ёноқларига кизил югуриб, ярим юмук кўзлари катта очилди. У бировнинг кўмагисиз туриб ўтирди.

— Алвидо, папагослар! — деди сашем овозини барча эшитадиган қилиб, — Эсперанса, Эсперанса, хайр!

Унинг кўзи юмилди. Юзи ўликларникидай оқариб, бўйи бир чўзилди, кейин ўзини чалқанча ташлаб, чуқур нафас олди-да, жон берди.

У хотинини сўнгги бор хаёлига келтириб ўлди.

Оломондагилар шу чоккача ўзларини тутиб туришарди, энди хар ер-хар ердан хўнграшлар эшитила бошлади.

— Падаримиз оламдан ўтди! — деди Қарчиғай гулдуреган овозда.

— Интиком! — жавоб қилишди хиндулар.

Бир неча аскар қотилни келтиргани кетди. Оқтанлилар бу дахшатли катлда бўлишни истамаганидан кўпчилиги тарқаб кетди. Фақат Соҳибчангал, полковник, Парадес ва Марианогина жойларида қолишди.

Сашемнинг жасадини дархол хинду аёллари ўраб олишди. Улар уни яркирок бўёқлар билан безашди, бизон терисидан тикилган ридога ўрашди, сўнгра ҳурматини жойига қўйиб, сочини шамолда хилпираётган жиғага ўхшаб боғлашди. Марҳумнинг жасади шундан кейин барча зиёрат қилмоғи учун очик ва баланд тахтасупага қўйилди.

Қотилни ҳам олиб келишди. Унинг рангида-ранг қолмаган бўлса ҳам ўзини дадил тутарди. Қарчиғай марҳумнинг бош томонида туриб, узундан-узок мотам нутқи сўзлади, оломон қаттиқ хўнграб, бир неча марта унинг гапини бўлиб қўйди. У пировардида қўлини хинду кўриқчилари оралигида турган қотил томонга чўзди-да:

— Катлни бошланглар! — деб амр қилди.

Жиноятчини ўша захотиёк кип-яланғоч қилиб ечинтиришди-да, ўрнатилган устунга боғлашди.

Биз сенатор дучор бўлган дахшатли кийноқларни баён қилиб ўтирмаймиз. Уни оғзидан сўнгги нафаси чикқунича нақ уч соат ёмон азоблашди.

Бу пайтда зим-зиё тун замин узра қанотини ёйганди. Разил қотил бир ёқли бўлганидан кейин қабиланинг жасур, аскарлари сашемнинг жасадини елкага олиб, машъаллар ёруғида боғнинг туртиб чиққан жойи — тубсиз жар узра қад керган ерига олиб боришди.

Сашемнинг сеvimли отини ҳам шу ерга олиб келишди. Сашемнинг бир қўлида тотем, иккинчи қўлида милтиқ турган жасадини буғу терисидан қилинган тасмалар билан вафодор отига маҳкам боғлашди. Марҳумнинг бўйинини шиша маржонлар безаган, қўлида мис билагузуклар кўринар, эгар қошига эса душманларининг тўқоллари боғланганди. Шундан кейин аёлларнинг фарёди остида отни жасад билан туртиб чиққан жойга келтириб, қуролланган папагос аскарлари саф тортиб камалак ҳосил қилган ернинг ўртасига қўйишди. Ана шу жонли камалакнинг иккала чеккаси ҳам тўппа-тўғри тубсиз жарга элтарди.

Ана шундан кейин томоша бошланди. У ўзининг ибтидоий улуғворлиги билан халқларнинг буюк кўчиш давридаги гот ва герман қиролларини дафн қилиш маросимига ўхшаб кетарди.

Шамолда зўрайиб ёнаётган машъалларнинг қизғиш алангасида боғнинг бу ёввойи ва тунд гўшаси жуда бошқача кўринар, отлиқлар эса қуроолларини силкитганларича жон-жаҳдлари билан дафн қўшиғини айтишарди.

Хуркиб кетган от тубсизлик сари учди. У хар сакраганида сашемнинг жасади бир маромда олдинга ва орқага чайқаларди. Четдан қараганда гўё мархумга жон кирганга ўхшарди.

От жар лабига етганида кўркиб хиёл тайсаллади. У бурун катқларини керганича орқага бурилди, лекин у ўзини хар тарафдан жарлик сари сиқиб келаётган отлиқларнинг зич сафини ёриб ўтишга ожизлик қиларди.

От бир неча бор олдинга ва орқага чошиб, сафни ёриб ўтмоқчи бўлди. Ҳиндулар ҳайқирганларича узун найзаларини хар ерига санчаверганларидан ўтакаси ёрилган от бирдан орқа оёғига тикка кўтарилди-ю, каттик кишнаб, устидаги юки билан ўзини жарга отди.

Ўша лаҳзада барча машъалалар ўчди, гўё биров имо қилгандай шовқин-суронлар ҳам тинди-да, аскарлар қовоқларини уйиб, унсиз тарқалишди.

Эрталаб, кун чикқанда ҳиндулар асиендадан кетишди. Уч йил давом этган уруш мобайнида улар асиенда деворлари яқинига бирор марта ҳам яқин келишмади.

Ҳиндуларнинг бу ялпи қўзғолони туфайли Мексика республикаси ўзининг энг яхши ва жуда бой вилоятидан айрилишига сал қолди. Китобхонга бу қўзғолон нима билан тугаганини хикоя қилиш учун бизга бир кунмас бир кун яна фурсат келиб қолса ажаб эмас.

МУНДАРИЖА

1. Ўқ.....	3
2. Прерияда.....	10
3. Бивак.....	15
4. Сан-Мигель кўриқчилик қалъаси.....	21
5. Қалъадаги кунлар.....	27
6. Бир хонадон ўтмишидан.....	32
7. Оила ҳукми.....	39
8. Ака-ука.....	46
9. Янги одамнинг пайдо бўлиши.....	49
10. Дон Хосе Парадес.....	54
11. Йўлда.....	60
12. Тунги мусобака.....	64
13. Кончилар лагери.....	70
14. Келишув.....	76
15. Папагослар.....	82
16. Атепетль.....	87
17. Сашемлар кенгаши.....	92
18. Сашемлар кенгаши хулоса қилади.....	98
19. Ранчо.....	103
20. Донъя Марианна адашиб қолди.....	109
21. Соҳибчангал.....	114
22. Қайтиш.....	119
23. Тасодиф.....	124
24. Ота ва ўғил.....	130
25. Болта.....	136
26. Оқтанлилар.....	141
27. Мағъум хабарлар.....	147
28. Тигреро.....	151
29. Саёҳат.....	157
30. Овчилар кўналғаси.....	162
31. Афсона.....	168
32. Кидднинг яна пайдо бўлиши.....	173
33. Кидднинг навбатдаги хиёнаткорлиги.....	180
34. Ашаддий ярамасларнинг икки нусхаси.....	187
35. Ўзаро келишув.....	193
36. Дель Торо асиендаси.....	200
37. Боғ.....	205
38. Квитовакнинг ишғол қилиниши.....	211
39. Котил фош бўлди.....	217
40. Сашемнинг дафн қилиниши.....	224

«Жаҳон адабиёти» кутубхонаси

Адабий-бадiiй нашр

Густав ЭМАР

СОҲИБЧАНГАЛ

Роман

Мухаррир *Л. Игамова*
Рассом *А. Саидбердиев*
Бадiiй мухаррир *Р. Зуфаров*
Техник мухаррир *Д. Габдрахманова*
Мусаххих *Н. Абдурахмонова*
Компьютерда саҳифаловчи *К. Голдобина*

Нашриёт лицензияси А1 № 158. 14.08.09.

Босишга руҳсат этилди 26.12.2012. Офсет қоғози.

Бичими 60×90^{1/4}. «Peterburg» гарнитурасида офсет усулида босилди.
Шартли б. т. 14,50. Нашр т. 15,27. Нусхаси 3000. Буюртма № 12-377.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг

«O'zbekiston» нашриёт-матбаа ижодий уйи.

100129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Telefon: (371) 244-87-55, 244-87-20

Faks: (371) 244-37-81, 244-38-10.

e-mail: uzbekistan@iptd-uzbekistan.uz

www.iptd-uzbekistan.uz